

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI DÖNEMİNDE
DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE KURULAN
TEKKE VE ZAVİYELER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Enver ÇAKAR

HAZIRLAYAN

Harun BOSTANCI

Elazığ

2007

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI DÖNEMİNDE
DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE KURULAN
TEKKE VE ZAVİYELER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez ... / ... / 2007 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman

Üye

Üye

Doç. Dr. Enver ÇAKAR

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun / /2007 tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Osmanlı Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesinde Kurulan Tekke ve Zaviyeler

Harun BOSTANCI

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

2007, Sayfa XI + 197

Tez bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde Tekke ve Zaviyeler başlığı altında Osmanlı Devleti'ndeki Tekke ve Zaviyelerin devletin iktisadi ve sosyal yapıya olan etkisi hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca bu bölümde Osmanlı Devleti'nde Tekke ve Zaviyelerin fonksiyonları işlenmiştir.

Tezin ikinci bölümünde Osmanlı Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesinde kurulmuş olan Tekke ve Zaviyeler tarihi, sosyal, iktisadi ve dini açılarından incelenerek belgelerle izaha çalışılmıştır. Teze sonuç, bibliyografya ilave edilerek tez tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, zaviye, tekke, vakıf, Giresun, Bayburt Rize, Trabzon

SUMMARY

Masters Thesis

**THE SMALL DERVİSH LODGES WHICH HAD BEEN ESTABLISHED IN THE
EAST BLACKSEA REGION IN THE OTTOMAN EMPIRE**

Harun BOSTANCI

University of Firat The Institute of Social Science

Department History

2007, Page X1 + 197

This thesis is consisting of an introduction and two parts, in the first section, under the Small Dervish Lodges title, the information about the impressions of the small dervish lodges in the Ottoman Empire on the financial and social structure of the state have been given.

Nevertheless, in this section the functions of the small dervish lodges in the Ottoman Empire have been studied.

In the second part of the thesis, the small dervish lodges which had been established in the East Blacksea Region in the Ottoman Empire have been clarified using official popers as historicial, social and religious.The thesis has been completed adding a result and a bibliography.

Key words: The State of Ottoman, A small dervish lodge, Foundation, Giresun, Bayburt Rize, Trabzon

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	II
ÖZET.....	III
SUMMARY.....	IV

İÇİNDEKİLER.....	V
ÖNSÖZ.....	IX
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1
A. KONU	1
B. KAYNAKLAR.....	2
C. OSMANLI DÖNEMİNDE DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNİN İDARİ DURUMU.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE TEKKE VE ZAVİYELER

A. GENEL OLARAK TEKKE VE ZAVİYELER.....	10
B. TEKKE VE ZAVİYELERİN OSMANLI İKTİSADİ VE SOSYAL YAPISINA TESİRLERİ.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE

OSMANLI DÖNEMİNDE KURULAN TEKKE VE ZAVİYELER

A. GİRESUN YÖRESİ TEKKE VE ZAVİYELERİ.....	16
1. Şeyh İdris Zaviyesi.....	18
1.1. Şeyh İdris Vakfiyesi.....	20
1.2. Tahrir Kayıtlarına Göre Şeyh İdris Zaviyesi.....	21
1.3. Şer'iyeye Sicillerinde Şeyh İdris Zâviyesi.....	25
2. Şeyh Osman Ekserendu Zâviyesi.....	27
3. Şeyh Musa Zâviyesi.....	30
4. Şeyh Mesut Zâviyesi.....	33
5. Şeyh Murat Zâviyesi.....	35
6. Derviş Hamza Zâviyesi.....	37
7. Derviş Seydî Şeyh Zâviyesi.....	38
8. Yakup Halife Zaviyesi.....	39
8.1. Tahrir Kayıtlarında Yakup Halife Zaviyesi.....	43
8.2. Yakup Halife Vakfına Ait Binalar.....	47
8.3. Yakup Halife Zaviyesinin Derbent Faaliyetleri.....	48

9. Hasan Dede Zaviyesi.....	51
9.1. Tahrir Defterlerinde Hasan Dede Zâviyesi.....	52
9.2. Şerîye Sicillerinde Hasan Dede Zâviyesi.....	55
10. Şeyh Kerameddin Zaviyesi.....	56
10.1. Tahrir Kayıtlarında Defterlerinde Şeyh Kerameddin Zaviyesi.....	57
10.2. Şerîye Sicillerinde Şeyh Kerameddin Zâviyesi.....	60
10.3. Şeyh Kerameddin Zaviye-Vakfına Ait Eserler.....	61
11. Derviş Şeyh Murat Zâviyesi.....	64
12. Hacı Abdullah Halife Zaviyesi.....	66
12.1. Tahrir Kayıtlarında Hacı Abdullah Halife Zaviyesi.....	73
12.2. Hacı Abdullah Halife Zâviyesi'ne Ait Vakfiye.....	78
12.3. Hacı Abdullah Halife Zâviyesi'ne Ait Yapılar.....	80
12.4. XVIII. – XX. Yüzyıllarda Hacı Abdullah Halife Zâviyesi.....	87
12.5. Zâviye İle İlgili Genel Değerlendirme.....	93
13. Hacıköy Zaviyesi ve Hacı İlyas Vakfı.....	94
13.1. Akkoyunlular ve Hacı İlyas.....	96
13.2. Hacı İlyas Vakfı.....	97
13.3. Tahrir Kayıtlarında Hacıköy Zâviyesi.....	100
13.4. Sonuç ve Değerlendirme.....	104
14. Şeyh Mustafa Zaviyesi.....	105
14.1. Tahrir Defterlerinde Şeyh Mustafa Zaviyesi.....	107
14.2. XIX. Yüzyılda Depealan/Şeyh Mustafa Zâviyesi.....	113
14.3. Şeyh Mustafa Zâviyesine Ait Yapılar ve Mezarlar.....	115
15. Hamza Şeyh Zaviyesi.....	118
16. Şeyh Mahmut Zaviyesi.....	123
17. Kasım Dede ve Boynuyoğun Zaviyesi.....	128
18. Mevlana Ede Derviş Zaviyesi.....	135
19. Yaraşur Şeyh Zâviyesi.....	139
B. ŞEBİNKARAHİSAR YÖRESİ ZAVİYELERİ.....	141
1. Çağırğan Zâviyeleri.....	143
2. Şeyh Sinan Zâviyesi.....	148
3.Süleyman Zaviyesi.....	150

4. Hasan Şeyh Zâviyesi.....	155
5. Kara Yakup Gâzi Zâviyesi.....	157
6. Urban Abdal Zâviyesi.....	159
7. Şeyh Abdurrahman Zâviyesi.....	159
8.Derviş Ali Zâviyesi.....	161
9. Çomaklı Baba Zâviyesi.....	161
10. Şeyh Yusuf Zâviyesi.....	162
11. Hüseyin Baba Zâviyesi.....	163
12. Saru Şeyh Zâviyesi.....	164
13. Mahmut Abdal Zaviyesi.....	164
14. Diğer Zâviyeler.....	165
15. Sonuç.....	166
C. GÜMÜŞHANE –BAYBURT YÖRESİ ZAVİYELERİ.....	167
1. Ahî Emir Ahmet Zengânî Zâviyesi.....	170
2. Haydarîhâne Zâviyesi.....	173
3. Şeyh Hayran Zâviyesi.....	173
4. Abdulvahhab Gâzi Zâviyesi.....	174
5. Şeyh Hüseyin Zâviyesi.....	175
6. Seydi Baba Zâviyesi.....	176
7. Hasan Ali Bey Zâviyesi.....	176
8. Şeyh Karakoç Zâviyesi.....	177
9. Melik Halil Zâviyesi.....	178
10. Derviş Hüseyin Zâviyesi.....	179
11. Derviş Âşık Zâviyesi.....	179
12. Baba Çağırğan Zâviyesi.....	180
13. Selçukşah Hatun ve Şah Hatun Zâviyeleri.....	182
14. Hoca Yakut Hankâhı.....	183
15. Diğer Zâviyeler.....	184
16. Sonuç ve Değerlendirme.....	185
SONUÇ.....	190
BİBLİYOGRAFYA.....	192
ÖZGEÇMİŞ.....	197

ÖNSÖZ

Anadolu'nun İslâmlaşmasında ve Türkleşmesinde tasavvuf ehlinin, kolonizatör Türk dervişlerin payı büyük olmuştur. Osmanlı Sultanlarının göçebe Ahi dervişleri ve tasavvuf ehli ile olan münasebetlerinin daha devletin kuruluş aşamasında iken başladığını görüyoruz. Kuruluş sırasında Horasandan gelen Ahi Şeyh ve dervişlerin gaza ve cihat anlayışı ile Osmanlı ordusu ile birlikte hareket edip, elde edilen boş ve iskâna müsait geniş topraklara yerleşip, imar ve iskânla, tarım ve ziraatle uğraşırken buldukları yöreyi yapmış oldukları irşad faaliyetleri ile Türkleştirdiklerini ve İslamlaştırdıklarını açıkça görüyoruz.

Anadolu'nun her tarafında görülen bu iskân ve irşad faaliyetleri inceleme alanımız olan Doğu Karadeniz Bölgesinde de Türk-İslâm kültürünün yerleşmesi ve gelişmesi için bilinçli bir yol izlendiğini ortaya koymaktadır.

Anadolu'nun kuzeydoğu kısmının Müslümanlaşmasını sağlayan ve Osmanlı idaresi kurulduktan sonra da taşra sistemi içinde sosyal hizmetleri icra eden vakıfların başında aktif olan dervişlerin hangi usulleri kullandıkları ilgi çekmektedir. Müslümanlaşma sürecinin başladığı günlerden geride bıraktığımız yüzyılın başlarına kadar bu tür sûfî unsurların toplum hayatında oynadığı rol incelendiğinde, en dikkat çekici özelliklerini, taşrada devleti her bakımdan temsil kabiliyetine sahip olmaları şeklinde özetlemek mümkündür. Toplum üzerinde kurulan ve gönüllülük esasına dayanana bu kontrol mekanizması her açıdan incelemeye değer bir konu olmalıdır. Mânevi boyutu ile ilgi çeken bu kontrol mekanizmasının düzenli çalışması, irşatta ehliyetli *insan-ı kamiller* sayesinde, buldukları coğrafyanın insanlarına istikamet vermek ve onlara hedef çizmek imkanı ortaya çıkmıştır. Bir bakıma Anadolu'nun iman hayatı bu dervişlerin baş çekiciliğinde başlamış, henüz İslam ile tanışmamış unsurlara tebliğ ve irşat hizmetleri onların de oluşturduğu kurumlar eliyle olmuştur.

Henüz bir devlet düzeni kurulmadan önce bile, özellikle seçilen bir vâdinin içinde yerleşerek küçük yerleşim öbekleri oluşturmuşlar ve giderek de buralar, köy ünitesine ve kasaba merkezine dönüşmüştür.

Küçük gruplar halinde çevreye yerleşerek köy ve mezralar oluşturan söz konusu bu dervişlerin kasabaların oluşumunda bazen ilk adımı attıkları, az da olsa görülmüş bir husustur. Birden çok yerleşimin ortak ulaşım noktasına kurulan ve güçlü vakıflar ile beslenen zâviyeler müstemilatında medrese, câmi, imârethâne, hamam, değirmen ve derbent gibi kurumlar ile buralar Cuma namazlarının da eda edildiği, haftalık pazar ihtiyacının giderildiği Türkmen

panayırı şeklinde ortaya çıkmış ve giderek de kasaba merkezlerinin kurulmasına imkan sağlamıştır. Söz gelişi Bayburt kasabasının şekillenmesinde Ahi Emir Ahmet Zengâni'nin, Şebinkarahisar Avutmuş mahallesinin ortaya çıkmasında Şeyh Süleyman'ın ve Şeyh Sinan'ın kurduğu zâviye ve tesislerin etkisini görmek mümkündür.

İşte biz bu mütevazı çalışmamızda, milli hafızamızdan silinmiş ve tarihimizin önemli bir parçasını oluşturan Türk dervişlerinin ülkemizin bir bölümünün idaresinde ve İslamlaşmasında oynadıkları rolü ortaya koymaya, bu hususta edindiğimiz orijinal bilgileri yeni kuşaklara arz etmeye çalıştık.

Çalışmamızın her aşamasında yol gösteren, sabırla bilgi ve yardımlarını esirgemeyen sayın hocam Doç.Dr. Enver ÇAKAR'A; kaynak temininden halk ile diyalog kurmaya kadar bana yine her hususta yardımcı olan sayın Mehmet Fatsa'ya; çalışmalarımızda ulaşım dahil her türlü finansman ve kaynak temininde yardımlarını esirgemeyen sayın Cumhuriyet Melikoğlu Beyefendiye teşekkürü bir borç bilirim.

Harun BOSTANCI

Elazığ 2007

KISALTMALAR

a.g.e : adı geçen eser

a.g.m : adı geçen makale

BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DAGM	: Devlet Arşivleri Genel M¼d¼rl¼ę¼
DH.MUI	: BOA,Dahiliye Nezâreti Muhaberet-i Umumiye İdaresi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
GTS	: Giresun Tarih Sempozyumu
GKS	:Giresun K¼lt¼r Sempozyumu
GVSD	:Giresun Vilayeti Siyakat Defteri
GŞS	:Giresun Şer'iyeye Sicilleri
İA	:İslam Ansiklopedisi
KŞATD	:Karahisar-ı Şarki Avarızhaneleri Tahrir Defteri
MD	:M¼himme Defteri
MFD	:M¼kerrer Fihrist Defteri
MVKRD	:Muhasebe-i Vilayeti Karaman ve Rum Defteri
OTDTS	:Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri S¼zl¼ę¼
OSAV	:Osmanlı Araştırmaları Vakfı
OYTK-I	:Ordu Y¼resi Tarihinin Kaynakları-I
OYTK-II	:Ordu Y¼resi Tarihinin Kaynakları-II
ŞTKS	:Şebinkarahisar Tarih ve K¼lt¼r Sempozyumu
TKGM	:Tapu Kadastro Genel M¼d¼rl¼ę¼
TVS	:Trabzon Vilayeti Salnamesi
TTS	:Trabzon Tarih Sempozyumu
VBM	:Trabzon Vakıflar B¼lge M¼d¼rl¼ę¼
VGMA	: Vakıflar Genel M¼d¼rl¼ę¼ Arşivi
VD	: Vakıflar Dergisi

GİRİŞ

A. KONU

İncelememize konu olan XVI. asırda Doğu Karadeniz Bölgesi Osmanlı'nın iki büyük idârî yapılanması içinde mütalaa edilmiştir. Bunlardan birincisi Giresun'un doğu kısmında yer alan Aksu vâdisinden başlayarak Erzincan, Bayburt, Gümüşhane ve Rize yöresini kapsayan Trabzon Beylerbeyliği; diğeri ise Çorum, Canik, Amasya, Tokat, Sivas ve Karahisar-ı şarkî sancaklarını içine alan ve vergi defterlerinde *Vilayet-i Rûm-ı Kadim* imlasıyla kaydedilmiş olan eyalettir. Burada *Rûm* kelimesinin memleket, bölge anlamında Roma hakimiyetini izafeten genel olarak Anadolu'ya; özel olarak da XVI. asırda merkezi Amasya olan daha küçük bir mıntıkayı içine aldığını ifade etmemiz lazımdır.

Bu çalışmanın ağırlık merkezini oluşturan Trabzon Eyaleti, idarî yapılanmasını kaza ve nahiye esasına göre şekillendirmiştir. Buna göre Bayburt yöresi Tercan, İspir, Şoğayn, Koğans, Kelkit ve Bayburt kazalarından; Trabzon yöresi ise Torul, Kürtün, Of, Hemşin, Atina, Rize ve merkez Trabzon kazalarından teşekkül ettirilmiştir. Karahisar-ı şarkî kazası ise Kelkit havzası içinde merkez nahiyeden başka Şıryan, Mindeval, Eliğe, Alucara, Melense, Gevezit, Emlak, Akşehirâbât ve Suşehri nahiyelerinden müteşekkil idi. Dikkat edilirse sözü geçen bu merkezler Çoruh-Kelkit vâdisinin daha çok kuzey kesimine tekabül etmektedir. Dolayısıyla Anadolu'nun İslamlaşması-Türkleşmesi aşamasında ele aldığımız bölgenin topografyası da böylece ortaya çıkmış oluyor.

Biz bu çalışmamızda kabaca sınırlarını belirttiğimiz bu alanda dinî/kültürel bakımdan kolonizasyon faaliyeti içinde olan; yörenin İslam dini ve Türk kültürüyle tanışmasını sağlayan dinî/tasavvufî unsurları tespit etmeye çalıştık.

İlk dönem Türk dervişlerinin kolonizasyon faaliyetinde yoğunlaştığı bölgeler Bayburt, Gümüşhâne, Şebinkarahisar ile şimdiki Giresun doğusunda kalan Görele, Tirebolu, Doğan kent, Güce, Espiye, Keşap ve Eynesil'i kapsayan ve vergi defterlerinde *Kürtün Kazası* şeklinde tesmiye olunan daha çok gayrimüslim nüfusun az olduğu veya hiç bulunmadığı münhal alanlar olarak görülen coğrafyadır. Çalışmamız sırasında literatürü baştan sona taramamıza rağmen şu ana kadar Trabzon ve yöresinde kurulmuş Tekke ve Zaviye kaydına rastlayamadık. Bu konuda XIX.yüzyılda Trabzondaki Tekke ve tarikatları inceleyen Mustafa Yazıcının kaleme aldığı Trabzon Evliyaları isimli bir çalışma olmakla birlikte çalıştığımız

zaman ve konunun muhtevası dışında kalmaktadır.¹ Söz konusu sufi unsurların Pontus Devleti'nden kalan gayrimüslim nüfusun kesif olduğu yerlerde pek etkin olamadıklarına veya buraları daha az tercih ettiklerine şahit oluyoruz. Meselâ 1530 yılı itibariyle Trabzon kazası içinde hiç zâviye veya tekke kaydı yapılmamıştır. Kezâ şimdi Rize ili içinde kalan Hemşin, Atina, Arhova ve Rize kazaları içinde durum geçerlidir.

Çalışmamızda önce incelenen zaviye hakkında saha araştırmaları sırasında elde ettiğimiz rivayetleri naklettikten sonra ilgi zaviyenin kurulduğu tarih, coğrafya, kurulduğu bölgenin demografi ve iktisadi yapısı hakkında bilgi veren kaynaklar olan tahrir defterleri, salnameler, ferman ve beratlar, mahkeme ilamları ve son dönemlerdeki faaliyetleri hakkında bilgi veren Şeriye Sicilleri taranarak mevcut bilgiler meydana getirilmiştir. Daha sonra bahsedilen zaviyeden günümüze ulaşmış vakıf eserleri varsa çeşme, medrese, cami, türbe, imarethane hakkında bilgiler verilmiştir.

B. KAYNAKLAR

1. Tahrir ve Tahrir Defterleri

İnceleme alanımıza giren Karadeniz Bölgesindeki zaviyeler hakkında en çok yararlandığımız kaynaklar bir bölümü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı tarafından yayımlanmış olan Tahrir Defterleridir. Tahrir defterleri kapsadığı sosyal, ekonomik tarihi ve yörenin demografik yapısı hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Tahrir yazma, yazılma anlamına gelir². Osmanlı Devletinde, lüzum görüldükçe nüfus ve arazi tahrirleri yapılmıştır. Bir bölgede uzun süre devam eden kuraklık veya su baskınları, yahut başka bir afetin vuku bulması sonucu bozulan zirai düzenin ve reâyânın durumunu tespit için yeniden tahrir yapılabilmektedir. Yine bir bölgede âsâyişlik, eşkıya hareketleri veya harpler dolayısı ile reâyâ kayıtlı oldukları yerleri terk etmiş ise bu gibi yerlerde veya reâyânın yeni yerleştikleri yerlerde tahrir tabi tutulmaktadır. Toprak sahipleri arasındaki ihtilafların çoğalması ve halkın vergilerin adaletsizliğinden fazlaca şikâyetçi olması da tahrir yapılmasına sebep teşkil etmekteydi³.

¹ Mustafa Yazıcı, **Trabzon Evliyalari**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 1995.

² Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 1996, s. 1021.

³ Tahrir ve tahrir defterleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Ö. Lütfi Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin büyük nüfus ve arazi tahrirleri ve Hâkana mahsus istatistik defterleri (I)", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, II/1 (1940), s. 20-59; Halil İnalçık, **Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defteri Sancak-i Arvanid**, Ankara, 1987; Bahaeddin Yediyıldız, **Ordu Kazası Sosyal Tarihi**, Ankara, 1985; Feridun M. Emecen, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri", **Tarih ve Sosyoloji Semineri, 28-29 Mayıs 1990, Bildiriler**, İstanbul, 1991, s. 143-156; Enver Çakar, **XVI. Yüzyılda Haleb Sancağı**, Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yay., Elazığ, 2003; Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında

Tahririn ilk aşaması, mevcut ve yeni gelir kaynaklarını tespit etmek için bir *emin* tayin edilir ve eminin kayıtlarını tutması için yanına bir de katib verilir. Merkezden yola çıkan heyete ihtiyaç halinde muhafız birliği eşliğinde Tahir yapılacak eyalete, bölgeye gider. Tahrir heyeti önce tarir yapılacak eyaletin merkezini daha sonra idari ünitelerini kayda geçirirdi. Tahrir yapılırken yetişkin erkekler ve buluş çağına ulaşmış oğulları şahsen görülür ve bu esnada vergileri ve miktarları tespit edilirdi. Bu ilk aşamadan sonra defter İstanbul'a gönderilerek Sultan'a gönderilirdi. Sultan inceledikten sonra defteri onaylar ve mühürlendi. Defterin bir kopya alınarak merkezde muhafaza altına alınır. Mühürlenip onaylanan defter eyalete gönderilirdi. Bu defterde ilgili eyaletin idari yapısı, yerleşim birimleri nüfus, toprak ve vergiler ayrıntılı bir şekilde yer alırdı. Onaylanmış defteri alan tahrir heyeti bundan sonra gelirleri dağıtmaya başlardı⁴.

Bundan sonra gelirlerin dağıtımını için yeni bir defter düzenlenirdi. Bu defterlere de *icmali defter* denirdi. Bun icmali defterlerde sadece yerleşim biriminin adı, buradan toplanacak gelirin miktarı ve bu geliri toplayacak şahsın adı bulunmaktaydı.

Bunlardan başka bir nesil değişme müddeti olan 30 senede bir tahrirlerin tekrarlanması kanundu. Nüfus kaydını müteakip vergiye tâbi her ne var ise, isimleri ve vergi tutarları da gösterilerek kaydedilmekteydi. Tahrir sırasında, tahrire esas olan idari üniteye kasaba ve köylerde mevcut bulunan yetişkin erkek nüfusu, babalarının adları ile birlikte, ayrı ayrı belirtilirken, aynı zamanda ellerindeki toprak miktarı (çift, nimçift ve dönüm olarak) ve tâbi buldukları ve mükellefiyetleri de tek tek kaydedilirdi. Köyler tahrir defterlerinde sayfaya boydan boya çizgi çekilerek yazılan "*karye*" terimi ile belirtilmiştir. Köylerin küçük olduğu durumlarda çizgi daha kısa yarım sayfa veya daha azdır. Bu çizginin altına köyün adı yazılmıştır. Her köy kaydında yer alan, yukarıda ismi belirtilmiş bir nahiyeye bağlı anlamına gelen "*tabi-i m*" yazılmıştır. Bir mezranın köye bağlı olduğu durumlarda ise bu ilişki açıkça belirtilmiştir. Köyün statüsü, mülk veya vakıf olduğu, o köyden elde edilen gelir, sahipleri de kaydedilmiştir. Yine tahrir kayıtlarında köylerle beraber mezralarda zikredilmiştir. Mezra'a, genellikle yerleşik nüfusa sahip olmayan ziraat sahası olup, köyün arazisine dâhil, ancak ana arazi kompleksinden biraz uzakta bulunan ekilebilir ve dikilebilir arazilerdir.

Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", **Vakıflar Dergisi**, XXII (1991), s. 429-439; Kemal Çiçek, " Osmanlı Tahrir Defterlerinin Kullanımında Görülen Bazı Problemler ve Metod Arayışları", **Türk Dünyası Araştırmaları**, 97 (Ağustos 1995), s. 93-111; Fatma Acun, **Karahisar-ı Şarki ve Koyluhisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi**, TTK, Ankara, 2006; **Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi**, BDAGM, Ankara, 1982

⁴ Fatma Acun, **Karahisar-ı Şarki ve Koyluhisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi**, s. 18-19.

Tahrir nihayete erdikten sonra, üç şekilde defter düzenlenirdi. Tahrirden sonra “ilyazıcı” bir defter tanzim ederek nişancıya sunardı. Nişancının sadrazamın müsaadesini alarak gerekli düzeltmeleri yaptığı bu deftere “mufassal” denirdi. İdari teşkilâta göre vilâyet, kaza, nahiye, köy isimlerini ve hâsıl miktarını ihtiva eden defter “icmal” adı verilirdi. İki tahrir arasındaki değişiklikleri ihtiva eden deftere “rüznâmçe” ve “derdest” denirdi⁵. Tahrir Kayıtlarına geçmeden önce Tahrir Defterlerinde kullanılan zaruri terimlerin açıklanmasının faydalı olacağı kanaatindeyiz:

Hane: kırılık kesimde yeter derecede toprağa sahip olan evli vergi mükellefine denir. *Mücerred* tahrir defterlerinde “*mücerred*” şeklinde yazılmış olan kimseler, babaları hanesinde yaşayan, henüz evlenmediği için kendisine çiftlik tahsis edilmemiş yetişkin erkeklerdir. Mücerred XV. yüzyılda devlete hiçbir vergi ödemezken XVI. yüzyılda 6 akçe kadar bir vergi ile sorumlu tutulmuştur. *Bennak* yarım çiftlikten az toprağı olan evli vergi mükellefidir. Aile reisi olmak bu verginin önemli bir unsurudur. *Mülazım* köydeki camilerde imam, hatip, müezzin ve muhassıl gibi vazifelilerdir. *Ekinlü*, kendisine tasarruf etmesi için arazi- çiftlik yazılmış olan ve kendisine tahsis edilen bu arazi üzerinde ekip biçen bundan dolayı da vergi ödeyen kimse demektir. *Caba* üzerinde tapulu toprak kaydı olmayan, sipahi beylerinin veya başkalarının topraklarını kiralayarak geçinen çift hanesi reâya demektir. *Müsellem* Osmanlı kara ordusunun iki önemli kanadından birini oluşturan “*eyâlet askerleri*” kısmında yer alan, ancak genellikle savaşlarda ordunun geri hizmetlerinde istihdam edilen zümresine verilen isimdir. Orduya asker yazıldıkları için vergi ödememektedirler. *Muaf Şer’i*, Örfi vergiler ile avâız dan yani her türlü vergiden mu’af tutulmuş köylülerdir. *Zemin* kışlamak veya başka bir gaye için bir sipahinin arazisine geçici olarak yerleşen ve bu yüzden tımar sahibine zemin resmi veya dönüm hakkı ödemekle yükümlü yazılmış kişilere defterlerde zemin denilmiştir⁶.

Tahrir hakkında bu bilgileri verdikten sonra çalışmamıza temel teşkil eden tahrir defterlerinin izahına geçebiliriz. Çalışma alanımız Doğu Karadeniz bölgesini kapsayan tahrir defterlerini içerisine almaktadır. Giresun ve yöresini kapsayan elde bulunan tahrir defterleri 5 adettir. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde 13 no ile kayıtlı Orijinal ismi “*Vilayet-i Bayramlu me’a İskefsie ve Milas*” olan 1455 tarihli Mufassal Defter defterin Canik-i Bayram Kazasına ait kısmı Prof.Dr Bahaeddin Yediyıldız⁷ ve Ünal Üstün tarafından “*Ordu Yöresi Tarihi’nin*

⁵ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi**, BDAGM, Ankara, 1982, s. 186-187.

⁶ Bahaeddin Yediyıldız, **Ordu Kazası Sosyal Tarihi**, s. 113-114; Faruk Sümer, **Tirebolu Tarihi**, Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul, 1992 s. 51-52.

⁷ Baheddin Yediyıldız, **Ordu Kazası Sosyal Tarihi**, s. 12.

Kaynakları-1” ismiyle yayınlanmıştır. Bu eser Giresun ve yöresi kısmı zaviyelerini yazarken çalışmamızın temelini oluşturmuştur. Ve bu esere dipnotlarda OYTK şeklinde kısaltma kullanılarak atıfta bulunulmuştur. Yine aynı tahrir defterinin Koyluhisar ve Karahisar’a ait olan 788-888 arasındaki kısmından Karahisar yöresi zaviyelerinin yazılmasında yararlanılmıştır.

Yine 1530 tarihli 387 nolu defter “*Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri (937/1530)-II*” ismiyle yayınlanmış olup çalıştığımız zaviyeleri içine alan Trabzon, Canik ve Karahisar-i Şarki bölümlerinden yararlanılmıştır. 1530 tarihli defterde dipnotlarda MVKRD şeklinde kısaltılarak gösterilmiştir.

Osmanlı Arşivinde 299 nolu 1642 tarihli “Karahisar-ı Şarki Avarızhaneleri Tahrir Defteri” isimli defterden özellikle Şeyh İdris, Murad Dede, Hasan Dede zaviyelerini kapsayan Kepsil nahiyesi ve Şeyh Mahmut, Şeyh Mustafa ve Şeyh İlyas zaviyelerini yazarken de Kırık nahiyesini kapsayan bölümlerden ilgili kısımlarından yararlandık. Bu defter dipnotlarda KŞATD olarak kısaltılarak belirtilmiştir.

Yine Karahisar-ı Şarki ve yöresini yazarken 478,557 ve 482 nolu tahrir defterlerinden yararlanılmıştır.

2. Şeriye Sicilleri

Osmanlı Devleti idari teşkilatında mahkemelerde kadıların vermiş olduğu kararların suretlerini, hüccetleri, mahkeme ilamlarını ve şer’i kayıtları tutulduğu deftere “*Şeriye Sicili*”⁸ denmektedir. Osmanlı devletinin merkez ile taşra teşkilatı arasındaki yazışmaları, halkın isteklerini ve her hangi bir yörenin sosyo-ekonomik durumunu ortaya koyduğu için özellikle Osmanlı idari teşkilatının son dönemlerinin araştırılmasında ana kaynak durumundadır.

Şeriye sicillerinin unsurlarından en önemlisi hüccetlerdir. Kavram olarak Hüccet, bir olayla ilgili kadı huzurunda tarafların dinlenerek durumun tespiti anlamına gelmektedir. Vekalet, vasiyet ve satış gibi konuları içermektedirler.⁹ Çalışma alanımıza giren Doğu Karadeniz bölgesindeki zaviyeleri kapsayan Şeriye Sicilleri’nin aslı bugün Milli Kütüphanededir. Bu defterlerden Giresun’a ait olanlardan 1850-1900 yıllarını kapsayanlar Oktay Karaman tarafından “Giresun Kazası” adıyla doktora çalışması yapılmış ancak yayınlanmamıştır. Çalışmamızda ayrı ayrı yüksek lisans çalışması olarak yapılan 1411 ve

⁸ Ahmet Akgündüz, **Şer’iye Sicilleri**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988, s. 17.

⁹ Mübahat Kütükoğlu, **Osmanlı Belgelerinin Dili**, İstanbul, 1994, s. 35.

1431¹⁰ tarihli şeriye sicilinden yararlanılmıştır. Giresun ve çevresiyle ilgili 1409,1410,1411,1412,1413,1420,1431 nolu Giresun Şeriye Sicillerini inceledik.

3. Vakfiyeler

Çalışma alanımıza giren bölgedeki zaviyeleri incelerken zaviyeye bağlı vakıfları belgeleyen vakfiyelerin metin içinde önce orijinal metni daha sonra günümüz diline çevrilmiş hali kullanılmıştır. Bunlara Giresun Dereli ilçesine bağlı Konuklu köyündeki Şeyh Mahmut zaviyesi, merkez Tekke köyünde Yakup Halife Zaviyesi, Piraziz Gökçeali'de Şeyh İdris Zaviyesi, Yağlıdere de Hacı Abdullah Halife zaviyesi, Kızıлтаş köyünde Hacı İlyas Zaviyesine ait vakfiyeler örnek olarak belirtilebilir.İlgili vakfiyeler vakfın varisleri tarafından korunarak günümüze ulaşması sağlanmıştır.

Vakfiyelerin suretleri günümüzde Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğünde Vakfiyeler Dosyası bölümünde muhafaza edilmektedir.Yine vakfiyelerle beraber özellikle XIX.yüzyılda varislerine gönderilen beratlar, veraset i'lamları, hüccetlerden de çalışmanın bölümlerinde yararlanılmıştır.

C. OSMANLI DÖNEMİNDE DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNİN İDARİ DURUMU

Osmanlı devletinin bölgeyi fethi sırasında beylikler döneminden kalma, ağırlıklı olarak köylerden oluşan, oldukça gevşek bir idari yapılanma görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin idari taksimat açısından en büyük ünitesi *Beylerbeyilik*'tir. Eyalet olarak da adlandırılan Beylerbeyilikler *sancak* ve *livalara* ayrılmıştır. Sancaklar *kazalara*, kazalar *nahiyeler*'e, nahiyeler de *karye* ve *mezralara* ayrılmıştır. Beylerbeyilik müessesesi Osmanlılarda XIV. yüzyılın ortalarında kurulmuştur¹¹.

1527'de Doğu Karadeniz bölümününün de içinde yer aldığı Trabzon, Bayburt ve Karahisar-ı Şarkî sancakları Rum Vilayetinin sancakları arasında yer almaktadır¹². 1522'de Trabzon vilayeti Trabzon, Rize, Batum, Atina, Radva?, Körtün, Torul, Giresun, Koğans ve Of olmak üzere toplam 10 kazaya taksim edilmişti¹³.

¹⁰ İbrahim Koyun, **1897 Yılına Ait Giresun Mahkeme Sicilleri**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001.

¹¹ Orhan Kılıç, "Klasik Dönem Osmanlı Taşra Teşkilatı: Beylerbeyilikler/Eyaletler,Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler (1362-1799)", **Osmanlı**, c. 6, Ankara 1999, s. 888.

¹² İ. Metin Kunt, **Sancaktan Eyalete- 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi**, İstanbul, 1978, s. 128.

¹³ Enver Çakar, "Kanuni Sultan Süleyman Kanun-nâmesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimatı", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, XII/1 (Elazığ, 2002), s. 275

1568-1574 yılları arasında bölgenin idarî taksimatında önemli değişikliklerin olduğu görülmektedir. Bu zamanda Trabzon, Karahisar-ı Şarkî, Batum ve Şavşat müstakil sancaklar olup, Erzurum eyaletine bağlıdır¹⁴.

1578-1588 yıllarında Batum müstakil bir Beylerbeylik olup tek sancağı Faş'tır. Bu tarihte Trabzon ise Erzurum'a bağlı sancaktır¹⁵. 1632-1641 yıllarına ait sancak defterinde "Eyalet-i Batum nam-ı diğer Trabzon" şeklinde kaydedilmiş ve bu eyalete bağlı tek sancak olarak Gönye gösterilmiştir.

Trabzon Eyaleti 1653 ve 1669 yıllarında ise sadece Trabzon ve Batum sancaklarından müteşekkildir. 1701- 1702 tarihli defterde Batum ve Trabzon paşa sancağı iken 1641 yılında olduğu gibi eyalete bağlı tek sancak Gönyedir. 1722-1740 yıllarında Eyaletin paşa sancağı Trabzon, sancakları ise Gönye, Batum, Soğucak Kal'ası'dır. 1732-1740 yıllarında Trabzon Eyaletinin paşa sancağı Trabzon, diğer sancakları ise Gönye ve Batum'dur¹⁶.

Şimdi de inceleme alanımız olan Şebinkarahisar yöresi zaviyelerinin kurulduğu Şebinkarahisar sancağının idari yapısına geçebiliriz.

1485 yılında yapılan tahrir defterinde bölgede yapılan düzenlemeler açıkça görülmekte olup buna göre bölgedeki nahiyelerden Karahisar ve Koyluhisar birbirinden bağımsız iki nahiyedir. Karahisar'a bağlı olan nahiyeler 14 olup bunlar Emlak, Kösi, Alucara, Tuzeri, Menteşe, Güdül, Gavezit, Gezenger, Muradi, Mindeval, Kovana Serin, Menkufe, Eğili, Suşehri ve Akşerirabad'dır. Koyluhisar'a bağlı olan nahiyeye sayısı 6 olup, bunlar Hasangeriş, Firuz, Şahneçimeni, Sisorta, Naiblü ve Yemlü'den oluşmaktaydı¹⁷.

XV. yüzyılda bölge idari sisteminde nahiyeye ön plana çıkmış olup klasik Osmanlı sisteminin esas ünitesini teşkil eden kaza, henüz bu dönemde mevcut değildir. Ancak bu orada kadının olmayacağı anlamına gelmemelidir. 37 nolu 1485 tarihli tapu tahrir defterinde yer alan Karahisar kadısı Mevlana Seydi Sadreddin'e tahsis edilmiş bir tumar kaydının yer alması bu görüşü desteklemektedir¹⁸.

XVI. yüzyılda kaza sistemi kurulmuştur. 387 nolu tahrir defterinde bölge "Kaza-i Karahisar-ı Şarkî" başlığı altında kaydedilmiştir¹⁹. Aynı defterde Rum Vilayeti

¹⁴ İ. Metin Kunt, **Sancaktan Eyalete- 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi**, s. 139-140.

¹⁵ Orhan Kılıç, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon Eyaleti'nin İdari Taksimi ve Tevcihati", **Trabzon Tarihi Sempozyumu 3-5 Mayıs 2001**, Trabzon Beldiyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon 1999, s. 180.

¹⁶ Kılıç, **a.g.m.**, s. 181.

¹⁷ Acun, **Karahisar-ı Şarkî**, s. 50-51.

¹⁸ **BOA, TTD, nr. 37**, s. 828; Acun, **Karahisar-ı Şarkî**, s. 52.

¹⁹ **BOA, TTD, nr. 387**, s. 574.

Beylerbeyi'nin hassının kaydının yer alması tahririn düzenlendiği 1520 tarihinde bölgenin Rum Vilayetine bağlı olduğunu göstermektedir²⁰.

1547 tarihli vergi defterinde bölge "*Liva-i Karahisar-i Şarki*" olarak kaydedilmiş olup hangi eyalete bağlı olduğu belirtilmemiştir²¹.

Bölge daha sonra Erzurum Eyaletine bağlanmıştır. Bu dönemde Karahisar-ı Şarki, aynı adla anılan livanın merkez kazasıdır. Koyluhisar ve ona bağlı nahiyeler kaza ünitesi kapsamında düzenlenerek Karahisar'a bağlanmıştır.

Trabzon Eyaleti, Batum ve Trabzon'un birlikte paşa sancağı olduğu yıllarda, kaynaklarda bazen "*Eyalet-i Batum nam-ı diğer Trabzon*" şeklinde kaydedilmiş, bazen de Trabzon Eyaleti olarak, Trabzon ve Batum adeta tek bir sancak olarak ifade edilmişlerdir.

Bu kısımda da inceleme alanımız olan Bayburt Kazasının idari durumu hakkında bilgi vermek konunun anlaşılması açısından önem taşımaktadır. XVI. yüzyılın ilk yarısında Karadeniz bölgesinin idari ve mâli durumu hakkında en sağlıklı bilgilere 1530 tarihli muhasebe defterinde rastlanır. Sancak esasına göre yapılmış olan bu defterdeki kayıtlara göre Doğu Karadeniz Bölgesi bu günkü sınırlarıyla tam olarak örtüşmese de Trabzon livası, Bayburt livası ve Karahisar-ı şarki livası bu alana denk gelmektedir. Bayburt livası, merkez (nefs) kazadan ayrı olarak Kelkit, Koğans, İspir, Tercan ve Şoğayn kazalarından oluşmaktadır. Merkez kaza kapsamında 203 köy, bir kale, 49 mezrası vardır²².

Osmanlı eyaletleri içinde sancak sayısı itibariyle en az sancaktan oluşan eyalettir. Eyaletin çevresin de Erzurum, Kars, Çıldır, Tiflis ve Sivas eyaletlerinin yanısıra kuzeyden de deniz ile çevrilmiş olması coğrafi alan bakımından dar bir alana sıkışmasına neden olmuş bunun neticesi olarak sancak sayısı da az olmuştur²³.

²⁰ BOA, TTD, nr. 387, s. 576.

²¹ BOA, TTD, nr. 255, s. 2.

²² BOA, TTD, nr. 387, s. 826.

²³ Kılıç, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon Eyaleti'nin İdari Taksimi ve Tevcihati", s. 191.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE TEKKE VE ZAVİYELER

A. GENEL OLARAK TEKKE VE ZAVİYELER

Arapçada “toplamak; men etmek” manasına gelen zaviye, ıstılahta ise herhangi bir tarikata mensup dervişlerin, bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları ve gelip geçen yolculara bedava yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlayan, yerleşme merkezlerinde veya yol üzerindeki bina yahut bina topluluğuna denmektedir. Osmanlı Devletinde XV. asırdan itibaren zaviye kavramında ufak değişiklikler görülmüş, şehir, kasaba ve köylerdeki küçük tekkelerle, geçit, derbend ve yol üzerinde bulunan misafirhaneler için kullanılmıştır²⁴.

İslâm kültür tarihinde önemli yeri bulunan müesseselerden biri de *tekkedir*. Tasavvuf düşüncesinin, anlayış ve terbiyesinin işlendiği, derinleştirildiği ve halka takdim edildiği tekkeye (= tekye), **zâviye**, **hankâh** ve **dergâh** gibi isimler de verilmiştir. Bu müesseselere insanlar dünya hayatının çeşitli meşakkat ve sıkıntıları ile yorulan ruhlarını ve bunalan gönüllerini dinlendirmek için bir araya gelip boş zamanlarını değerlendirirlerdi. İslam âleminde ilk tekkenin **Remle**'de **Hace Abdullah Ensâri** tarafından kurulmasından kısa bir müddet sonra her tarafta yayılan ve dolayısıyla daha sonra kurulan Müslüman devletlerin kuruluş faaliyetlerinde bulunan tekkeler, Türklerin Anadolu'ya gelip yerleşmesinde de mühim rol oynamışlardır²⁵.

Anadolu fütühatını gerçekleştiren ve Anadolu'ya Türk damgasına vuran dört sosyal grup vardır ki, Anadolunun siyasi ve ictimâî tarihini anlamak için bu dört zümrenin iyi tetkik edilmesi gerekir. Bu gruplar şunlardır:

1. Gaziyân-ı Rûm (Alp'ler, Gazi'ler)
2. Bacıyan-ı Rûm (Anadolu Bacıları)
3. Abdâlân-ı Rûm (Anadolu Dervişleri)
4. Ahiyan-ı Rûm (Anadolu Ahileri)

1. Gaziyân-ı Rûm (Alp'ler, Gazi'ler)

²⁴ Ahmet Yaşar Ocak-Faruk Sümer, “Zaviyeler”, **İA**, c. 13, s. 468

²⁵ Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadi ve İctimâî Tarihi**, c. 1, İstanbul, 1974, s. 38.

Aşıkpaşazade'nin *Gaziyân-ı Rûm* yani Anadolu Gazileri olarak zikrettiği bu savaşı topluluğun daha Anadolu'nun fütühâtı sırasında mevcut olan, İslamdan önce Türklerde "kahraman, cengaver" manasına bir lakap olan ve prenlere de verilen *Alp* ünvanı, İslamiyetten sonra dini anlamda *Gazi* ünvanı olarak kullanılmıştır²⁶.

Tarihi kaynaklarda bütün müslüman ordunun tamamını içine alan *Gaziler* tabiri, umumiyetle daha dar ve hususi bir mana ifade eder.Yani onunla ordudaki ve büyük şehirlerdeki belirli bir topluluk kasdolunur. Bu zümre Büyük Selçuklu Devleti, Anadolu Selçuklu Devleti ve Danişmentlilerde mevcut olduğu gibi, daha önce Samanoğulları zamanında da Horasan ve Maverâünnehir sahalarında bu gaziler vardır²⁷.

Gaziliğin bir zümre olarak oluşmasında o zamanın şartları içinde geçinecek bir toprak ve kendilerini yaşatacak bir işe sahip olamayarak, iktisadi sıkıntılar içinde ihtiyaçlarını harplerden temin eden bir sınıfın ortaya çıkması dönemin şartları için gayet tabiidir. Hükümet teşkilatlarının sınırlı ve zayıf olması, hükümdarlar ve emirlerin düşmanlarına karşı sık sık ücretli asker bulundurma mecburiyetleri yalnız sınırlarda değil, siyasi ve kültürel yönden gelişmiş büyük merkezlerde de böyle bir zümrenin doğal olarak oluşmasını zorunlu kılmıştı²⁸.

Anadolu'da XIII. ve XIV. asırlarda *Gazî* ünvanına daha ziyade *uç* beylerinin isimlerinde tesadüf edilmektedir. XV. ve XVI. asırlarda Osmanlı kaynaklarında –Aşıkpaşazâde'de- *Gaziyân-ı Rûm* ismi yerine daha çok *Alp* tabirine rastlanmaktadır.²⁹

2. Bâcıyan-ı Rûm (Anadolu Bacıları)

Aşıkpaşazâde'nin eserinde bahsetmiş olduğu ikinci bir ictimâî teşekkül de *Bâcıyan-ı Rûm* yani kadınlar teşkilatıdır.Fuat Köprülü Osmanlı Devleti'nin kuruluşu adlı eserinde bu zümre ile Hacı Bektaşî Veli'nin münasebetinin olması ile ve Bektaşî tarikatında kadınlara genellikle "baci" lakabının verilmesini göz önüne alarak "Bacıyan-ı Rum adında bir teşkilatın varlığından bahsetmektedir.³⁰

Bacıyan-ı Rum teşkilatının hizmet alanları diğer teşekküllerde olduğu gibi "avende ve revende'ye" yani yoldan gelip geçenleri yedirip içirme ve dokumacılık, ve askeri faaliyetlerde bulunma şeklinde özetlenebilir. Ahilerle birlikte uç mıntıkalara göç eden kadınlar teşkilatı,

²⁶ Fuat Köprülü, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, TTK, Ankara 1999, s. 83-85; Nihal Atsız, **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, İstanbul 1970, s. 78

²⁷ Köprülü, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, s. 84.

²⁸ Köprülü, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, s. 85.

²⁹ Köprülü, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, s. 88

³⁰ Ethem Cebecioğlu, "Bacıyan-ı Rum", **Osmanlı**, c. 5, Ankara, 1999, s. 415.

eski sanatlarını buralara nakletmişler ve özellikle Germiyanoglu Beyliği'nde halı, kumaş, dölbent, bez imal etmişlerdir.³¹

Bacıyan-ı Rum teşkilatı Selçuklu devleti zamanında Ahilik teşkilatının bir kolu olarak kurulmuştur. Bu teşkilatın ilk başkanı olan Fatma Bacı Evhaüddin-i Kirmani'nin kızı ve ahiliğin kurucusu olan Ahi Evranın hanımıdır.³²

3. Abdâlân-ı Rûm (Anadolu Dervişleri)

Aşıkpaşazâdenin eserinde belirtmiş olduğu üçüncü zümre Abdâlân-ı Rûm, yani Anadolu dervişleridir.

Bu zümre tarihi kaynaklarda daha çok “Horasan Erenleri” ismi ile anılan Türk derviş kitleleri için kullanılmıştır. Bu zümrenin özellikle XIV. asırda mühim bir dinî ve ictimaî rol oynadığı, Osmanlı Devletinin bu asırına ait bütün eserlerde *Abdal* veya *Baba* lakabını taşıyan ve ilk Osmanlı hükümdarları ile beraber harblere iştirak eden tahta kılıçlı, cezbeli birtakım dervişlerden bahsedilmesinden anlaşılmaktadır³³.

4. Ahiân-ı Rum (Anadolu Ahileri):Aşıkpaşazade'nin Anadolu'da faaliyet gösteren zümreler arasında ehemmiyetlerinden bahsettiği önemli bir zümre de Ahi'lerdir³⁴. Ahi kelimesi Arapçada “kardeş”, Türkçe'de “cömert, eli açık, yiğit” anlamlarına gelmektedir.

Terim olarak Ahilik Anadolu'da XVIII. yüzyılda kurulup belli bir süre içinde bir takım kurallara göre işlemiş esnaf ve sanatkârlar birliğini ifade etmektedir³⁵.

Ahilerin faaliyetleri hakkında en kapsamlı bilgileri özellikle XIV. yüzyıldaki durumları ile ilgili gelişmeleri meşhur arap seyyah İbni Batuta'nın kaleme almış olduğu “İbni Batuta Seyahatnâmesi” adlı eserden öğreniyoruz. İbni Batuta Ahilerin Anadolu'da yerleşmiş bulunan Türkmenlerin yaşadıkları her vilayette, her şehirde ve her köyde bulduklarını ve bilhassa Antalya, Burdur, Gölhisar, Lâdik, Milas, Barcın, Konya, Niğde, Aksaray, Kayseri, Sivas, Gümüş, Erzincan, Erzurum, Birgi, Tire, Manisa, Balıkesir, Bursa, Gerede, Geyve, Yenice, Mudurnu, Bolu, Kastamonu, Sinop memleketlerine gelen yabancılara yakın ilgi gösterip, yiyeceklerini, içeceklerini temin ettiklerini söylemektedir.

³¹ Ethem Cebecioğlu, “Bacıyan-ı Rum”, s. 416.

³² Ethem Cebecioğlu, “Bacıyan-ı Rum”, s. 417.

³³ Köprülü, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, s. 94.

³⁴ Köprülü, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, s. 89.

³⁵ Muhittin Şimşek, **TKY ve Tarihteki Bir Uygulama Ahilik**, Hayat Yayınları, İstanbul 2002, s. 17; Köprülü, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, s. 89.

Bu sufi teşekküllerin tek bir tarikatın mensupları olmadıkları konusunda uzmanlar hemfikirdirler³⁶.

B. TEKKE VE ZAVİYELERİN OSMANLI İKTİSADİ VE SOSYAL YAPISINA TESİRLERİ

Tekke ve zaviyelerin Anadolu'nun Türk-İslam mayasıyla yoğrulmasında büyük katkıları olmuştur. Özellikle Köseadağ Savaşı'nın meydana çıkartmış olduğu karışık dönemde Anadolu'ya gelen bir çok ahi derviş ve şeyhi yerleşmiş oldukları yerlerde tekke ve zaviyeleri kurmuşlar ve aynı zamanda daha sonra birer şehir olacak yerleşim alanlarının temellerini de bu suretle atmışlardır. Tekke ve zaviyelerin, Osmanlı fütuhatını kolaylaştırmada büyük bir ehemmiyeti haiz oldukları görülmektedir³⁷.

Osmanoğulları ile birlikte birçok derviş, şeyh ve ahi gelip Anadolu'nun batı taraflarına yerleşmiştir. Bu yeni gelen derviş muhacirlerin bir kısmı, gazilerle birlikte memleket açmak ve fütihat yapmakla meşgul oluyor, bir kısmı da o civardaki köylere veya tamamen boş ve tenha yerlere yerleşiyorlardı. Köy ve boş araziye yerleşenler, bu yerlerde müritleri ile birlikte ziraat ve hayvan yetiştirmekle uğraşıyorlardı. Birçok köye ismini veren, elinin emeği ve alın teri iler dağ başlarında yer açıp yerleşen, bağ ve bahçe yetiştiren dervişler sadece yerleşmekle kalmamışlar yarı göçebe Türkmenler arasında telkinatta bulunmuşlar, tarımla uğraşmışlardır. Psikolojik, Pedagojik ve tıbbî meselelere varıncaya kadar geniş bir hizmet sahası olan tekke ve zaviyeler, o devrin mektebidir, hastanesidir, moral kaynağıdır, dinlenme kampıdır, edebiyat ve fikir ocağıdır³⁸.

Tekke ve zaviyelerin bir kısmı devlet tarafından, bilhassa yolculuk için tehlikeli olan yerlere, geçitlere, ticaret yollarına derbent şeklinde inşa edilmişlerdir. Mesela, Yakup Halife, Kasım Dede ve Hacı Abdullah Halife Zaviyesi gibi zaviyeler dağlık olan bir yerde ve iki vadi arasına kurulmuştur. Bu bakımdan dağlarda, korkunç boğaz ve geçitlerde tesis edilen tekkeler, askeri sevk ve idareyi kolaylaştırmak, ticarete engel olabilecek eşkıya v.s. gibi kimselere mani olmak için birer jandarma karakolu vazifesi de görüyorlardı.

Osmanlı Devleti tekke düşüncesini sistemleştirmek, müesseseleştirmek ve bu düşüncüyü çeşitli yol ve teşkilatlarla cemiyete aktarmak hususunda önemli hizmetleri ifa etmiştir. Bu

³⁶ Ahmet Yaşar Ocak, **Babailer İsyanı**, İstanbul, 1980, s. 170.

³⁷ Z. Kazıcı- M.Şeker, **İslâm-Türk Medeniyeti Tarihi**, İstanbul 1982, s. 298.

³⁸ Z. Kazıcı- M.Şeker, **İslâm-Türk Medeniyeti Tarihi**, s. 275.

anlayıştan hareketlidir ki, daha önceki Müslüman devletlerin tekke ve zaviye şeyhlerini korumaları ananesi, Osmanlılarda da aynen devam etmiştir³⁹.

Zaviye kuran Şeyh hükümdardan özel mülk olarak küçük bir toprak parçası alır, etrafına toplanmış dervişlerle toprağı işleyerek, kendilerine bir yaşam sağladıkları gibi zaviyenin giderlerini de karşılıyorlardı. Öteki dini vakıfların mütevellileri gibi şeyh ve torunları zaviyelerin irsi yöneticileriydi⁴⁰. Selçuklu ve Osmanlı zaviyeleri şu kısımlardan oluşuyordu :

a) Mescid: Özellikle sünni tarikatlara ait zaviyelerde temel unsurlardan biridir. Namaz kılınır ve ibadet edilirdi.

b) Türbe: Türbe zaviyelerin en önemli kısımlarından olup çoğunlukla zâviyeyi ilk kuran şeyhin ve bazen de onun sülalesine mensup olanların mezarlarını içine alır.

c) Misafirhane (İmarethane): Sabah akşam devamlı olarak çalışan bu kısımda ise zaviyeye gelip giden, yoldan gelip geçenlere yani ayende ve revendeye her öğün yemek verilir, iâşe ve ibatelerini temin etmeleri sağlanırdı. Dolayısıyla zaviyenin en önemli yapılarından birisi imarethanedir.

Toplum hayatında önemli bir yere sahip olan tekkelerin yapmış oldukları faaliyetleri kısaca şöyle özetleyebiliriz:

1-Tekkeler, özellikle kuruluş yıllarında kendi şeyhleri tarafından seçilen yerlerde kuruyorlardı. Bundan dolayı onlar, etraflarındaki insanların manevî ihtiyaçlarını temin ederek bölgelerinin insanlarına sahip çıkıyorlardı. Böylece, Kuran'ın tavsiye ettiği bir metod olan hikmet ve güzel öğütle insanları dine ve hakikate çağırıyorlardı.

2-Tekke ve zaviyelerin bir kısmı, devlet tarafından, bilhassa yolculuk için tehlikeli olan yerlerde tesis ediliyorlardı. Bu bakımdan, dağlarda, korkunç boğaz ve geçitlerde tesis edilen tekkeler; askerî sevk ve idareyi kolaylaştırmak, ticarete engel olabilecek eşkıya v.s. gibi kimselere mani olmak için birer jandarma karakolu vazifesi de görüyorlardı. Böylece tekkeler, kar ve yağmurlu günlerde de ticarî sevkiyatta bulunanlara bir sığınak oluyorlardı.

3- Çok geniş topraklara sahip olan Osmanlı Devletinin, merkeze olan uzaklıkları dolayısıyla, otoritenin zaaf gösterdiği yerlerde bazı isyanların çıkması normaldi. Devlet, böyle yerlere (üstelik maaş vermek suretiyle) daimi bir zabıta kuvveti yerleştireceğine, orada bire

³⁹ Ömer Lütfi Barkan, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi**, c. II, Ankara, 1974, s. 279-387.

⁴⁰ Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu -Klasik Çağ (1300-1600)**, İstanbul, 1993, s.155.

zaviyenin kurulmasını daha uygun ve netice itibarıyla daha faydalı görüyordu. Bu vasıta ile devletin bu neviden dert ve sıkıntıları, tekkenin terbiye edici eliyle ortadan kaldırılıyordu.

4- Meskûn mahallerde kurulan dergâhların gördüğü önemli hizmetlerden biri de temel inanç ve kültürün, halk arasındaki birlik ve sıhhatli bir haberleşmenin sağlanması idi. Günümüz yayın organlarının yaptığı hizmetler o dönemlerde câmi ve tekkeler tarafından yapılıyordu.

5- Tekkeler ve zaviyeler ruh ve sinir hastalıklarının tedavisinde önemli rol oynamışlardır.

İnsanlara çeşitli hizmetlerde bulunan tekke ve zaviyeler vakıflar yoluyla devlet tarafından desteklenmişlerdir. Ayrıca vakıf arazilerinden vergi alınmaması da devletin tekke ve zaviyelere verdiği önemi pekiştirmektedir⁴¹.

⁴¹ Z. Kazıcı-M. Şeker, **İslâm-Türk Medeniyeti Tarihi**, s. 301.

İKİNCİ BÖLÜM
DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE
OSMANLI DÖNEMİNDE KURULAN TEKKE VE ZAVİYELER

A. GİRESUN YÖRESİ TEKKE VE ZAVİYELERİ

Türk dervişlerin gittikleri yöreleri, Türk-İslâm kültürü ile tanıştırmalarında uyguladıkları yöntemler ilgi çekicidir. Bu yöntemlerden biri de kurdukları tekke ve zâviyeler etrafında oluşturulan yerleşim biçimleridir. Önce bu yerleri Âhî-çukuru, Dede-köy, Eren-köy, Veli-köy, Tekke-köy, Tekke-dere, Tekke-güney, Tekke-viran, Zeyve gibi isimlerle tesmiye ederek, bir kimlik kazandırmışlar; sonra da buralarda imaret, tekke, câmii, medrese, derbent ve köprü gibi bayındırlık faaliyetleri yaparak buraları diyar-ı İslâm haline getirmişlerdir.

Bunun en güzel örneği Ahmet Yesevî'ye bağlı akıncı dervişlerin büyük kalabalıklar halinde Anadolu'nun bakir ve iskâna müsait topraklarında gerçekleştirdiği fetih hareketidir⁴².

Yesevî ekolünün Anadolu'da en tanınmış ismi, aynı zamanda bir Türkmen dervişi olan Şeyh Evhadü'd-Din Kirmanî kabul edilir. Hoca Ahmet Yesevi'yi görmemiş olmasına karşın, onun meşrebine bağlı olduğu Muhyiddin Arabî tarafından nakledilir. Yesevi ekolünün Anadolu'daki temsilcisi kabul edilen Kirmânî'nin Türk asıllı olması ve Türkmenler arasında Türkçe konuşması ününü artırmıştır. Onun ortaya koyduğu tasavvufî anlayış konar-göçer Türkmenlerin sosyal yaşamına uygun düştüğü için daha fazla ilgi uyandırmıştır. Temelde üstün nitelikli insan anlamında insan-ı kâmil yetiştirmeyi hedefleyen bu düşünce Türkmenler tarafından Anadolu'ya taşınmıştır.

Bu gönüllü ve kendilerini İslâmiyet'e adanmış ulu dervişler olmasaydı, Anadolu'ya gelen Türkmen akınlarının akıbeti belki Hun-Türk imparatoru Attila'nun yönetimindeki müthiş akından farkı kalmayacak, eriyip gidecekti. Sosyal, kültürel ve askeri temellere dayanmayan devletlerin çok kısa bir zamanda çöktüğü tarihi bir gerçektir. İşte Malazgirt zaferiyle Anadolu'ya bir daha gitmemek, ebedi Türk devletini kurmak üzere Türkmen akıncılarının yönettiği insan seline ruh ve şekil veren tek etken bu Türk dervişleridir⁴³.

⁴² Mikail Bayram, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında Hâce Ahmet-i Yesevi'nin Rolü", **Ahmet Yesevî**, Seha Neşriyat, İstanbul 1996, s. 533.

⁴³ Mehmet Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, Giresun Beldiyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s. 71; M. Bayram, **a.g.e.**, s. 542. Karahisar yöresi Âhîleri için bk. Yaşar Yücel, **Kadı Burhâneddin Ahmet ve Devleti- Mutahharten ve Erzincan Emirliği**, Ankara 1983, s. 48-51,81, 83, 120.

İlk Türkmen kabilelerin geldiği zamanlarda Giresun yöresini bir Uç bölgesi olarak görmek mümkündür. Ortalama bir tahmine göre XIV. yüzyılın birinci yarısının sonları ile Osmanlı yönetiminin tam olarak kurulduğu XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar bölgenin Müslüman Türkler tarafından iskânı büyük ölçüde tamamlayan süreci Uç beylerinin hâkimiyeti statüsünde görmek yanlış olmasa gerektir⁴⁴. Zira uç geleneği ve sürekli gazâ, Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve genişlemesinin en dinamik âmilidir. Fethedilen topraklardan büyük bir kısmı fethedilen gâzi, alp şeklinde tesmiye edilen beylere veya alperen denilen dervişlere dağıtılmış, kılıç hakkı ve yurt olarak tahsis edilmiştir.

Kendiliğinden göç eden, sınır boylarına yerleşip kalan, dağ başlarında yer bulan ve toprağı açıp işleyen muhacir halkın öncüsü ve mümessili kabul edilen Türk dervişlerini, Osmanlı döneminde şekillenen tasavvuf geleneğindeki tarikatlardan birine mensup görmek doğru değildir. Zira dönemin kronikleri, bu unsurları Osmanlı öncesinin sūfî gündemini oluşturan fütüvvet teşekkülleri olarak göstermektedir. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi Gâziyân-ı Rûm, Âhiyân-ı Rûm, Abdalan-ı Rûm, Horasan Erenleri ve Alperenler tâbir olunan bu dervişler, konuyu inceleyen bilim çevreleri tarafından, genellikle birer kardeş ve yârân birlikleri olan Ahî zâviyeleri başlığı altında incelenmektedir⁴⁵. Nitekim Trabzon ve Canik vilâyetlerine ait vergi defterlerinde ahî ön adı kullanan çok sayıda zâviyedâr veya reâyânın olması; ahî kültürünü yansıtan yer adlarına sıkça rastlanması bunu doğrulamaktadır. Ayrıca ahî kültüründe bir meslek dalının kurucusu veya başı anlamına gelen pir sözcüğünü kullanan çok sayıda vergi mükellefine rastlanmaktadır⁴⁶. Yine ahîlikte yüksek makamlardan birini temsil eden halife⁴⁷ kavramının şahıs adı ve zâviyedâr olarak kullanıldığını biliyoruz. Nitekim bölgede ilk Türk iskânı sırasında, adı geçen dervişlerin kurduğu zâviyelerde şeyhlik yapan kişiler genellikle yazma vesikalarda halife olarak anılmaktadır⁴⁸.

Çalışmamız içindeki Hacı Abdullah Halife Zâviyesi'nin kurulduğu köyün Osmanlı tarihindeki adı Âhî-çukuru şeklinde tesmiye olunmaktadır. Bahse konu zâviyenin başka bir tarikata mensup olup da ahî sıfatını kullanmasını beklemek, eşyanın tabiatına aykırı bir durumdur. Öyle anlaşılmaktadır ki, küçük bir derviş/ahî Türkmen topluluğu yeni fethedilmiş

⁴⁴ Bu dönemde bölgesel egemenlik alanları oluşturan Çepni liderleri için bkz. Mehmet Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 172-173, 310, 501.

⁴⁵ Ö. Lütfi Barkan, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", **Vakıflar Dergisi**, c. II, s. 282-283; Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ (1300-1600)**, s. 155-157; M. Hüdâi Şentürk, "Rumeli'de İskân Siyaseti", **Belleten**, LVII, Nisan 1993, s. 94

⁴⁶ Bunların bir kısmı Pir Aziz, Pir Dede, Pir Hızır, Pir Garip gibi sıfat isim; bir kısmı ise Pir Mehmet, Pir Ali, Pir Hasan gibi günlük hayatta kullanılan sıradan isimlerdir. Bkz. **OYTK-I**, s. 660-664; **OYTK-II**, s. 609-615

⁴⁷ Ahîlikte Şeyh makamına kaim olan kimse (Bkz. M. Saffet Sarıkaya, **XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri**, Ankara, 2002, s. 59

⁴⁸ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s.72.

bu bölgeye gelmiş bir parça toprak seçerek yerleşmiştir. Burada tesis edilen zâviyeye sultanlar tarafından vergi muâfiyeti ve çevreden bazı köylerin gelirleri de vakıf olarak tahsis edilmiştir. Bu ayrıcalıklar giderek bölgeye hariçten yeni göçmenlerin gelmesini sağlamıştır. Böylece yeni bir Türkmen köyü ve dolayısıyla da küçük vergi ünitesinin çekirdeği oluşmuştur⁴⁹.

1. Şeyh İdris Zaviyesi

Şeyh İdris Zaviyesi bugün Giresun'un Piraziz ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Piraziz'in, halk arasındaki adı Abdal'dır. Abdal, Allah'a yönelmiş kimse, derviş demektir. Şeyh İdris ve onun soyundan gelenlerin yöredeki varlığını vurgulamak için buraya abdal denilmiş olmalıdır.

Şeyh İdris hakkında bu bölgede geçmişten günümüze nesilden nesile intikal eden ve bugün de Şeyh İdris'in soyundan gelenler tarafından aktarılan muhtelif rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerin birine göre Şeyh İdris beraberinde kırk mollası ve ailesiyle birlikte memleketi olan Buhara'dan hareket etmiş ve Harran üzerinden Anadolu'ya girerek Osmanlı topraklarına yerleşmişlerdir. Zamanın Osmanlı sultanı I. Murad Hüdavendigâr ile görüşen Şeyh İdris ve yakınları Karadeniz bölgesinde İslam dinini yayma vazifesini almışlardır. Böylece Şeyh İdris ve halifeleri o zaman için henüz herhangi bir yerleşimin görülmediği Giresun'un Piraziz ilçesine gelip yerleşmişlerdir. Yine rivayete göre Şeyh İdris ve beraberindeki sufiler Gelincik Kayası olarak bilinen yere geldiklerinde doğu yönünde iki ok atmışlardır. Bu oklardan birinin düştüğü yere –ki bugün Şeyh İdris'in türbesi'nin olduğu yerdir- şeyhin evini, diğer okun düştüğü yere ise –bugün tekkenin bulunduğu yerdir- dergah inşa edilmiştir. Şeyh İdris mollalarından Molla Hasan'ı Hasanşih adlı köye gönderirken Molla Musa'yı Şimusa, Pir Aziz'i de Nefsi Piraziz adlı köylere göndermiştir⁵⁰. Bir başka rivayette de Şeyh İdris, tekkesinin yapımı için ikinci okun düştüğü yerin tespit edilmesini istemiş ve tespit edilen yere ağaçlar istif edilmeye başlanmıştır. Fakat, şeyhin gelini bu ağaç malzemenin gece yabanî geyikler tarafından yukarıya taşındığını görmüş ve olayı şeyhe anlatmıştır. Şeyh İdris gelinine şahit olduğu bu durumu sır olarak saklamasını, başkalarına anlatmamasını söylemişse de, gelin bu tembihe uyamamış; geyiklerin boynuzlarının sebepsiz yerden kırıldığı görülünce, sırrın ifşa edildiği anlaşılmıştır. Daha sonra vefat eden gelinin cenazesi de tekkenin giriş kapısının altına konulmuştur⁵¹.

⁴⁹ H. İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ**, s. 155.

⁵⁰ Ülkü Kara, **Giresun'da Adak İnanç ve Adak Yerleri** (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1999, s. 101

⁵¹ Yücel Kaya-Arslan Turan tarafından hazırlanmış olan broşür, s. 3-4.

Şeyh İdris'in Giresun yöresini gelişi ile ilgili olarak anlatılan bir başka rivayete göre ise Şeyh İdris'in Karagöl Dağı çevresindeki yaylalarda otlatıldığı koyun sürüsü, Çoban Totak adında ermiş bir kişi tarafından bakılmaktaydı. Şeyh İdris'in de yaylada bulunduğu bir sırada, beklenmedik bir zamanda Çoban Totak ölmüş. Ölüm olayı ikindi vaktinde gerçekleştiğinden cenazenin kaldırılması için yeterli vakit de yokmuş. Ayrıca olayın yaşandığı yayla ile Şeyhli köyü arasında –yürüme- bir günlük mesafe vardır. Bu durum karşısında Şeyh İdris abdestini almış ve ikindi namazına başlamadan önce kuzeye yönelerek mollası Aziz'e seslenmiş;

“- Totak öldü bez getir, kazma kürek tez getir, koyuna da tuz getir...!” demiş.

Şeyh İdris namazını bitirdiğinde Molla Aziz'in siparişler ile yanına geldiğini görmüş. İşte Şeyh İdris, mollasının eriştiği manevî dereceyi takdir anlamında “Pir kişisin” diyerek onun adını Pir Aziz koymuş.

Bu rivayetlerin edindiğimiz bilgiler ışığında zaviye kurucusu olan Şeyh İdris'in hangi tarihte ve nasıl zaviye kurmuş olduğu Gökçeali köyüne geldiği ve devrin hükümdarı olan Sultan I. Murad Hüdavendigâr ile olan ilişkisini gösteren herhangi bir bilgiye şu ana kadar ulaşamamıştır. Şeyh İdris'in I. Murad ile alaka kurulmasında vakfiye metninde geçen ve sultan anlamında kullanılan hüdâvendigâr kelimesinden yola çıkılmıştır. Ancak bu bilgiler tarihi bilgilerle de çelişmektedir⁵². Yine bu rivayetlerde anlatılan olay ve figürler Anadolu'ya gaza ve irşad faaliyetlerinde bulunarak yerleşen diğer Horasan dervişleri için de anlatılagelmiştir⁵³.

Şeyh İdrisin zaviyesini kurdu yer Nefsi Piraziz, Gökçeali ve Şıhlı köyleridir. Şeyh İdris'in Gökçeali köyünde türbe ve camisi, Şeyhli köyünde de zâviyesi bulunmaktadır. Şeyh İdris yukarıda işaret ettiğimiz ilk dönem Türk dervişlerindedir. Onun Gâzi Süleyman Bey komutasındaki aşiret kuvvetleri ile bölgeye geldiği ve 1397 yılındaki İslâmî kolonizasyona katıldığı, kaynaklarda ondan bahseden ifadelerden anlaşılmaktadır. Ayrıca, 1455 yılı vergi kayıtlarında söz konusu zâviyede yetiştirilen şeyh unvanlı kişilerin, Trabzon'un fethinden sonra ortaya çıkan ihtiyaca göre muhtelif bölgelerde irşat ve iskan faaliyeti için görevlendirildiği görülmektedir

1.1. Şeyh İdris Vakfiyesi

Şeyh İdris'in Anadolu'ya ne zaman geldiği ve hangi yıllar arasında yaşadığı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Şeyh İdris ve kurmuş olduğu vakıfla ilgili bilgilere Vakıf

⁵² Mehmet Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 111-112.

⁵³ Ülkü Kara, **a.g.e.**, s. 103; Ordu'nun Kabataş ilçesi Kuzköy Yatırı/Şidli Dede ve Niksarlı Ahi Pehlivan için bkz. Bahaeddin Yediyıldız, **Ordu Tarihinden İzler**, İstanbul, 2000, s. 141,145-152.

kayıtlarında rastlıyoruz. 598 nolu Evkâf defterine göre Şeyh İdris I. Murat zamanında yaşamıştır. Vakfiyede Şeyh İdris’le ilgili kayıtlar şu şekildedir:

Karahisar-ı şarki sancağına merbût Pazarsuyu kazasına tâbî Piraziz nahiyesinde vâki Seyyid Şeyh İdris –kuddise sırrıhu’l aziz- hazretlerine haliyyen Hüdâvendigâr hazretlerinin temlik ve ihsan eylediği nahiye-i mezburede malum Kayabaşı ve Çağlak ve Mekidinos ve Yazıköy ve Hüseyinli ve yine Horzeybete nâm mevkiler rızaenlillah, zaviye-i mezbureye misafir olan ve şeyh ve tekkenişin olan kimesne ta’am pişirip yedirmek için arazi-i mezbur öşrü ile sair rüsum evlad-ı evladıma neslin ba’de neslin, vakf-ı sahih ile vakfeyledim ki devlet-i padişahiye abd-i hazirun ruhuna hayır dua üzre olalar. Ve zaviye-i mezburede evladımdan şeyh ve tekyenişin kimesne tekkemize ait rüsûm, hukuk, cüz’i ve külli her ne var ise tekyeye misafir olanlara ve âyendeye ve revendeye ve sair harca ve kendüsü ma’kul ve münasip gördüğü üzere cemi’lerin kabz edüb sarf eylesün. Her kim bu temessükü tebdil ve tağyire kast eylerse Hazret-i celle ve alâ hazretlerinin lâneti üzerine olsun. Sene-800”⁵⁴.

Vakfiye kaydında belgenin tarihi de hicri 800, miladi 1398 olarak zikredilmiştir. Bu bilgiler ışığında vakfiyenin yazılış tarihinin 1398, Karahisar-ı Şarkinin sancak olduğunu, Pazarsuyu’nun kaza ve Piraziz’in nahiye statüsünde olduğu neticelerine ulaşılmaktadır. Ancak yukarıda verilen bilgiler diğer kaynaklarla karşılaştırıldığı ve Osmanlı devletinin idari teşkilatlanması göz önüne alındığı zaman çelişkiler olduğu görülmektedir. Şeyh İdris Vakfiyesinde belirtilen 1397 tarihinde Şebinkarahisar bir Osmanlı sancağı olmayıp Kadı Burhanettin-Eretna devletine bağlı bir sancaktır. Şebinkarahisar’ın Osmanlı devletine katılması vakfiyede belirtildiği gibi 1398 tarihinde olmayıp bundan 77 yıl sonrasına Fatih dönemine denk gelmektedir. Vakfiyenin yazıldığı tarih 1398’den daha sonradır. Burada izah edilmesi gereken iki husus vardır. Bunlardan birincisi vakfın kuruluş vasiyetinin yapıldığı tarih, diğeri ise vakfiyenin daha sonra intinsah yani tanzim edildiği daha sonraki tarih. Şeyh İdris’in Murad Hüdavendigâr tarafından 1397 yılından önce bölgeye gönderildiğine dair rivayetler kabul edilse bile eldeki Osmanlıca vakfiyeye göre Piraziz’in Pazarsuyu kazasına bağlı bir nahiye, Pazarsuyu kazasının da Şark-i karahisar Sancağına bağlı olduğu dönemdeki vakfiyenin bir şekilde tahribinden sonra aslına sadık kalınarak sonradan tanzim edildiği anlaşılmaktadır⁵⁵.

1398 tarihini Şeyh İdris’in son yılları veya ölüm tarihi olarak kabul etmek mümkündür. Vakfiyeye konu olan yerlerden Kayabaşı, şimdi Gökçeali köyünün bir mahallesidir.

⁵⁴ VGM, Defter No: 598 398/86.

⁵⁵ Mehmet Fatsa, **Giresun’da Kırsalın Sosyal Tarihi**, Giresun 2002, s. 228.

Mekidinos şeklinde ifade edilen yer ise 1547 tarihli defterde Pazarsuyu köyünde Şeyh İdris soyundan Mevlânâ Dede Halife adlı kişinin tasarrufunda olduğu ifade edilen *Mağdenos* (Merdenos) olmalıdır. Yazıköy, Hüseyinli ve Çağlan Şıhlı yakınlarındaki mevkilerdir⁵⁶.

Söz konusu vakfiye belgesindeki ifadeler bir vasiyet niteliği taşıdığı için, 1398 tarihini Şeyh İdris'in son yılları veya ölüm tarihi olarak kabul etmek de mümkündür.

1.2. Tahrir Kayıtlarına Göre Şeyh İdris Zaviyesi

Şeyh İdris Zaviyesi ile ilgili tahrir kayıtları 1455 tarihli Tapu Tahrir defterlerinde yer almaktadır. Bu defterlerdeki kayıtlardan anlaşıldığına göre Şeyh İdris'in faaliyetlerinin görüldüğü köyler Şarkikarahisar'a değil Bayramlı Vilayeti'nin Davut Kethüda Bölüğüne bağlıdır⁵⁷. Şeyh İdrisin köyü Karye-i Şeyhlü olarak ifade edilmiştir. Ancak bununla beraber “*Reâyâ-yı Şeyh İdris-i mezkur ‘an karye-i mezkur Şeyhlü*” ifadeleri yer almaktadır. Bu kayıtlardan iki şeyh İdris'ten bahsedildiği anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi köye adını vermiş olan ve tahrirden önce yaşamış olan Şeyh İdris, diğeri ise bu köyde yaşayanların vergilerini ödedikleri Şey İdris'tir. Bu bilgiler ışığında konuyu ele alırsak ilk olarak belirtmiş olduğumuz Şeyh İdris 1400 yılından önce yaşamış ve bizim asıl konumuz olan kişi, diğeri ise tahririn yapıldığı esnada hayatta olan ve faaliyetini sürdüren zaviyenin şeyhi, Şeyh Ali oğlu Şeyh İdris'tir.

Yukarda belirttiğimiz gibi *Karye-i Şeyhlü*, Bayramlı Vilayetinin Davut Kethüda Bölüğü'ne bağlı bir köydür. 1455 yılında yapılan tahrir kayıtlarında Karye-i Şeyhlü, iki başdan Zâviye-i mezkur Şeyh İdris olarak zikredilmiştir. Köyün vergiden muaf tutulanları arasında gösterilen Şeyh Ali oğlu Şeyh İdris zâviyedâr yani şeyh olarak zikredilmiştir. Tahrir kayıtlarında Şeyh İdris veled-i Şeyh Ali ifadeleri yer almaktadır. Bu tarihte postnişin olan Şeyh İdris'in babası Şeyh Ali yaşamamaktadır. Bu bilgilerden yola çıkarak zaviyenin kurucusu olan Şeyh İdris'in 1400 yılına yakın bir zamanda vefat ettiği, zaviyenin postnişinliğini Şeyh Ali'ye bıraktığı, Şeyh Ali'nin de 1455 yılından önce vefat ettiği ve yerini de babasının adını verdiği oğlu Şeyh İdris'e bırakmış olduğu anlaşılmaktadır⁵⁸.

Şeyh İdris'in şu anki ismiyle Gökçeali olarak isimlendirilen köyü o tarihlerde Mehmet Bey oğlu Osman ile Kara Mehmet'in ortak tımarıdır. Köyün kurucusu da bunlardan çok önce yaşamış olan Gökçe-Ali adındaki bir Türk beyidir. Şeyh İdris'in bu köyde değil de Karye-i

⁵⁶ Mehmet Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s.113.

⁵⁷ Bahaeddin Yediyıldız-Ü.Üstün, **Ordu Yöresinin Tarihi Kaynakları-I**, TTK, Ankara 1992, s. 51-58.

⁵⁸ Fatsa, **Kırsalın Sosyal Tarihi**, s. 230-231.

Şeyhlü olarak ifade edilen Şeyhli köyünde yaşadığı ve bu köyde zaviyesini inşa ettiği anlaşılmaktadır⁵⁹.

1455 yılında yapılan tahrir kayıtlarına göre Karye-i İdrislü'de ikamet edip zâviyede hizmet eden ve bu nedenle vergiden muaf tutulan hane sayısı 27 olarak kaydedilmiştir. Yine Şeyhlü, Gökçeali, Kayabaşı, Ekservende, Çukurköy, Tayluca, Köyesen, Hevekse ve Taliplü köyleri Şeh İdris Vakfına gelir sağlayan köyler olarak kaydedilmiştir⁶⁰.

Yine aynı tahrir defterinde yer alan kayıtlarda Şeyh Ali oğlu Şeyh İdris'in zaviyesinde kendisiyle beraber görev alan diğer zaviyedarlar şunlardır :

Zaviye kurucusunun soyundan gelen İlbey oğlu İbrahim, İsrail oğlu Şeyh Murat, Murat'ın oğlu İbrahim; zaviyede hizmetkâr olarak görev alan Şeyh İsmail ve damadı Hasan, kardeşi Halil, Mikailoğullarından Şeyh Hüseyin, Şeyh Hüseyin oğlu Şeyh Hasan, zaviye hizmetlisi Yusuf, İbrahim, Tekin oğlu Şeyh Akil ve oğulları Kasım ve Tursun, Şeyh Saltuk oğulları Hasan ve Abdal, Şeyh beybeylü Çakır. Yine aynı kayıtlarda Mevlana İshak Fakih cami imamı olarak belirtilmiştir⁶¹.

1485 tarihli mufassal tapu tahrir defterine göre Bozat Divanını'a bağlı Sıracalu'da İbrahim oğlu Menteşe Şeyh İdris hizmetkârı; Elmalu nahiyesine bağlı Ekserendu köyünde Halil oğlu Menteşe, Ebülhayır (Gülyalı)'a bağlı Gökesen köyünde Sıddık oğlu Pir Ahmet ve yine aynı nahiyeye bağlı Çukurköy'de Musa kardeşi Ali adlı çiftçiler vergilerini Şeyh İdris'e ödemekle mükellef kişiler olarak tespit edilmişlerdir. Öte yandan Pazarsuyu ve Talipli köylerinde bir parça yer (*zemin*); Bozat'a bağlı Kayabaşı köyünde ise gelirlerinin tamamı "*iki baştan vakf-ı Zâviye-i Şeyh İdris mefruz*" şeklinde, bahsimizin konusunu oluşturan zâviyeye gelir kaydedilmişlerdir⁶².

1530 tarihli muhasebe defterinde Şeyh İdris Zâviyesi ile ilgili şu kayıt yer almaktadır; "*evkaf ve emlak der kaza-i Canik, karye-i Kayabaşı, iki baştan vakf-ı Zâviye-i Şeyh İdris, mefrûz, hâsıl 270 / karye-i Şeyh İdris iki baştan vakf-ı Zâviye, mefrûz, nefer 126, hâne 76, mücerred 50, hâsıl 3740*"⁶³.

1530 yılında da, daha önce olduğu gibi, Kayabaşı ile Şeyh İdrisli köylerinin geliri Şeyh İdris Zaviyesine aittir. Yukarıda yer alan kayıtlara göre Kayabaşı köyünde vergi mükellefi

⁵⁹ Yediyıldız, **OYTK**, s. 52.

⁶⁰ Yediyıldız, **OYTK**, s. 140.

⁶¹ Yediyıldız, **OYTK**, s. 56.

⁶² Mehmet Fatsa, **Kırsalın Sosyal Tarihi**, s. 45; Yediyıldız, **OYTK**, s. 329, 348, 355, 366, 372, 419, 443.

⁶³ **MVKRD-II**, s. 627-628.

yoktur. Şıhlı köyü 1455 tarihli tapu tahrir defterinde yer alan nüfus ve hane sayısını bir hayli artırmıştır. 1455 tarihinde 27 olan *mua* 29 *reâya*, 1 mücerred ile toplam vergi mükellefi olarak 57 kişi yer alırken 1485 de ise 27 reaya, 11 mücerred toplam 38 kişi yer almıştır.1530'da bu sayı 76 hane, 50 yetişkin bekar ve toplamda 126 kişi vergi mükellefi olarak yazılmıştır.

1547 tarihli vergi kayıtlarında Şeyh İdris'in köyü malikâne statüsüne devam etmekte ve *iki baştan vakıf* edilmiştir. Seydi Can, Ali oğlu Seyyid Ahmet, Ali oğlu Seydi Mahmut, Seydi Can oğlu Mahmut, Mahmut oğlu Seydi İbrahim, Mahmut oğlu Mustafa ve Hüseyin oğlu Seydi Ali adlı kişilerin sultan berâtıyla Şeyh İdris vakfının gelirlerini tasarruf ettikleri ifade edilmektedir⁶⁴

Zâviyede görevli kişiler Hasan oğlu Ayende, kardeşi Yusuf, Yusuf oğlu Hüseyin, onun oğlu Mehmet ile Karaman oğlu Yusuf adlı beş neferdir. Bunlar için vergi defterinde "Zâviyedâr, bâ-berât-ı sultânî, ez-avâırız-ı emin" denilmiştir. Bu tarihte Ahî Yusuf, İbrahim, Emirze ve Seydi Ali Dede tarafından işletilen dört adet değirmenden hangisinin şimdiki Şeyh İdris Değirmeni olduğunu bilemiyoruz. Bu tarihte şimdi Gökçeali köyüne bağlı bir mahalle olan Kayabaşı'nın 400 akçe tutan vergi gelirlerinin tamamı Şeyh İdris Zâviyesi'ne bırakılmıştır. Ayrıca Gökçeali yakınlarındaki Bayramşah-ı küçük adlı köyde yaşayanlardan Şeyh Ali oğlu Hasan da defterde zâviyedâr kaydedilmiştir⁶⁵.

Şeyh İdris Zâviyesi'ne oldukça yakın bir mekânda bulunan Bendehor Kalesi'nin 1547 yılında karakol (derbent) görevi yaptığı; muhtemelen Piraziz /Abdal iskelesi ile bağlantılı olan umumî yolun imâret hizmetlerine Şeyh İdris Zâviyesi'nin baktığı anlaşılmaktadır. 1547'de Bendehor köyünde mukim olduğu ifade edilen Abdullah oğlu Şükrullah adlı kişi de *derbentçi* yazılmıştır.⁶⁶

1613 tarihli kayıtlarda Hüseyin oğlu Hasan, Şeyh Hamit oğlu Şeyh Mehmet, Şeyh Ahmet oğlu Şeyh Hüseyin ve kardeşleri Ali ile Yakup adlı kişiler söz konusu zâviyede görevli konumundadırlar. 1642'de yapılan kayıtlarda aynı köyde yaşayan Hasan oğlu Seyyid Mahmut vakfın mütevellisi; Memişah oğlu Seyyid Ali, Hüseyin oğlu Mehmet, Yusuf oğlu Seyyid Yakup için zâviyedâr oldukları ifade edilmiştir. Bu tarihte Gökçeali'de ibadete açık olan Şeyh İdris Câmii'nin imamlık görevine yine bu köyde mukim Hatip oğlu Hamza'nın, vâizlik görevine

⁶⁴ Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri* s. 114-115.

⁶⁵ Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri* , s. 116.

⁶⁶ Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri* , s.116; Feridun M. Emecen, *Doğu Karadeniz Bölgesi'nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi*, İstanbul, 2005, s. 232, 256-258.

Çağlayan köyünde mukim Hasan oğlu Hüseyin'in, müezzinlik görevine ise Hüseyinli köyünde mukim Yusuf oğlu Mehmet adlı şahısların baktığı anlaşılmaktadır⁶⁷.

Şeyh İdris Zâviyesi ile ilişkisi belirtilmemiş olsa da, 1642'de adı geçen Pirce Şeyh (diğer adı Kargun) köyünde Mustafa oğlu Ahmet ile Muslı oğlu Mehmet zâviyedâr; Kayabaşı köyünde mukim iki hânedan Yusuf oğlu Zülfikâr ile Ali oğlu Hüsam adlı kişiler de vergilerini Şeyh İdris Zâviyesine ödemekle mükellef reayâ kaydedilmişlerdir. Ayrıca Bendehor'da mukim yedi reâyâ içinden Mehmet oğlu Ali için “şeyh-zâde-i tekke-i Şeyh İdris, bâ-berât” ifadesine yer verilerek, bu kişinin Şeyh İdris ile olan nesep ilişkisine atf yapılmıştır⁶⁸.

1.3. Şer'iyye Sicillerinde Şeyh İdris Zâviyesi

Şeyh İdris Zaviyesi faaliyetlerini kurulduğu andan itibaren ondokuzuncu yüzyıla kadar sürdürmüştür.1875 yılında Şebinkarahisar sancağına bağlı Pazarsuyu kazasına tabi olarak varlığını devam ettirmiştir⁶⁹.

Şeyh İdris zaviyesi ile ilgili olarak şeriye sicillerinde “Trabzon vilâyeti dahilinde Giresun kazasına tâbi Piraziz nâm-ı diğer Pazarsuyu nahiyesinde defin-i hak itir-nâk olan Şeyh İdris tekkesi vakfı..”⁷⁰ kaydı yer almaktadır. Bu şeriye sicilinde Şeyh İdris'in türbesi'nin yeri belirtilirken 1883 (h. 1300) tarihli kadı sicilinde şu bilgiler yer almaktadır:

“...Şeyh İdris hazretlerinin mezra'ası vakfının nısf hissesine mutasarrıf olan es-Seyyid Mehmet Emin Halife ibn es-Seyyid Ali, bundan akdem sulb-i kebir oğulları Mehmet Şerif ve Hüseyin ve Mustafa; sulb-i sağır oğulları Mehmet ve Hasan ve Abdullah ve Süleyman ve Emin ve Ali' yi terk eylediği halde vefât edip, cihet-i mezkûre mahlûl ve hizmet-i lâzıması muattal kalmağla (.) Zâviye-i mezkûr el-yevm mevcut ve ma'murdur, âyendeye ve revendeye it'am-ı ta'am olunmaktadır(...) müteveffâ mûmâileyhin oğulları edâ-i hizmet edinceye değin Mehmet Şerif Halife bilâ-asâle ve bi'n-niyâbe idare-i hizmet etmek üzere...⁷¹.

Bu bilgilere göre Şeyh İdris'in soyundan gelen Seyyid Ali oğlu Seyyid Mehmet Emin Halife bu tarihten önce vefat etmiş ve geriye Mehmet Şerif, Hüseyin, Mustafa adında üç büyük oğul; Mehmet, Hasan, Abdullah, Süleyman, Ali ve Emin adında da altı küçük çocuk bırakmıştır. Bunlardan büyük olanlar, ehil görüldükleri için zâviyedârlık görevine getirilmişlerdir.

⁶⁷ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s.116.

⁶⁸ F.M. Emecen, **Doğu Karadeniz Bölgesi'nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi**, s. 259, 320-323, 367.

⁶⁹ Sadi Bayram, “Giresun İli Vakıflarına Toplu Bir Bakış”, **GTS**, İstanbul, 1997, s. 387.

⁷⁰ **GSS. 1437**, s.108.

⁷¹ **GSS. 1407**, s.73,74,75; Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s.117.

1892 tarihli bir başka kadı sicilinde ise şöyle denilmektedir: “...Şeyh İdris hazretlerinin tekyesi vakfının yevmi beş akçe vazife ile ber vech-i meşrûta tekyenişinlik ve tevliyet cihetine ibrâz olunan bin iki yüz doksan üç senesi Cemaziyelahirin on ikinci günü tarihli bir kıt’a berât-ı şerif-i âlişân suret-i tasdikiyle mutasarrıf olan evlâd-ı vâkıftan, Ahmet Halife’nin vuku’-u vefâtıyla ciheteyn-i mezkûreteyn mahlul olup, şürût-u vâkıf vechiyle ciheteyn-i mezkûreteyne evlad-ı vâkıfın sulbi oğulları Salih ve Abdullah mutasarrıf olup; ve ba’de Abdullah’ın dahi gable’t-tevcih vuku-u vefâtıyla, kezâlik şürût-u vâkıf vechiyle ciheteyn-i mezkûreteyne ber vech-i meşrûtiyet mutasarrıf olan evlâd-ı evlâd, evlâd-ı vâkıftan mezbûr Ahmet Halife’nin sulbi oğlu ba’sül arz Salih ile hafidleri, yani müteveffa Abdullah Halife’nin sulbi oğulları Hasan ve Hüseyin Halifeler, (...) halâ kaza-i mezkur evkaf muhasebecisi vekili Hafız Mehmet Efendi ibn İbrahim Efendi hazır olduğu halde Tiralizâde İbrahim Bey ibn Ahmet ve Tiralizâde Süleyman Ağa ibn Emin ve Boduroğlu Mehmet Ağa ve Şeyhoğlu Ali Şeyh ibn Emin nâm kimesnelerin ihbarıyla (...) ciheteyn-i mezkûreteynin nısfı, mezbur Salih ve nısf-ı diğeri mezbûrân Hasan ve Hüseyin Halifelere tevcihen ilâm olundu...”⁷².

Bu kadı sicilinden anlaşıldığına göre, 1876 yılında kendisine zâviyenin müteveli görevi verilmiş olan Ahmet Halife, bu görevini yaklaşık 16 yıl sürdürdükten sonra 1892 yılında vefat etmiş, tekke gelirlerinin tasarrufu oğulları Abdullah ile Salih’e kalmış; sonra Abdullah’ın da çok yaşamayıp ölmesi üzerine mirası oğulları Hasan ve Hüseyin’e kalmıştır. Kadı sicilinin bitiminde Şeyh Hasan bin Abdullah, Şeyh Hüseyin bin Abdullah ve Şeyh Salih bin Ahmet adlarının altına imzalar atılmıştır. Demek oluyor ki kaydın tutulduğu 1892 yılında zâviyenin şeyhliği makamında Şeyh Salih, Şeyh Hasan ve Şeyh Hüseyin aktif durumdaki zâviyede görev yapmaktadırlar⁷³.

Bir başka kayıta ise “evlad-ı vâkıftan Mehmet Halife’nin vukû-u vefâtıyla, tekyenişinlik ve tevliyet cihetine” oğlu Süleyman Halife; “diğer tekyenin tevliyet cihetine” mutasarrıf olan Emin Halife’nin oğulları Ali ve Abdullah getirildikleri ifade edilmektedir⁷⁴. Bu durumda adı geçen tekkesinin iki merkezi vardır. Bunlardan biri Şihli köyünde, diğeri ise başka kayıtların ifadesinden öğrendiğimiz Şeyh Musa köyündeki merkezdir.

1893 ve 1898 tarihli iki şer’iyye kaydında Şeyh Ahmet oğlu Şeyh Salih’in oğlu Mehmet Halife’nin vefât etmesi ile yerine zâviyedârlık makamına oğlu Süleyman Halife’nin getirildiği

⁷² GSS, 1437, s.107-108 /1436, s.219.

⁷³ Fatsa, Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri, s. 118.

⁷⁴ GSS, 1437, s.108-109 /1436, s.127.

ifade edilmektedir⁷⁵. Yine aynı dönemde evlâd-ı vâkıftan Ali oğlu Mehmet Emin'in vefâtı üzerine oğulları Ali, Mustafa, Şerif, Hüseyin, Mehmet, Emin, Abdullah ve Süleyman adları da kayıtlara girmiştir⁷⁶. Emin Halife zâviyedârlık görevine getirilmiş⁷⁷, bundan sonra da zâviyedârlık oğlu Şeyh Hasan'a geçmiştir.

Sonuç olarak XIV. asır sonlarında kurulmuş olduğu anlaşılan bu tekke, XX. asır başına kadar faaliyetini sürdürmüştür. Hiç ara vermeden devam eden bu süreklilik, kurumun halk nezdinde gördüğü ilgiyi ve tekkenin yörenin dinî yönden tezyini bakımından rolünü göstermektedir⁷⁸.

2. Şeyh Osman Ekserendu Zâviyesi

Şeyh Osman Zâviyesi bugün Giresun'un Bulancak ilçesine bağlı Kovanlık beldesi sınırları içinde yer alan bir zaviyedir. Zaviye ile ilgili en önemli kayıtlar vergi ve tahrir kayıtlarıdır. Şeyh Osman Zaviyesi hakkında en eski bilgilere 1455 tarihli tapu tahrir defterinde rastlıyoruz. Bu deftere göre Şeyh Osman Zaviyesi bugün halk arasında *Gazuklu* mevkii olarak bilinen Ekserendu köyüne bağlı Kazukköy mezrasında kurulmuştur.

Kazukköy mezrasında, ta'allukat-ı Şeyh Oruç Bey Zâviyedârı oldukları için vergiden muaf tutulan sekiz kişinin adları şöyledir:

“Şeyh Osman, tekyedar / Şeyh Paşa veled-i Şeyh Osman

Hasan veled-i mezkûr Şeyh Osman / Mustafa birader-zâde-i Şeyh Osman

İbrahim birader-i Şeyh Osman-ı mezkûr /Toğan birader-i Şeyh Osman-ı mezkûr

Şeyh Kutlu veled-i Eymür, hizmetkar-ı Zâviye /Musa veled-i Toğan-ı mezkûr”⁷⁹

Bu kayıttan açıkça anlaşılmalıdır ki, Şeyh Oruç Bey'in taallukâtı, yani akrabası olan şahıslardan Şeyh Osman, söz konusu Zâviyenin zâviyedârı olarak 1455 tarihi itibariyle hayattadır. Oğulları Şeyh Paşa ve Hasan, İbrahim ve Toğan ile yeğenleri Mustafa, Musa ve Eymür oğlu Şeyh Kutlu da bu zâviyede hizmet etmekle yükümlü sayılmış kimselerdir⁸⁰.

⁷⁵ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s.118; **GSS, No: 1431**, s.66/ 1423, s.4; Ayrıca bkz. **GSS, No:1433**, s. 83;1424, s. 21; 1437, s. 108.

⁷⁶ **GSS, No:1432**, s.95; 1424, s, 21; 1422, s.232; 1437, s.62.

⁷⁷ **GSS, No.1432**, s.195; Belgede Mehmet Emin'in diğer oğulları Ali, Şerif,Hasan, Mustafa, Mehmet, Abdullah, Süleyman olarak yazılmıştır. Şerif'in oğulları: Ömer, Hasan, Tefvik, Mustafa, Raşit, Mahmut, Şevki ve Ahmet olarak tespit edilmiştir.

⁷⁸ Yediyıldız, **Ordu Kazası**, s.143.

⁷⁹ **OYTK-I**, s. 63.

⁸⁰ Fatsa, **Kırsalın Sosyal Tarihi**, s. 123.

1485 tarihinde yapılan tahrir kayıtlarına bakıldığında 1455 tarihindeki vergi kayıtlarına nazaran nüfusu da hayli artmış gözüken köyün vergilerini toplayan tımar beyi Aygıt oğlu Halil adlı bir kişidir. Gökçeali'de yatırı olan Şeyh İdris'e yıllık vergilerini ödemekle mükellef olan Hamza oğlu Veli, Hamza oğlu Ali ile Halil oğlu Menteşe isimleri dikkat çekmektedir. Halkın geçimini behre-i cev, öşr-i kovan, resmi ganem imlâsıyla yazılmış olan vergi adlarından anlaşıldığına göre arpa ekimi, arıcılık ve hayvancılık yaparak sağladığı anlaşılmaktadır.

1485'de "kadimlik yurdlarıyla Zâviyedârlardır" şeklinde yazılmış ve dolayısıyla de vergiden muaf tutulmuş kişiler ise şunlardır:

"Ali veled-i Bâyezıd sofi, imam hatip /Şeyh Paşa veled-i Şeyh Osman Zâviyedâr

Hasan birader-i Şeyh Osman, Zâviyedâr /Mustafa birader-zâde-i Şeyh Osman, Zâviyedâr

Mustafa veled-i Hasan, Zâviyedâr /Seydi veled-i Şeyh Osman, Zâviyedâr

Ahmet veled-i Ali Fakih, hatip /Habip veled-i İbrahim, Zâviyedâr

İbrahim veled-i Şeyh Osman, Zâviyedâr /İbrahim veled-i Seyyid Ahmet

Habil birader-i Mustafa /Seydi veled-i Hasan"⁸¹

1485 tarihli bu kayıtlara göre, artık Şeyh Osman hayatta değildir. 1455'de tekyedâr yazılmış olan Şeyh Osman'ın, Şeyh Paşa ve Hasan adında iki oğlundan söz edilirken, şimdi (1485'de) ilaveten İbrahim ve Seydi adında iki oğlundan daha söz edilmektedir. Bahsi geçen son iki oğlunun, 1455 tarihli kaydın yapıldığı tarihten sonra doğmuş oldukları veya bu tarihte kayda giremeyecek kadar küçük yaşta olabilecekleri düşünülebilir. Ayrıca 1455 kaydında adı geçmediği halde Şeyh Osman'ın Hasan diye bir başka kardeşinden daha söz edilmektedir. Demek ki, Şeyh Oruç Bey'in taallukâtından olan Şeyh Osman'ın babasının kim olduğu belirtilmemekte, ancak İbrahim, Toğan ve Hasan adında üç kardeşinin olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan 1485 yılında hayatta kalanı sadece Hasan'dır. Diğer kardeşleri ise vefat etmiş gözükmektedirler. Oğullarına gelince; 1455 yılındaki kayıtlara girmiş olan oğullarından Şeyh Paşa, zâviyedâr olarak hayatta gözükürken, diğer oğlu Hasan'ın adı muafklar veya reâyâ arasında zikredilmemiştir.

Zâviyedâr yazıldıkları için vergiden muaf tutulanlar arasında Bâyezıt Sofi oğlu Ali imam-hatip, Ali Fakih oğlu Ahmet ise hatip olarak kayıt edilmişlerdir. Bahsi geçen bu zevat

⁸¹ OYTK-II, s.356.

ile birlikte toplam on iki kişi zâviyedâr yazıldıklarına göre, Ekserendu köyünde faaliyet gösteren bu zâviye 1485 tarihinde hayli önem kazanmış, âyendeye ve revendeye hizmet veren kayda değer bir sosyal hizmet kurumu olarak ortaya çıkmıştır. 1530 tarihli mücmel defterde Ekserendu köyünde 25 hânedan bahsedilir, ancak zâviyeden söz edilmez⁸².

Bir başka vergi kaydının yapıldığı tarih olan 1547 yılına ait deftere göre Ekserendu köyünde yaklaşık 40 mükellefin ismi kaydedilmiş, bunlardan yedi kişi zâviyedâr olarak anılmıştır. Bu durum söz konusu zâviyenin öneminin arttığını göstermektedir. Şeyh Osman zâviyesinde görevli sekiz kişinin adları şöyle verilmiştir: Mustafa oğlu Hasan, Hasan oğlu Mehmet, kardeşi Abdullah, diğer kardeşi Eynebey ve Eynebey'in oğlu Gülebi, Mustafa oğlu Şahkulu ve kardeşi Ahmet ile Halil oğlu Ömer. Bu kişiler avâriz vergisinden muaf kaydedilmişlerdir. Ali oğlu Muharrem câmide müezzin olarak kaydedilmiştir. Ekserendu'ya yakın Elmalu köyünde medrese ve merkezi bir câmi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Elmalı'da oturan Mevlânâ Talip oğlu Mevlânâ Mustafa hatiplik, oğlu Mevlâna Halil muarriplik, Talip oğlu Mevlânâ Ahmet ise müezzinlik görevine bakmakla mükellef yazılmışlardır. Defterde “ez-avarız-ı emin, sâlih ve mütedeyyin” şeklinde bahsi geçen Talip oğlu Mevlânâ Mehmet ise müderrislik, müderris efendinin oğlu Mevlânâ Tayyib de ferraşlık görevlerine bakmakla yükümlüdür. Ayrıca Elmalu köyünde yaşadığı anlaşılan ve “Zâviyedâr, ez- avâriz-ı emin” yazılmış olan Habib oğlu Müyesser'in, konumuz olan zâviye ile bir ilişkisinin olduğu üzerinde düşünülebilir⁸³.

1566–1574 yıllarını kapsayan ait bir vakıf defterinde Pazarsuyu kazası içinde faal olduğu bildirilen altı zâviye vardır. Bunlar Kızıлтаş'da Hacı İlyas, Sarıyakup'ta Hamza Şeyh, YavuzkemaI (Depealan)'da Şeyh Mustafa, Piraziz'de Şeyh İdris, Kovanlık'ta Şeyh Osman ve Bulancak'ta Şeyh Murat Zâviyeleridir. Bu defterde yer alan ifadelerden, zâviyenin Ekserendu köyünde faal olduğu, ancak Şeyh Osman'ın adıyla değil de Zâviye-i Ekserendu şeklinde köyün adıyla anıldığı görülmektedir. Zâviyenin başında bulunan şeyh efendinin adı, bir önceki vergi kaydında da anılan Halil oğlu Ömer olarak zikredilmiştir⁸⁴.

1642 tarihli vergi kayıtlarında Ekserendu köyünde bir zâviyeden söz edilmez. Ancak buraya yakın bir yer olduğu anlaşılan (Elmalı'da) 15 vergi mükellefi olan Gazibaba'da dokuz kişi için “Zâviyedâr, karye-i mezbûr, bâ-berât” ifadesi kullanılmıştır. Zâviye görevlisi oldukları ifade edilen dokuz imtiyazlı kişinin adı şöyledir: Hasan oğlu Mehmet, İbrahim oğlu

⁸² OYTK-III, s.47.

⁸³ Emecen, a.g.e, s. 265-266.

⁸⁴ BOA, TTD, nr. 557, s. 30;

Hüseyin, Mustafa olu Mahmut, İbrahim oğlu Veli, Taşkun oğlu Veli, Bayram oğlu Ömer, Mahmut oğlu Mustafa, Osman oğlu Muslu ve Halil oğlu Ahmet. Bu kişilerin kamu görevlisi oldukları defterde “hânehâ-i erbâb-ı menâsıb” şeklinde bir cümle ile ifade edilmiştir. Buraya yakın bir mevkideki merkezî câminin müezzinleri İbrahim oğlu Veli ile Yusuf oğlu Mustafa Ekserendu köyünde; ulemadan Bekir oğlu Molla Hasan Sofulu’da yaşamaktadırlar⁸⁵. Bu durum bölgede merkezi bir câminin, faal bir zâviyenin ve bir de medresenin varlığını ortaya koymaktadır⁸⁶.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Şeyh Osman zaviyesi diğer zaviyeler gibi büyük olmamakla ve vakıflara sahip olmamakla birlikte o gün için özellikle eğitim açısından önemli faaliyetlerde bulunmuştur.

3. Şeyh Musa Zâviyesi

Şeyh Musa Zaviyesi bugün Giresun’un Bulancak ilçesine bağlı Musa köyünde kurulmuştur. Şeyh Musa ve kurmuş olduğu zaviyesi hakkında bilgi veren kaynaklar tahrir defterleri ve şeriye sicilleridir. Söz konusu zaviye ile ilgili en eski tahrirler 1455, 1485, 1547 ve 1642 tarihlerini kapsamaktadır.

1530 tarihli ve 387 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum ve Karaman adını taşıyan mücmel tahrirde ise bu zâviyeye ilişkin bir kayda rastlanmaz. 1455 tarihli vergi kaydında Şeyh Musa Zâviyesi’nin kurulduğu yer olarak gösterilen Karye-i Gebegeriş (Kabageriş)’e, bu defterde otuz altı hâneli bir köy olarak yer verilirken⁸⁷, söz konusu zâviyeden bahsedilmemiş olması ilgi çekici bir durumdur. Oysa aynı defterin evkaf ve emlak der kaza-i Canik başlığı altında verilen kısımda Derviş Hasan veled-i Bektaş, Şeyh Abdullah, Şeyh İdris, Şeyh Mustafa gibi Zâviye; Karye-i Kuzbağı Câmii-i Ömer Baba, Karey-i Bazarsuyu İmaret-i Vâlîde Sultan⁸⁸ şeklinde câmi ve imâret vakıfları hakkında bilgi sunulmaktadır.

1455 tarihinde hazırlanan tapu tahrir defterine göre Şeyh Musa Zâviyesi’nin kurulduğu yer olarak gösterilen Karye-i Gebegeriş (Kabageriş) köyünde hane sayısı on olarak gösterilmiştir. Ayrıca muaf olarak vergi vermeyen 6 kişi zaviyedar olarak kaydedilmiştir. Bu kişiler “Şeyh Ebülhayr veled-i Şeyh Musa, Zâviyedâr / Musa veled-i Hacı Ahmet, birader-i

⁸⁵ Emecen, *Doğu Karadeniz Bölgesi’nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi*, s. 294,295.

⁸⁶ Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, s. 125.

⁸⁷ BOA, TTD, nr. 387, s.625.

⁸⁸ BOA, TTD, nr. 387, s. 627-628.

mezkûr Ebulhayr/ Kasım birader-i mezkûr Musa veled-i Hacı Ahmet /Davut birader-i mezkûr Kasım/ Hasan veled-i Halilbey / Kasım veled-i mezkûr Hasan”⁸⁹ olarak kaydedilmişlerdir.

Şeyh Musa’nın, vergi kaydının yapıldığı 1455’den önce vefât ettiği, yerine oğlu Şeyh Ebulhayr’ın şeyhlik makamına geçtiği açıkça anlaşılıyor. Ayrıca Şeyh Musa’nın şeyh makamında bulunan bu oğlundan başka Hacı Ahmet adında bir başka oğlunun daha varlığından haber veriliyor. Hacı Ahmet, kardeşi Şeyh Ebulhayr’dan daha yaşlı olmalıdır ki oğulları Musa, Kasım ve Davut vergi kayıtlarına muaf zümresinden kişiler olarak girmiştir. Diğer iki kişi Halilbey oğlu Hasan ile oğlu Kasım’ın nesebi konusunda açık bilgi verilmesi de zâviyedâr yazılmış olmalarına bakarak onları Şeyh Musa’nın taallukatından saymak mümkün görülebilir.

1485 yılında yapılan tahrir göre bir önceki vergi kayıtlarına nazaran nüfus olarak biraz daha artmış olan köyün vergiden muaf tutulan hâne reisleri arasında şu isimler yar alır:

“İsmail veled-i Hasan, Zâviyedâr-ı Şeyh Halil / Pir Ali veled-i Kasım/Musa veled-i Kasım / Şeyh Ebulhayr veled-i Musa/Davut birader-i Kasım / Musa birader-i Şeyh Ebulhayr/Veli veled-i Davut / Pir Mehmet birader-i Kasım/Hasan veled-i Şeyh Ebulhayr/Kasım veled-i Hasan /Salih veled-i Ali Şeyh / Nasrullah veled-i Musa Şeyh”⁹⁰

Yukardaki isimlerden Şeyh Ebulhayr halen hayattadır ve Hasan adında bir oğlu vardır. Musa adını taşıyan ve fakat bir önceki vergi kaydında isminden bahsedilmeyen bir de kardeşi bulunmaktadır. 1455 yılında Şeyh Musa Zâviyesi’nde zâviyedâr yazılanlardan olan Kasım’ın, bu tarihte Pir Ali ve Musa adında iki oğlundan; Pir Mehmet ve Davut adını taşıyan iki de kardeşinden söz edilmektedir.

Her iki vergi kaydından da Gebegeriş köyü halkının arıcılık, hayvancılık, arpa, buğday ve meyve yetiştiriciliği yaptığı, köyde bir de değirmen çalıştırıldığı anlaşılmaktadır⁹¹.

1547 tarihli tapu tahrir defterine göre Gebegeriş köyü Şemsettin nahiyesine tabi 14 köyden birisidir. Köydeki vergi mükellefi sayısı 68 olarak kayıtlarda yer almıştır ve bu kişilerden Bayezıt oğlu Derviş Eyüp, Derviş Yakup oğlu Hayrullah, Emre oğlu İsmail, İbrahim oğlu Habil ve İsa adlı 5 kişi zaviyedar yani muaf olarak kaydedilmiştir. Ayrıca bu tarihte söz konusu zâviyenin bir imâretinin olduğu ve yirmi sekiz mükellefin de vergilerini bu imârete ödedikleri anlaşılmaktadır. 1613’de zâviyenin hizmetlerini sürdürdüğü ve şeyhlik

⁸⁹ OYTK-I, s.363.

⁹⁰ OYTK-II, s. 430-431.

⁹¹ OYTK-II, s. 430.

makamında Mahmut, Mustafa, Tayyib ve Bayezid oğlu Eyüp adlı kişilerin bulunduğu anlaşılmaktadır.

1642'de bu yörede Gebegeriş adıyla bir köy bulunmamaktadır. Ancak Piraziz nahiyesi içinde yer alan 17 köyden birinin adı Şeyh Musalu şeklinde kaydedilmiştir. Daha önceki kayıtlarda bu adla bir köyün bulunmaması, Gebegeriş köyünün adının değiştiğini, zâviye kurucusunun adıyla tesmiye olunduğunu göstermektedir. Bu tarihte Şeyh Musalu köyünde sekiz nefer avarız vergisi mükellefi olarak kaydedilmiştir ki, bunlardan altısı için defterde “zâviyedâr-ı karye-i mezbûr, bâberât” ifadesine yer verilmiştir. Şeyh Musa Zâviyesi'nde görevli oldukları için vergiden muaf yazılmış altı kişinin adları şöyledir: İbrahim oğlu Muslu, Memi oğlu Bayram, Ahmet oğlu Mustafa, Mehmet oğlu Ahmet, Şaban oğlu Yakup ve Mehmet oğlu Mustafa⁹².

Şeyh Musa zaviyesinin son yüzyıllardaki durumu hakkındaki şeriye sicillerinde önemli bilgiler bulunmaktadır.1868 yılını kapsayan 1434 ve 1436 nolu Giresun Şer'iyeye sicillerinde “Evkâf-ı hümâyun-u mülûkhâneye mülhak Trabzon vilayet-i celîlesi dahilinde Giresun kazasına mülhak Piraziz nahiyesine muzâf nâm-ı diğerk Pazarsuyu kazası muzâfâtından Şemseddin nahiyesine tâbi Şeyh Musa Zâviyesinin evlâdiyet-i evlâdiyet ve meşrûtiyet üzere zâviyedârlık cihetine mutasarrıf olan Hüseyin Halife'nin vuku'-u vefatıyla oğlu Ali Şeyh'i terk edüp Ali Şeyh vefat ederek Emin Şeyh'i terk ve Emin Şeyh vefât edüp evlatları Ali ve Mustafa ve Şerif ve Hüseyin ve Mehmet ve Hasan ve Emin ve Abdullah ve Süleyman ve Şerif dahi vefat edüp, evlatları Tefvik ve Ömer ve Ahmet ve Şevki ve Rüştü (Râşit) evlad-ı vâkıftan olarak cihet-i mezkûrun meşrûtası olduklarını ihbar ederiz. 11 Muharrem 1318”⁹³

Yukarıdaki metni günümüz diline çevirirsek Trabzon vilayetine bağlı Giresun kazasının Piraziz veya diğerk adıyla Pazarsuyu kazasına bağlı Şemseddin nahiyesi içinde Şeyh Musa Zâviyesi şeyhliği ile ilgili olarak “evlad-ı vâkıftan” zikredilen Hüseyin Halife oğlu Şeyh Ali vefat etmiş, şeyhlik veraseti oğlu Şeyh Emin Efendi'ye intikal etmiş, onun da vefatıyla tevliyet görevi oğulları Ali, Mustafa, Şerif, Hüseyin, Mehmet, Hasan, Emin, Abdullah ve Süleyman'a geçmiştir. Bunlardan Şerif'in de yakın bir tarihte öldüğü ve verâsetin Tefvik, Ömer, Ahmet, Şevki ve Rüştü (Raşit) adlı oğullarına kaldığı ifade edilmiştir. Belgenin şahitler kısmında şu isimler yer almıştır “Çolak Musazâde Süleyman Efendi, Molla Hasan-zâde Osman Efendi ibn-i Salih, Giresun kazasından Melikzâde Ahmet Ağa ibn-i Mustafa,(.) Ahmet Ağa ibn-i Hacı

⁹² Emecen, **Doğu Karadeniz Bölgesi'nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi**, s. 222–223,320; **OYTK-II**, s.430.

⁹³ **GSS.1434**, s. 135;1436, s. 127.

İbrahim Ağa/ İş bu muamelenin huzurunda olduğunu tasdik ederim. Evkaf Muhasebecisi Vekili”⁹⁴.

Bu belgeye göre Şeyh Musa Zâviyesi'nin gâlle mutasarrıflığı ile ilgili hukukî durumu, 1898 yılında da devam etmektedir. Bahse konu bu kişiler, bazı şer'iyeye kayıtlarında Şeyh İdris vakfına ait gayrimenkulların mutasarrıfı olarak gösterilmiştir. Bu durum iki şeyh arasında var olduğu, tevâtüren nakledilen akrabalık ilişkisi konusunda bir fikir vermektedir. Giresun kazası şer'iyeye mahkemesi tutanaklarında bu köye yeni bir câmiî yaptırıldığı ve câmiinin tamirât ve imâmet giderlerinin karşılanması için 1913 yılında bir vakıf teşkil edildiği ifade edilmektedir⁹⁵.

4. Şeyh Mesut Zâviyesi

Şeyh Mesut Zaviyesi bugün Giresun'un Bulancak ilçesinin Kuşluhan (Kuşdoğan) köyündedir. Şeyh Mesut Zaviyesi hakkında en eski kayıtlara 1455 yılında yapılan tahrir defterinden ulaşılmaktadır. Kepsil nahiyesine bağlı olan Karye-i Öksün'de bir de kale yer almaktadır. Ve bundan sonra yapılan tahrirlerde Kal'a-i Öksün olarak geçmektedir. 1520 yılına ait tahrirde “ bu kale de 10 nefer, 1 dizdar ve 9 merdan-ı kal'a”⁹⁶ olarak yer verilirken 1530 yılına ait Muhasebe-i Vilayet-i Rum Defteri'nde “Kal'a-i Öksün nefer 10, dizdar 1, merdan-ı kale 9, Tımarha-i Merdan-ı Kal'a-i Öksün nefer 329, hane-i avarız 232, mücerradan 97, kura 13, hasıl 18”⁹⁷ bilgileri yer almaktadır.

1455 tarihli tapu tahrir defterine göre Öksün köyünde 6'sı muaf olmak üzere 21 müslüman, 92 gayrimüslim toplam 113 kişi vergi mükellefi olarak kayıtlarda yer almıştır. Vergiye tabi olanların durumu “mâlikâne, vakf-ı Zâviye-i Şeyh Mesut” biçiminde ifade edilerek, bu kişilerin vergilerini söz konusu Zâviye vakfına ödedikleri belirtilmek istenmektedir. Vergiden muaf yazılmış olanlar muhtemelen Şeyh Mesut neslinden gelen zâviye görevlisi imtiyazlı kişilerdir. Bunlar Aktaş oğlu Mehmet, Ahi Ali oğlu Ahmet, Ahmet'in kardeşi Hüseyin, Hüseyin'in kardeşi Abdurrezzak ve Kosta oğlu Hızır adlı kişiler. Ancak bunlardan hangisinin Şeyh Mesut Zâviyesi'nde, nasıl bir görev yaptığını bu kayıtlardan öğrenemiyoruz. Kaydın yapıldığı tarihte Şeyh Mesut'un hayatta olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak bu tarihten önce kurulduğu görülen zâviyenin Öksün köyünde önemli bir kolonizasyon ve ihtidâ faaliyeti yürüttüğünü düşünmek mümkündür. Nitekim Müslüman cemaatten sayılmış

⁹⁴ GŞS. 1434, s.135; Fatsa, Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri, s.127-128.

⁹⁵ GV.F., s. 52/12.

⁹⁶ Bahaeddin Yediyıldız, Ordu Kazasının Sosyal Tarihi, s. 92.

⁹⁷ MVKRD, s. 41.

olan Nikita oğlu Hamza, Papa oğlu Ali, İvanis oğlu Ali, Yorgi kardeşi Mehmet, Kosta oğlu Hızır ve Kosta oğlu Mustafa gibi isimler buna delil gösterilebilir⁹⁸.

1485 tarihli defterde Şeyh Mesut Zâviyesi'nden hiç bahsedilmemiş ve vakıf mâlikâne statüsü de kaldırılmıştır. Buna rağmen otuz beş kişiye yükselmiş olan Müslümanlar arasında Mustafa oğlu Şeyh Sadi, Mehmet oğlu Seyyid Ahmet adlı iki *sûfi* isim dikkat çekmektedir. Ayrıca bir önceki defterde doksan iki kişi olan gayrimüslim mükellef sayısı elli kişiye gerilemiştir.

1530'da Hıristiyan nüfusu tamamen kaybolmuş, sadece yirmi üç hâne yirmi bekâr erkekten oluşan Müslüman nüfus kalmıştır. Bu durum bize ihtidâ yani İslamlaşma sürecinin devam ettiğini göstermektedir⁹⁹.

Şeyh Mesut Zâviyesi'nin faaliyet alanı Öksün köyündeki kalenin, yörede önemli bir uç karakolu olduğunu, önündeki geniş sahil kesimini ve Bulancak pazarının kurulduğu alanı gözetlediğini, Giresun'a uzanan yolun emniyetini sağladığını; sonraki vergi kayıtlarında bu isme rastlanmadığını, sonradan bir şekilde değiştirilip Ucarlu mahallesi olabileceği belirtilmiştir.¹⁰⁰

5. Şeyh Murat Zâviyesi

Bugün Bulancak ilçesine bağlı Muratlı Köyünde kurulmuştur. Şeyh Murat zaviyesi hakkındaki ilk bilgiler 1455 tarihli tapu tahrir defterinde yer almaktadır. Buna göre:

*“Karye-i Süleymanlu / el-muâfiye: yurduyla muaflardır, 8 nefer: Şeyh Pir Hasan veled-i Şeyh Murat, Zâviyedâr / Şeyh Çoban birader-i Şeyh Pir Hasan/ Ahmet birader-i mezkûr Şeyh Çoban / Şeyh İdris birader-i Şeyh Murat/ Yakup veled-i mezkûr Şeyh İdris/ Recep birader-i mezkûr Yakup / Şeyh Süleyman veled-i Şeyh Ahmet / Mehmet veled-i Şeyh Süleyman-ı mezkûr”*¹⁰¹

Muratlı köyü civarında Şeyh Murat adlı bir Türk dervişi zâviye tesis etmiş, ancak vergi kaydının yapıldığı 1455 yılından önce vefat etmiş, yerine Şeyh Pir Hasan adlı oğlu geçmiştir. Pir Hasan'ın Şeyh Çoban ve Ahmet adlı iki de oğlu vardır. Zâviye kurucusu Şeyh Murat'ın Şeyh İdris adlı bir kardeşi vardır ve kaydın yapıldığı tarihte hayattadır. Şeyh İdris'in Yakup ve Recep adında iki oğlundan haber verilmektedir. Bunlardan başka aynı zâviyede görevli Şeyh Ahmet oğlu Şeyh Süleyman; Şeyh Süleyman'ın da Mehmet adlı bir oğlu bulunmaktadır. Şeyh

⁹⁸ OYTK-I, s. 372; Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, s. 130.

⁹⁹ OYTK-II, s. 439–441; Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, s. 198.

¹⁰⁰ Emecen, *Doğu Karadeniz Bölgesi'nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi*, s. 73, 14, 346.

¹⁰¹ OYTK-I, s. 366.

Murat ile Şeyh İdris'in baba adından bahsedilmemiştir. Şeyh Ahmet ile Şeyh Süleyman'ın, nesebine atıf yapılmamış olsa da, o dönemin toplumsal dokusu dikkate alındığında aynı aşirete mensup olmaları gerektiği üzerinde durulabilir. Başka bir ifadeyle kaydın yapıldığı tarihten önce yaşadıkları anlaşılan dört kişi; Şeyh Murat, Şeyh İdris, Şeyh Ahmet ve Şeyh Süleyman aynı aileye mensup olmalıdırlar. Köyün adı da bunlardan Şeyh Süleyman'a izafe edilmiş olmalıdır¹⁰².

Bir başka tahrir olan 1485 tarihli tapu tahrir kayıtlarına göre Süleymanlı köyü halkı üç gruba ayrılmıştır. Vergi ödemekle mükellef reayâ, müsellemler ve zaviye görevlileri. İşte bu sonuncu zümre için “*el-muâfiye: kadimlik yurtlarıyla*” ifadesine yer verilerek, eskiden beri devletin kendilerine temlik ettiği toprakları zâviye hizmetine mukabil tasarruf ettikleri belirtilmiştir. Ayrıcalığı olan bu kişiler Şeyh Derviş oğlu Yakup, kardeşi Recep, Şeyh Süleyman oğlu Mehmet, Mehmet oğlu Ahmet, Hüseyin oğlu Şeyh Sefa, Hüseyin oğlu Ramazan ve Yakup oğlu Himmet şeklinde sıralanmıştır. Köy halkı arasında *ahi* lakaplı kişilerin bulunması, Şeyh Murat Zâviyesi'nin meşrebi konusunda bir ipucu vermektedir¹⁰³.

1547 tarihli tahrir defterine göre Süleymanlı köyünde 23 reaya kaydedilmiştir. Bunlar Yakup oğlu Himmet, Halil oğlu İsmail, İdris oğlu Şaban, Süleyman oğlu Mustafa, Recep oğlu Ali, kardeşi Seydi, kardeşi Ahmet, Ahmet oğlu Hüseyin, kardeşi Kulu, diğer kardeşi Hasan, Şeyh Mehmet oğlu Habib, oğlu Ahmet, kardeşi Ali, oğlu Recep, Ali oğlu İbrahim, Şeyh Safa oğlu Hamza ve oğlu Ali, Ahmet oğlu Şaban, oğlu Nebi, Şaban kardeşi Ramazan, Hasan oğlu Mehmet ve İbrahim kardeşi Hüseyin. Köyün imamı Şeyh Mehmet'in Habib'den torunu Ali Efendi ile İbrahim Fakih ve Şeyh Safa muaf olarak kaydedilmişlerdir. Ayrıca Şeyh Ahmet isimli kişi köydeki değirmeni işletmektedir. 1613'de köyde iki imam, bir de *danişmend* kaydı yapılmıştır¹⁰⁴.

Bu tarihte Şeyh Murat Zâviyesi'nin köydeki faaliyetlerinin bilinmeyen bir nedenle durdurulduğu, aynı coğrafyada bulunan Bostanlı köyüne taşındığı anlaşılmaktadır. Gerçekten de 1613 tarihli vergi kayıtlarında Bostanlı köyü için “*Zâviye-i Şeyh Murat, der tasarruf-u Mustafa veled-i Şeyh Murat, Zâviyedâr bâ-berât-ı sultânî, ber- müceb-i defter-i atîk, 11 nefer / Zemin-i Nebi veled-i Mustafa ve Yakup veled-i Mustafa, tasarruf-u Zâviyedârân, 2 çiftlik*” denilmiştir¹⁰⁵. Buna göre Bostanlı'da 1613 yılından önce tesis edilmiş olan yeni zâviyenin

¹⁰² Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, s. 196-198.

¹⁰³ Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, s.198;OYTK-II, s. 432-433.

¹⁰⁴ Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri* s.198-199; Emecen, **Doğu Karadeniz Bölgesi'nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi**, s. 202.

¹⁰⁵ Emecen, **Doğu Karadeniz Bölgesi'nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi**, s. 221.

görevlileri Şeyh Murat oğlu Mustafa ile Mustafa oğlu Nebi ve Mustafa oğlu Yakup adlı kişilerdir¹⁰⁶. 1642 yılına gelindiğinde Süleymanlu köyünde altı vergi mükellefinin tespit edildiği, bunlardan hiç birinin vergi muafiyetinin ve dolayısıyla bir zâviye faaliyetinin de olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak aynı tarihte Bostanlı köyünde Bayezid oğlu Mehmet adlı kişinin *zâviyedâr* yazıldığı görülmektedir. Ayrıca Süleymanlu köyünün vergilerini tasarruf eden sipahi Mehmet oğlu Hasan'ın Bostanlı'da yaşadığı ifade edilmektedir¹⁰⁷.

6. Derviş Hamza Zâviyesi

Giresun Sarvan köyünde tesis edildiği 1515 tarihli vergi kayıtlarından anlaşılan Derviş Hamza Zâviyesi hakkında, yöre halkının hafızasında kalmış bir rivâyet tespit edilememiştir. XVI. asrın başlarında yapılan vergi kayıtlarında Sarvan köyü halkı dört grupta mütalaa edilmiştir. Bunlardan birinci grup normal çiftçi olanlar, ikincisi askeri görevi bulunanlar, üçüncüsü emekli askerler ve dördüncüsü de, vergi literatüründe *muafân* kelimesi ile tesmiye olunan özel görevli kişilerdir. Bahse konu özel görev, defterlerde *Vanazıt Derbendi* şeklinde anılan ve bu gün Keşap kasabasının çevresinde kurulduğu iskeleden başlayarak Şebinkarahisar'a uzanan umumî yolun bakım onarımını yapan *derbent* vazifelisi kurumdu¹⁰⁸.

Sarvan köyü tahrir kayıtlarında “*Vanazıt Derbendi, gayet sarp derbent olup meremmeti lazım olmağın, mezkûr karye halkı Vanazıt Derbendine derbentçi tayin olundu*”¹⁰⁹ şeklinde kayıtlarda yer almıştır. Yine köyden on dokuz kişinin bahse konu sarp yolun bakım ve onarımı ile görevli yazıldığı ifade edilmek istenmektedir. Vanazıt Derbendine bağlı umumi yolun uğrak noktalarından birinin de Sarvan köyünde olduğu ve Derviş Hamza Zâviyesi'nin imâret hizmetini bu noktada ifâ ettiği anlaşılmaktadır¹¹⁰.

1515 tarihinde Derviş Hamza'nın oğlu Derviş Murat adlı kişinin bu zâviyede şeyhlik yaptığı ve bahse konu umumi yol üzerinde meremmet, imâret ve irşat görevine baktığı anlaşılmaktadır¹¹¹. Derviş Hamza'nın zâviyesini vergi kaydının yapıldığı 1515 tarihinden önce tesis ettiği, bekli de daha önceleri cedit tarafından kurulmuş bir zâviyenin şeyhlik

¹⁰⁶ II. Selim döneminde (1566-1574) yazılmış olan vakıf defterinde Şeyh Murat Zâviyesine de yer verilir. Buna göre Şeyh Murat oğlu Şeyh Mustafa berat sahibidir. Onunla birlikte Hasan Dede oğlu Musa ve Himmet ile Şahkulu, Pir Numan, Süleyman Dede ve Yakup oğlu Ali adlı kişilere yer verilmiştir (bkz. **BOA, TTD, nr. 557**, s. 30).

¹⁰⁷ Emecen, **Doğu Karadeniz Bölgesi'nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi**, s. 303.

¹⁰⁸ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 189.

¹⁰⁹ **BOA, TTD, nr. 288**, s. 732.

¹¹⁰ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 189.

¹¹¹ **BOA, TTD, nr. 52**, s. 669-670.

görevini yerine getirip vefat ettiği anlaşılmaktadır¹¹². Bu konuyla ilgili olarak 1554 tarihli vergi defterinde yer alan kaydın transkripsiyonu aynen şöyledir:

“Zâviye-i Derviş Murat veled-i Derviş Hamza, meşihat el an Derviş Murat / Hasan veled-i Murat / Yakup veled-i O / Ali birader-i O / Hüseyin birader-i O /Hamza veled-i Murat / Burak veled-i Mehmet / Mezkûr Derviş Hamza oğlu Derviş Murat, dutageldüğü yerler ile ayende ve revendeye hizmet edip öşür ve rüsum viregelmediği sebepten emr-i âli mûcebince mukarrer kılınıp defter-i cedid-i sultâniye kayıt olundu”¹¹³

Tahrir kayıtlarından anlaşılmaktadır ki 1554 tarihinde Derviş Murat ile oğlu Hasan ve dedesinin adını taşıyan torun Hamza da hayattadır. Zâviyedeki görevleri nedeni ile vergilerden muafırlar. Bunlardan başka vergilerden muaf kaydedilmiş önemli bir kişi daha yaşamaktadır Sarvan köyünde. Aslen Sarvan köyünden ve muhtemelen de bu köyde mukim olan Mevlanâ Şeyh Ali, buraya yakın bir yerleşim birimi olan Karagöveç'te imam-hatiplik, Çatak (şimdi Tekke) köyünde ise Yakup Halife Zâviyesi'nde zâviye hizmetine bakmaktadır. Vergi defterinde önemle üzerinde durulmuş olan Mevlanâ Şeyh Ali nezaretinde bir medrese olduğunu düşünmek mümkündür. Zira onun *şeyhlik* pâyesi yanında ilmiye sıfatını da taşımış olması bizi bu yönde düşünmeye sevk etmektedir. Nitekim 1515 tarihli vergi kayıtlarında Mevlanâ Şeyh Ali için şu ifadeler yer verilmektedir:

“Mezkûr Mevlanâ Şeyh Ali, sâlih ve mütedeyyin aziz olup, Yakup Halife hânedanına hizmetkâr ta'yin olunup, tasarrufunda olan yerleriyle ve yurtlarıyla hânedân-ı mezkûrâna hizmet ettükte, kendünden ve oğullarından rüsûm talep olunmayıp, avârizdan emin olmak için deftere sebt olundu”¹¹⁴

7. Derviş Seydî Şeyh Zâviyesi

Derviş Seydi Şeyh Zaviyesi XVI. yüzyılda bugünkü Giresun'un merkez mahallelerinden olan Kayadibi Mahallesinde Derviş Seyidi ve oğlu Derviş Murat tarafından kurulmuştur.

1515 yılında yapılan tahrir defterlerine göre Derviş Seyidi oğlu Şeyh Murat hayattadır. Ve zaviyedar olduğu için vergilerden muaf tutulmuştur. 1515 tarihli tapu tahrir defterinde Derviş Murat Zâviyesi ve faaliyetleri hakkında şu kayıtlar yer almaktadır:

¹¹² Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, s. 189.

¹¹³ BOA, TTD, nr. 52, s., s. 732.

¹¹⁴ Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, s. 190; BOA, TTD, nr. 52, s. 670.

“Mezkûr karye halkı Giresun câmiine meremmetçi tayin olunup avâriz teklif olunmaya deyü emir olundu/ Zâviye-i Derviş Murad veled-i Derviş Seyyidî, mezkûr Derviş Murad dutageldüğü yeriyle âyendeye ve revendeye hizmet edüp, salih ve mütedeyyin ve riâyeti vâcip kimesne olup kadimden öşür ve rüsûm vire gelmeyüp, emr-i âli mucebince ber karar-ı sâbık mukarrer kılınup defter-i cedit-i Sultaniye kayıt olundu.”¹¹⁵

Bu defterden Kayadibi köyü sakinlerinin Giresun Camisi'n bakım ve onarımı ile vazifelendirildikleri, eskiden yaptıkları gibi vazifelerine devam etmeleri, yoldan gelip geçenlere hizmet etmeleri belirtilmiştir. Tahrirde yer alan “kadimden öşür ve rüsûm vire gelmeyüp” kaydı ile Derviş Seydi Şeyh Zaviyesi'nin 1515 yılından öncede olduğu ve faaliyetlerine devam ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, başka zâviyelerde olduğu gibi, bu zâviyenin görevi de yolculara yani “âyendeye ve revendeye” hizmet şeklinde özetlenmiştir. Öyle anlaşılmaktadır ki, Kayadibi köyünün kurulduğu alan üzerinden umumi bir yol geçmektedir ve zâviyeye bu yolun imaret hizmeti verilmiştir¹¹⁶.

Kayadibi köyünü XVI. yüzyılda Vilayet-i Çepni kazasına bağlıdır. Kayadibi köyü, bu tarihte Giresun câmiinin hatibi olan Mevlâna Menteş'in maaşını karşılamakla görevlidir. Çepni'ye bağlı Güney köy de, aynı câmiinin müezzini Taceddin oğlu Himmet'in tımarı olarak yazılmıştır. Aynı kayıтта, Seyyit köyünün vergiden muaf yazılmış olanları da, bahsi geçen câmiinin meremmetçileri, yani tamircileri olarak tespit edilmiştir. Bu tarihten on beş sene sonra yapılmış olan mücmel tahrirde ise, bahse konu zâviye hakkında şu ifadeler yer verilir:

“Zâviye-i Derviş Murat veled-i Derviş Seyyidî/ Mezkûr Derviş Murat, dutageldüğü yerleriyle âyendeye ve revendeye hizmet edüp, sâlih ve mütedeyyin ve'l hayır kimesne olup, kadimde öşür ve rüsûm viregelmeyüp, emr-i âli mucebince ber karar-ı sabık emir kılınup, defter-i cedit-i sultaniye kayıt olundu”¹¹⁷.

Derviş Seydi Zaviyesi diğer zaviyeler gibi büyük olmamakla birlikte faaliyetini sürdürmüş ve görevini tamamlamıştır.

8. Yakup Halife Zaviyesi

Yakup Halife Zaviyesi Giresun merkeze bağlı olan Tekke köyündedir. Yine Yakup Halife'nin türbesi de bu köydedir. Yakup Halife ile ilgili olarak önce yöre halkının bu zat ile ilgili anlattıklarına yer vermek bize bir ufuk kazandıracaktır.

¹¹⁵ Faruk Sümer, **Tirebolu Tarihi**, s. 70.

¹¹⁶ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 183.

¹¹⁷ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s.183; MVKRD-II, s.761.

Tekke köyü'nün halkı Fatih Sultan Mehmet'in 1461 yılında şehrin fethi sırasında şehit düşen Seyyid Vakkas Hazretleri'nin kardeşi olduğuna inanırlar. Yine köy halkı "Eyüp Şih" adında bir Türk dervişinden daha söz etmektedirler ki bu zatın mezarının kazılar neticesi tahrip edildiği nakledilmektedir.

Yakup Halife ilgili olarak anlatılan menkıbelere göre Yakup Halife zamanında sürekli kaynamakta olan üç kazan vardır. Bu üç kazanın içine ne kadar pirinç, un, bulgur, mısır atılırsa atılsın kazanın dibinde kaybolmaktadır. Kazandaki yemekler ise asla bitmemektedir. Gelip geçen ne kadar aç insan varsa kazandan aldıkları yemekle doymaktadır"¹¹⁸.

Köy halkının anlatmış olduğu bu hikaye Yakup Halife Zâviyesi'nin aynı zamanda zâviyenin imaret vazifesi gördüğünü açıklamaktadır. Diğer zaviyelerde de görmüş olduğumuz zâviyelerin görevlerini ortaya koyan tahrir kayıtlarında çoğu zaman geçen "ayendeye ve revendeye it'âm-ı tâm idiüp" ifadesinin Yakup Halife Zâviyesi için de kullanıldığını biliyoruz.

Köy halkının nakletmiş olduğu bilgilere göre, bahse konu kazanlardan biri yakın zamanlara kadar mevcutken, sahihsizlik yüzünden kaybedilmiştir.

Halkın arasında Yakup Halife ile ilgili olarak şu rivayet meşhur olmuştur;

"Yakup Halife değirmeni yaptıktan sonra, keratini kullanarak değirmeni kendi kendine hiç tahıl koymadan un öğütür hale getirir. Halka da kesinlikle değirmenin teknesine bakmamalarını tembih eder. Yakup Halife'nin tembihine herkes uymaktadır. Günlerden bir gün, yaşlı bir kadın kızına, gidip değirmenden un getirmesini söyler. Tekneye bakmamasını da sıkıca tembihler. Değirmene gelen kız uzun süre tereddüt ettikten sonra, dayanamayıp, başını kaldırıp tekneye bakıverir. Teknede bir sarı yılan kıvrılmış yatmaktadır. Un haline gelen tahıl da bu yılanın ağzından akmaktadır. Kızın yılanı görmesiyle sır bozulur ve yılan kaybolur"¹¹⁹.

Bu rivayetleri genel olarak tahlil etmeye çalışırsak bunların sadece Yakup Halife ve zaviyesinde değil Şeyh Mustafa, Hacı Abdullah Halife ile ilgili halk rivayetlerinde de rastlamaktayız. Genel olarak bakıldığında, bahse konu Türk dervişleri ile ilgili halk rivayetlerinin, efsanelerin ortak yanlarının çok olduğuna rastlamak mümkündür. Bunun nedenlerini, o günün Türk toplumunun benzer hayat tarzında ve ortak inanç değerlerinde aramak gerekir.

¹¹⁸ Ülkü Kara, Ülkü Kara, **Giresun'da Adak İnanç ve Adak Yerleri**, (Yüksek Lisans Tezi), s.108–109.

¹¹⁹ Ülkü Kara, **a.g.t.**, s.110.

Vergi defterlerinde yer alan kayıtlardan anlaşıldığına göre Yakup Halife zaviyesine ilk olarak Giresun yöresinin güney ve batı kısımlarını fetheden Hacıemiroğulları hükümdarı Gâzi Süleyman Bey tarafından vakıf tahsisi yapılmıştır. XVI. yüzyılın başlarında Trabzon sancakbeyi Bıyıklı Mehmet Bey ile Keşap yöresindeki bazı köylerin dirliğini tasarruf eden Çepni beyi Özlemiş Bey tarafından da vakıf tahsisi yapıldığı anlaşılmaktadır¹²⁰. Ancak bu ilk vakıf işlemlerini tescil eden vakfiye belgeleri elimizde yoktur.

Sultan II. Bayezıt döneminde 1496 (h. 901) yılında tanzim edildiği anlaşılan; İbrahim Paşa, Siyavuş Paşa ve Mehmet Paşa gibi yüksek dereceli devlet adamlarının da şahitler olarak imzalarını taşıyan başka bir vakfiyede¹²¹, konuyla ilgili önemli ayrıntulara yer verilmiştir. Bu belgenin transkripsiyonu şöyledir:

El-emrü kemâ zekere veş-şân	El-emrü kemâ resmi fi'l-kitabi
sünen-i abdü'l-âli el-müvelli	ed-dâil asi bi leşkeri
bi dâri'l Konstantin-i el-Mehmet-i	Kudretü'l vüzerâ-i bi dâril kiberâi
Kuderü'l vüzerâi'l i'zâm	el- feham Hazret-i İbrahim Paşa
Hazret-i Siyağuş Paşa	El vüzerâil i'zâm Hazret-i Mehmet Paşa
Bismillahirrahmenirrahiym	

Elhamdü lillahi'l vâkıfı a'lâ külli hâl. Alemü'l gaybi veş-şehadeti kiberi'l müteal. Vesselat ü vesselâmü alâ ekremi'l hâlıkı zil faal ve a'lâ âlihi ve eshâbihi fi'l-eshab ı ve'l al

Bi sebebi tahrir-i kitab-ı şer'i ve mucebi tasdiri hitabı mer'i budur ki,

Kaza-i Giresun der livai-i Trabzon evkaf-ı hanedan mefherü'l-ülema Yakup Halife Cami (.) mucep vâkıf Süleyman Bey ve Mehmet Bey mir-i meşhur Karye-i Çatak vakf-ı zaviye-i Yakup Halife; Karye-i İkıkçı vakf-ı zaviye-i Yakup Halife ma'a Göynük el- meşhur Avcı Deresi ve Sakar Alanı ve Melik Alanı ve Atmaca Alanı der yaylak ve İlyas Köyü tabi-i Töngel vakf-ı zaviye-i Yakup Halife, ma'a Karye-i Çablu, ma'a Armut Alanı ve Kızılca Oluk ve Karye-i Eyrigeriş vakf-ı zaviye-i Yakup Halife; Koçkayası, Karye-i Arpa ve Kafir Geriş ve Pancar Girenli, Güdük Deresi, Arpa Çukuru ve Kızilot vakf-ı zaviye-i Yakup Halife ve Zemirkökü alanı, Karye-i Halkalu tabi-i karye-i Arpa vakf-ı zaviye-i Yakup Halife vakf-ı Süleyman Beğ; ve Kızılçakaş (.) Karye-i Sarban zemini ki beğ ve Karye-i Çukur ve Sukurcuk

¹²⁰ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s.122.

¹²¹ İsmail Bozalioğlu, "Giresun'da Osmanlı Dönemine Ait Tekke ve Zaviyeler", **GTS**, (İstanbul 1997), s. 400-403.

vakf-ı zaviye-i Yakup Halife ve vakf-ı Örülmüş(?) Beğ yerleri zaviye-i Yakup Halife; Peçenek Köyü, el- meşhur der karye-i Ağır zemin-i Murat; vâkıf Mehmet Beğ el-meşhur Bıyıklı,

Bu mezkurların (..) vâkıf olup her kim evladından Karye-i Çatak'ta merkum ve mağfur Yakup Halife'nin mezarı üzerinde sakin olup, şıhlar olup, tasarruf edüp âyende ve revendeye hizmet edüp vâkıfın ruhu için ve padişah-ı âlempenah hazretlerinin devam-ı devleti için dua oluna.

Ve mâziden ve emirden ve zâimden ve nâibden ve hâzırdan ve gâibden ve mücaverden ve râ'iden ve gayriden naks ve tebdil ve tağyir ve tahrif ve ta'til için bi gayri hakkın bir şey almak için dahl ve taarruz etmeyeler. Ve bu mezkurlardan ve gayriden bu evkafın naksına kast ederse ve mübaşeret ederse, yer ve gök melekleri lanet eylesün. Ve ins ve cin lanet eylesün. Kıyamet gününde hazreti Rasül ü ekremi şefaatinde mahrum eylesün. Ve Cennet kokusunu görmesün. Ve sancak beyleri ve çeri başları ve iş erleri ve sü başları ve gayri kimesneler yaylaklarına ve kışlaklarına ve pazarlarına dahl u taarruz etmeyeler. Padişah-ı âlempenah hazretlerine duacı olalar deyu, bu vakfiye ketb olunup, yedlerine vaz' olunduğu vakt-i hacette ihtiyaç edineler. Ceri zâlike ve hurrیره fi evail-i şehri Muharremü'l haram. Sene ihda ve tıs'ine mietin (901)

Şuhutları:

Recep bin Musa Musa bin Azak Musa bin Yunus İbrahim bin Hacı
Şükrullah bin Yakup Hasan bin İskender Süleyman bin Ahmet
Mahmut Kethüda Ve gayrihim mine'l hazırûn¹²²

Buna göre, söz konusu vakfa gelir yazılmış olan köy, mezra ve yaylalar şunlardır: Avcıderesi, Sakaralanı, Atmacaalanı, İlyas köyü, Döngel, Armutalanı, Guraba, Ey(b)ri, Arpa, Halkalu, Gebek, Sarvan, Andırın, Kızılot (mezra), Çatak, Sukucak, Sekkek, Kızılcaoluk, Çıkrıkçı, Koçalı, Pancarkertli, Güdüldere ve Arpaçukuru¹²³. Bu yerlerin bir kısmı yayla bir kısmı köy ve bir kısmı ise meskûn olmayan mezradır (ekinlik). Vakfiyede geçen bu bilgileri vergi defterleri ve XIX. yüzyılın ikinci yarısında tanzim edilmiş vakıf defteri doğrulamaktadır¹²⁴. Vergi defterindeki ifadelerden anlaşılmaktadır ki, bu yerlerin bazılarının

¹²² 548 Nolu Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri (Kanuni Devri), 195/5-6.

¹²³ 1290 tarihli Osmanlıca elyazması bir vakıf defteri, Keşap İlçe Tapu Müdürlüğü arşivindedir. Defter no: 14/16.

¹²⁴ BOA, TTD, nr. 52, s. 30; 288, s. 399-400; M. Hânefi Bostan, XV-XVI Asırlarda Trabzon Sancağı, TTK, Ankara-2004, s. 58.

mâlikâne, bazılarının divânî vergileri; bir kısmından ise bir miktar hisse Yakup Halife vakfına gelir yazılmıştır. Vakfiyede alınan vergilerin miktarı ve cinsi ile ilgili bir ifadeye yer verilmemiştir.

Vakfiye metninde “Çatak’ta merhum ve mağfûr Yakup Halifenin mezarı” denildiğine göre, türbenin bulunduğu şimdiki Tekke köyünün o zamanki adı Çatak’tır. Ayrıca zaviyenin bulunduğu mahallenin batısından akan derenin adı da Çatak’tır. Vergi defterlerinde bu konu daha açık olarak ifade edilmiştir. Çatak kelimesi iki dağın birbiriyle birleştiği dere yatağı anlamına gelen coğrafik bir terimdir¹²⁵. Gerçekten de tekkenin kurulduğu mahalle iki dağın arasında, bir akarsu vadisi içinde kurulmuştur.

Yine vakfiyede Yakup Halife soyundan gelen şeyh efendiler kast edilerek “... âyende ve revendeye hizmet edüp; vâkîfın ruhu için ve padişah-ı âlem-penâh hazretlerinin devam-ı devleti için dua edeler” denilmektedir. Bu ifadeler, bahse konu zaviyenin, bölgeden geçen ana yol üzerindeki imâret hizmetleri ile görevli olması dışında; devrin pâdişahına da mânevi destek sağlamak gibi bir görevinin olduğunu hatırlatmaktadır.

8.1. Tahrir Kayıtlarında Yakup Halife Zaviyesi

Yakup Halife Zaviyesi hakkında en eski kayıtlara 1515 yılında Yavuz Sultan Selim döneminde yapılan tahrir defterinden ulaşılmaktadır. Yakup Halife ve zaviyesi ile ilgili olarak defterde şu kayıtlar yer almaktadır;

“Mezkûr Yakup Halife ehl-i velayet ve sahib-i keramet kimesne olmağın Çepni beylerinden Süleyman Beğ zikrolan karyeleri, mezkur Yakup Halife’nin hanedanına ve camiine vakfedüp, kadimden ilâ yevminâ hâzâ bunlardan öşür ve rüsum alına gelmeyüp sair Yakacık¹²⁶ Derbendine, Yakup Halife ve Süleyman Halife köprüsüne hizmet edüp, riâyet olunagelmüşler. Elhalet-ü hezihi Trabzon vilayeti tecdid-i defter olup zikrolan karyelerde mezbur Yakup Halife akrabasından kimesnelerin ba’zı bennak ve ba’zı caba kaydolunup, âyendeye ve revendeye hizmet edüp avarız vâki oldukça avârizattan emin olup bunların öşrüne ve rüsumuna ve ârusiyesine ve cerâimine ve doğanı yuvasına ve kubanına ve kışlağına ve yaylağına sancak beğinden ve Sü başından ve Çeri başından ve gayriden kimesne vechün mine’l vüvuh dahl u taarruz etmeğe diye emrolunduğu sebepten defter-i cedid-i sultaniye kayıt olundu”¹²⁷.

Yine aynı defterde;

¹²⁵ D. Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, s. 212.

¹²⁶ Ö.Lütfi Barkan, “Vakıflar ve Temlikler-I”, **Vakıflar Dergisi**, c.II, (Ankara 1942), s. 346.

¹²⁷ Sümer, **Tirebolu Tarihi**, s. 69.

“Evkaf _____-1

Hânedânı mefharü'l-ârifin Yakup Halife, ma'a câmi-i hod ber mûceb-i vakfiye-i Süleyman Beğ, mir-i Çepniyân.Ve Mehmet Beğ-i mirâhûr el-müştehir Bıyıklı”¹²⁸ kaydı yer almaktadır.

Bu kayıtlardan anlıyoruz ki Yakup Halife zaviyesine ilk vakıf tahsis eden kişilerin bölgeyi fetheden Süleyman Bey ve daha sonra Tarbzon Valisi olan Bıyıklı Mehmet Paşa olduğu görülmektedir.

1515 yılında zaviyenin faaliyette bulunduğu Çatak (Tekke) köyünde 23 erkek vergi nüfusu mevcuttur. Bunların pek çoğu Yakup Halife hânedânından olup, câmiide hatiplik, imamlık, müezzinlik ve cüzhânlık yapmaktadırlar. Bu tarihte, Yakup Halife soyundan gelen Kasım Halife'nin dört oğlundan söz edilmektedir. Bunlardan Yusuf ile Murat Halife müşterek tekkedâr; Ramazan Halife imam-hatip; İlyas Fakih müezzin; İlyas Fakih oğlu Piri ile Kasım Halifenin Şeyh Tâmu adlı oğlundan torunu Abdullah câmiî mülâzımı; Şeyh Tâmu'nun oğulları İbrahim Fakih, Mustafa Fakih ve Tayip Fakih cüzhan olarak yazılmışlardır. Ramazan oğulları Fethullah ve Nurulah ile Kasım Fakih oğulları Sıddık Fakih ve Yusuf Fakih; ve Halil oğlu Yusuf Fakih adlı kişiler de cüzhan olarak zikredilmişlerdir. Kasım Fakihin diğer oğlu Hasan ise câmiide kayyum görevine bakmaktadır. Bunlardan ayrı olarak 9 kişi de câmiî ve zaviyenin başka ünitelerinde görevli kayıt edilmişlerdir. Bu çoklukta kişinin, ilmiye mensuplarının kullandığı fakih unvanı ile anılmış olması tesadüfi bir durum değildir. Öyle anlaşılmaktadır ki Çatak köyü ve yakınında bulunan mahallelerde Yakup Halife vakfına bağlı câmiî, medrese ve imâret hizmeti veren kurumlar başlangıçtan beri mevcuttur ve Çatak köyünde oturanların tamamı da Yakup Halife'nin hânedânından olup bu hizmetleri yürütmektedir¹²⁹.

Yine aynı defterde zaviyeye gelir sağlayan İklikçi'da 7; Guraba'da 4, Eyrigeriş'te 20 ve Arpa köyünde 23 neferin adı anılmıştır. Bunlardan İklikçi'da yaşayan Ahmet Fakih; Ey(b)rigeriş'te Latif oğlu Ahmet ve Arpa köyünde İbrahim oğlu Osman adlı kişiler hizmetkâr-ı Zâviye şeklinde kaydedilmiştir. Ayrıca Sarvan köyünden buraya geldiği anlaşılan Yusuf oğlu Mevlânâ Şeyh Ali de hizmetkâr-ı Yakup Halife kaydedilmiştir. Yine Arpa köyünden Himmet oğlu Yakup Fakih adlı bir kişi de çevredeki Semâyil câmiininin cüzhanı olarak zikredilmiştir¹³⁰.

¹²⁸ BOA, TTD, nr. 52, s. 678.

¹²⁹ Fatsa, Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri, s. 123-125.

¹³⁰ BOA, TTD, nr. 52, s. 679-680.

Yakup Halife değirmeni 1515 yılında tek taşlı ve icareden 20 akçelik gelir getirdiği belirtilirken aynı dere üzerindeki Kasım oğlu İbrahim'in değirmenin de yine 1 kapılı ve icareden 20 akçe gelir getirdiği aktarılmaktadır. Davutçukuru denilen Yakup Halife mülkünde, doğan (avcı kuş yetiştiriciliğinden) yuvasından 50 akçe gelir kaydedilmiştir.

Yakup Halife Zaziyesine gelir sağlayan vakıflara gelir sağlayan köy ve mezraların toplamı şu şekildedir; Toplam: 5 köyde 36 hâne, 27 bennak, 14 caba ve 5 mücerred / Bennak resmi 14'den 540, caba resmi 13'den 221, buğday öşrü 50 kilesi 8'den 400, arpa öşrü 50 kilesi 7'den 350, darı öşrü 50 kilesi 8'den 400, meyve öşrü 25, ceviz öşrü 15, bal öşrü 50, kendir öşrü 30, koyun resmi 28, gerdek akçesi 60 ve cerâim resmi 40 olmak üzere hâsıl:2067 akçe¹³¹

1515 yılında yapılan tahrir kayıtlarındaki bilgileri aktardıktan sonra bu tarihten 15 yıl sonra yapılan 1530 tarihli Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri'nde 1515 tahririnde yer alan bilgiler tekrar edilirken “..ba'zı bennak ve ba'zı caba kaydolunup” ifadesine, “rüsüm-ı şer'iyye ve örfiyye vaz' olup, iki bin yüz altmış akçe ber vech-i serbest ve mahfuzü'l-kelam hasıl bağlanup, hânedan-ı mezkûrdan her kim şeyh olursa” kaydı eklenmiştir¹³².

Tahririn devamında “Karye-i Barça tabi-i Çepni, mezkur karyeden on dokuz kimesne, Yakup Halife köprülerine köprücü olup ve Yakup Halife derbendinde derbentçi ve meremmetçi oldukları sebepten, ber karar-ı sabık köprücü ve derbentçi ta'yin olundular. Mademki, zikrolunan hizmete layıklar, avarız teklif olunmaya deyu emr olundu”¹³³ kaydı yer almıştır. Bu kayıtlara göre Barça köyü Çepni vilayetine tabidir ve ve bu köyde yaşayan 19 kişi Yakup Halife vakfına bağlı köprülerin, eskiden olduğu gibi hem onarımını ve korunmasını üstlenmişlerdir hem de yapmış oldukları hizmetlerinden ötürü avarız vergisinden muaf tutulmuşlardır.

1554 tarihinde yapılan tahrir kayıtlarında Çatak köyünde 25 nefer, İkıkçı 9 nefer, Guraba 5 nefer ve Ayrığıriş ise 23 nefer kaydedilmiştir. Ayrıca bu köyler yine aynı vakfın kapsamında gösterilmişlerdir. Zaviyenin kurulmuş olduğu Çatak köyünde bu tarihte yaşayanlardan Kasım Halife oğlu Seyyid Yusuf Halife ve Veli (yahut Veled) oğlu Yakup zaviyedâr; Ramazan Halife oğlu Abdullah Halife, Hasan oğlu İbrahim ve İsmail oğlu Ramazan mülazımân-ı câmi ve İsmail oğlu Ramazan adlı diğer bir kişi ise imam olarak

¹³¹ F. Sümer, **Tirebolu Tarihi**, s. 77.

¹³² BOA, TTD, nr. 387, s. 762.

¹³³ BOA, TTD, nr. 387, s. 749.

zikredilmiştir. Ayrıca Sarban (şimdiki Sarvan) köyü ile ilgili olan vergi kaydında, yukarıda adı geçen Şeyh Ali'nin sâlih ve mütedeyyin bir kişi olarak Yakup Halife hânedanına hizmetkâr olduğu, bu hizmetine karşılık ayrıcalıklı ve cümle vergilerden muaf tutulduğu ifade edilmektedir¹³⁴.

XVI. yüzyıla ait olan bu metinlerden anlaşılacağı gibi Yakup Halife, 1397'de Giresun yöresinin fetih ve iskânına, Hacıemiroğulları hükümdarı Süleyman Bey'in emrinde katılmış gazi bir Türk dervişidir. Bu hizmetinden dolayı da fethettiği köyler, başında bulunduğu oymağı ile beraber kendisine yurtluk olarak verilmiş ve vakıf tahsisi yapılmıştır. Osmanlıca metinde geçen ifadelerde "Yakup Halife, ehl-i velâyet ve sâhib-i kerâmet" şeklinde tasvir edilmektedir. Öyle anlaşılmaktadır ki, Yakup Halife başında bulunduğu Türk oymağını idare eden bir bey olmanın yanında, manevî yönüyle de halkına örnek bir önder durumundadır. Başka bir ifadeyle O, mürşit ve kolonizatör bir Türk dervişidir. Yine konuyla ilgili metinde, Yakup Halife köprüleri ve onun uhdesinde olan Yakacık Derbendi şeklinde, bazı ifadelere yer verildiğine göre, yörenin bayındırlık ve güvenlik işlerini de, lider kişiliği ile Yakup Halife üstlenmiş durumdadır. Kısaca Yakup Halife, şehirlerde kendini ibadete vermiş, halkın bağışlarıyla zaviyesini ve kendisini geçindiren klasik, münzevi bir şeyh değildir. İmar eden, üreten; atına binip gazaya/ savaşa giden, yöneten ve çevrede yaşayanların can ve mal güvenliğini sağlayan dinamik bir Türk dervişidir¹³⁵.

Osmanlı idaresinin bölgede tesisinden önce, kendisine yurtluk ve vakıf tahsis edilmiş olan Yakup Halife'nin daha sonra, Osmanlı yönetimine girdiği zamanlarda da statüsünde bir gerileme olmamış, aksine ilave yerler tahsis edilerek söz konusu zaviye güçlendirilmiştir. Elbette bu durum Yakup Halife zaviyesine özel bir durum değildir. Osmanlı Devletinde bütün yol boylarının ve köprübaşlarının, bu türden imtiyaz sistemiyle güvenlik ve imarının sağlandığını biliyoruz¹³⁶.

Yakup Halifenin, tasavvufta hangi ekole bağlı olduğu konusunda ise açıkçası bir bilgimiz yoktur. Ordu Tarihinden İzler adlı eserde, yörede kolonizatör görev üstlenmiş olan bu ilk dönem Türk dervişlerinin, Niksarlı Ahi Pehlivan örneğinde olduğu gibi, ahiyândan olabileceklerini ve esasen Horasan-Türkistan ekolünden geldiklerini ifade edilmektedir¹³⁷. Ayrıca Sünni bir hükümdar olduğu bilinen Süleyman Bey'in ve Osmanlının baş rakibi Şii Safavi devletinin işbirlikçisi bâtunî zaviyeler karşısında son derece duyarlı olan I. Selim'in

¹³⁴ BOA, TTD, nr. 288, s. 753.

¹³⁵ Fatsa, Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri, s. 127.

¹³⁶ Barkan, "Vakıflar ve Temlikler-I", s. 357.

¹³⁷ B. Yedi yıldız, Ordu Tarihinden İzler, s. 131.

atadığı Trabzon valisi Bıyıklı Mehmet Beyin, bu zaviyeye vakıflar tahsis etmesini de bu noktada göz önünde bulundurmak gerekir¹³⁸.

8.2. Yakup Halife Vakfına Ait Binalar

a. Yakup Halife Türbesi

Yakup Halife Türbesi, adına kurulmuş olan Tekkeköyü'nün asri mezarlığındadır. Bu köyün tarihinin bölgenin Çepni iskânı sırasında XIV. yüzyılın son çeyreğinde kurulduğunu, ileride ele aldığımız tahrir kayıtlarındaki ifadelerle bakarak çıkarmak mümkündür. Karadeniz sahilindeki ticaret kolonileri ile Karahisar-ı Şarki gibi daha içeride bulunan İpek Yolu şehirleri ile irtibat kuran yollardan birinin de bu köyden geçtiğini, “Yakup Halife Derbendi” ne mahsus kayıtlardan anlıyoruz.

Türbenin yapılış tarihi halk arasında 1500'lü yıllar olarak belirtilmekle beraber kesin değildir. Türbenin kapısı Sekizgen köşeli taş malzemedden yapılmış olup türbenin kubbesi horasan kerpiçtendir. Türbe yaklaşık 40–50 metre karelik bir alan üzerine kurulmuştur. Türbenin çevresi düzenli bir açık alan olmaktan çok uzaktır. Köy evleri ile türbe duvarı arasından bir insanın yürüebilmesi bile oldukça güç bir durumdur. Türbe içinde bulunan 3 m'ye yakın uzunluktaki sandukalardan hangisinin Yakup Halife'ye ait olduğu yazılı şahideleri olmadığı için belli değildir. Yöre halkı sandukaların uzunluğunu Yakup Halife'nin boyunun gerçekten uzunluğu ile izah ederler. Bahse konu sandukalardan birinin Yakup Halife'ye, diğerinin de, eski belgelerde, Yakup Halife ile birlikte zikredilen Ali Halife'ye ait olabileceği konusu üzerinde durulabilir¹³⁹.

Türbeye çok yakın bir yerde bulunan eski mezar taşlarının kime ait olduğunu, yazıların çok silik olması nedeni ile tespit etmek güçtür. Ancak, bu kişilerin Yakup Halife Zaviyesi'nin sonraki yüzyıllarda yaşamış şeyhlere ait olabileceği ihtimal dışı değildir. Türbenin çevresinde bulunan binalarda kullanılan taş ve ağaç malzemelere bakarak buradaki yerleşimin çok eski olduğu sonucuna rahatlıkla ulaşılmaktadır.

b. Yakup Halife Değirmeni

Yakup Halife Vakfının müstemilatından olan değirmenden günümüze sadece kalıntılar kalmıştır. Araç yolunun geçmesi ile, köyün tarihi dokusu, mahalleler ve cami, değirmen gibi ortak hizmet veren üniteler arasındaki ulaşımın biçimi de değişikliğe uğramış ve bahse konu değirmen hayli sapa bir yerde kalmıştır. Türbenin yaklaşık 200 m. Daha aşağısında bulunan

¹³⁸ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 127.

¹³⁹ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 127.

değirmene oldukça eğimli fundık bahçelerinin içinde geçen patika bir yoldan ulaşılabilmektedir. Kayalar ile çevrilmiş, dere yatağına kurulmuş değirmenin her hangi mimari özelliği olan bir yanı yoktur. Değirmenle ilgili olarak halkın naklettiği efsane rivayetlerden birini yukarıda arz etmiştik. Halen çalışabilir durumda olan değirmenin suyundan şifa umanlara da rastlamak mümkündür. Değirmenin yanında bulunan ceviz ağacı da, dallarında bulunan çaput-bez-iplik parçalarına bakılırsa diğer yörelerde görüldüğü üzere halkın bâtl inanışlarından nasibini almış gözükmektedir.

8.3. Yakup Halife Zaviyesinin Derbent Faaliyetleri

Yukarıda incelemeye çalıştığımız tahrir defterlerinde Yakup Halife Zaviyesine ait köprülerden ve bu köprülerin tamir ve bakımını üstlenen “mehemmeretçiler” hakkında bilgileri aktardıktan sonra Yakup Halife Zaviyesinin Karadeniz ticaret yolu üzerinde bir derbent –karakol- özelliğini belirtmek zaviyenin ticaret yolu üzerinde üstlenmiş olduğu görevin önemini belirtmek açısından faydalı olacaktır. Tahrirlerde Yakup Halife zaviyesi köprülerinden bahsedilmekle birlikte bunların hangi akarsular üzerinde, nerede ve kaç adet olduğu hakkında kayıt yer almamaktadır. Giresun-Dereli kara yolu üzerinde yer alan tek gözlü kesme taştan inşa edilmiş Çay köprü ile Yağmurca ile Homurlu köyleri arasındaki Yavşan köprüsü ve Dereli ilçe merkezinde bulunan Hanyanı köprüsü de, defterlerde Yakup Halife Derbendi diye anılan derbent teşkilatına bağlı kalıntılardır. Aslında bu köprüler Osmanlı derbent ve yol sisteminin bölgedeki uygulamasından kalıntılar olarak karşımızda durmaktadır. Karahisar ticaret yolunun bir uzantısının geçtiği bu yörede etkinlik göstermiş olan Yakup Halife Zâviyesi'nin ilginç yanlarından biri de derbentçi olmasıdır¹⁴⁰.

Derbent kelimesi, dilimize Farsça'dan geçmiş, geçit anlamına gelen der ile tutmak anlamına gelen bent kelimelerinin terkibi ile oluşturulmuştur¹⁴¹. Sözlüklerde iki dağ arasındaki geçit, boğaz ve küçük kale şeklinde tarif edilmiş olup, aynı zamanda istihkâm olan yerler için de bu kelime kullanılmıştır¹⁴². Bu kelime halk dilinde devret veya dervend şeklinde telaffuz olunmaktadır. Derbent ve geçit anlamında Türkçe'de kullanılan kelime ise

¹⁴⁰ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 132.

¹⁴¹ Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı**, İstanbul-1990, s. 9

¹⁴² Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türkî**, İstanbul, 1317, s.604; Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, s. 268

*belendir*¹⁴³. Belen kelimesi yüksek ve dik bayır üzerindeki yolların geçiş noktasını anlatmak için kullanılır. Kelimenin aslı ise halk dilinde *beldir*¹⁴⁴.

Bu günkü anlamda polis ve jandarma teşkilatı bulunmadığı için Osmanlı'da yolların ve geçitlerin emniyeti derbentçiler tarafından temin ediliyordu. XVI. yüzyılda ortaya çıkan Celâli isyanları nedeni ile yollarda can ve mal güvenliği kalmadığı ve buna bağlı olarak sosyal düzenin bozulması yüzünden bu kuruma duyulan ihtiyaç daha da artmıştır.

Gelişmiş bir derbent teşkilatında, dört tarafı duvarla çevrilmiş küçük bir kale içinde han, hamam, cami, mektep ve dükkânlar bulunur¹⁴⁵. Ancak bu yapılanma genellikle Anadolu'nun iç kesimlerinde düz ve açık alan niteliğine sahip, büyük yollara muhatap olan yerlerde tesis edilen derbentler için geçerli bir durumdur. Coğrafyası, iklimi ve toplumsal yaşamı oldukça farklı olan Karadeniz bölgesinde tesis edilmiş olan derbentler bu tarife pek uygun düşmemektedir. Zira yukarıda zikredilen hizmet unsurlarının tamamı kale ile çevrilmiş bir yapı içinde bulunmaktadır. Oysa Karadeniz bölgesinde küçük de olsa örneklerine rastladığımız derbentlere bağlı köprü, mektep, cami ve bazen zaviye bir kale içinde yer almaz; bunlar derbende konu olan yolun durumuna göre bir birinden uzak ama bir küçük palangaya (kale) veya zaviyeye bağlı olarak hizmet vermişlerdir. Bu nedenle derbentçi yazılmış olan köyler de yolun geçtiği vadi veya güzergâh etrafından seçilmiştir.

Yollarda belirli güzergâhlarda bulunan derbentler, yolcu ve tüccarların güvenlik içerisinde barınmalarına ve dinlenmelerine yardımcı olurdu. Bu tesisler bölgede genellikle zaviye vakıflarının bir parçası şeklinde örgütlenmişlerdir. Bizim inceleme alanımızda büyük kervansaraylara rastlanmaz, ancak tali yollar üzerinde kurulmuş çok sayıda han ve derbentlere ait kalıntılara rastlamak mümkündür. Zengin veya fakir olmaksızın bütün yolcular buralarda geceleyip kendilerine bir kap çorba ile ekmek ve kandil, hayvanlarına da yem verildiği anlaşılmaktadır¹⁴⁶.

*Yakup Halife derbentine konu olan ticaret yolundan doğrudan bahsedilmemiş olsa da vergi defterlerinde "bâc an râh-ı Karahisar-ı Şarkî" ifadesiyle bâc vergisine yer verilmesi*¹⁴⁷, *Karahisar ile Giresun arasında faal bir ticaret yolunun olduğunu göstermektedir. Bu yolun*

¹⁴³ M.Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. 1, s. 425; Giresun yöresinde halkın *devred* ve *belen* adıyla andığı çok sayıda yer bulunmaktadır. Dereli ilçesinin Hapan köyünde *Hapan Beleni*, Konuklu köyünde *Arpa Beleni*; Bulancak ilçesinin Küçükada köyünde *Devret Yokuşu*, Giresun şehrinin batısında Ayvasıl köyünde *Devret Sapağı* gibi örnekler verilebilir.

¹⁴⁴ Yusuf Halaçoğlu, "derbent", **DİA**, c. 9, s. 162; Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, s. 126

¹⁴⁵ Yusuf Halaçoğlu, "derbent", **DİA**, c. 9, s. 162; Tahrir defterlerinde sıkça geçen "...ayende ve revendeye it'âm-ı tâm ve hizmet etmek..." şeklindeki ifadeler bunu kanıtlamaya yeterlidir.

¹⁴⁶ Abdullah Saydam, **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, Trabzon, 1995, s. 367.

¹⁴⁷ **BOA, TTD, nr. 52**, s. 608.

şap madenini kara yoluyla iskelelere taşımak yanında, hac kabilelerine ve yaylacılara da hizmet verdiğini düşünebiliriz. Yolun takip ettiği güzergâhı genel hatlarıyla ortaya çıkarmak imkânsız değildir. Aksu vadisinin denize ulaştığı bölgede, Çaykara köyü yakınlarında yöre halkının Devred diye andığı mevki, bahse konu Yakup Halife derbendinin Giresun kalesine yakın bir noktasını, Yağmurca köyü ile Homurlu arasındaki Yavşan köprüsü ise, bu noktadan Tekke köyüne uzanan yolu işaret etmektedir. Tekke köyünde yer alan Çay köprü, Kemer köprü ve Dereli ilçe merkezinde bulunan Han-yanı köprüsü bu yolun en önemli kalıntıları olmalıdır. Yöre halkı bu yolun devamını Geyrez köyü, Kuşluhan kalesi, Güdül hanı, Semâyil köprüsü, Kümbet boğazı, Şehitler, İsola kalesi ve Şebinkarahisar şeklinde tarif etmektedir¹⁴⁸.

Sonuç olarak Karadeniz Bölgesinin bir nevi Uc bölgesi olduğu dönemlerde Yakup Halife, Alp eren, Gâziyân, Ahiyân ve Abdalân-ı Rûm sıfatıyla fetih faaliyetlerine katılmış Türk beylerinden biri, gâzi bir Türk dervişidir. Fethettiği yöre de kılıç hakkı olarak kendisine ve zaviyesine tahsis edilmiştir. Osmanlı Devleti bölgeye egemen olduktan sonra, onun soyundan gelenlerin ve zaviyesine hizmet edenlerin imtiyazları genişletilmiştir. Yakup Halife Zâviyesi Câmii, köprüler, derbent ve gelen-geçen herkesin yiyip içtiği konakladığı imâret gibi zaviye yapılarından oluşan geniş bir kurumdur. Bu zaviyenin giderlerini karşılamak üzere vakfiyede ve tahrirlerde adı geçen yukarıya arz ettiğimiz köylerin vergilerinin ya tamamı ya da bir kısmı vakfedilmiş; bazı köylerin de halkı bu zaviyede ve derbentte hizmet vermek üzere görevli yazılmıştır. Söz konusu zaviye, Osmanlı idaresinden önce kurulmuş; yörenin güvenliğini sağlayan, imar ve iskân işlerini koordine eden, bölgeden geçen yolların ve köprülerin bakım ve onarımını sağlayan, nihayet halkın dini yaşayışına yardımcı olacak irşat faaliyeti yapan çok yönlü özelliğe sahip bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bu yönleri ile zaviye, devlet otoritesini ve sosyal güvenlik kurumlarını temsil konumundadır. O günün fiziki ve sosyal şartlarında çok güzel organize olmuşlardır denilebilir¹⁴⁹.

9. Hasan Dede Zaviyesi

Hasan Dede-Sandalbükü Zaviyesi Giresun merkezinde Teyyaredüzü mahallesinde şimdiki Alıca köyünün bir kısmında kurulmuştur. Hasan Dede'nin mezarı Teyyaredüzü mahallesinin güneyinde Alınca sokakta yer almaktadır. Hasan Dede ile ilgili rivayetler maalesef günümüze ulaşmamıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış kadı sicillerinde, “karye-i Sandalbükünde defin-i hak ıtır-nâk olan Hasan Dede / Zâviye-i mezkûr el-yevm

¹⁴⁸ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s.132.

¹⁴⁹ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 133.

mevcut ve m'amûr"¹⁵⁰ şeklinde ifadelere bakarak bu konuda bir fikir oluşturmak mümkündür. XVI. yüzyıl vergi kayıtlarında ise zâviyenin Seyyid köyünde tesis edildiği ifade edilmektedir. Bir kaynakta Hasan Dede Zâviyesinin Giresun şehir merkezinde Kapı mahallesinde olduğu belirtmektedir¹⁵¹. Nitekim XIX. yüzyılın ikinci yarısına ait şer'iyye kayıtlarında da bu bilgi doğrulanmaktadır¹⁵². Öyle anlaşılmaktadır ki Hasan Dede önceleri Seyyid köyünde zâviye tesis etmiş, ancak Sandalbükü mevkiine defnedilmiştir. Zâviyesi de daha sonraki bir zaman diliminde taşınmış ve faaliyetlerini Giresun kasabasına yakın olan bu köyde yürütmüştür. Zâviyenin buraya taşınmasının nedeni hakkında bir bilgimiz yoktur. Ancak diğerleri gibi bu zâviyenin de gelen geçen yolculara beslenme ve barınma imkânı sunması (ayende ve revendeye it'âm-ı ta'âm) hususunu dikkate alacak olursak, umumi yolların konumuna göre zâviyeye yeni bir faaliyet alanı/yer tespit edilmiş olabileceği ihtimali üzerinde durulabilir¹⁵³. Hasan Dede'nin de, vakfına konu olan Seyyid, Kısırcalu ve Sandalbükü köylerinden birinde meskûn olduğunu düşünebiliriz.

9.1. Tahrir Defterlerinde Hasan Dede Zâviyesi

Giresun ve çevresini hakkında bilgi aldığımız en önemli kaynaklar hiç şüphesiz ki tahrir defterleridir. Giresun'un ve ilçelerinin vergi kayıtlarını gösteren defterleri 1455, 1486, 1515, 1530 ve 1554 tarihli tapu tahrir defterleridir. İlk tahrir olan 1455 ve daha sonra yapılan 1486 tarihli defterlerde incelemeye çalıştığımız zaviyeler hakkında bilgiler yer alırken Hasan Dede ve zaviyesi hakkında kayıtlar yer almamaktadır. Hasan Dede'nin bu tarihten sonra yaşadığı, zâviyenin de vergi sayımının yapıldığı tarihten sonra kurulmuş olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. 1515 yılına ait defterde "Vilayet-i Çepni'ye merbut, Giresun kurbunda Karye-i Seyyit, Hasan Dede oğulları zevâidinden" ve "Karye-i Kısırcalu Hasan Dede oğulları yedinde"¹⁵⁴ kaydı yer almıştır.

Bu tarihte Hasan Dede'nin torunlarından değil de, oğullarından bahsedildiğine göre; Hasan Dede, sayımın yapıldığı zaman dilimine pek de uzak olmayan bir tarihte, 1485 ile 1515

¹⁵⁰ GŞS.1410, S. 97-98

¹⁵¹ Feridun Emecen, "Giresun", DİA, c. 14, s. 82.

¹⁵² Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s.154. XIX. yüzyılın ikinci yarısına ait şer'iyye mahkemesi kayıtlarında, Seyyid Vakkas Türbesi yakınında bulunan Nakşibendi/Halidî dergahı şeyhliğine Hamid Garip Efendi'nin getirildiği ifade edilmektedir (bkz. GŞS. 1445, s. 73) Bahse konu zâviye, muhtemelen Hasan Dede adıyla anılan Zâviyedir.

¹⁵³ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s.155.

¹⁵⁴ BOA, TTD, nr. 52, s. 678

yılları arasında yaşamış ve vefat etmiş olmalıdır¹⁵⁵. Dolayısıyla zâviyenin kuruluş tarihini de bu otuz yıllık zaman diliminde aramak gerekir¹⁵⁶.

*Hasan Dede Zâviyesinin kurulduğu yer hakkında 1515 yılına ait defterde “Kısırcalu köyünde Meşhed alanı, ve Çoban Evreni denilen zemin Hasan Dede’nin oğulları tasarrufundadır. Hasan Dede’nin mülkünde Musa Çavuş’un değirmeni 2 kapı”, “Hasan Dede’nin mülkü, güneyde Saru Yar’dan Musa Çavuş değirmenine ulaşır. Doğusu Uzgur Deresi’ne, kuzeyde denize ve batıda değirmen argına..” , “Ada adlı zemin güneyde Sandal Bükü, doğuda şehr-i bâtl, kuzeyde deniz ve batıda Sazlık. Burası tarla ile Hasan Dede’nin oğulları tasarrufundadır...”*¹⁵⁷

*Aynı defterde Hasan Dede oğullarının üzerine kaydedilmiş olan yerin sınırları şöyle zikredilir: Güneyi Saru Yar-Musa Çavuş değirmenine, doğusu ise Uzgur Deresine erişir. Kuzeyde denize, batıda da adı geçen değirmen argına ulaşır. Bu mülk içindeki değirmeni ile Kısırcalu köyünde Meşhet alanı ve Çoban Evreni adlı yerler de Hasan Dede’nin oğulları tasarrufu altındadır*¹⁵⁸.

*Kayıtlara konu olan bu yerler iki bölgeyi bize tarif etmektedir ki bunlardan ilki Batlama Deresinin doğu yakasının, ikincisi ise aynı derenin batı yakasının deniz ile buluştuğu deltayı işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle Osmanlı yöneticileri tarafından Hasan Dede Zâviyesine Batlama deresinin aşağı havzasında malikane vakıf statüsünde yerler tahsis edilmiştir. Hasan Dedenin oğulları veya taallukatı da, vakfa konu bu köylerde meskûndurlar. Yine Ada adlı yerin sınırları tarif edilirken, güneyde Sandalbükü, doğuda Şehr-i bâtl, kuzeyde deniz ve batıda Sazlık şeklinde bir tespitle bulunmaktadır ki, burası Batlama-Güre-deniz ve Alınca arasındaki bölge olarak tarif edilmiştir*¹⁵⁹.

Zaviyenin kurulduğu yer 1547 yılına ait defterde Sandalbükü gayri meskun, hariç köyden ekilen ve Güre köyü yakınında 100 akçe geliri olan bir mezra¹⁶⁰ olarak zikredilmiştir.

Hasan Dede vakfına konu olan yerlerden biri de Seyyid köyü idi. 1554 tarihine ait vergi kayıtlarında bu köy halkı üç gruba ayrılmaktadır. Bunlardan birinci grup hiçbir kamu görevi ve ayrıcalığı olmayan çiftçilerdir. İkinci grup Giresun kalesi ve Giresun şehrinde bulunan

¹⁵⁵ F. Sümer, **Tirebolu Tarihi**, s. 75.

¹⁵⁶ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 155.

¹⁵⁷ **BOA,TTD, nr. 52**, s. 678.

¹⁵⁸ **BOA,TTD, nr. 52**, s. 678.

¹⁵⁹ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 155.

¹⁶⁰ Emecen, **Doğu Karadeniz Bölgesi’nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi**, s. 230–231.

Hüdâvendigâr Câmîinde görevli oldukları için vergiden muaf olanlardır¹⁶¹. Üçüncü grup ise Hasan Dede Zâviyesinde görevli yazılmış kişilerdir. Bunlarla ilgili olarak vergi defterinde şöyle denilmiştir:

“Zâviye _____-i

Hasan Dede, der karye-i Seyyid, hâliyâ meşihat der tasarruf-u mezkûr, bâ-berât/ Ali veled-i Hüseyin, m./ Mehmet veled-i O, / Hamza veled-i.Hasan Dede / Şa’ban veled-i. O / Yusuf v. Mümin(?), m./ Murat veled-i Seydi, m. / Ebu Yusuf veled-i Osman / Şahkulu birader-i O/ Piralik birader-i O / Pir Veli birader-i O, m./ Hüsam veled-i Halil, m. / Hasan birader-i O, m./Cafer(?) veled-i Musa, m./ Hacı Piri veled-i Ali”

Görüldüğü gibi bu kişiler, Sultan beratıyla Hasan Dede Zâviyesinde görevli yazılmış kişilerdir. İçlerinden Hamza adlı kişi için veled-i Hasan Dede denilmiştir. Bu kişi 1554 tarihinde yaşadığına göre, Hasan Dedenin on oğlundan muhtemelen en küçük olanıdır. Kaydın altında bahse konu zâviye hizmetlerine tahsis edilmiş yerlerin sınırları verilmiştir. Bu yerler yukarıda da ifade edildiği gibi Kısırcalı, Seyyid köylerindeki zemin ile bir tarafı Sandalbükü ile belirtilmiş olan Ada adlı yerdir. Ayrıca altı ay icâre verilerek 100 akçe gelir temin edilen iki kapılı, iki taşlı Musa Çavuş değirmeni de Hasan Dede Zâviyesi’ne gelir kaydedilmiştir¹⁶².

1642 yılında yapılan tahrir defterinde “Karye _____-i Sandalbükü karye-i mezbûr(da) fındık ve pirinç hasıl olur. / Mehmet oğlu Süleyman, an-silahtarân/ Ahmet, Mahmut, Gülbin (?) oğlu Ahmet, Hasan oğlu Mustafa, Sunullah oğlu Mehmet.

Karye-i mezburda Fındık çukurundan aşağı deniz kenarına ve bir tarafı Batlama ırmağından sazlık ve sazlıktan bir tarafı dağa muttasıl, tahminen beher sene altıyüz keyl fındık hasıl olur. Zikrolunan hududa vâki’ olan fındık bağçelerinin umumen merkum Süleyman’ın zabt eylediği Hasan Dede Zâviyedârı Seyyid Mehmet ve kendü ademlerinden Kaytas’ın takririyle bu mahalle işaret verildi”¹⁶³ *kaydı yer almıştır. Bu tarihte Sandalbükü, eski defterlerde sınırları belirtilmiş olan Hasan Dede vakfını da kapsayan ve denize kadar ulaşan ayrı bir köydür. Ana geçim kaynağı da fındık ve pirinçtir. 1642’de Hasan Dede Zâviyesinin şeyhliğine de Seyyid Mehmet Efendi bakmaktadır. Silahtarân’dan kaydedilmiş*

¹⁶¹ M. Fatsa, XV. ve XVI. Yüzyılda Giresun Tarihi, s. 139-141.

¹⁶² Fatsa, Giresun Vakıf ve Vakıf Eserleri, s. 156; BOA, TTD, nr. 288, s. 722-723.

¹⁶³ Emecen, Doğu Karadeniz Bölgesi’nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi, s. 347.

olan Mehmet oğlu Süleyman adlı bey, hem bu köyü zaptetmiş hem de ilk kez adıyla karşılaştığımız Alınca köyünün mutasarrıfı kaydedilmiştir¹⁶⁴.

9.2. Şeriye Sicillerinde Hasan Dede Zâviyesi

Hasan Dede zaviyesi hakkında tahrir defterlerinde yer alan kayıtları inceledikten sonra zaviyelerin XIX. yüzyıldaki durumu hakkında bilgi veren kaynaklara baktığımız zaman en önemli kaynaklar “Şeriye Sicilleri ve Vilayet Salnameleri”dir. Giresun’un sosyo-ekonomik tarihi ile ilgili önemli bilgiler içeren salnamelerde Seyyid Vakkas, Hacı Abdullah Halife, Şeyh İdris ve Şeyh Kerameddin hakkında kısa da olsa bilgiler verilmesine karşın Hasan Dede vakfından veya zâviyesinden bahsedilmemektedir¹⁶⁵.

1792 tarihli Giresun kadı sicilinde Hasan Dede zaviyesiyle ilgili olarak “*evlâd-ı vâkıfdan Seyyid Mustafa Halife, bilâveled vefat etmiş, boş kalan zâviye şeyhliğine Seyyid Hüseyin Halife getirilmiştir*” kaydına yer verilmiştir.¹⁶⁶

1883 tarihli başka bir şer’iyye kaydında kısaca şu bilgilere yer verilmektedir:

Şer’iyye kaydının yapıldığı 1883 yılında Trabzon vilayet, Giresun ise ona bağlı kazalardan biridir. Bu günkü Bulancak ilçesinin önemli bir kısmıyla Batlama Deresinin batı yakasındaki köyleri içine alan coğrafya Akköy adıyla Giresun kazasına bağlı bir nahiye ve Sandalbükü ise, bu nahiyenin idari alanı içindeki köylerden birisidir. Sandalbükü köyünde medfun ve kutbü’l-ârifîn sâniyle, yüce bir kişilik olarak takdim edilen Hasa Dede’nin kurduğu zâviye, bu tarihte mevcuttur ve diğer zâviyelerde olduğu gibi asıl görevi olan ve belgelerde âyendeye ve revendeye hizmet terkibiyle ifade edilen yolculara beslenme ve barınma hizmeti sunmak durumundadır. Bu tarihte / veya ona çok yakın bir zamanda, kendisine berat ile zâviyedârlık görevi tevcih edilmiş olan, bu nedenle de muhtemelen Hasan Dede neslinden gelen Şeyh Hasan Halife’nin oğlu Şeyh Ömer ve Şeyh Ömer oğlu Şeyh Mehmet Tâhir Efendi vefat etmiş¹⁶⁷, geriye büyük oğlu Ömer Cemal ile küçük oğlu Mehmet Cemal ve diğer oğlu Mehmet Dursun mirasçı kalmışlardır.

¹⁶⁴ Fatsa, **Giresun Vakıf ve Vakıf Eserleri**, s.157.

¹⁶⁵ **TVS. 3**, s.181-182.

¹⁶⁶ **Cevdet Evkaf, No: 3879**.

¹⁶⁷ **GSS. 1407**, s. 185; **GSS. 1410**, s. 97-98; **GSS. 1444**, s.160; **GSS. 1445**, s.135.

Şeyh Mehmet Tahir Efendinin vefatı üzerine, söz konusu zâviyenin mütevellilik ve şeyhlik görevi, başka bir kayıta ifade edildiğine göre Talipli köyünde meskun oğulları Ömer Cemal ile Mehmet Dursun'a, Giresun kazası İdare meclisi üyeleri ve vakıflardan sorumlu kişi olan Hacı Mustafa oğlu Şeyh Bilal Efendi'nin müşterek kararıyla verilmiştir. Bu görevin tevcihine şahitlik eden ve onaylayan kimseler ise Sandalbükü köyünün imamı Abdülaziz Efendi ile eşraftan Karaibrahimoğlu Mustafa, Ahmet, Abdullah, Ömer Zühdü, Hamdullah ve Mahmut Ağalar olmuştur. Kadı sicilinin tutulduğu bu tarihten yaklaşık sekiz yıl sonra, Ömer Cemal Efendinin de vefat ettiği ve küçük oğlu Mehmet'in, yaşından kaynaklanan şartların uygun olmaması sebebiyle babasının yerine zâviyedârlık görevine getirilemediği, Akköy hânedanından Emin oğlu Ahmet Ağa'nın, daha sonra da oğlu Abdullah Efendinin yetkili kurumlar tarafından vekaleten bu göreve atandığı bir başka şer'iyeye kaydında anlatılmaktadır¹⁶⁸.

1909 tarihli bir başka kadı siciline göre, Hasan Dedenin neslinden gelen, yani evlad-ı vâkıftan olan Mehmet Tahir Efendi oğlu Cemal Halife, 1909 tarihinden önce vefat etmiş, bu yüzden de zâviye şeyhliği ve vakıf mütevelliliği boş kalmıştır. Ölen şeyh efendinin öz oğullarından Mehmet Hulusi, büyük çocuk olsa da, bahsi geçen Hasan Dede Zâviyesinin şeyhliği ve mütevelliliği görevlerini yerine getirmeye, "enva'-ı fahşiyatla me'lûl olduğu" için ehil görülmemiştir. Giresun kazası vakıflarından sorumlu olan Hafız Mehmet Efendi tarafından, şeyhin diğer oğlu Ömer Halifeye bu görev verilmiştir. XIX. yüzyılın son çeyreği ile XX. yüzyılın başlarına ait bu şer'iyeye kayıtlarından öyle anlaşılmaktadır ki, Hasan Dede Zâviyesi kuruluşunda ve eski yıllardaki kadar olmasa da, mevcudiyetini sürdürmektedir. Nitekim kayıta geçen "Zâviye-i mezkurenin el-yevm mevcut ve mamur olduğunu kaza-i mezkur evkaf muhasebecisi vekili Hafız Mehmet Esat Efendi ibn İbrahim Efendi hazır olduğu halde tasdik ederiz"¹⁶⁹ ifadesinden de bu durumu anlamak mümkündür.

Sonuç olarak, tarihi belgelerin gösterdiği adreslere bakılacak olursa Hasan Dede, XV. asrın sonlarıyla, XVI. asrın başlarında Giresun yöresine gelmiş ve kasaba çevresinde İslâmî kolonizasyona önemli katkı sağlamış bir Türkmen dervişidir. İlk olarak zâviye Seyid köyünde tesis edilmiş, sonra Giresun kasabasının batısında Sandalbükü mevkiinde şube açılmıştır. XIX. yüzyılda veya ona yakın bir zamanda Giresun şehir içinde Kapı mahallesinde onun adıyla bir zâviye daha tesis edilmiştir.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Fatsa, **Giresun Vakıf ve Vakıf Eserleri** , s. 158-159.

¹⁶⁹ **GŞS, No.1422**, s.149-150; **GŞS, No.1444**, s.160; **GŞS, No.1433**, s.84-85.

¹⁷⁰ Fatsa, **Giresun Vakıf ve Vakıf Eserleri** , s.159.

10. Şeyh Kerameddin Zaviyesi

Şeyh Kerameddin Zaviyesi bugün Giresun'un merkez köylerinden olan Boztekke köyü içerisinde yer almaktadır. Zaviyeden günümüze bir cami, türbe, mezarlık ve su kuyuları ulaşmıştır. Şeyh Kerameddin Giresun halkı tarafından hakkında en çok bilgiye sahip olunan nadir bir alperendir. Bugün Şeyh Kerameddin ve kurmuş olduğu zaviye ile ilgili nesilden nesile aktarılarak günümüze ulaşan rivayetler şu şekildedir;

*"Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmet, Şeyh Kerameddin, Seyit Vakkas ve daha başka Türk dervişlerini Trabzon'un fethi sırasında göreve çağırması; onlar da bu çağrıya uyarak bölgeye gelmişler, fetihten sonra da kendilerine yine Sultan Fatih tarafından, hizmetleri karşılığında vakıflar tahsis edilmiştir. Şeyh Kerameddin de Giresun merkez ilçesine bağlı Boztekke köyünde bir zâviye tesis ederek yerleşmiştir. Sayca, Akköy, Alınca, Boztekke Arıköy, Yakınlık ve Hamidiye köyleri Şeyh Kerameddin'e vakfedilen yerlerdir."*¹⁷¹

*Yukarıdaki rivayetleri tahlil edecek olursak Şeyh Kerameddin ile Seyit Vakkas Fatih döneminde yörenin fethine istinaden beraber aynı zaman dilimi içerisinde faaliyet gösterdikleri sonucu çıkmaktadır. Fatih dönemi veya ona yakın zaman dilimine işaret eden belgelerde Şeyh Kerameddin veya zâviyesinden bahsedilmemiştir. Hatta 1455, 1485 ve 1530 tarihli tahrir defterlerinde yörede yaşamış olan Türk dervişleri anılmış ve vakıflarından bahsedilmiş olmasına rağmen Şeyh Kerameddin adına yer verilmemiştir. Bu durumda Onun Fatih ile görüştüğü ve Trabzon'un fethine katıldığı yolundaki rivâyet, Giresun yöresinin bütünüyle 1461'de Fatih tarafında fethedildiği bilgisine uygun davranma düşüncesi ile ilgili olmalıdır. Şeyh Kerameddin adına ve zâviyesine ilişkin ilk bilgilere 1613 tarihinde rastlıyoruz. Vergi kayıtlarına bakarak onun XVII. asrın başlarında bölgeye gelmiş olabileceğini, Sultan II. Mehmet dönemi ve Trabzon'un fethiyle ilişkili görmemizin mümkün olmadığı ortaya çıkmaktadır*¹⁷².

10.1. Tahrir Kayıtlarında Defterlerinde Şeyh Kerameddin Zaviyesi

Şeyh Kerameddin ve faaliyetleri hakkında bilgi veren ilk ve en eski kaynaklar hiç şüphesiz dönemin sosyo-ekonomik durumunu gösteren vergi kayıtlarıdır. Giresun ve yöresini kapsayan tahrirler kronolojik olarak 1486, 1515, 1530 ve 1554 tarihli vergi kayıtlarında diğer zaviyelerden söz edilmesine rağmen Şeyh Kerameddin ve zaviyesinden söz edilmemektedir.

¹⁷¹ Ü. Kara, a.g.t, s.114 -115.

¹⁷² Fatsa, Giresun Vakıf ve Vakıf Eserleri , s.146.

Şeyh Kerameddin Zaviyesi hakkında ilk kayıtlar 1613 tarihli vergi defterinde yer almaktadır. Kayıt şu şekildedir; “Zemin-i Yatmış, nezd-i karye-i Depeköy, tabi-i Kırık, der tasarruf-u Şeyh Kerameddin”; İkinci ise “Zemin-i Kızılkaya, an karye-i Ali Hoca; tabi-i Şemseddin, der tasarruf-u Şeyh Kerameddin”

Bu ifadelerden kısaca anlıyoruz ki, Kırık nahiyesinde Tepeköy (Kızıлтаş’dan müfrez) yakınlarında Yatmış (YavuzkemaI beldesinde) denilen ve ormandan açılarak ziraat alanı haline getirilmiş olan (zemin) yer, Şeyh Kerameddin denilen Türk dervişinin tasarrufuna verilmiştir. Bundan başka Şemseddin nahiyesi (Bulancak kasabası çevresi) kapsamında yer alan Ali Hocalu köyünde Kızılkaya denilen zemin de yine bu dervişe tahsis edilmiştir. Bu yerlerin ona niçin verildiği de aynı defterde şöyle ifade edilmiştir:

“Mezkûr, sâlih ve mütedeyyin kimesne olup ve bu diyarda nice nüfusun ıslâhına sebep olduğundan gayri padişah-ı âlem penah hazretlerinin devam-ı devletleri için yevmî bir enâm-ı şerif tilâvet etmeğın, kûhiden fethettiği yerlerin behre ve rüsûmundan ve avâriz-ı divânî ve tekâlif-i örfiyeden emin olmak üzere defter-i cedide kayıt olundu”¹⁷³

Öyle anlaşılmaktadır ki, Şeyh Kerameddin asıl zâviyesini, şimdi Boztekke denilen Kızılkaya mevkiinde tesis etmiş; bu tarihte Kırık nahiyesinde önemli bir bölgenin geliri de bu kuruma tahsis edilmiştir. Bu yerlerin ona verilme nedeni ise çevrede çok sayıda insanın hidayete ermesine, ıslah olmasına neden olması, ayrıca padişaha edeceği duanın makbul olacağına inanılması imiş. Söz konusu bu Türkmen şeyhinin bölgeye nereden geldiği, Kırık nahiyesinde daha önce kurulmuş ve etkin olan Hacı İlyas, Hamza Şeyh veya Şeyh Mustafa; Piraziz’de Şeyh İdris zâviyeleri ile ilişkisinin olup olmadığı konusunda şimdilik bilgi sahibi değiliz¹⁷⁴. Şu kadar var ki, kaydın yapıldığı 1613’de Şeyh Kerameddin hayattadır ve ondan, bu tarihte kendisi gibi bir derviş olan padişah Sultan I. Ahmet’in iktidarının devamı için Kuran okuması ve dua etmesi istenmektedir.

1613 tarihli vergi defterinde yer alan bilgileri aktardıktan sonra söz konusu zaviye hakkında ayrıntılı bilgilerin yer aldığı bir başka kaynak 1642 yılına ait vergi defteridir. Varlıklı kişilerden alınan avarız vergisi mükelleflerini muhtevî bu defterde, Akköy kazası içinde on parça köyden geçen Ballica, Sarıkaş, Köprü ve Keçilik derbentlerine ait yol üzerindeki altmış altı geçit ve köprüünün varlığından bahsedilmektedir. Bu yolun tamiri ile görevli köylere bakıldığında Melikli, Akköy, Gedüklü, Sayca, Hassaköy, Çınar, Alınca,

¹⁷³ Emecen, **Doğu Karadeniz Bölgesi’nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi**, s. 217, 290.

¹⁷⁴ Fatsa, **Giresun Vakıf ve Vakıf Eserleri**, s. 147.

*Sandalbükü ve Depeköy adları görülmektedir*¹⁷⁵. Bahse konu yolun, *Bulancak / Ayvasıl iskelelerinden başlayarak Şeyh Kerameddin ve Hasan Dede Zâviyelerine uğrayıp Batlama vadisinden yaylalara ulaştığı ve sonra da Şebinkarahisar'a giden yollar ile bulunduğu anlaşılmaktadır*¹⁷⁶.

1642 tarihli kayıtlarda Şeyh Kerameddin Zâviyesi ile ilişkili gösterilen köylerden biri *Sayca'dır. Bu konu ile ilgili olarak "karye-i mezbûrun hâsıl-ı divânisi, Kızılkaya nâm karyede vâki' Kerameddin Şeyh Zâviyesi'ne meşrût olduğuna berât ibrâz olunmağın meşrûtiyet-i berât mûcebince kayıt olundu"*¹⁷⁷ denilmektedir. Yani Sayca köyünün divânî vergileri, Kızılkaya'da bulunan Şeyh Kerameddin Zâviyesi'ne gelir kaydedilmiş. Bu kayıt, zâviyenin adresini bize kesin bir dille ifade etmektedir. Sayca köyünün Şeyh Kerameddin vakfına konu olduğunu, aşağıda ifade edecek olduğumuz tapu kayıtları da doğrulamaktadır. 1642'de Sayca köyünde mukim Veli oğlu Rasül adlı şahıs, Kızılkaya'da bulunan Şeyh Kerameddin Câmii'nin imam-hatibi; şimdiki Boztekke civarında yer alan Depeköy halkından Ali oğlu Ahmet ile Mehmet oğlu Mustafa müezzinleri olarak gösterilmiştir.

Bu tarihte Kızılkaya köyünde sâdât-ı izâm zevi'l-ihirâm imlâsıyla ifade edilen Şeyh Kerameddin'in ahfadından olduklarını düşündüğümüz yedi kişinin adı zikredilmektedir. Bunlar Seyyid Osman oğlu Seyyid Şeyh Ömer Efendi, kardeşi Seyyid Mehmet, Himmet oğlu Seyyid Mehmet, kardeşi Seyyid Ahmet, câmi hizmetlisi (ferraş) Ali oğlu Mahmut, Mustafa oğlu Seyyid Ali ve Ahmet oğlu Seyyid Yusuf adlı kişilerdir. Yine aynı defterde Kızılkaya köyünün Şeyh Kerameddin'e sultan beratıyla malikane vakıf statüsünde bir yer olarak bu tarihten önce verildiği ayrıca tüm vergilerden de muaf olduğu ifade edilmektedir. Söz konusu kaydın transkripsiyonu şöyledir: "Karye-i Kızılkaya/Karye-i mezbûrun zemini meşâyih-ı izâmdan Şeyh Kerameddin kuddise sirruhuya öşr ve rüsûm ve âdet-i ağnam ve âvâriz-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden mu'af olup bir nesne teklif olunmamak üzere taraf-ı saltanattan inâyet olunduğuna sâret-i defter ve berât ve evâmir-i şerife ibraz olunmağın muciblerince hâlâ müceddeden ferman olunan hâne tahririne dahi uslûb-ı sâbık üzere mu'âfiyet ile kayd olundu"¹⁷⁸.

Yine 1642 tarihli defterde Mezra-i Hisarcık imlâsıyla anılmış olan yerde Seyyid Ömer Efendi ile biraderi Seyyid Mehmet Çelebi, Seyyid Mahmut Beşe adlı kişilerin ve yine mevzi-i

¹⁷⁵ Emecen , *Doğu Karadeniz Bölgesi'nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi* , s. 336.

¹⁷⁶ Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, s. 147.

¹⁷⁷ Emecen , *Doğu Karadeniz Bölgesi'nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi* , s. 337.

¹⁷⁸ Emecen , *Doğu Karadeniz Bölgesi'nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi*, s. 290.

Miyasa diye söz edilen mevkide de Seyyid Ömer Efendi, Seyyid Derviş Çelebi, Musa oğlu Seyyid Mehmet ve Seyyid Molla Ali adlı kişilerin bağ ve bahçelerinin olduğu ifade edilmiştir.

Bu bilgiler ışığında 1642'den önceki bir zaman diliminde Şeyh Kerameddin vefat etmiş, hatta kabri üzerine türbe yapılmış olmalı ki, buranın bakımı ve temizlik işleri, yakında bir köy olan Depeköy halkına görev olarak verilmiştir. Ayrıca Kızılkaya'da bulunan câmiinin ilk bânisinin Şeyh Kerameddin olduğu, dolayısıyla câmiinin yapılış tarihinin 1610 veya ona yakın bir zaman olabileceği açıkça anlaşılmaktadır. 1642'de Şeyh Kerameddin Zâviyesi'nin şeyhliği makamında kimin bulunduğu ifade edilmemiştir. Ancak tekkeye yakın bir yer olan Hisarcık'ta mukim Seyyid Şeyh Ömer Efendinin tasarruf ettiği yerlerin yoğunluğuna bakarak, bu görevin onun üzerinde olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür¹⁷⁹.

10.2. Şeriye Sicillerinde Şeyh Kerameddin Zâviyesi

İncelemeye çalıştığımız zaviyelerin XIX. yüzyıldaki durumları hakkında bilgi veren kaynaklar içinde en önemlisi Şeriye sicilleridir. Diğer zaviyeler hakkında az da olsa bilgi olmasına rağmen maalesef Şeyh Kerametdin hakkında neredeyse yok denecek kadar az bilgi bulunmaktadır. Tapu kayıtlarında “Sayca köyünde yer alan bir arazinin sınırları şu şekilde ifade edilmektedir: “Evkaf-ı mülhak Şeyh Kerameddin vakfından tarlanın dörtte üç hisseden bir hissesi / Şarken câri İ'zbarlı Süleyman koruluğu, şimalen Veli oğlu Hasan bahçesi, cenuben Veli oğlu Ahmet Bahçesi /İki dönüm atik on sekiz evlek otuz sekiz arşın cedit / sahib-i evveli: teba-i Devlet-i Âliye'den Veli oğlu Ahmet bin Hasan /mutasarrıfı: Veli oğlu Hüseyin Efendi bin Hasan...

Merkez Sayca köyünde Şeyh Kerameddin vakfına ait gayrimenkullerden bahsedilse de, bu yerler Sultan tahsisli gayrisahih vakıflardan olduğu için, Osmanlı ekonomisinin iyice sıkıntıya düştüğü XIX. yüzyılın ikinci yarısında taviz bedelleri alınarak mutasarrıfına temlik edilmiştir¹⁸⁰. 1867 tarihli kayıtlarda Şeyh Kerameddin vakfından olan bahçe ve tarlaları tasarruf eden Katırcıoğlu Ahmet, Aslan oğlu Lazar, Ayaroğlu Hacı Emin, Çukadar oğlu Ömer ve Veli oğlu Salih gibi isimlere yer verilmektedir¹⁸¹.

Bir başka kaynak olan Salname kayıtların bakıldığında Şeyh Kerameddin Zaviyesi ile ilgili 1871 tarihli Trabzon Vilayeti Salnamesi'nde “...Giresun Kazası'na mülhak Akköy

¹⁷⁹ Fatsa, Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri, s. 148.

¹⁸⁰ Fatsa, Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri, s. 148. Sened-i Hakani, 85/Mart-320.

¹⁸¹ EV.d. No: 20903, s. 9 / EV.d. No: 21753, s. 3, sıra 24-41;EV. d. No 22645, sıra 18-20.

Nahiyesi'nde Boztekke nâm mahalde Şeyh Kerameddin hazretlerinin medfun...¹⁸² gibi kısa bilgiye rastlanmaktadır.

10.3. Şeyh Kerameddin Zaviye-Vakfına Ait Eserler

a. Şeyh Kerameddin Câmii

Şeyh Keramettin Zaviyesinin en önemli eserlerinden olan Şeyh Keramettin camisi bugün Giresun halkı arasında “Şih camisi” olarak bilinmekte olup şehir merkezinde Gazi caddesinde halen hizmet vermektedir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış kadı sicillerinde yer alan ifadeler göre, 1860 yılında câminin imamlığını Ömer Efendinin, 1874'de vakıf mutasarrıflığını Ömer Halifenin yaptığı anlaşılmaktadır¹⁸³.

Şeyh Kerameddin Câmii'nin tamir ve bakımı için çeşitli kaynakların yani vakıfların tahsis edildiğini kayıtlara bakarak söylemek mümkündür. Nitekim 1894'da, muhtemelen Boztekke köyünden olan ve fakat bu tarihlerde merkez Kapu mahallesinde oturmakta olan Emine Hatun adındaki hayırsever bir kadın, köyünde bulunan fındık bahçesinin *eşcarını / ağaçlarını* Şeyh Kerameddin Câmii'nin bakımının yapılması için vakfetmiştir. Yine Giresun kasabası Kale Mahallesi'nde yaşayan Refiye Hatununun mirasçılarında olan kızı Gülfem Hatun ile diğer çocukları, kendilerine düşen mirasın bir kısmını bu câminin hademe ücretinin ödenmesine katkı sağlamak için vakfetmişlerdir¹⁸⁴.

XIX. yüzyılda Şeyh Kerameddin camisi hakkında 1889 tarihli şer'îye sicilinde Giresun merkez Kayadibi mahallesinde bulunan küçük bir arazinin “Şeyh Kerameddin Câmii şerifi imâmet ve hitabet cihetlerine meşrut” hükmüyle burada Hacı Mustafa-zâde Musa Efendi ile Hafız Efendi'nin câmide imam ve hatip olarak görevli buldukları da ifade edilmektedir¹⁸⁵.

Şeyh Kerameddin Camisi 1900 yılında Sarı Alemdarzâde İzzet Kaptanın mirasçıları tarafından yeniden inşa edilmiştir¹⁸⁶.

Şeyh Kerameddin Zâviyesi'nin kurulduğu ve asıl faaliyet gösterdiği yer olan Boztekke köyündeki câminin XV. yüzyılda, bizzat Şeyh Kerameddin'in kendisi tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1642 tarihli kayıtlarda bahse konu câminin onun tarafından

¹⁸² TVS. 3, s.182.

¹⁸³ GŞS. 1404, s.14.

¹⁸⁴ Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, s.149;GŞS. 1406, s.53; GŞS. 1407, s.163-164.

¹⁸⁵ GŞS. 1411, s.24.

¹⁸⁶ Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, s. 150.

yaptırıldığı “*Mezkûr Kızılkayada vâki Şeyh Kerameddin Efendinin bina eylediği câmi-i şerif*” denilerek kanıtlanmaktadır. Şeyh Kerameddin 1613 tarihli vergi defterinde *sâlih ve mütedeyyin kişiliği ile civarda nice nüfusun ıslahına sebep olmuş* bir kişi olarak anılmakta, mezarından söz edilmemektedir. O halde bu tarihte hayattadır ve söz konusu câmiyi de bu tarihe yakın zamanlarda yaptırmıştır. XIX. yüzyılın son çeyreğinde (1291/1879) yazılmış şer’iyye kayıtlarında bahse konu bu câmi, Halil oğlu Hasan Halifenin imam-hatip sıfatıyla görev yaptığı “Şeyh Ömer Câmii” şeklinde tesmiye olunmaktadır¹⁸⁷. Câmiiye adını veren bu şahsın, 1642 tarihli vergi defterinde anılan, Şeyh Osman oğlu Seyyid Şeyh Ömer Efendi olduğu anlaşılmaktadır¹⁸⁸.

b. Şeyh Kerameddin Türbesi

Şeyh Kerameddin zaviyesinin kurucusu olan Şeyh Kerameddinin türbesi Giresun merkez köylerinden olan Boztekke köyündedir. Türbenin kesme taş malzemeden kare planlı yapılmış olması da ona mimari bir özellik kazandırılmamıştır. Türbenin dört cephesinde ikişer adet olmak üzere, toplam sekiz adet kemerli, demir parmaklıklı pencereler yer almaktadır. Giriş doğu cephesinden demir kanatlı bir kapıdandır. Türbe içinde yer alan dört adet ağaç kapaklı sandukanın kimlere ait olduğu mezarlarda şâhide olmadığı için belli değildir. Bu sandukalardan türbe girişinin solunda ikinci sıradakinin Şeyh Kerameddin’e ait olduğu halk tarafından anlatılmakta ise de, bunu doğrulayacak hiçbir kanıt yoktur. Ancak, bahsi geçen mezarların onun ölümünden sonra zâviyedârlık yapmış olan şeyh efendilere ait olabileceği ihtimali kuvvetli görülebilir. Nitekim, 1642 tarihli vergi kayıtlarında Şeyh Ömer Efendinin, tekkenin şeyhliğini yürüttü anlaşılmaktadır. Türbe içindeki sandukalardan birinin Şeyh Ömer Efendiye ait olma ihtimali üzerinde durulabilir.

Şeyh Kerameddin türbesi içinde yer alan mezarların kimlere ait olduğunu gösteren şâhideli taşların, önceden var iken sonradan değişik nedenlerle tahrip veya kayıp edilmiş olduğunu düşünüyoruz. Çünkü, bu tür şahsiyetlerin türbelerinde şâhide veya kitabenin eksik bırakılma ihtimali, Osmanlı mezar ve türbe geleneğinde rastlanulabilir bir durum değildir. Nitekim, Tekke ve Türbelerin Kapatılması hakkında çıkan kanunu uygulamak bahânesiyle, 1906’da tamir edilen bahsi geçen türbenin tamamen yıktırıldığı halk tarafından ifade edilmektedir¹⁸⁹.

¹⁸⁷ GŞS.1404, s. 316.

¹⁸⁸ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 150; Emecen, **Doğu Karadeniz Bölgesi’nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi** s. 339-340.

¹⁸⁹ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 82; BOA, EV. d. 1124/10; Ü. Kara, **Giresun’da Adak İnancı ve Adak Yerleri**, s.115.

c. Şeyh Kerameddin Medresesi

Şeyh Keramddin Zaviyesinin faaliyet gösterdiği alanlardan biri de hiç şüphesiz eğitim alanıdır. Giresun Şeriye sicillerinde Şeyh Kerameddin Zaviyesi medresesi ile ilgili “Giresun kazasına mülhak Akköy nahiyesinin Boztekye karyesinden sâhibü'l hayrât ve'l hasenât Feyzullah oğlu Yusuf bin Durmuş, bir kıta fındık bahçesinin isticârını hasbeten-lillah vakf-ı sahih ile vakfeyleti . Boztekye karyesinde vâki Şeyh Kerameddin kuddise sırruhu'l-aziz hazretlerinin türbesi civarında kâin Şeyh Kerameddin nâmıyla nâm olan medresede tedris-i ulûm iden talebelerin ücret-i tedrisi için ve müderrisi bulunan efendiye verilmek üzere...”¹⁹⁰ bilgileri kaydedilmiştir.

Yukarıdaki kayıtlarda bahsedilen medrese şuan okulun bulunduğu yerde faaliyet göstermiştir. XIX. asrın son çeyreğinde yapılmış olan kayıtlarda Boztekke köyü ahalisinden Küllünkoğlu Mehmet Ağa b. Hasan b. Abdullah'ın, tahminen üç dönümlük fındık bahçesinin gelirlerini bu medresede müderrislik yapan kişilerin maaşının karşılanması için vakfettiği nakledilmektedir¹⁹¹.

I. Dünya Savaşı yıllarında bu medresede hocalık görevine bakan Kirazoğlu Hasan Efendinin keramet ehli bir şahsiyet olduğunu, hatta Rus işgalinin Harşit Çayından daha ileri gidemeyeceğini telkin ederek, halkın batıya göç etmesini engellediğini, köyde yaşayanların naklettiği ifade edilmektedir¹⁹².

d. Şeyh Kerameddin Değirmeni

Anadolunun fethi ve iskanı sırasında görev alan Türk dervişleri sadece irşadi faaliyetlerde bulunmamışlar aynı zamanda tarım,ticaret, derbentçilik gibi alanlarda faaliyet göstermişlerdir. . O günlerin toplum yaşamında vazgeçilmez yeri olan câmii, medrese, tekke, imâret, çeşme, köprü ve değirmen gibi âmme hizmeti veren kurum ve kuruluşların bizzat bu dervişler tarafından yapılıp; tahsis edilen vakıflar sayesinde buraların ikame edildiğini görüyoruz. Tıpkı Yağlıdere'de Hacı Abdullah Halife Zâviyesi gibi, Şeyh Kerameddin Zâviyesi'ne bağlı olarak yapılmış ve hizmet vermiş kurumlar arasında, onun adıyla anılan bir de değirmen bulunmaktadır.

Henüz arşiv materyalleri içinde bir kaydına rastlayamadığımız bahse konu değirmen, Şeyh Kerameddin türbe ve câminin bulunduğu yere hayli uzakta Büyük Güre Deresi üzerinde bulunmaktadır. Bu gün için tarihi bir görünümü olmayan, yekpare beton bir bölümden ibaret

¹⁹⁰ GŞS. 1439, s.66-67.

¹⁹¹ GŞS. 1407, s. 99.

¹⁹² Fatsa, Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri, s. 151;Ülkü Kara, a.g.t, s.116.

olan değirmen halen çalışır vaziyettedir. Şeyh Kerameddin Zâviyesi'ne bağlı diğer eserler ile ilgili olarak halkın naklettiği hikayelerden bazıları da bu değirmen ile ilgili olarak anlatılır¹⁹³.

11. Derviş Şeyh Murat Zâviyesi

Derviş Murat Zâviyesi bugün Giresun Keşap ilçesi Tepeköy sınırları içerisinde kalmaktadır. Şahidesi kayıp olmasına rağmen Derviş Murat'ın mezarı biliniyor ve köy halkı tarafından yeniden inşa edilmiştir. Derviş Murat mezarının güneyinde, köy merkezinde bulunan câmii, önceleri ahşap iken 1910'da kesme taştan, girişinde yer alan üç önemli sütun ve revak üzerine yeniden inşa edilmiş. Câmî ile türbe arasında halkın köy odası / mahalle mektebi olarak kullanıldığını naklettiği, ancak şimdi olmayan bina büyük ihtimalle Şeyh Murat Zâviyesi'dir. Derviş Murat soyundan bu köyde herhangi bir aile kalmamıştır. Ancak yine Keşap ilçesinin bir sahil köyü olan Hasankef (Karakoç) köyüne göç etmiş Arap Ali oğulları, somut bir veri olmamasına rağmen Derviş Murat nesline mensup olduklarını ileri sürüyorlarmış¹⁹⁴.

Diğer zaviyelerde olduğu gibi Şeyh Murat zaviyesi hakkında bilgi veren en eski kayıtlar 1486 yılında yazımı gerçekleşen tapu tahrir defteridir. Bu defterde Tepeköy depecik adıyla 7 hane olarak kaydedilmiştir. Ayrıca zaviyede vazifeli olan 2 kişi her türlü vergiden muaf tutulmuştur. Yine aynı defterde “vakf-ı Yaramış Beğ an tekye-i Mehmet Halife” kaydı ile aynı yörede faaliyet gösteren Mehmet Halife Tekkesinden bahsedilmiştir¹⁹⁵. Ancak bahse konu Mehmet Halife'nin ve Yaramış Beyin, konumuz olan zâviye ile ilişkisi hususunda somut bir bilgiye sahip değiliz Yaramış Bey Zâviyesi'nin, Keşap merkezde Vanazıd köyünde kurulmuş, ancak şeyhi Rükneddin'in Kızılbaşlığı tercih etmesi yüzünden kapatılmış Zâviye olduğu anlaşılmaktadır¹⁹⁶. Her ne olursa olsun, bu bilgilere bakarak bölgedeki ilk Türk yerleşimine bu dervişlerin öncülük ettiği neticesine varmak mümkündür.

1486 yılından 29 yıl sonra yapılan 1515 tarihli tapu tahrir defterinde Hüseyin oğlu Derviş Ali şeyhlik yapmaktadır. Bu bilgilerin ışığında 1515 yılından önce Şeyh Murad'ın vefat ettiği ve yerine Şeyh Ali geçmiştir.

1530 yılında yapılmış olan tahrir defterinde “Zâviye-i Şeyh Ali bin Şeyh Hüseyin, birâderân ve veledân / mezkûrlar duta geldükleri yerleriyle öşür ve rüsûm viregelmeyüp ellerinde hükm-ü şerif olup, ber karar-ı sâbık mukarrer kılınup defter-i cedit-i sultaniye kayıt

¹⁹³ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 83; Ü. Kara, **Giresun'da Adak İnanç ve Adak Yerleri**, s.119.

¹⁹⁴ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 184.

¹⁹⁵ Sümer, **Tirebolu**, s. 60.

¹⁹⁶ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 185;TD. 52, s. 687; 288, s. 710.

olundu.”¹⁹⁷ kaydı yer almıştır. Derviş Ali Zâviyesi de gelip-geçen yolculara hizmet için kurulmuş daha çok sosyal hizmet amaçlı bir hayır kurumudur. Bu zâviyenin Derviş Ali’den önceki şeyhi babası Şeyh Hüseyin; O da, Zâviye kurucusu Derviş Murat’ın oğlu olmalıdır. Bu durumda Derviş Murat’ın Şeyh Hüseyin adlı oğlundan Şeyh Mehmet, Kuzucak Abdal ve Derviş Ali adlı üç torunu vardır.

1554 yılında yapılan tahrir defterinde şu kayıt yer almıştır;

“Zavie-i Derviş Ali bin Hüseyin, Şeyh Mehmet, birader-i O, ber mûceb-i defter-i atîk, Şeyh Mehmet, bâ-berât-ı sultânî. Mehmet veled-i Derviş Ali / Ali veled-i Derviş Abdullah / Murat birader-i O / Recep veled-i Menteşe / Ahmet birader-i O /Hasan veled-i İbrahim/ Kasım veled-i Mehmet, Zâviyedâr / Hasan birader-i O, Zâviyedâr;

Mezkûrlar kadimden dutageldükleri yerler ile âyende ve revendeye hizmet eddikde, öşür ve rüsûm viregelmeyip ve ellerinde hükm-ü şerif olup emr-i âli mûcebince ber-karar-ı sâbık mukarrer kılınup defter-i cedid-i sultâniye kayıt olundu”¹⁹⁸

Bu bilgileri tahlil edecek olursak zâviyenin şeyhliğine bakan kişi Derviş Hüseyin oğlu Derviş Ali’nin kardeşi Şeyh Mehmet imiş. Derviş Ali’nin, yine zâviyede görevli Mehmet adında bir de oğlu varmış. Mehmet’ten başka Derviş Abdullah oğlu Ali ve kardeşi Murat ile, yine şeyh ailesinden olduğunu düşündüğümüz Menteşe oğlu Recep, kardeşi Ahmet, İbrahim oğlu Hasan; ayrıca Zâviyede şeyhlik pâyesine yükselmiş olan iki kişi Mehmet oğlu Kasım ve kardeşi Hasan adlı kişiler, yukarıda bahsettiğimiz umumi yoldan gelip geçenlere, muhtaçlara ve düşkünlere vakıf/imâret hizmeti vermeleri karşılığında vergiden muaf sayılmışlar ve devlet tarafından da kendilerine yeterince arazi verilmiş. Zâviye görevlisi bu kişilerden ayrı olarak on yedi nefer daha çeşitli görevlerinden ötürü vergiden muaf tutulmuştur. Bunlar arasında Himmet Fakih adlı kişi köyün imamı olarak anılmıştır¹⁹⁹. Bu durum bize Depeköyün ve dolayısıyla burada kurulmuş zâviyenin Sünni ilkelere bağlılığını göstermektedir²⁰⁰.

12. Hacı Abdullah Halife Zaviyesi

Giresun’un Yağlıdere ilçesi Tekke köyünde kurulmuştur. Hacı Abdullah Halifenin Hacı Ahmet Yesevi ekolünden olup Horasandan Karadenize geldiği ve zaviyesini yaptığı yörede irşad faaliyetlerini yürütürken aynı zamanda o sırada Trabzon’da vali olan Şehzade Selim’e hocalık yaptığı halk arasında anlatılmaktadır. Diğer zaviyelerde olduğu gibi Hacı Abdullah

¹⁹⁷ MVKRD-II, s. 762.

¹⁹⁸ BOA, TTD, nr. 288, s. 729.

¹⁹⁹ BOA, TTD, nr. 288, s. 729.

²⁰⁰ Fatsa, Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri, s.185.

Halife hakkında halk arasında anlatılan rivayetleri belirtmek konunun anlaşılması bakımından önem taşımaktadır.

Bir rivayete göre Hacı Abdullah Halife bir gün ikindi namazını kılmak için Yağlıdere'nin Merkez Camii'ne gelir. Hacı Abdullah Halife camii imamından ikindi namazını kıldırmak için müsaade ister. Fakat imam bu isteğe izin vermez. Bu duruma çok kızan Hacı Abdullah Halife camiden çıkar ve Yağlıdere ırmağının yanına gider ve esasını ırmağın ortasına vurur. Ve büyük bir keramet göstererek ırmağın ortasında, suyun üzerine namazını eda eder. Hacı Abdullah Halifenin bu kerametinin halkın gözleri önünde gerçekleşmesi üzerine halk Hacı Halife'den hayır dua almak, himmet istemek için peşinden gelirler. Halkın bu şekilde yanına kalabalık bir şekilde gelmesinden rahatsız olan Hacı Halife hemen oradan uzaklaşmaya başlar. O uzaklaştıkça halk peşinden gelir. Nihayet bu takip Hacı Abdullah Halife'nin köprüye ulaşmasına kadar devam eder. Köprüye gelen Hacı Abdullah Halife burada bir an durup, geriye bakar ve beddua eder. Allah'tan o sene de bir ırmağın üzerindeki köprüünün sele kapılmasını niyâz eder. Gerçekten de hemen hemen dokuz-on senede bir Yağlıdere'de büyük bir sel olur ve ırmağın ortasından geçen köprü selle beraber zarar görüp, yeniden yapılır. Halk bu durumu Hacı Abdullah Halife'nin bedduâsına bağlamaktadır²⁰¹.

İkinci rivayete göre Yavuz Sultan Selim Han Trabzon'da 1489-1512 yılları arasında valilik yapmıştır. Hacı Abdullah Halife Tekkeköy ile Tuğlacık köyündeki zaviyeyi kurup yerleştikten sonra Yavuz Sultan Selim'in hocalığını yapmaya, ona ders vermeye başlamıştır. Dolayısıyla Hacı Abdullah Halife her sabah Tekke köyden Trabzon'a Selim Han'a ders vermeye gitmekte ve her akşam köye geri dönmektedir. Köye dönerken yanına almış olduğu ekmek, Tekke köyüne vardığında hala sıcaklığını muhafaza etmekte imiş²⁰².

Üçüncü rivayete göre Hacı Abdullah Halife Zaviyesi vakfının müştemilatından olan ve bugün de iki köy halkına hizmet vermeye devam eden değirmenin inşası da ilginçtir. Hacı Abdullah Halife Tekkeköy ile Tuğlacık köyleri arasında kalan ve bugün halk arasında "Şimşirlik mevki" denilen o gün için suyun mevcut olmadığı yere değirmen yapmak ister. Bu durum halk arasında tuhaf karşılsa da Hacı Halife değirmeni yapıp bitirir. Hacı Abdullah Halife, bugün değirmenin hemen yukarısında mevcut olan iki gözlü kaynağın olduğu yere gelir. Asasını kaldırarak üç kez yere vurur. Üçüncü vuruştan bir müddet sonra yerden su fişkirir. Hacı Halife suya niçin geciktiğini sorar. Su da dile gelir ve şöyle cevap verir

²⁰¹ Ülkü Kara, **Giresun'da Adak İnancı ve Adak Yerleri**, s. 138

²⁰² Kara, **a.g.t.**, s.140;Yaptığımız saha araştırmaları sırasında Tekke köyü sakinlerinden Ömer Aydın (70), kendisinin beş yaşından itibaren bu bilgileri o sırada 120 yaşında annesinin dedesi olan Temel Şen'den dinlediğini bildirmiştir.

“Bağdat’tan buraya yedi dağ delerek geldim.” der. Böylece değirmen çalışmaya başlar ancak değirmenin bir kerameti daha vardır. Değirmenin teknesine buğday kudretten dolmaktadır. Değirmene gelen halkın tek işi, ununu alıp gitmektir. Yalnız değirmenden yararlanmanın bir şartı vardır: Hiç kimse değirmenin teknesinin içine bakmaması gerekmektedir. Hacı Abdullah Halife bunu herkese sıkı sıkıya tenbih eder. Köyden yeni bir gelin ise tekne ne olduğunu çok merak eder. Günün birinde bu merakına sabredemez ve değirmene giderek teknenin içine bakar. Bir de ne görsün! Teknenin içinde büyük sarı bir yılan var. Buğdaylar bu sarı yılanın ağzından akmakta ve değirmen taşında öğütülmekte. Gelinin tekneye bakmasıyla yılan birden bire ortadan kaybolur. Ve böylece değirmendeki sır kaybolmuş olur. Köylüler değirmenin bu sırrından bir daha istifade edemezler ve kendileri buğday ve mısırlarını götürerek unlarını elde etmektedirler. Buna benzer bir olayda Derelideki Tekke Köyü’ndeki değirmenle ilgili olarak rivayet edilmiştir.

Dördüncü rivayete göre ise Hacı Abdullah Halife Trabzon’da mektep okutup Tekke Köyüne gelirken Yağlıdere Cami yanına geldiğinde, üzerindeki elbiseler kalenderâne biçimde olduğu için halk tarafından dilenci sanılarak oradan uzaklaştırılmıştır. Oradan hızlı bir şekilde uzaklaşan Hacı Abdullah Halife Elmabelen Köyü’nün girişinde kocaman bir taş gelip çatar. Başka yerden geçme imkânı da yok, sağa sola bakıyor, geçilecek yol yok, arkasından gelenler peşindeler, o anda çaresiz kalınca, taşın geçit vermesi için Allah’a ilticada bulunur. O anda Alah’ın izniyle Hacı Abdullah Halife’nin kerameti zuhur eder ve taş bir anda ikiye ayrılır. Yarılan taşın arasından geçerek yoluna devam eder ve Tekke köyüne gelir²⁰³.

Halk arasında Hacı Abdullah Halife ile ilgili sayısız rivayet anlatılmakla birlikte biz buraya en önemlilerini aldık. Yukarıda ikinci rivayetteki Hacı Abdullah Halife’nin Yavuz Sultan Selime hocalık yaptığına dair herhangi bir kayda rastlamadık.

Hacı Abdullah Halife Zaviye- Vakfı ile ilgili olarak H. 1290 tarihli yayınlanmış olan salnâmeğe göre Hacı Abdullah Halifenin vefat tarihi aynen şu şekilde yazılmıştır; “Tirebolu kasabasına on iki saat mesafede Tekye karyesinde Şeyh Hacı Abdullah Halife Hazretleri medfun ve vefâtı dokuz yüz elli senesi olup hayatında iskan eylemiş olduğu hanesi el-an müceddet inşa olunmuş gibi mevcuttur.”²⁰⁴ Bu bilgilerden sonra Hacı Abdullah Halife ve kurmuş olduğu zaviye hakkında izaha geçebiliriz.

Hacı Abdullah Halife Zaviyesi Vakfı’nın kuruluşuyla ilgili olarak elde kesin bir bilgi yoktur. Vakfın zaviyesi Yavuz Sultan Selim’in Trabzon’da şehzadelîği esnasında, vakfiyenin

²⁰³ Kara, **Giresun’da Adak İnancı ve Adak Yerleri.**, s. 139.

²⁰⁴ **Trabzon Vilayet Salnâmesi H. 1290**, Haz. Kudret Emiroğlu, s. 340-341.

tanzimi ise daha sonra hicri 950 tarihinde Kazasker Mehmet Efendi tarafından aslına uygunluğu tastik edilmiştir²⁰⁵.

Hacı Abdullah Halife vakfı Yavuz Sultan Selim tarafından annesi Gülbahar Hatun adına tesis edilmiştir. Hacı Abdullah Halife vakfı ve vakfiyesini incelemeden önce Gülbahar Hatun ve vakfı hakkında bilgi vermek konuya biraz daha açıklık getirecektir. Hacı Abdullah Halife vakfı ve tekkesi ile ilgili kayıtlarda Gülbahar Hatun ve “ümm-i sultâni’l-a’zam” ifadesi geçmektedir. Bu tabirdeki “sultâni’l-a’zam”dan kastedilen kişi Kanuni Sultan Süleyman; ana, valide, nine anlamına gelen “üm” ifadesinden kastedilen kişinin Kanuni’nin annesi anlaşılmaktadır. Ancak kast edilen kişinin, Yavuz Sultan Selim’in hanımı, kanununun annesi Hafsa Hatun mu, yoksa Kanuni’nin ninesi, II. Bayezid’in eşi Gülbahar Hatun mu olduğu hususunda kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. Yapılan tespitler sonucu adına vakıf tahsis edilen kişinin Yavuz Sultan Selim’in annesi, Kanuni Sultan Süleyman’ın babaannesi, II. Bayezid’in eşi olan Ayşe Gülbahar Hatun olduğu anlaşılmıştır²⁰⁶.

Dulkadiroğlu Alaüddeve Bozkurt Bey’in kızı Ayşe Gülbahar Hatun 1467 (871) yılından sonra II. Bayezid ile evlenmiş ve Şehzade Selim’i 1470 yılında dünyaya getirmiştir. 1505 yılında vefat etmiş olup türbesi 1516–1517 yıllarında Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırılmıştır. Gülbahar Hatun türbesi, Trabzon’da Gülbahar Hatun Mahallesiindedir²⁰⁷.

Trabzonlu tarihçi Şakir Şevket, 1877 tarihinde İstanbul’da yayınlamış olduğu Trabzon Tarihinden Sayfalar adlı eserinde Gülbahar Hatun’un vefat tarihini h. 911/ m. 1505 olarak zikretmektedir²⁰⁸. Türbenin kapısı üzerinde Farsça altı mısralık sülüs yazılmış bir kitabesi mevcuttur²⁰⁹. Kitabe’nin günümüz Türkçesine çevrilmiş hali şöyledir :

“ Rum (Anadolu) hanımı dünyadan ahiret semtine yüz döndürünce,
Sonsuzluk tahtını ve devamlılık diyarını göze almak icap etti,
Onun himmetinin yanağı dünyanın fani devletinden yanınca,
Yüksek tensibe uyarak yüzünü devamlılık devletine koydu.
Allah’ın feyzinden onun yüzüne devamlılık rahmeti inince,

²⁰⁵ Naci Yüngül, “Giresun’un Espiye İlçesinde Yavuz Sultan Selim’in Tesis Ettiği Gülbahar Hatun Tekkesi Vakfına Ait Vesikaların Değerlendirilmesi”, **Vakıflar Dergisi**, c. XV, s. 106. Yine Abdullah Halife Vakıf Kaydı için bkz. **VBM, MFD, No. 2274**, s. 26.

²⁰⁶ Yüngül, **a.g.m.**, s.119; Mustafa Yazıcı, **Trabzon Evliyâları**, Trabzon 1995, s. 106-107.

²⁰⁷ Yazıcı, **a.g.e.**, s. 112; Haşim Karpuz, **Trabzon İl Merkezi ve İlçelerindeki Önemli Tarihi Yapılar**, Trabzon, KBY, Ankara 1996, s.103-106.

²⁰⁸ M. Yüksel, **Şakir Şevket’in Trabzon Tarihi’nden Sayfalar ve Şevketname-i Osmanisi**, Trabzon 1993, s. 25.

²⁰⁹ Halil Edhem, **Trabzon’da Osmanlı Kitabeleri**, 1918, s. 321-352.

Vefat tarihi onun yüzündedir oldu.911”(1506)²¹⁰

Gülbahar Hatun kurmuş olduğu vakıf ile hayır hizmetlerinde bulunmuştur. Yavuz Sultan Selim’in kendine tahsis etmiş olduğu maaşı fakir ve fukaraya dağıtmıştır. Fatih Sultan Mehmet Han Trabzon’u fethedince tüm vakıfları devlet koruması altına almıştır. Sonradan bu vakıfların yönetimini Gülbahar Hatun üstlenmiştir.

1495 yılından vefat ettiği 1506 yılına kadar kendi kurduğu vakıflarla beraber devlet vakıflarını bir arada yürütmüştür. Gülbahar Hatun vakfına bağlı bir cami, mektep, darülkurra, zaviye, fırın, aşhane, şadırvan, medrese, imaret ve türbeden oluşan külliyenin varlığı tarihi kayıtlarda geçmektedir²¹¹.

1843 tarihli bir vakfiye defterinde Gülbahar Sultan Vakfı ile ilgili kayıtlar 2-26-30-39. sayfalarında yer almaktadır. Buradaki bilgilere göre vakıf, 209 parça mevkufâtan, 118 parça köyden, 30 adet yayladan oluşmaktadır. 1858 tarihli vakıf defterinin kayıtlarına göre de vakfın gelirleri o günün parasıyla 77.422 kuruş, giderleri ise 13.436 kuruştur²¹².

Trabzon’da 1554 yılında kurulan müslüman mahallelerden birisi olan İmâret-i Hâtuniyye mahallesi, Yavuz Sultan Selim’in annesi Gülbahar Hatun namına kurulmuştu ve onun burada tesis ettiği imaretin evkâfı, İstanbul’da yaptırdığı bir hamam istisna edilirse, tamamen Trabzon’da bulunuyordu. İstanbul’daki hamam geliri ile birlikte 114.760 akçedir²¹³.

Trabzon’daki Yavuz Sultan Selim Vâlidesi imareti evkafına tahsis edilen 21 köyde 1655 hânedede (80 müslüman, 1575 hıristiyan) 1850 nefer ve 150.997 akçelik varidat mevcuttu²¹⁴. Yine Trabzon’un Maçka Nahiyesinde Gülbahar Hatun İmaret-i evkafı için beş köyde 542 hane (40 müslüman, 502 hıristiyan), 634 nefer ile 56.507 akçelik bir gelir mevcuttur²¹⁵. Vakfa gelir sağlayan bir başka kaynak ise Yomra nahiyesindeki Hoç köyünde 48 hane ve 18 baştinden sağlanmıştır.

1258/1271 tarihli Giresun, Keşap, Tirebolu Görele, Trabzon ve Doğu Karadeniz Bölgesi ile ilgili Mukataa defterinde 322 kayıt içinden yarısına yakını Giresun’a ait olmak üzere nakledilmiştir. Bunlar içinde yer alan 30 yayla Gülbahar Hatun Vakfı mukataasındandır.

²¹⁰ Yüngül, “Giresun’un Espiye İlçesinde Yavuz Sultan Selim’in Tesis Ettiği Gülbahar Hatun Tekkesi Vakfına Ait Vesikaların Değerlendirilmesi”, s. 105. Yazıcı, **Trabzon Evliyalari**, s. 124.

²¹¹ Yazıcı, **Trabzon Evliyalari**, s. 112.

²¹² Yazıcı, **Trabzon Evliyalari**, s. 123.

²¹³ Tayyip Gökbilgin, “XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi”, **Belleten**, c. XXVI, S. 102, Nisan 1962, TTK, Ankara, 1998, s. 308–309.

²¹⁴ Gökbilgin, “XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi”, s. 310.

²¹⁵ Gökbilgin, “XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi”, s. 318.

Gülbahar Hatun Vakfına vergi ödeyen vergi ödeyen köyler Akçaabat'tan Terme'ye uzanmaktadır. Şu an Yağlıdere ilçesine bağlı olan Tekke Köyü de bu köylerin içindedir. Bunlar arasında yer alan yaylalar şunlardır:

Kulaksız, Sarıtaş, Eğrisu, İnce, Seydi, Türkmenler, Ernacendel, Türkmen Şebhane, Öküzlü, Tekkeli, Çardaklı, Santa, Çatlıpınar, Kirit, Boncuklu, Bakioğlu, Manukli, Ahmet Çavuş, Alaçayır, Çakırgül, Karagöl, Üçpınar, Karaburun, Kara Ahmet, Taşlıoba, Kütikli, Sırganlı, Özmezra ve Ayer yayları.

Tekke'nin tapu kaydının yenilendiği 1522 tarihinde Hacı Abdullah Halife'nin hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Arapça vakfiyenin düzenlendiği 1544 yılında ise vefat etmiştir. Hacı Abdullah Halifenin vefat tarihi 1543'tür. Bu tarihe 1873 yılına ait bir salnamede vefat yılı ve durumu hakkında şu bilgiler yer almaktadır: "Tirebolu kasabasına on iki saat mesafede Tekke karyesinde Şeyh Hacı Abdullah Halife Hazretleri medfun ve vefatı dokuz yüz elli senesi olup hayatında iskan eylemiş olduğu hanesi elan müceddet inşaa olunmuş gibi mevcuttur"²¹⁶.

Yakın zaman içinde yayınlanmış olan iki eserde Hacı Abdullah Halife Zeyniyye Tarikatına mensup olarak belirtilmiştir²¹⁷. Ve Zeyniler isimli kitapta Hacı Abdullah Halife Kastamonulu olan Hacı Abdullah Halife ile karıştırılmıştır. Çünkü yazarın da belirttiği gibi Kastamonulu Hacı Abdullah Halife Cemaziyelahir 894 (Mayıs 1489) tarihinde Bursa'da vefat etmiş ve şeyhi olan Tacüddin İbrahim Karamani'nin yanına defnedilmiştir. Oysa bizim yukarıda ki paragrafta belirtmiş olduğumuz gibi Hacı Abdullah Halife'nin vefat tarihi 1543'tür²¹⁸.

Hacı Abdullah Halife Tekkesi bugünkü Giresun'un Yağlıdere ilçesine bağlı Tekke ve Tuğlacık Köylerindedir. Yavuz Sultan Selimin Trabzon Valiliği sırasında (1489-1512) annesi Gülbahar Hatun adına 1495-1500 yıllarında kurulduğunu kaynaklardan öğreniyoruz. Yönetimi Hacı Abdullah Halife'ye bırakılmış ve zaviye kurucusunun adını almıştır. Hacı Abdullah Halifenin asıl adı Abdullah olup babasının adı Kasım Halifedir²¹⁹. Bu zaviyenin ismiyle anılan bir vakfı vardır. Geliri bu vakfa verilmek üzere Ahi Çukuru (Tekke Köyü), Tohumluk, Kızıllar, Yarımcakilise, Çayırlı Köyleri ile Harava (Tuğlacık) köyleri tahsis

²¹⁶ TVS, 1290, s. 181.

²¹⁷ Reşat Öngören, **Osmanlılarda Tasavvuf**, İz Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 187; aynı yazar, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 103.

²¹⁸ **Trabzon Vilayet Salnâmesi H. 1290**, Haz. Kudret Emiroğlu, s. 181.

²¹⁹ Naci Yüngül, "Giresun'un Espiye İlçesinde Yavuz Sultan Selim'in Tesis Ettiği Gülbahar Hatun Tekkesi Vakfına Ait Vesikaların Değerlendirilmesi", s. 106. Haşım Karpuz, "Giresun'un Espiye İlçesine Bağlı Tekke Köyündeki Gülbahar Hatun "Hacı Abdullah" Zaviyesine Bağlı Yapılar", **Vakıflar Dergisi**, c. XV, s. 117; İsmail Bozalioğlu, "Giresun'da Osmanlı Dönemine Ait Zaviyeler", **Giresun Tarih Sempozyumu**, 1996 s. 393-394.

edilmiştir. Bu köylerin tekkeye tayini yine Yavuz Sultan Selim'in Trabzon sancağında valiyken gerçekleşmiş olup ve bu tayin devletçe tescil edilmiştir. Kayıtlardan anlaşıldığına göre, vakfiyenin tanzimi tekkenin kuruluşundan çok sonra olmuştur. Tekkenin mevcut olan tapusu 1522–1523 yılında yenilenmiştir. Bu tarih Yavuz Sultan Selim'in Trabzon valiliğinden sonraya rastlar. Oysa bu tarihten önce Hacı Abdullah Halife irşat vazifesini sürmektedir.

Ayrıca 1486 tarihli Tapu Tahrir defterindeki “Ahi Çukuru, Vakfı Tekke-i Kasım Halife. Abdullah veled-i Kasım Halife, mezkûr tekkeye müderris hatip, imam ve müezzin olup müdam padişahın devam-ı devlet duasına meşgul ola” ifadesinden de anlaşılacağı üzere, oğlu Hacı Abdullah Halifeden (?-1543) önce Kasım Halifeden önce Ahi Çukurunda yani bu günkü Tekke Köyünde zaviye mevcuttur²²⁰.

Halkın anlattıklarına göre, Kasım Halife'nin babasının adı Hacı Abdullah'tır. Torunlara dede adının verilmesi geleneğine uygun düşen bu tevatürü doğrulayacak yazılı bir kaynağa ulaşabilmiş değiliz. Türkmen akınlarının güney-kuzey istikametinden olduğu düşünülürse Hacı Abdullah Halife'nin cediti Şebinkarahisar-Alucra taraflarından Çakrak yaylası üzerinden bu bölgeye gelmiş, bir nevi Uç bölgesi Ahi dervişleri olmalıdır. Nitekim, bu dönemde Şebinkarahisar hakimi Şeyh Hasan ve Erzincan- Şebinkarahisar hakimi Ahi Ayna Bey'in, Doğu Karadeniz bölgesine yönelik askeri faaliyetleri idare ettiğini, Gürcistan ve Trabzon Komnenoslar üzerine akınlarda bulunduğu Trabzon sarayı tarihçisi Panaretos'un nakillerinden çıkarmak mümkündür²²¹.

Özet olarak cami, zaviye, imarethane ve değirmenin asıl kurucusunun Dede Hacı Abdullah Halife olduğu, ancak Yavuz Sultan Selim zamanında meşhur olan torun Hacı Abdullah Halife'nin yaptığı inancının yayıldığını görüyoruz.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde de, babası Yavuz Sultan Selim adına bu tekkeye arazi vakıf tahsisinin yapıldığı kayıtlarda yer almaktadır²²².

Hacı Abdullah Halife'nin türbesi Harava (Tuğlacık) köyündedir. Türbenin 1523–1540 yılları arasında inşa edildiği sanılmaktadır. Oysa yukarıda açıkladığımız gibi Hacı Abdullah Halife'nin vefat tarihi 1543'tür. Günümüze kadar ulaşan cami, imârethane, değirmen ve yukarıda bahsettiğimiz türbesi gelebilmiştir. Hacı Abdullah Halife Zaviyesi şeyhinin ölümüyle beraber gerilememiş, vakfiyesinde belirtildiği üzere ayende ve revendeye yani gelip ve

²²⁰ Sümer, **Tirebolu** , s. 60.

²²¹ Yaşar Yücel, **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar-II**, Ankara, 1989, s. 250-251.

²²² Sadi Bayram, “Giresun İli Vakıflarına Toplu Bir Bakış”, **GTS**, s. 388.

geçenlere XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar hizmet etmiştir. Anadolu'nun diğer bölgelerinde kurulan tarikat zaviyeleri gibi, İslamî inançların yayılmasında, toprağa yerleşmesinde, ziyaretçi ve konukların ağırlandırılmasında, yoksullara yardım edilmesinde, önemli sosyal ve kültürel görevler yapmıştır.

12.1. Tahrir Kayıtlarında Hacı Abdullah Halife Zaviyesi

Hacı Abdullah Halife Zaviyesi hakkında ilk kayıtların yer aldığı tahrir defteri 1486 yılına ait olup tahrir II. Bayezid zamanında yapılmıştır. İdari teşkilâta göre vilâyet, kaza, nahiye, köy isimlerini ve hâsıl miktarını ihtiva ettiği için bu defter “icmal” özelliği taşımaktadır. Hacı Abdullah Halife Zaviyesi Vakfı, vakfa gelir sağlayan köylerle ilgili kayıt aynen şu şekildedir:

“Vakf-ı Tekke-i Kasım Halife. Abdullah veled-i Kasım Halife, mezbur tekkeye müderris ve hatip ve imam ve müezzin olup müdâm padişahın devam-ı devletinin duasına meşgul ola, 11 nefer”²²³

Bu kayıtlara göre II. Bayezid'in hükümdar olduğu bu tarihlerde Ahi Çukuru, Kasım Halife Zaviyesi vakfının kurulduğu köy olarak kaydedilmiş ve bu köyde yaşayan 11 kişi arasından bazıları, bu zaviyenin müştemilatından olan medreseye müderris, vakfin camisine imam, hatip ve müezzin olarak yazılmışlardır. Bu hizmetlerinden dolayı da köyde ilgili vergi kaydı yapılmamış, yani muaf yazılmışlardır. Adını bünyesinde kurulmuş olan zaviyeden alan köyde Kasım Halife tarafından bir zaviye kurduğu, zâviyenin kapsamında bir medresenin ve caminin yer aldığı anlaşılmaktadır. Yine aynı metinde zaviyenin kurucusu olan Kasım Halife ile Hacı Abdullah Halifeler birlikte zikredildiklerine göre bu tarihte Kasım Halifenin hayatta olması muhtemeldir. Zaviyenin kurulduğu köyün adı Ahiçukuru'dur. Bu ismin köye öylesine verilmiş sıradan bir isim olmadığı hemen dikkatimizi çekiyor. Ahiçukuru ifadesi bize bu köyü kuranların Türk-İslâm kültüründe önemli olan müesseselerden ahiliği hatırlatıyor. “Ahi” kelimesi Arapça bir kelime olup “kardeşim” demektir²²⁴.

Anadolu'daki kurulan her köyün adının tarihsel boyutu vardır. Ahiçukuru ismi tesadüfî değildir. Küçüközü, Akköy, Espiyelü, Ahiçukuru vb. Bunlar ya Türk aşiretlerinin kurucuları, yöneticileri, komutanları, Tımarlı sipahilerinin ya da büyük şeyhlerinin adına kurulmuştur. Türkler kendilerine ait adları köy, mezra adı olarak kullanmışlardır²²⁵. Öyleyse bu Ahiçukuru

²²³ TTD, Nr. 828; F. Sümer, *Çepniler*, s.57.

²²⁴ Muhittin Şimşek, *TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması Ahilik*, Hayat Yayınları, İstanbul 2002, s. 17.

²²⁵ Harun Bostancı, *Anadolu Ahilerinden Giresunlu Hacı Abdullah Halife*, Avrupa Tıp Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 72.

ismi tesadüf olamaz. Dolayısı ile bu köye yerleşen ilk Türk dervişlerinin ahi olduğunu gösteriyor. Kayıtları incelediğimiz zaman vakfa gelir sağlayan köylerden Kızıllar'da 3 hane olup bu kişiler bütün vergilerden muaf tutulmuşlar ve köyün bütün geliri köydeki camiye vakfedilmiştir. Kayıt edilen diğer bir köy ise Hisarcık'tır. Köyde toplam 16 hane olup, 1 kişi mücerred, 2 kişi bennâk, 5 kişi muâf, 2 kişi de atlı asker olarak yazılmışlardır. Köyün vergi hasılatı ise toplam 456 akçedir.

1515 tarihinde yapılan tahrirde göre bu tarihte Ahiçukuru'ndan başka vakfa gelir sağlayan köylerden birisi olan Karye-i Harava'dan yani günümüzdeki Tuğlacık köyünden bahsedilmiştir. Tahrirde yer alan bu kayıttan anlaşıldığına göre; Kızıllar köyü de vakfa bağlı olan bir başka köydür. Bu köyün tüm geliri Köydeki Eşter Bey Camii'ne vakfedilmiştir. Bu tarihte Ahiçukuru 7'si bennak ve 2'si caba olmak üzere toplam 9 hanedir. Mücerred kaydı ise yapılmamıştır. Köyün vergi hasılatı da toplam 630 akçedir. Bahse konu tahrirde Ahiçukuru ile ilgili olarak verilen ifadeden Hacı Abdullah Halife hakkında "Salih ve mütedeyyin vâ'iz ve nâsîh kimesne olup mezkur karye vakfiyet üzere tasarruf eyleyüp öşr ve rûsum vermeyüp avendeye ve revendeye hizmet etdiği sebepten ber-karâr-ı sâbık emr-i âlî mücebince mukarrer kılınup öşr ve rûsûm talep olunmaya deyu Defter-i Cedîd-i Sultani'ye kayd olundu" şeklinde önemli bilgiler yazılmıştır.²²⁶

Yine aynı metinde şer'i ve örfî vergilerden muaf olduğu, bilakis adı geçen köyün vakfın şartları gereğince şer'i ve örfî vergilerini tahsil ettiği ifade edilmektedir. Ayrıca Hacı Abdullah Halife'ye olağanüstü şartlarda toplanan avâriz adlı verginin teklif olunmaması vurgulanmıştır. Vakfa gelir sağlayan bir başka köy olan Hisarcık'ta 19 bennâk, 3 caba, 1 mücerred olmak üzere köyün toplam geliri 1316 akçedir. Köyde bir adet "Yuva-yı Bâz" ile 1 adet değirmen vardır. Kızıllar köyü de vakfa bağlı olan bir başka köydür. Bu köyün tüm geliri köydeki Eşter Bey Camii'ne vakfedilmiştir. Bu tahrirde Hacı Abdullah Halife'nin oğulları hakkında bilgi alıyoruz. Bu tarihte yapılan tahrirde göre Hacı Abdullah Halife'nin oğulları Mevlâna Hamza, Nurullah, Lütfullah, Kasım ve Mustafa'dır. Yine aynı tahrirde diğer köy olan Harava'da 6 hanedir. Köyün toplam geliri 480 akçedir. Ahi çukuru'nda olduğu gibi Mücerred kaydı yapılmamıştır. Yazılan tahrirden dönemin padişahu II. Bayezid'dan vakıfla ilgili hükümlerinin alındığı ve bu kayıtların Defter-i Cedid-i Sultânî'ye kayd olunduğu belirtilmektedir. Yine aynı metinde şer'i ve örfî vergilerden muaf olduğu, avâriz adlı verginin teklif olunmaması vurgulanmıştır. Vâkfiye şartları gereği ayende ve revendeye, yani yoldan

²²⁶ TTD, nr. 52, s. 716; Aynı ifadelere 288 nolu tahrirde de yer verilmektedir (bkz. s. 585-588). Ayrıca bkz. 548 Nolu Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri, 195/5-6; Sümer, Çepniler, s. 91.

gelip geçenlere hizmet etmesi (yedirip-içirme) ve son olarak padişâhın ömrüne dua etmesi istenmiştir.

1530 tarihinde yapılmış olan ve 387 numaralı“Muhasebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rum Defteri”nde bu konu ile ilgili kayıt şu şekildedir;

Zaviye-i Derviş Ali b.Şeyh Hüseyin ve biraderân ve veledân

“Mezkurlar duta geldikleri yerlere öşür ve rüsum vire gelmeyüp ellerinde hükm-ü şerif olup ber karar-ı sâbık mukarrer kılınıp Defter-i Cedid-i Sultâniye kayıt olundu”

Vakf-ı Câmii-i Eşter Bey Karye-i Kızıllar

Mevlânâ Hamza Müderris-i illah ve hatib-i cam-i Kızıllar/ Hidayetullah veled-i o, Müezzîn; Mezkurlar kadimden öşür ve rüsum vere gelmeyüp ber karar-ı sâbık emr-i âli mucebince mukarrer kılınıp öşür ve rüsûm talep olunmaya ve avarız teklif olunmaya deyu kayd olundu”²²⁷

Karye-i Ahi Çukuru, Karye-i Harava ve Karye-i Kızıllar bahse konu zaviyenin vakfındandır. Bu tarihte Ahiçukuru 7’si bennak ve 3’ü caba olmak üzere toplam 10 hanedir. Mücerred kaydı ise yapılmamıştır. Köyün vergi hasılatı ise toplam 630 akçedir. Bahse konu tahrirde Ahiçukuru ile ilgili olarak verilen ifadeden Hacı Abdullah Halife’nin “Salih ve mütedeyyin vâ’iz...” kimse olduğu anlatılmaktadır. Ve yine aynı metinde şer’i ve örfi vergilerden muaf olduğu, bilakis adı geçen köyün vakfın şartları gereğince şer’i ve örfi vergilerini tahsil ettiği ifade edilmektedir. Ayrıca Hacı Abdullah Halife’ye olağanüstü şartlarda toplanan avâriz adlı verginin teklif olunmaması vurgulanmıştır.

Yine aynı tahrirde diğer köy olan Harava 6 hanedir. Köyde bir adet “Yuva-yı Bâz” vardır. Ahi çukuru’nda olduğu gibi Mücerred kaydı yapılmamıştır. Yazılan tahrire göre Yavuz Sultan Selim Trabzon’da valilik yaptığı sırada dönemin padişahı, babası II. Bayezid’dan vakıfla ilgili hükümlerinin alındığı ve bu kayıtların Defter-i Cedid-i Sultâni’ye kayd olunduğu belirtilmektedir. Yine aynı metinde şer’i ve örfi vergilerden muaf olduğu, avarız adlı verginin teklif olunmaması vurgulanmıştır. Vâkfiye şartları gereği ayende ve revendeye, yani yoldan gelip geçenlere hizmet etmesi(yedirip-içirme) ve son olarak padişâhın ömrüne dua etmesi istenmiştir. Ahiçukuru ve Harava’da hariçten ekilen, boş 3 mezra’a ve 1 adet bahçenin olduğu belirtilmiştir. Her iki köyün yıllık vergi hasılatı 1440 akçedir.

²²⁷ BOA, TTD, nr. 387, s.762.

Kızıllar köyünde Mevlana Hamza ve Hidayetullah isimli iki kişinin ismi kaydedilmiştir. Bu kişilerden Mevlana Hamza Hacı Abdullah Halife'nin oğludur. Kızıllar köyü camiinde hatiplik yapmakla beraber aynı zamanda köyün medresesinin müderrisisidir. Hidayetullah ise Mevlana Hamza'nın oğlu, Hacı Abdullah Halife'nin torunudur. Babasının hatip olduğu camiinin müezzinidir. Mevlana Hamza ve oğlu Hidayetullah eskiden beri olduğu üzere öşür ve diğer vergilerden muaf tutuldukları, olağanüstü şartlarda toplanan avâriz adlı verginin teklif olunmaması vurgulanmıştır²²⁸.

1554 tarihli mufassal tahrir defterinde, söz konusu zâviye ile ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır. Bu tarihte Yağlıdere nahiyesine bağlı olan Ahi Çukuru köyünde hizmet veren Hacı Abdullah Halife Zaviyesi'nin başında kimin bulunduğu ve köyde mukim hânelerin adları ve sosyal durumları ortaya konmaktadır. Bahse konu tahrirden anlaşıldığı kadarıyla Hacı Abdullah Halife'nin oğulları Muharrem Şeyh, Nurullah Şeyh, Mazhar ve Münevver adı ile yazılmış olan kişilerdir. Bu tarihte Muharrem'in oğullarından olan ve amcasının adını taşıyan Nurullah zâviyede şeyhlik yapmaktadır. Bir yıllık vergi gelirleri toplamı muhtelif miktarda akçe olan “Karye-i Harava, Karye-i Hisarcık, Karye-i Ahi Çukuru, Mezra-i İrfan Çukuru, Mezra-i Koz-bükü, Mezra-i Tohumluk Bağçe-i mısır-ı Halil Sofu be kerd karye-i Uzgur” bu zâviyenin vakfına gelir olarak yazılmışlardır²²⁹.

Bahsi geçen tahrir defterinde yer alan şu kayıt, hacı Abdullah Halife Zaviyesi ve vakfı ile ilgili çok önemli ipuçları vermektedir. Kayıt şöyledir: “Mezkûr karye, Hüdâvendigâr hazretleri Trabzon'da iken mezbûr Hacı Abdullah Halifenin zâviyesine tâyin edip merhum Sultan Bâyezıt Han'dan hükm-ü şerif alıverilip hükm-ü âlişân mucibince Defter-i Cedid-i Sultâniye kayıt olundu ki, öşür ve rüsûm virmeyüp ve avâriz teklif olunmayıp âyende ve revendeye hizmet edip pâdişah-ı âlem-penahın devâm-ı devleti duâsına iştigal göstereler ber mûceb-i defter-i atfık”²³⁰.

Temel görevi “âyende ve revendeye hizmet” olduğu ifade edilen Hacı Abdullah Halife Zâviyesi'ne, Yavuz Sultan Selim Trabzon'da vâli iken “hükm-ü şerif” ile, yâni berat vererek vakıflar tahsis edilmiş, vakfın hukuki durumu daha sonraki tahrirlerde de aynen korunmuştur. Tahrirlerde ve vakfiyede yer alan ifadelere bakarak, Hacı Abdullah Halife Zâviyesi'ne tahsis edilen köylerin “temlik vakıf” statüsü taşıdığını ileri sürmek mümkündür. Zira Osmanlı padişahlarının, taşra teşkilatının toplum tabanında yer etmesi, memleketin imar ve

²²⁸ Bostancı, **Hacı Abdullah Halife**, s. 77-78.

²²⁹ BOA, TTD, nr. 288, s. 585-588.

²³⁰ BOA, TTD, nr. 288, s.586.

şenlenmesinin sağlanabilmesi, gayrimüslim beldelerde İslam dinin yaygınlaşabilmesi için, bu tür zâviyelere çiftlikler temlik ettiği bilinen bir konudur²³¹.

12.2. Hacı Abdullah Halife Zâviyesi'ne Ait Vakfiye

Hacı Abdullah Halife Zâviyesi hakkında bize bilgi sunan temel materyallerden biri de, aslı vakıf mirasçıları elinde bulunan Kanuni tuğralı vakfiye senedir. Hacı Abdullah Halife Tekkesi'ne ait vakfiye, dövülmüş kâğıt üzerine kırmızı ve siyah mürekkeple yaklaşık iki metre uzunluğunda ve yarım metre eninde bir kâğıda yazılmıştır²³². Vakfiye Osmanlı yazı sillerinden sülüs, ta'lik ve tevki'i ile yazılmış olup, yazıların haricinde yer alan nakışlar, dini mahiyette olan vakfiye ile tam bir uyum sağlamaktadır. Ayrıca vakfiyede altın yıldızla yazılmış olan Süleyman Han yazısı ile “yevme la yenfe’u melün vele benün illa men etallahe bikalbin selim” lafzı yazılı olan ayet-i kerime yazısı vakfiyeye ayrı bir güzellik vermektedir.

Vakfiye metnin başlangıcı olan Besmele levhası, dikdörtgen biçimli, dış kenarları geometrik şekillerden yapılmış olup besmele lafzı celi sülüs ile yazılmıştır. Resimde de görüldüğü gibi vakfiyenin baş tarafı olan besmele kısmı kullanım ve zaman tahribatıyla nerdeyse okunamayacak hale gelmiştir. Hamdele ve Salvele Levhası, 32 şua'lı dairesel gümüş görünümlü gümüş bir çerçeve içine alınmış ayna şeklinde vakfiyeye yerleştirilmiştir. Hamdele ve salvele metni bu ayna görünümlü dairenin içine yedi sıra halinde sülüs yazıyla yazılmış ve yerleştirilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın isminin yazılı olduğu tuğranın içi çiçek motifleri ile süslenmiş olup, ayrıca işlenmiş olan sim tuğraya ayrı bir güzellik katmaktadır. Tuğranın sol tarafında yer alan iç içe yumurtamsı eğriden içte bulunan küçüğünün ve tuğra ibaresi ilk üç kelimesini kavrayan tuğra alt kısmının zemini koyu renkte; dıştaki yumurtamsının rengi ise daha açık bir renkte olmak üzere boyanmıştır. Açık renkli zemin üzerinde dört, beş ve daha çok taç yapraklı çiçek motiflerinden ibaret süslemeler dikkatleri vakfiyenin üzerine çekmektedir. Vakfiyenin bu kısmı o sırada Anadou Kadıaskeri olan Mehmet Rumi'nin haşiyesi bulunmaktadır²³³. Haşiye yazımında hurde ta'lik, haşiyenin başlığı olan “*Hüve hasbiy*” kelimesi yazılırken celi ta'lik yazı sili kullanılmıştır.

Haşiye'nin metni aynen şöyledir:

²³¹ Ö. Lütü Barkan, “Tımar”, **İA**, c.12/1, s.296.

²³² Naci Yüngül, “Giresun'un Espiye İlçesinde Yavuz Sultan Selim'in Tesis Ettiği Gülbahar Hatun Tekkesi Vakfına Ait Vesikaların Değerlendirilmesi”, **Vakıflar Dergisi**, sayı: XV, Ankara 1982, s. 102.

²³³ Bostancı, **Hacı Abdullah Halife**, s. 54.

“Hüve hasbiy”

“hâzihi suretü mâ fi defter’s-sultani’l-a’zami edamallahi’l-adle ve’l-ihsâne fi’l-âlem-i mine’l ikrarî min kibelihî’l-mukarreri’l-makbuli’l-meşhuri fi ‘inde’l vüzerâi’l ’izam/bi-halifeti’l-İslam zeyyedallahü’l-mennen celalelehu ve ebbede halâlelelehu ve eyyede adâlelehu el-mümzâ bi-ümenai şeyhü’l-İslâm/müfti’ş-şeri’ati’l-garrai fi zemânihi mevlânâ el-merhum Muhammed el-fenari eskenehu’l-bari bi-a’lâ cinânihi/nukilet an asliha’l-mastur ilâ hâze’r-rakki’l-menşur bi-hayrin ve ihlâsin min ğayri naksin ve ziyâdetin/ revâ e’l-fakir ilallâhi subhânehü ve teâle şânühü ve ebâne bürhanehü Mehemedür-rumi el-kaadi bi’l-‘asâkir (il-mansure) fi vilâyeti Anadolu el-ma’mure ufuviye anhümâ”

“el-emrü kemârüsime fi’l-kitâb zebere’l fakir Mehemed bin Kutbü’d-din el-kaadi bi’l-kaadi bi’l’askeri’l-mansur fi vilayet-i Anadolu”²³⁴

Metnin günümüz Türkçesine çevrilmiş hali:

“ İyiliklerine karşılık beklemeyen O’nun adıyla!

Sultan-ı âzam’ın ki, o sultan yüksek vezirler indinde (huzurunda) İslam halifesi olarak şöhet bulmuştur. Merhum Molla Fenari’nin zamanından kalma ve Şeyhülislâm eminlerinin imzalarını havi defterinde bulunan aslında hayır ve ihlâsla alınan bu vesika, ne eksik ne de fazladır. Bunu şanı yüce ve bürhanı aydın olan Allahın fakir kulu Anadolu Kazaskeri Mehmet Rumi Bey beyan etti. Emir kitapta bildirildiği gibidir. Anadolu vilayetine kaadi bi’l askeri Kudbiddin oğlu Mehmet âcizleri”

Buraya kadar vermiş olduğumuz metindeki bilgilerden anlıyoruz ki Hacı Abdullah Halife Vakfı’nın vakfiyesi hicri 950 zilhicce ayının başlangıcında Anadolu Kadıaskeri Mehmet Efendi tarafından, haşiye metninde görüleceği üzere aslına uygunluğu tasdik edilmiştir.

Vakfiye metni özetle şu şekildedir;

“Sultan oğlu Sultan Süleyman Han’ın ninesinin tekkesi ile ilgili olup, Sultan Selim Han sâdık bir niyet ile; Trabzon sancağında Kürtün kazasının Yağlıdere nâhîyesine bağlı olan Hisarcık karyesinde, rahmetli Hacı Halife’nin yaptırmış olduğu zâviyeyi şer’i olarak vakf, geçerli olarak habs ve gönül rızasıyla sadaka edip, keyfiyeti fasih bir dille ikrar, sarih bir ifade ile tahrir ve bu vakfı rızâen kabul ve burada yazılı olan şekilde iki yönden sâhîh ve iki

²³⁴ N. Yüngül, “Giresun’un Espiye İlçesinde Yavuz Sultan Selim’in Tesis Ettiği Gülbahar Hatun Tekkesi Vakfına Ait Vesikaların Değerlendirilmesi” , s.102; Hacı Abdullah Halife Vakfı kaydı için bkz. **Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Mükerrer Fihrist Defteri, No.2274, s.26.**

yönden şer'i olarak ve yazılı rivâyetler dairesinde (Osmanlı) Sultanlarının vakıf kanununa göre, onun tarafından düzenlenmiş bulunmaktadır. Orada, gelen ve geçen yolculara yemek verilecek; büyük ve küçük herkese aynı derecede itibar ve riâyet gösterilecektir. Hiçbir yerde bu kurala ters durumlara girilmeyecektir.”²³⁵

12.3. Hacı Abdullah Halife Zâviyesi'ne Ait Yapılar

a. Cami

Hacı Abdullah Halife Zaviyesi vakfının en önemli yapılarından birisi olan cami yapıldığı tarihten beri günümüze kadar faaliyet göstermiştir ve aynı şekilde itina gösterilirse uzun bir müddet daha hizmet vermeye devam edecektir. Hacı Abdullah Halife Camii hakkında tarihi kayıtları incelediğimiz zaman Tahrir Defterlerinde, Trabzon Ahkâm Defterlerinde ve en önemlisi camide imam ve hatip olan vazifelilere gönderilen berat ve fermanlarda önemli miktarda bilgi mevcuttur. Bu kaynaklardan 1486 tarihli Trabzon sancağı tahrir defteri'nde şu bilgilere yer verilmiştir:

“Vakfı Tekke-i Kâsım Halife. Abdullah veled-i Kâsım Halife. Mezbur Tekkeye müderris, imam ve müezzin olup müddâm padişâhın devâm-ı devlet duasına meşgul ola (11 kişi).”²³⁶

Ahi Çukuru, Kasım Halife Zaviyesi Vakfının kurulduğu köy olarak kaydedilmiş ve bu köyde yaşayan 11 kişi arasından bazıları, bu zaviyenin müstemilatından olan medreseye müderris, vakfın camisine imam, hatip ve müezzin olarak yazılmışlardır. 1817 tarihinde Şeyh Muslihiddin, Şeyh Abdullah ve Şeyh Mehmet adını taşıyan *evlad-ı vâkıftan kimseler*, Hacı Abdullah Halife Camiinde imamlık ve hatiplik görevine bakmaktadırlar. Bu tarihte *Tohumluk nâm mezrânın muayyen sınırı dahilinde olan Yarımca-kilise, Gürlek ve Gerdek-hisarı* denilen yerlerden elde edilen 196 akçelik hasılat da, bahse konu olan caminin imamet ve hitabet cihetlerine tahsis edilmiştir²³⁷.

Tahrir Defterlerinden başka Hacı Abdullah Halife Camii'nden bahseden başka kaynaklar da bulunmaktadır. Bunlardan 1822 tarihli Trabzon Ahkâm Defterlerinde ifade edilen kayıtlar, bahsini ettiğimiz beratları doğrular niteliktedir. Ahkâm Defterinde yer alan ifadenin bir kısmı şöyledir: “*Kürtün Kazasında Harava ve Tohumluk nâm mahalde Hacı Abdullah Halife tekke ve arazi ve emlâkinde evlâdiyet ve meşrutiyet üzere nısf hissesine (...) mutasarrıf olan es-Seyyid es-Şeyh Osman bin Şeyh Sıddık (...) karye-i Harava tahtında*

²³⁵ N. Yüngül, “Giresun’un Espiye İlçesinde Yavuz Sultan Selim’in Tesis Ettiği Gülbahar Hatun Tekkesi Vakfına Ait Vesikaların Değerlendirilmesi”, s. 104.

²³⁶ TTD, nr. 828; Sümer, Çepniler, s. 62.

²³⁷ Bostancı, Hacı Abdullah Halife, 113.

*muharrer Tohumluk ve Yarımca-kilise ve Gerdek-hisarı ve Kör-kise, Hacı Abdullah Halife zâviyesi camiine hatip olara tahsis kılındığı Defter-i Hakânide mukayyed olmağla...*²³⁸

Cami, kare bir plana sahip olup sonradan ilave edilmiş olan minareden oluşmaktadır. Caminin dış ölçüleri 12.90x9.00 ebatlarında olup bugüne kadar epey değişikliklere uğramıştır. Cami kalın taş duvarları kalın taştan inşa edilmiştir. Son zamanlarda ise duvarlar ince bir sıvayla kaplanmış olup yeşil renkle boyanmıştır. Minare kaidesi caminin sol tarafına eklenmiştir. Caminin beş büyük cam ve dört küçük mazgal olmak üzere toplam dokuz penceresi vardır.

Caminin giriş cephesinde üst sırada pencere yoktur. Diğer duvarlarda sivri kemerli pencereler mevcuttur. Pencereler renkli olmayıp sadedir. Caminin son cemaat yerinin kuzey duvarı sonradan yarıya kadar yıkılarak birikitle yapılmış ve orjinalinden farklı olarak iki büyük pencere ilave edilmiştir. Caminin son cemaat yeri caminin ilk yapıldığı sırada mevcut değildir. Tekke Köyünde yaptığımız incelemeler neticesinde şu bilgilere ulaşılmış bulunuyoruz: cemaat yeri bundan yaklaşık 150–170 sene önce caminin eğimli arazide inşa olunması sebebiyle bölgede fazla yağış sebebiyle sel sularının camiye dolması ve caminin yörenin adeta merkezi olması sebebiyle artan cemaatin ihtiyacına yetmemesi üzerine yapıldığının bilgisine ulaşılmış bulunuyoruz²³⁹.

Devrinin üslubunu hissettiren ahşap kapı ve son cemaat yerinden harîm kısmına açılan kapı ve pencereler camide yapılan son değişikliklere rağmen halen orijinalliğini korumaktadır. Caminin kapısı türbede de göreceğimiz gibi gayet alçak yapılmış, 1.55x70 cm ebadında olup kapıdan giren kim olursa olsun mutlaka başını eğmek zorunda kalmaktadır. Kanaatimizce adeta kapıdan giren kimse kim olursa olsun daha camiye adım atarken Allah'ın huzuruna bütün azamet duygularını bırakarak boynunun büküp girmektedir.

Caminin son cemaat yerinden harîm kısmına açılan kapı sivri kemerli olup, pencerelerin lentonlarının üzerinde sağır kemerlere yer verilmiştir²⁴⁰. Harîm kısmını yarıya kadar kaplayan ahşap mahfel kısmına kapının solundaki bir merdivenle çıkılmaktadır. Köyün ulularından edindiğimiz bilgiye göre bu merdivenin solunda şuan minarenin bulunduğu yerde önceden imam ve müezzinler ezan okumuş. 1960-1970 yıllarından sonra bu ahşap ezan yeri, yerine minare inşa edilmesiyle kaldırılmıştır²⁴¹.

²³⁸ TAD, Defter No:4, s.80–81.

²³⁹ Köy sakinlerinden Ömer Aydın (70) caminin genişlemesini bu iki sebebe bağlayarak ifade etmiştir.

²⁴⁰ Karpuz, “Giresun’un Espiye İlçesine Bağlı Tekke Köyündeki Gülbahar Hatun “Hacı Abdullah” Zaviyesine Bağlı Yapılar”, s. 117.

²⁴¹ Bostancı, Hacı Abdullah Halife, s.115

Harim kısmı dört büyük pencereye ilaveten kible yönünde yüksekte sağda bir, solda bir olmak üzere toplam iki adet mazgal pencere ile aydınlatılmıştır. Bu mazgal pencereleri önceden küçükken içeriği aydınlatmada yetersiz kalmaları üzerine 1970–1975 tarihinde genişletilerek şuanaki hali oluşturulmuştur²⁴². Caminin içi 7,61x7,46 metre ebadında olup iki ahşap direk üzerinde oturan, yukarıda izah etmeye çalıştığımız 3,30 m.gelişliğinde bir mahfili vardır. Mahfile sol taraftan ahşap bir merdivenle çıkılmaktadır. Caminin iç sıvası her ne kadar dikkat etmeden iyi niyetle yapılmış olan sıva ve tamirlere rağmen orijinalliğini korumaktadır. İç sıva daha caminin ilk inşasında kullanıldığını tahmin etmiş olduğumuz kök boya ve yumurta akıyla yapılmıştır²⁴³.

Hacı Abdullah Halife Camii'nin minberi, mihrabın sağında, son döneme ait işçiliği yansıtmaktadır. Minberin mihraba bakan yüzü s ve c kıvrımları ile şekillendirilmiştir. Minber her ne kadar sonradan boyanmışsa da halen orijinalliğini korumaktadır. Minber cevizen yapılmıştır. Caminin duvarları çiçekler, tuba ağacı tasvirleri, kandil, ağaç ve servi tasvirleriyle süslenmiştir. Bu resimler öyle anlaşılmaktadır ki Hacı Abdullah Halife döneminde değil daha sonraki dönemlerde, muhtemelen XIX. yüzyılda yapılmıştır. Çünkü resimler arasında bulunan iki adet saat figürü resmi yapan kişinin saatin kullanıldığı dönemde yaşadığını gösterir. Ayrıca örneklerine İstanbul'da rastlanan bir cami resminin varlığı mimarın İstanbul'u gezdiğini göstermektedir.

b. Zaviye (Dergâh)

Hacı Abdullah Halife vakfının dergâhıdır. Dergâh, Osmanlı Devleti'nde kırsal yerleşim alanlarında kurulan diğer tarikat zaviyeleri gibi ancak şeyh ve yakınlarının hizmetini görecekle büyüklükte yapılmıştır. Biz biliyoruz ki Hacı Abdullah Halife ve daha sonra gelen şeyhler, vazifeliler burada ilim tahsil etmişler ve ettirmişler, bölge halkının dini açıdan bilgilendirip irşad etmişler, bölgenin Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında önemli rol oynamışlardır. Zaviye eğimli arazi üzerinde güney ve batı duvarları ahşaptan, kuzey ve doğu duvarı kalın taştan yapılmıştır. Yapının temeli ise taştan yapılmıştır. Zaviye'nin kapısı 76x 1,45 cm ebatlarındadır. Zaviye'nin ahşap olan güney ve batı duvarlarının ölçüleri 6.40 metre uzunluğunda 10,5 cm kalınlığındadır. Kerestelerin birbirine birleştirilmesinde çivi kullanmak

²⁴² Köy sakinlerinden olan Mehmet Şenlik mazgalların 1970-1975 yıllarında ihtiyaca binaen çevrildiğini camii araştırırken bize bildirmiştir.

²⁴³ Bostancı, **Hacı Abdullah Halife**, 116.

yerine tüm Karadeniz bölgesinde yabancı olmadığımız köşelerden keşişme usulü kullanılmıştır. Caminin taş duvarlarında küçük çapta tamirat ve tadilat yapılmıştır. Zaviye'nin kapısı gayet alçak boyda olup yüksekliği 1.45 cm'dir.1981 yılında Sayın Haşim Karpuz'un zaviyeyi incelediği sırada kapının eşiğinden sonra ahşap üç basamakla zaviyeye girildiğini öğreniyoruz²⁴⁴.

Günümüzde ise bu ahşap basamaklar kaldırılmış olup 1998 yılında yerlerine beton basamaklar inşa edilmiştir. Zaviyenin zemini tamamen toprakla kaplıdır. Zaviyenin tam ortasında, Zaviyenin inşasından günümüze kadar ulaşmış, Zaviye'ye "Zaviye-Ocak" ismini veren ocak vardır. Zaviye'nin içinde Hacı Abdullah Halife'ye ait olduğu düşünülen 2 adet asa, seccade vb. tarikat eşyaları bulunmaktadır²⁴⁵.

Ayrıca zaviyede son dönemlere ait bir kısmı kırılmış olan bir sofraya ile yine son dönemlere ait bir testi muhafaza edilmektedir. Zaviye bugün ziyaretçiler tarafından ziyaret edilmektedir. Zaviye-Ocak'ın bakım ve onarımları Hacı Abdullah Halife'nin soyundan gelen torunları tarafından giderilmektedir. Zaviye'nin dört tarafı beton duvarla çevrilmiş olup, çatısı çinko ile kaplanmıştır. Bununla binanın yağmur, rüzgâr vb. dış etkilerin aşındırması engellenmeye çalışılmıştır. Ancak bu durum sonucu zaviye'nin etrafı tamamen kapanarak, dışardan görünmesi zorlaşmıştır.

c. İmârethâne

Hacı Abdullah Halife Zaviyesi Vakfının kuruluşundan günümüze intikali sağlanmış olan mühim yapılardan birisi de zaviye imarethesidir. İmârethânenin özelliklerine geçmeden önce Türk-İslâm kültür ve medeniyetinde önemli bir yere sahip imârethâneler hakkında kısa izahın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

İmâret dar anlamıyla "aşevi"dir. Yukarıda belirttiğimiz gibi imârethâneler toplumun ekonomik ve sosyal hayatında önemli rolü bulunan müesseselerden biridir. Bu müessesenin temeli vakıf sistemine dayanmaktadır. Hayır tesislerinin başında gelen imâretler, yüzyıllar boyu medrese talebeleri, cami ve hayrat hâdemesi, yoksul halk, kimsesizlere, günlük ihtiyacını karşılayamayan miskinlere, fakirlere, yolculara, ayende ve revendeye yani yoldan gelip geçenlere, misafirlere hiç de küçümsenemeyecek derecede hizmet vermişlerdir. Toplumu daha sağlıklı, kültürel yönden geliştirerek toplumda ekonomik bakımdan uçurum

²⁴⁴ Karpuz, "Giresun'un Espiye İlçesine Bağlı Tekke Köyündeki Gülbahar Hatun "Hacı Abdullah" Zaviyesine Bağlı Yapılar", s. 118.

²⁴⁵ Fatsa, **Kırsalın Sosyal Tarihi**, s. 278.

olmaması, toplumu huzur ve refah bakımından daha iyi seviyeye getirmeyi kısacası toplumdaki fertler arasında ahenkli bir hayat sağlamak için öğrenci, fakir, kimsesiz ve yolculara yardımda bulunmayı dini ve örfî vazife bilen İslâm âlemi bu gaye ile birçok hayır müessesesi kurmuştur²⁴⁶.

Hacı Abdullah Halife Zaviyesi vakfının en önemli yapılarından biri olan imârethânenin yapılış tarihi camiiyle aynı tarihlere tesadüf etmektedir. İmârethan 11.10 x 11.10 metre ebatlarında olup caminin güneyinde ve iki katlıdır. İmârethanenin birinci katı ahır, ikinci katı imârethane olarak geçmişten günümüze kadar hizmet vermiştir. İmârethanenin birinci katının duvarları tamamen taştan, ikinci katın da kuzey duvarı taştan örülmüştür.

Hacı Abdullah Halife İmarethânesi aynı zaman bir derbent vazifesi de görmektedir. Derbent, dağ geçitlerine kurulmuş küçük kale veya karakol, kısacası kontrol noktasıdır²⁴⁷. Özellikle Horasan'dan gelen kolanizatör dervişler ticaret kervanları ile batı yönünde yoğun bir hareket sergilemişlerdir. İpek yolunu izleyerek Anadolu içlerine doğru ilerleyen dervişler bilhassa Çoruh-Kelkit vadisini takip eden ticaret yolunun Giresun sahiline inen kısmını oluşturan Karahisar yolu üzerindeki tehlikeli geçitleri, Kızıldaş, Bodar ve benzeri akarsu vadilerini mekân tutmuşlardır. Bugün ancak devlet tarafından sağlanabilen güvenlik işlerinin, o günün şartlarında, dağ başlarına, korkulu geçitlere veya kimsenin ulaşamadığı kuytu yerlere zaviye kuran dervişler sayesinde sağlandığını; derbentlerin ve yolların canlandığını izlemek mümkündür²⁴⁸. Karhisar-ı Şarki ile Giresun iskelesi arasında işleyen yolun belli noktalarına kurulmuş olan Botar ve Kızıldaş'taki Şeyh Mustafa, Hacı İlyas ve Şeyh Hamza zaviyeleri ile Hacı Abdullah Halife Zaviyesi birer derbent vazifesi de görmüşlerdir.

d. Değirmen

Hacı Abdullah Halife Zaviye Vakfı'na ait yapılardan günümüze ulaşmış ve bugün halen iki köy halkına hizmet veren değirmen Tekke ve Tuğlacık köyleri arasında, halk arasında "Şimşirlik mevkii" denilen yerdedir. Değirmen, camii ve dergâhı yapan Hacı Abdullah Halife tarafından inşa edilmiştir. Değirmenle ilgili olarak hicri 7 Safer 1260 tarihli beratta daha önce yapılmış olan tahrir kayıtları tekrarlanmıştır:

*"hâsılı tahtında bennâk ve hinta ve şa'îr ma'a gayrihî bin altı yüz yirmi üç akçe ve tahtında on beş nefer re'âyâ ve bir âsiyâb ile..."*²⁴⁹

²⁴⁶ Kazıcı, **Osmanlı Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi**, s. 301-302.

²⁴⁷ Pakalın, **OTDTS**, c. I, s. 425.

²⁴⁸ Barkan, "Tımar", s. 296-297; Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 220.

²⁴⁹ Bostancı, **Hacı Abdullah Halife**, s.123-126.

Değirmenin yapılışı şu şekilde gerçekleşmiştir: Hacı Abdullah Halife Tekkeköy ile Tuğlacık köyleri arasında kalan ve bugün halk arasında “Şimşirlik mevki” denilen o gün için suyun mevcut olmadığı yere değirmen yapmak ister. Bu durum halk arasında tuhaf karşılanırsa da Hacı Halife değirmeni yapıp bitirir. Hacı Abdullah Halife, bir gün değirmenin hemen yukarısında mevcut olan iki gözlü kaynağın olduğu yere gelir. Asasını kaldırarak üç kez yere vurur. Üçüncü vuruştan bir müddet sonra yerden su fışkırır. Hacı Halife suya niçin geciktiğini sorar. Su da dile gelir ve şöyle cevap verir “Bağdat’tan buraya yedi dağ delerek geldim.” der. Böylece değirmen çalışmaya başlar. Değirmen kaba taştan, oluğu ise blok taştan yapılmıştır.

Yukarıdaki menkıbenin vermiş olduğu ipuçları ışığında değirmenin suyunun bir ırmak veya dere den değil, oluğa yakın iki gözlü bir kaynaktan temin edilmektedir. Ancak değirmenin bir kerameti daha vardır. Değirmenin teknesine buğday kudretten dolmaktadır. Değirmene gelen halkın tek işi, ununu alıp gitmektir. Yalnız değirmenden yararlanmanın bir şartı vardır: Hiç kimse değirmenin teknesinin içine bakmaması gerekmektedir. Hacı Abdullah Halife bunu herkese sıkı sıkıya tembih eder. Köyden yeni bir gelin ise tekne de ne olduğunu çok merak eder. Günün birinde bu merakına sabredemez ve değirmene giderek teknenin içine bakar. Bir de ne görsün! Teknenin içinde büyük sarı bir yılan var. Buğdaylar bu sarı yılanın ağzından akmakta ve değirmen taşında öğütülmekte. Gelinin tekneye bakmasıyla yılan birden bire ortadan kaybolur. Ve böylece değirmendeki sır kaybolmuş olur. Köylüler değirmenin bu sırrından bir daha istifade edemezler ve kendileri buğday ve mısırlarını götürerek unlarını elde etmektedirler. Buna benzer bir olayda Derelideki Tekke köyündeki değirmenle ilgili olarak rivayet edilmiştir²⁵⁰.

e. Hacı Abdullah Halife Türbesi

Hacı Abdullah Halifenin türbesi bugün Tuğlacık (Harava) köyünde büyük bir mezarlığın ortasında inşa edilmiştir. Türbe klasik Osmanlı mezar mimarisinin izlerini yansıtmaktadır. Türbe kara planlı olup, küp şeklinde 3x3 metre ebatlarındadır. Türbe taş duvarlar üzerine oturtulmuş küçük bir kubbe ile örtülmüş olup, duvarları muntazam yanı taştan yapılmıştır. Fakat bugün dıştan dört omuz tarzında betonla kaplanmıştır. Türbenin girişine iki sütunlu beton bir giriş eklenmiştir. Türbeye giriş kuzeyden kemerli son derece küçük boyda yapılmış bir kapı ile sağlanmaktadır. İç mekânda kireç harçlı bir alt yapı üzerinde mermer sanduka bulunmaktadır. Türbenin aydınlatılması güney duvardan açılan bir

²⁵⁰ Kara, **Giresun’da Adak İnancı ve Adak Yerleri**, s. 139.

mazgal ile sağlanmakla beraber kapı kapalı olduğu zaman içerisi karanlık olmaktadır. İçten kubbeye basit tromplarla geçilmektedir²⁵¹.

Türbenin kitabesi yoktur. Tekkenin yeniden tapu kaydının yapıldığı 1522-23 (H. 929) yılında Hacı Abdullah Halife hayattadır. Arapça Vakfiyenin düzenlendiği 1544 (H. 950) tarihinde ise vakfiye metninde Hacı Abdullah Halife'den “merhum” diye bahsedilerek vefatı belirtilmiştir.

Bu tarihe 1873 yılına ait bir salnamede vefat yılı ve durumu hakkında şu bilgiler yer almaktadır: “Tirebolu Kasabasına on iki saat mesafede Tekke karyesinde Şeyh Hacı Abdullah Halife Hazretleri medfun ve vefatı dokuz yüz elli senesi olup hayatında iskân eylemiş olduğu hanesi elan müceddet inşaa olunmuş gibi mevcuttur”²⁵². Bu bilgilerden anlıyoruz ki Hacı Abdullah Halifenin vefat tarihi kesin olarak 1543'tür.

f. Diğer Yapılar

*Yukarıda izah ettiğimiz faal durumda olan veya kalıntıları mevcut olan yapılardan başka, bu gün için kalıntısı dâhî kalmamış başka eserlerden de bahsedilmektedir. Bunlardan biri, câminin güney doğu kısmında yer alan, şimdi arsası üzerinde imam lojmanının bulunduğu misafirhânedir. Halkın ifadelerine göre Hacı Abdullah Halife'nin yanına gelen talebeleri ve ihvanları burada kalırlarmış. Yapı yakın zamana kadar ayaktaymış, ancak sonradan yıkılmaktan kurtulamamış. Ayrıca halkın, külliye içinde varlığından bahsettiği ekmek fırını ve çeşmeden de eser kalmamış durumdadır*²⁵³.

12.4. XVIII. – XX. Yüzyıllarda Hacı Abdullah Halife Zâviyesi

*XVIII. yüzyılda Hacı Abdullah Halife zâviyesi ve vakfının durumu hakkında bilgi vermeden önce XVIII. yüzyılda Osmanlı Devletindeki tasavvuf hayatı ile ilgili bilgi vermek yararlı olacaktır. XVIII. yüzyılda Anadolu'da tasavvuf hayatında Halvetlik, Nakşibendlik, Mevlevîlik, Kadîrilik, Celvetîlik, Bektaşîlik, Bayramilik, Sadîlik, Rifâîlik ve Bedevîlik gibi tarikatlerin faliyet gösterdiği bilinmektedir. Bu yüzyılda Anadolu'da en yoğun faaliyet gösteren tarikat Halvetîlik'tir*²⁵⁴.

XVIII. yüzyılda devleti idare eden padişahların tamamının tasavvufa ilgisi ve bazı şeyhler ile münâsebeti olmuştur. Hatta bazıları şeyhlere intisap bile etmiştir. Padişahların

²⁵¹ Haşim Karpuz, “Giresun'un Espiye İlçesine Bağlı Tekke Köyündeki Gülbahar Hatun “Hacı Abdullah” Zaviyesine Bağlı Yapılar”, s. 118.

²⁵² Sadi Bayram, “Giresun İli Vakıflarına Toplu Bir Bakış”, GTS, s. 388; TVS, H. 1290, s. 181.

²⁵³ Bostancı, Hacı Abdullah Halife, s. 128.

²⁵⁴ Muslu, Ramazan, XVIII.Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s. 62.

şeyhler ile münasebeti çoğu zaman olumlu olmakla birlikte, bazen şeyhler açısından menfi olarak geliştiği de görülmektedir. Müsbet olarak nitelendirilebilecek münasebetler daha çok padişahların tekke yaptırılmaları veya tamir ettirmeleri, nakdî veya aynî yardımda bulunmaları yahut şeyhlerin vaaz ve nasihâtını dinlemeleri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Menfi olarak değerlendirilebilecek gelişmeler ise önceki iki asırda olduğu gibi, daha çok sürgün şeklindedir²⁵⁵. XVIII. asırda Osmanlı Devleti'nde sırasıyla, Sultan III. Ahmed (1703-1730); Sultan I. Mahmud (1730-1754); Sultan III. Osman (1754-1757); Sultan III. Mustafa (1757-1773); Sultan I. Abdülhamid (1774-1789) ve Sultan III. Selim (1789-1807) hükümdar olmuştur²⁵⁶.

a. XVIII. Yüzyıl Zâviyedârları

Hacı Abdullah Halife zâviyesi ve vakfının, XVIII. yüzyıldaki durumu ile ilgili ulaşabildiğimiz en mühim kaynak, orijinali “evlad-ı vâkıftan” kimselerin elinde bulunan Osmanlıca belgelerdir. Bu belgelerden en eskisi 1721 tarihine ait olan bir berattır. Sultan III. Ahmet tuğrasını taşıyan beratta şu ifadeler yer verilmektedir: “...Tirebolu kadısı zide fazlıhû tevkî’-i refî’-i hümâyûn vâsıl olucak; ma’lum ola ki, kaza-i mezbûre tabi Harava ve Tohumluk nâm karyelerde vâki’ zâviyelerin zâviyedârları olan Mustafa ve İbrahim ve sairleri, südde-i sa’âdetime arz-ı hâl edüp, ber müceb-i şürût-ı vâkîf fukaraya it’âm-ı ta’âm edüp ve üzerlerine edâsı lâzım gelen (.) tekâliflerin dahi edâ edüp...”²⁵⁷ şeklinde devam etmektedir.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi, Hacı Abdullah Halife tekkesinin gelip geçen yolculara imaret hizmetleri 1721 yılında da devam etmektedir. Zâviyedârlık görevi Mustafa ve İbrahim adlı iki şeyh efendinin uhdesindedir. Bahsi geçen beratta, bu zatların babaları veya oğullarından bahsedilmemektedir. Ancak evlad-ı vâkıftan olduklarından kuşku yoktur. 1725 tarihli başka bir belgede Hacı Abdullah Halife Zâviyesi şeyhlerinden olan Hasan Efendi vefat etmiş, yerine oğulları Abdullah, Ali ve İbrahim zâviyedâr olarak kaydedilmişlerdir²⁵⁸.

1772 tarihli başka bir beratta ise, Harava ve Tohumluk köylerinde bulunan vakıf yerlerin mutasarrıfları olan Şeyh İbrahim, Şeyh Mehmet ve Şeyh Sıddık adından bahsedilmektedir. Bunlardan ilk ikisi, bahsi geçen evlâdiyet vakfından kendilerine düşen hisselerini, beyan edilmeyen bir nedenle Şeyh Sıddık’a devretmişlerdir. Yüzyılın sonlarına

²⁵⁵ Muslu, a.g.e, s. 567.

²⁵⁶ İ.Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. IV, İstanbul, 1965, s. 36-40, 40-56, 68-87

²⁵⁷ 1133 tarihli beratın aslı, Muzaffer Aydın (Tekke Köyü /Yağlıdere) özel koleksiyonundadır.

²⁵⁸ 1137 tarihli belgenin aslı, Muzaffer Aydın öze koleksiyonundadır.

yaklaşıldığı zamanlarda (1787) Hacı Abdullah Halife Camii'nin imamı Şeyh Mehmet vefat etmiş geride oğulları Hüseyin, Ali, Mazhar, Feyzullah ve Mustafa kalmıştır²⁵⁹.

XVIII. yüzyıla ait olan bu belgelerde küçük bir ayrıntı dikkat çekmektedir. 1721 yılında Yağlıdere nahiyesi Tirebolu kazası kapsamındadır. Ancak bu tarihten 4 yıl sonraya ait olan bir başka beratta buralar yeniden Kürtün'e tâbi kaydedilmiştir. 1772 yılına ait beratta ise vakfa konu olan köyler, Kürtün nâm-ı diğer Tirebolu şeklinde tesmiye edilen coğrafya içinde gösterilmiştir.

b. XIX. Yüzyıl Zâviyedarları

XIX. yüzyılda Hacı Abdullah Halife zâviyesi ve vakfının durumu hakkında bilgi vermeden önce XIX. asırda Osmanlı Devletindeki tasavvuf hayatı ile ilgili bilgi vermek yararlı olacaktır. XIX. yüzyılda Osmanlı Devletinde sırasıyla III. Selim (1789-1807), II. Mahmud (1808-1839), Sultan Abdülmecid (1839-1861), Sultan Abdülaziz (1861-1876) ve Sultan II. Abdülhamid Han (1876-1908) hükümdarlık yapmıştır. Padişahlar selefleri gibi tekkelere yardımda bulunmuşlar, şeyh atamışlar ve hususla ilgili ferman ve berat göndermişlerdir.

XIX. yüzyıla ait belgelerde de bahse konu zâviye ile ilgili önemli ayrıntılar yer almaktadır. Yüzyılın başında, yani 1807 yılında Harava ve Tohumlukta bulunan vakf-ı evlâdiyet mutasarrıflığı, Kürtün ve Tirebolu nâibliğine birlikte bakan Mevlânâ Seyyid Hüseyin tarafından Şeyh Sıddık oğlu Şeyh Osman'a verilmiştir. 1817 tarihinde Şeyh Muslihiddin, Şeyh Abdullah ve Şeyh Mehmet adını taşıyan evlad-ı vâkıftan kimseler, Hacı Abdullah Halife Camii'nde imamlık ve hatiplik görevine bakmaktadırlar. Bu tarihte Tohumluk nâm mevrânın muayyen sınırı dahilinde olan Yarımca-kilise, Gürlek ve Gerdek-hisarı denilen yerlerden elde edilen 196 akçelik hasılat da, bahse konu caminin imamet ve hitabet cihetlerine tahsis edilmiştir²⁶⁰.

XIX. yüzyılda Hacı Abdullah Halife Tekkesi'nden bahseden başka kaynaklar da bulunmaktadır. Bunlardan 1822 tarihli Trabzon Ahkam Defterlerinde ifade edilen kayıtlar, bahsini ettiğimiz beratları doğrular niteliktedir. Ahkam Defterinde yer alan ifadenin bir kısmı şöyledir: "Kürtün Kazasında Harava ve Tohumluk nâm mahalde Hacı Abdullah Halife tekke ve arazi ve emlâkinde evlâdiyet ve meşruiyet üzere nısıf hissesine (...) mutasarrıf olan es-

²⁵⁹ 1201 tarihli beratın aslı Muzaffer Aydın özel koleksiyonundadır.

²⁶⁰ 1222 tarihli beratın aslı Hüseyin Önal özel koleksiyonundadır; "Kürtün Kazasında Harava ve Tohumluk nâm mahalde Hacı Abdullah (.) ve arazi ve emlâkinde gâlesini emlâke meşruta olup evlâdiyet ve meşrutiyet üzere nısıf hissesi merhum Şeyh Osman bin Sıddık'ın ve nısıf-ı âharı dahi Mustafa, İbrahim, Halil ve Hüseyin nâm karındaşların."

Seyyid es-Şeyh Osman bin Şeyh Sıddık (...) karye-i Harava tahtında muharrer Tohumluk ve Yarımca-kilise ve Gerdek-hisarı ve Kör-kise, Hacı Abdullah Halife zâviyesi camiine hatip olara tahsis kılındığı Defter-i Hakânide mukayyed olmağla...”²⁶¹

Görüldüğü gibi, Ahkam Defterindeki bu bilgilerle, zâviye mirasçıları elinde bulunan beratlar örtüşmektedir. Hatta beratlarda olmayan bilgiler Ahkam Defterinde yer almaktadır. Buna göre meselâ, 1822 yılında Harava’da 45 nefer reâyâ (vergi yükümlüsü) bulunmakta; “...mahallin tahtında üç zemin, bir bağçe, bir çayır...” ile, 15 nefer reâyâ bulunan Tohumluk ve Yarımca-kilise denilen mezralardan 1623 akçe gelir temin edilmektedir. Yine ilave bir bilgi olarak Mustafa, Hüseyin, İbrahim ve Halil adlı şahıslar da Şeyh Sıddık’ın diğer oğulları olarak belirtilmektedir.

Trabzon Ahkam Defterlerindeki bilgiler ile mutabık olan bu belgenin içeriğinde ayrıca, “Tohumluk nâm mezrânın sınırı dâhilinde olan Yarımca-kilise ve Körkise” şeklinde iki ekinliğinin olduğu da bize haber verilmektedir. 1843 tarihli Trabzon Ahkâm Defterinde yer alan bir başka kayıta ise Hisarcık Karyesinin bahsi geçen zâviye vakfına tahsis edildiği ifade edilmektedir²⁶². Trabzon Ahkam Defterlerinden ve fermanlardan anlaşıldığına göre 1822 yılında Şeyh Sıddık oğlu Şeyh Osman, Hacı Abdullah Halife Zâviyesinin şeyhliğine; kardeşleri Mustafa, Hüseyin, İbrahim ve Halil de, cami vakfının tevliyet cihetine mutasarrıf kaydedilmişlerdir. Bu tarihten 21 yıl sonra yazılmış olan ahkam defterinde ise “Hisarcık Karyesinde vâki Hacı Abdullah Zâviyesinin zâviyedârlığı Şeyh Hasan, Şeyh Osman, İbrahim ve Şeyh Yusuf...” adını taşıyan kişiler tarafından üstlenilmiş gözükmektedir.

1849 tarihini taşıyan Tirebolu ve Kürtün kadılarına gönderilen bir fermanla Hisarcık köyünde yaşayan Gorgoroğlu İstefan, Ayvazoğlu İliya, Çovenoğlu Panayot ve Zurnac-oğlu Bana nâm zimmilerin, vakıf topraklarını kanun dışı tasarruf etmelerinin önüne geçilmesi istenmektedir. 1850 tarihli bir başka beratta ise, Hisarcık köyünde yaşadıkları ifade edilen evlad-ı vâkıftan çok sayıda mirasçı isim karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu zâviyenin vakıf gayri-menkullerinden elde edilen gelirlerin taksimini yapan bu belgede adı geçen kişileri şöyle zikretmek mümkündür:

- Seyyid Mehmet oğulları Şeyh Ali ve Şeyh Abdullah,
- Şeyh Abdullah’ın oğulları Hasan, Halil, Mehmet, Mustafa, Hüseyin ve İbrahim
- Şeyh Mehmet oğlu diğer Abdullah’ın oğulları ise Hüseyin ve Feyzullah

²⁶¹ TAD, Defter No:4, s.80-81.

²⁶² TAD, Defter No: 6, s.130.

- Şeyh Halil oğlu Fazlı ve oğlu Mehmet
- Hasan oğlu Şeyh Ömer ve oğlu Feyzullah
- Şeyh Osman oğlu Halil
- Şeyh Halil oğlu Ahmet
- Şeyh Mazhar oğlu Şeyh Ömer
- Feyzullah oğlu Şeyh Muslihiddin

Bu belgede adı geçen kişilerin önemli bir kısmının “şeyh” olarak anılmış olması, bunların zâviyedâr olduğu anlamına gelmemektedir. Zira bu tarihlerde Hacı Abdullah Halife tekkesinin şeyhlerinin Seyyid Şeyh Ali, Seyyid Şeyh Mehmet ve oğulları Seyyid Şeyh Abdullah, Seyyid Şeyh Ali olduğu mezar kitabelerinden anlaşılmaktadır.

Söz konusu zâviyede postnişinlik yapmış olan şeyh efendilerin mezar taşlarını ilk olarak Nacı Yüngül incelemiş şöyle transkribe etmiştir:

Şeyh Mehmet oğlu Seyyid Şeyh Abdullah’ın şahide kitabesi:

“Hüve’l-Hayyü’l-Baki

Gelip kabrim ziyaret eden ihvan / Edeler fatiha ruhuma ihsan

Hacı Abdullah Halife evladlarından merhum ve mağfur es-Seyyid eş-Şeyh Abdullah Efendi ibn Mehmet ruhiyçin fatiha. Sene-1265 muharrem”

Seyyid Şeyh Mehmet oğlu Ali Şeyhin Kitabesi:

“Hüve’l-Bâki

El-mevt ke’sin külli nâsin şâribûn / Ve’l-kefen siyal külli nâsin lâbisûn

Ve’l-cenâzetü merkel külli nâsin râkibûn / Ve’l-kabr bâl külli nâsin dâhilûn”²⁶³

Bu şahideler üzerinde, yukarıda beratlara da konu olmuş olan dört şeyhin adı geçmektedir. Bunlardan tarihçe en eski olanı 1265 (1848) yılından önce yaşadığı anlaşılan Mehmet oğlu Şeyh Abdullah’tır. Ancak birlikte zikredilen babası Şeyh Mehmet’in ondan önce

²⁶³ Hisarcık köyündeki bu iki mezar şahidesinin yanında bir de Ali Şeyh-zâde Ömer Ağanın oğlu Ali Ağanın mezar şahidesi bulunmaktadır. Onda da şu ifadeler yer verilir: “Dâr-ı dünyada civan iken gezerdim bir zaman / Nâgihân erdi ecel etti yerim bağ-ı cinan / Fâni dünyada muradım almadan terk eyledim / Vâlideynim eylesinler bir zaman âh u figân/ Müteveffâ Ali Şeyh-zâde merhum Ömer Ağanın mahdumu merhum ve mağfûr Ali Ağa ruhiyçin el fatiha. Sene 1268.

şeyhlik yaptığı anlaşılmaktadır. Ölen şeyh Abdullah'ın yerine Ali Şeyh geçmiş, ancak o da 1269 (1853) yılında vefat etmiştir²⁶⁴.

c. Zâviyenin XX. Yüzyıldaki Durumu

Bahsi geçen zâviyenin geçtiğimiz yüzyıldaki durumunu ortaya koymamıza yarayacak iki önemli belge bulunmaktadır. Her ikisi de Sultan V. Mehmet (Reşat) tuğrasını taşımaktadır. 29 Nisan 1913 (1331) yılına ait olan bu beratlarla yer alan bilgiler şu şekilde nakledilir:

Zâyedârlık Hissedarlığı:

• Seyyid Hasan'ın zâviyedarlık hissesinin: bunun oğlu Abdullah'a; Seyyid Mehmet hissesinin: bunun oğlu Kasım ile Kasım'ın oğulları Mustafa ve Osman'a;

• Şeyh Muslihiddin ile Feyzullah hisselerinin: birincisinin oğlu Halil ile torunu Muslihiddin'e;

• Mehmet, Halil ve Hasan hisselerinin: üçüncüsünün oğlu olan Osman'a;

• Ahmet Efendi hissesinin: bunun oğlu Ömer ile torunları Hasan, Mehmet ve Ali'ye;

• Seyyid Ömer hissesinin: diğer Hasan ile Arif ve Hüseyin Efendilere;

❖ *Gâlle Mutasarrıflığı (tekke gelirlerinden yararlanma hakkı):*

• ¼ hissesinin: Şeyh Mustafa mahlulünden bu şeyhin Hasan, Hasan, Hüseyin ve İbrahim adlı oğulları ile Ahmet ve Halil adlı torunlarına;

• ¼ hissesinin mutasarrıfları olan Osman ve Siddık adlı şeyhlerden Şeyh Osman hissesinin: oğulları Mehmet ve Genç Osman'a; İntikali hakkındaki evkaf mahkemesinin 24 Şaban 1330 (18 Ağustos 1912) tarihli ilamı esas tutulmaktadır²⁶⁵. Bu iki berat zâviyedarlık hisselerinin tasdiki maksadıyla düzenlenmiştir.

Görüldüğü gibi, bu belgeler Hacı Abdullah Halife Zâviyesi'nin, tarih içinde giderek değişen sosyal ve ekonomik şartlar nedeni ile ilk kurulduğu zaman dilimindeki özelliğinden çok uzaklaşmış; sultanların sağladığı imtiyazların, kısmi feodaliteye dönüşmesi ve imtiyaz tasarrufunun mirasçılar arasında paylaşılması şeklini almıştır. Bu gün bahsi geçen zâviyeye ait belgeler, daha çok gayri menkul ve arazi anlaşmazlıklarının çözümünde birer delil olarak kullanılmaktadır.

²⁶⁴ Yüngül, "Giresun'un Espiye İlçesinde Yavuz Sultan Selim'in Tesis Ettiği Gülbahar Hatun Tekkesi Vakfına Ait Vesikaların Değerlendirilmesi", s.109-110.

²⁶⁵ Yüngül, **a.g.m.**, s.110.

12.5. Zâviye İle İlgili Genel Değerlendirme

Hacı Abdullah Halife Zaviyesi hakkında, tarih içinde yerine getirdiği misyon dikkate alınarak, çeşitli değerlendirmeler yapılabilir. Bu değerlendirmelerden biri şüphesiz Anadolu'nun iç kesimlerinden Yağlıdere Vadisinin takip ederek kuzeyde Karadeniz limanlarına inen ve çevre köylerin yaylalar ile organik ilişkisini sağlayan umumi yolun üzerinde kurulmaktan dolayı üstlendiği roldür. Çakrak ve Çıkrıkkapı Yaylalarından doğan ve çeşitli vadilerden akan küçük akarsularla beslenen Yağlıdere ırmağı üzerinde kurulmuş olan çok sayıda tek gözlü kemer taş köprüler, bu yolun günümüze ulaşan en somut kalıntılarıdır. İşte Hacı Abdullah Halife Zâviyesi bu yol üzerinde kurulmuş; âyende ve revendeye hizmet eden, yolcuların konaklama, barınma ve hatta güvenlik sorunlarına çoğunlukla çözüm üreten önemli bir sosyal güvenlik kurumu olmuştur. Bahse konu olan hizmetin yerine getirildiği imaret, zamanın ve insanların verdiği tahribata rağmen bu gün halen ayaktadır.

Hacı Abdullah Halife Zaviyesi'nin imaret hizmeti yanında üzerinde durmaya değer bir başka özelliği de kültür boyutudur. Zâviyenin kültür hizmetleri boyutunda din görevi yani günlük veya haftalık rutin ibadetlerin ifa edildiği camii; başta Tekke köyü halkı olmak üzere çevre köy ve kasabalardan gelenlere verilen eğitim hizmetinin icra edildiği medrese ve her kesimden insana “irşat” hizmeti götüren, onların daha çok vicdani boyutunu tezyin eden tekkenin; ön plana çıkan üç temel unsur olarak karşımızda durmaktadır. Söz konusu medresenin ne zamana kadar aktif faaliyet içinde olduğunu bilemiyoruz, ancak erken dönem tahrir defterlerinde bu medrese ile ilgili olarak kısıtlı ifadelerin olduğunu da yukarıda ifade etmiştik. İrşat ve ibadet mekânı olan cami ise halen hizmet vermeye devam etmektedir.

Hacı Abdullah Halife Zaviyesi'nin kuruluş aşamasında hangi sûfi ekole bağlı olduğu konusunda, yukarıda ifade edildiği gibi araştırmacılar kesin bir netice elde edememişlerdir. Bize göre, bahse konu zaviyenin kurulduğu köyün,1486 yılında yapılmış olan tahrir defterindeki adı, önemli bir açılım sağlamaktadır. Zira eski Türk toplumunun sosyolojik yapısını bilen uzmanların da ifade ettikleri gibi, yer/köy adlarının oluşumunda aşiret, topluluk, cemaat veya dince “kutsallığı olan” bir ögenin adları belirleyici olmuştur²⁶⁶. Bu yüzden Abdullah Halife'nin babası Kasım Halife'nin ilk olarak zâviye kurduğu köyün adının “Ahi-Çukuru” olarak seçilmiş olması tesadüf olamaz. Ö. Lütfi Barkan, bahse konu zâviyelerin kurucuları veyahut adına kuruldukları şeyhler ve dervişler genellikle köylerde

²⁶⁶ Bilgehan Atsız Gökdağ, “Yer Adları ve Tarih”, **Kafalı Armağanı**, Ankara, 2002, s.199-206.

yerleşen göçmen Türk unsurların öncüleri veya kâfile şefleridir, görüşüne yer verir²⁶⁷. Bu durumda Kasım Halife ve oğlu Hacı Abdullah Halife, tekkenin kurulduğu yere yerleşen Türk kafilesinin şeflerindedir. Yerleşilen mekâna aşiretin adı veya şeflerin adı verilmemiş; kâfilenin mensubu olduğu sûfi akımın adı, giderek yer adına dönüşmüş olmalıdır. Ayrıca sûfi bir cemaatin, yaşadığı yere mensubu olmadığı meşrebin adını koyması, eşyanın tabiatına aykırı bir durumdur. Buna bakarak Hacı Abdullah Halife Zâviyesi'nin, en azından, önemini yitirdiği zamanlara kadar ahi zâviyesi olduğu düşüncesini ileri sürebiliriz.

Söz konusu zâviyenin, başlangıçta sahip olduğu misyonu, daha sonraki yüzyıllarda imparatorluk kırsalındaki diğer zâviyeler gibi, kaybettiği görülmektedir. Bu durumu özellikle XIX. yüzyıla ait belgelerden izlemek mümkündür. Zira bu döneme ait belgelerde geçen ifadeler, zâviyenin gâlle mutasarrıflığı, yâni zâviyenin gayri menkulleri ve onlardan elde edilen gelirlerin taksimi ile ilgilidir. Bu durumun temel nedeni, yüzyıllar içinde zâviyeleri önemsiz kılacak şartların ortaya çıkması; toplumsal hayatın şekil değiştirmesi, ticaret yollarının önemini kaybetmesi ve nihayet bu tür zâviyelerin giderek toprak ağalığına, feodalizme dönüşmesi şeklinde ifade edilebilir.

13. Hacı İlyas Zaviyesi ve Hacı İlyas Vakfı

Hacı İlyas Zaviyesi Giresun'un Dereli ilçesine bağlı Kızıldaş, Konuklu köylerini kapsayan bir alanda kurulmuştur. Hacı İlyas ve Hacı İlyas zaviyesi hakkında halk arasında şu rivayetler anlatılmaktadır;

“Hacı İlyas, Hacı Mustafa ve Şih Hamza üç ermiş kardeşlermiş. Bunlardan Şih Mustafa Depealan'da (şimdiki Şihlar'da), Şih Hamza Sarıyakup'ta, Hacı İlyas (veya Ellez) de, bu günkü Kızıldaş'ın Hacı İlyas mahallesinde yerleşmişler. Akkoyunlu hükümdarı 40 atlısı ile bir sonbahar ayında Hacı İlyas'ın gelmiş. Burada harman savuran Hacı İlyas ile karşılaşmış ve ondan atlarını doyurmasını istemiş. Hacı İlyas da elinde harman savurduğu yaba ile atların önüne arpa dökmüş ve atlar sadece bir yaba arpa ile doymuşlar. Hacı İlyas'ın kerameti karşısında şaşırıp ona iltifat eden Akkoyunlu hükümdarı Baybahan yaylasını ve Hacı İlyas'ın ona vakfetmiş”²⁶⁸.

Yine şu rivayet de anlatılmaktadır;

“Üç kardeş olan bu evliyadan Hacı İlyas Göcü'ye, Şih Hamza Sarıyakup köyüne, Şih Mustafa da Depealan köyüne yerleşmişler ve birbirinden uzun zaman ayrı kalmışlar. Hamza

²⁶⁷ Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler”, **Vakıflar Dergisi**, Ankara, 1942, s.279-304.

²⁶⁸ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s.168.

Şih, ilk önce Göcü mahallesinde Hacı İlyas'a rastlamış ve birbirleriyle hasret giderip sohbet ettikten sonra Hamza Şih, bir mendil içinde getirdiği sütü kardeşine vermiş. Hacı İlyas, sütün mendilden dökülmediğini görünce, onun kerametini takdir etmiş”.

“Hamza Şih, Hacı İlyas'a küçük kardeşleri Hacı Mustafa'yı sormuş. Hacı İlyas cevap verirken çift sürdüğü öküzlerin sabanını tek eliyle kaldırıp, batıya doğru çevirerek, Kızıлтаş köyünün olduğu yeri göstermiş. Bunu gören Hamza Şih, Hacı İlyas'ın erdiği mertebeye şahit olmuş. Hamza Şih, sonra Kızıлтаş'a gidip kardeşi Hacı Mustafa ile buluşmuş. Ayrılıktan bıkan bu üç kardeş, bundan sonra sıkça bir araya gelme kararı almışlar”²⁶⁹.

Halkın anlattıklarından özetlenen bu hikâyenin, tarihi veriler ile doğrulanması pek güç bir konudur. Hatta vergi-nüfus defterleri ve vakfiye kayıtlarından elde ettiğimiz netice, bu şahsiyetlerin hiç de kardeş olmadıklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca, ayrı ayrı ele alarak incelemeye çalıştığımız bahse konu Türk dervişlerinin, rivâyetlerde anlatıldığı gibi, uzun süre görüşemeyecek kadar uzak mesafelerde yaşamadıklarını, bahsedilen yerlerin bir beldenin mahalleleri gibi yakın olduğunu biliyoruz. Şayet doğruysa, rivatte geçen Hacı Mustafa, Depealan Zâviyesini kuran Şeyh Mustafa değil de, Hacı İlyas Zâviyesine mensup dervişlerden biri olmalıdır. Nitekim Kızıлтаş köyünün merkezinde yer alan tarihi mezarlıkta bu adla anılan bir türbe mevcuttur. Ayrıca Hacı İlyas XIV. yüzyılda; Depealan'da zâviye kurmuş olan Şeyh Mustafa ise XV. yüzyılda yaşamıştır. Öyle anlaşılmaktadır ki, Kırık nahiyesi kapsamında kalan söz konusu köylerde kurulmuş olan Şeyh Mustafa, Hacı İlyas ve Şeyh Hamza adıyla anılan zâviyelerin kurucu şeyhlerinin yaşadıkları zaman, halk tarafından biraz karıştırılarak hikâye edilmektedir²⁷⁰.

Yukarıda anlatılan rivayetlerdeki üç ermiş kardeş hikâyesinin, tarih içindeki gerçekliğini ortaya koymaya çalışırken, halk arasındaki rivâyetlerin öne çıkardığı önemli noktaları da açıklığa kavuşturmamız gerekecektir. Konuyla ilgili birinci nokta Akkoyunlu Devleti'nin bölgedeki faaliyetleri; ikinci önemli nokta ise halkın üç ermiş kardeş diye nitelediği kolonizatör Türk dervişlerinin kim oldukları ve kurdukları zâviyelerin etkinliği meselesidir.

13.1. Akkoyunlular ve Hacı İlyas

Akkoyunlu Devleti Oğuzların Bayındır boyuna mensup Türkmenler tarafından kurulmuş olup, Tur Ali Bey'in 1348'de Trabzon Komnen Devleti üzerine yaptığı akınlar ile tarih

²⁶⁹ Ülkü Kara, **a.g.t.**, s.145.

²⁷⁰ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 168.

sahnesine çıktığı kabul edilir²⁷¹. Akkoyunlu beyi Karayönlük Osman Bey'in oğlu olan Şehzade Yakup'un XV. yüzyılın birinci yarısında Kemah, Erzincan, Karahisar ve çevresine hâkim olduğu biliniyor²⁷². Buna bakarak, halk arasında yaygın rivâyetin kahramanının, Uzun Hasan'ın da amcası olan Yakup Bey olabileceği ihtimali kuvvetli gibi görünse de, Hacı İlyas vakfiyesinde sözü edilen kişi "Sultanoğlu Sultan Ahmet Han" diye anılmaktadır²⁷³. Bu noktada vakfiyede adı geçen Ahmet Han'ın kim olduğu konusu önem taşımaktadır.

Vakfiyenin tanzim edildiği 1367 (H. 768) tarihinde Osmanlı Devleti'nin sınırları buralara kadar gelmemektedir. Aynı dönemde, Giresun'un güney bölgesi Taceddinoğulları Beyliği ile Eretna Devleti arasında bir kaç kez el değiştirmiş, egemenlik mücadelesine sahne olmuştur. Söz konusu Türk beylik/devletlerinden hiçbirinde bu tarihe rast gelen Sultan Ahmet adında bir hükümdar kaydedilmemiştir²⁷⁴. Dönemin en mühim kaynağı kabul edilen *Bezm u Rezm* adlı eserde, Kadı Burhâneddin'e bağlı Şebinkarahisar hâkimi Melik Ahmet Bey adından bahsediliyorsa da²⁷⁵, onun iş başına getirildiği tarih, Hacı İlyas vakfiyesinin tanziminden 15 yıl daha sonraya rastlamaktadır²⁷⁶. Ancak bu tarihlerde Akkoyunlu devletinin başında Tur Ali Bey, onun da Kutlu Bey adlı oğlundan Ahmet Bey adında bir torunu vardır. Vakfiye senedinde Sultanoğlu Sultan Ahmet denildiğine göre, bu zat sonradan 1380'de Akkoyunluların başına geçmiş olan Sultan Ahmet Bey olarak düşünülebilir²⁷⁷. Şayet, Hacı İlyas Zâviyesine vakıf tahsisi yapan kişi bu Ahmet Bey ise, olay onun hükümdarlığı dönemine değil gençliği, şehzadeligi dönemine rast gelmektedir. Nitekim vakfiyede geçen tarihten yaklaşık yirmi yedi yıl sonra 1394'de Erzincan tarafları kendisine Eretna Devleti hükümdarı Kadı Burhâneddin Ahmet tarafından dirlik olarak verilmiştir²⁷⁸.

Ayrıca halkın rivâyeti içinde yer alan 40 atlı ifadesi de bize, buralara gelen kişinin bir hükümdar olmayacağını göstermektedir. Maiyyetindekilerin çok az olması, bahse konu şahsın daha çok bölgede gazâ/cihat faaliyetinde bulunan uç gâzilerinin hareket tarzına uyduğunu

²⁷¹ M. Halil Yinanç, "Akkoyunlular", *İA*, c. I, s. 251-270; Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, s. 270.

²⁷² F. Sümer, *a.g.m.*, s. 272.

²⁷³ *Trabzon VBM, 2113 nolu Vakfiye Defteri*, s. 333.

²⁷⁴ Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar*, c.III, KBY, Ankara 1996.

²⁷⁵ Aziz B. Erdeşir-i Esterebadî, *Bezm u Rezm*, (trc. Mürsel Öztürk), KTB, (Ankara, 1990), s. 273, 342,347,351; Hasan Tahsin Okutan, başka bir kuruma izâfe ettiği söz konusu vakfiyede adı geçen *Sultan Ahmet Han* adlı kişinin, Mengüçüklü beylerinden Şebinkarahisar hakimi Behramşah'ın Mehmet adlı oğlundan torunu Melik Ahmet Gazi olduğunu ileri sürer (Bkz. Okutan, *Şebinkarahisar*, s. 102). Ancak kaynaklar Melik Ahmet Beyin, 1380/81 yıllarında Şebinkarahisar'ın yönetimini eline geçirdiğini 1395 yılında da Kadı Burhâneddin'in hakimiyeti altına girdiğini nakleder (Bkz. *Tacüttevarih*, c. 1, s. 312-314; Mehmet Bilgin, "Türkmen Beylikleri ve İskan Hareketleri", *GTS*, s. 99. Ayrıca Mengüçüklülük için bkz. Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1980, s. 55-74).

²⁷⁶ Yaşar Yücel, *Mutahharten ve Erzincan Emirliği*, Ankara 1983, s. 239.

²⁷⁷ John E. Woods, *Akkoyunlular*, Çeviri S.Özbudun, İstanbul, 1993, s. 78.

²⁷⁸ F. Sümer, *Tirebolu*, s. 271; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar*, c. III, s. 51.

hatırlatmaktadır. Küçük bir süvari birliği ile çok hızlı ve kolay manevra yapabilen uç gâzilerinin, Pontus sınır bölgesine kadar sızması, o günün şartlarında sık görülen bir durum olmalıdır²⁷⁹.

Elde çok somut veriler olmasa da, yukarıdaki bilgilerden çıkabilecek neticeye göre, Hacı İlyas Zâviyesine vakıf tahsis eden ve Kırık nahiyesi kapsamındaki köylerde halkın Akkoyun padişahı olarak andığı kişinin, Akkoyunlu Devleti hükümdarı Tur Ali Bey'in torunu şehzade Ahmet olduğu sonucuna varmak mümkündür.

13.2. Hacı İlyas Vakfı

Hacıköy Zâviyesi ile ilgili eldeki en eski belge, yukarıda bahsi geçen Sultanoğlu Sultan Ahmet Bey tarafından bir ceylan derisi üzerine tanzim edilmiş vakfiye senedir. Eski Türkçe ile yazılmış olan vakfiye senedinin aslı, Hacı İlyas Zâviyesi mirasçıları elinde iken, 1970'li yıllarda görülen bir dava nedeni ile Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne teslim edilmiş, elde ise vakfiyenin fotoğraf ve transkripsiyonları kalmıştır. Ayrıca Şebinkarahisar üzerine yaptığı bir çalışması ile tanıdığımız Hasan Tahsin Okutan da bu vakfiyeden bahsederek şunları söyler: “Suretini Şebinkarahisar Evkaf Dairesinden aldığım bu vakfiyenin, aslını 1939 zelzelesinde ölen müftü Kerim Efendi oğlu Kasım'dan alarak, din öğretçüsü Mehmet saraç ve eski tapu kâtibi İsmail saraç ile birlikte okuduk ve inceledik. Aslını gördük. Vakfiye halen ölü Kazım'ın karısı yanında saklıdır”²⁸⁰.

Bizim bu çalışmamıza esas aldığımız metin ise, bahsi geçen vakfiye fotoğrafı ile Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü vakfiyeler dosyasında /arşivinde muhafaza edilen vakfiye transkripsiyonudur²⁸¹. Hacıköy Zâviyesi'nin vakfına ait olan bu metnin içindeki, o günün şartlarına göre yazılmış muhtevayı üç kısma ayırarak vermek, konuyu daha kolay anlamamızı sağlayacaktır.

Dualar ve övgülerden oluşan giriş kısmında dikkat çeken noktalardan birincisi, adına vakıf tahsis edilen kişinin, diğeri ise vakfa konu olan yerlerin belirtilmiş olmasıdır. Eski Türkçe metnin bu kısmında Hacı İlyas'tan “Kutbü'l-ârifîn tâcü'l-eimme şeyhü'l-İslam ve'l-müslimin üstadü'l-mürşidîn bi inâyet-i Rabbü'l âlemin (...) El-Hac İlyas mefharü'l evliyâ-i kirâm” biçiminde abartılı bir övgüyle bahsedilmiştir. Yöre halkından elde edilen tevâtürde Akkoyunlu hükümdarı olarak anılan ve vakıf tahsisini yapan kişiden ise bahsedilirken,

²⁷⁹ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s.170.

²⁸⁰ H. T. Okutan, **Şebinkarahisar**, s. 103.

²⁸¹ **Trabzon VBM, 2113/333.**

“...Mezra-ı Hacı kışlakiye Mezra-i Baybahan yaylakiye ki tavâbi-i Kal’a-i Kaygune²⁸² nâm sahayı zamanın padişahı Sultan ibni Sultan Ahmet Han Hazretleri devr-i saltanatında meclis-i şer’-i şerifte hâkimin huzurunda ve müşârün-ileyh Hacı İlyas Efendi veliyullah kendi ikrar-ı sahihi ve şer’-i vechile(...), mülkünü vakf ve tasadduk edilmek üzere...”²⁸³ ifadesine yer verilmiştir.

Bu ifadelerden kısaca çıkarılacak sonuç şudur: Vakfa konu olan yerler bu günkü Kızıltaş köyünün bir mahallesi olan Hacıköy ile Baybahan yaylası; adına vakıf tahsis edilen kişi, olayın tarihinden önce de burada yaşadığı anlaşılan Hacı İlyas ve vakıf tahsisi yapma konumunda bulunan Sultanoğlu Sultan Ahmet Han’dır. Vakfın tanzim edildiği tarihte bölge, dolayısıyla Hacıköy mezrası eski metinlerde Kala-i Kaygune/ Kolonia / Keyfûniye şeklinde anılan Şebinkarahisar’a bağlıdır²⁸⁴.

Vakfiye belgesinin giriş kısmından sonra zâviyeye tahsis edilen vakfın niteliği anlatılmaktadır. Özetle şöyle denilmektedir: “Hacı İlyas veliyullah hazretleri hayatta kaldığı müddetçe; vefatından sonra da erkek evladının en kemallisine ve bu minval üzere evladının evladına –kız tarafı hariç olmak üzere- ziraattan hâsıl olan rüsûmun onda biri veya beşte biri padişahın hakkı olmak kaydıyla deve, koyun, arı, değirmen, yayla ve meyve rüsûmunun; ulemâ, fukarâ ve miskine tevzîi tasarrufu, nezâreti ve mütevellilik görevi kendisine ait olmak üzere vakfedilmiştir. İş bu vakıf satılamaz, hibe olamaz, rehin verilemez, tebdil ve tağyir edilemez. Vakfı iptal etmek ve evladının gayrisinin yemesi de helal değildir”²⁸⁵.

Bu ifadeleri dikkate alarak söz konusu Hacı İlyas Zâviyesi ve vakfı ile ilgili şu tespitleri yapmak mümkündür: Vakfın tanzim edildiği Hicri 768/ Miladi 1367 yılında Hacı İlyas, kendi adıyla anılan/Hacıköy denilen yerin halkından biri olarak hayattadır ve zâviyesi işler durumdadır. Bu tarihte yöre yaylaları ile birlikte Türk yurdu haline getirilmiştir. Halkının geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Köyde koyun yetiştiriciliği, arıcılık yapılmakta ve değirmen işletilmektedir. Vergiye konu olacak kadar deve hayvanından da bahsedilmesi,

²⁸² Şebinkarahisar’ın antik çağlardan beri kullanılan adlarından birisi de Kaygune’dır. Bezm u Rezm s. 488’de bu isim Karahisar-ı Kögoniye olarak geçmektedir. Bundan başka aynı yer için Kolonia, Köğonya ve Kughuniye gibi adlar da kullanılmıştır. Osmanlı vergi defterlerinde ise kal’a-i Keyfuniye imlâsıyla ifade edilmiştir (BOA, TTD, nr. 37, s. 818. Ayrıca bkz. Fatma Acun, “Osmanlı Döneminde Anadolu Şehirlerinden Karahisar”, *Belleten*, LXV, Nisan ‘001, s. 168; Mehmet Bilgin, “Türkmen Beylikleri ve İskân Hareketleri”, *GTS*, s.94/Dipnottan). Vakfiyenin Kale mahallesi halkından Kemal Eren tarafından yapılan transkripsiyonunda burası Keyfune olarak okunmuştur (Karahisar’ın Tarihte taşıdığı adlar ile ilgili olarak bkz. *İslam Ansiklopedisi*, c. 14, s. 280). 1530 tarihli Muhasebe Defterinde bu isim *Kigoniyye* şeklinde yazılmıştır (Bkz. BOA, TTD, nr. 387, s. 575).

²⁸³ Trabzon VBM, 2113/333

²⁸⁴ Fatsa, Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri, s. 171.

²⁸⁵ Trabzon VBM, 2113/333.

Şebinkarahisar-Giresun ticaret yolu kervan taşımacılığından köyün yararlandığı kanaatini uyandırmaktadır. Vakfın mirasının Hacı İlyas neslinden gelen erkeklere bırakılması, o günün Türk toplumunun ataerkil ve monarşik örgütlenme biçimini göstermesi bakımından ilgi çekici bir durumdur.

Eski Türkçe metnin bu kısmına ait çevirisinde yer alan tekrarları ve abartılı övgüleri bir tarafa bırakacak olursak, vakfın tanzim tarihi ve sınırları da şöyle ifade edilmektedir: “Sultan Ahmet Han zamanında, iş bu hüküm Muharremü’l-haramın beşinci günü ve yedi yüz altmış sekiz senesinde yazılmıştır. Hayır ile tamam olmuştur. Vakfın hududu: Değirmen kurbundaki Maşatlı Kökü Kaya’dan Gökçe Harman’dan Taraklı Kaya’dan Aksırak Bendi’nden Kuz Kadın Çayırı’ndan Kara Kaya’dan Gözce Pınar’dan Kara Yaka’dan Gün yolu sürüp, Köse Köprüsü kurbundaki Kızıl Yar’dan Gün Diki’nden Gölcüğe Pınarı’ndan Yorulca Kaya’dan Geyik Gölü’nden Çocuklu Kaya’dan Ilıcak Dere’den Baybahan Gediği’nden Mescid’den Kalecik Kaya’dan, Nehr-i Saru Bey’in değirmenine müntehi Hazır olanlar: Mustafa Sıpahi, Hüseyin Sıpahi, İskender İmam, Ali Halife, Yahya Kiri, Osman Hatip, Şeyh Hasır, Ahmet Dede, Hacı Sinan, Seyyid Ali, Müderris Mehmet Şeyh, Yakup Sofu, Himmet Şeyh, İbrahim Çelebi, Ahmet İmam ve Yusuf Çelebi”²⁸⁶

Vakfiyenin, beddualarla biten bu son kısmında Şeyh İlyas vakfının sınırları tespit edilmiştir. Sınırların tespitinde kullanılan yer adlarının Türkçe ve eski oluşu, bölgedeki Türk yerleşiminin bu tarihten daha önceye denk düşüğünü göstermektedir. Nitekim vakfiyede yer alan bu bilgileri, XIX. yüzyılda yazılmış olan kadı sicilleri de doğrulamaktadır²⁸⁷.

Şahitler kısmında yer alan isimlerin de analizi yapılabilir. Bunlar arasında iki tane imam ve bir de müderris adının geçmiş olması Kızıldaş çevresinde, daha o tarihte bile iki câmi ve bir de medrese olduğunu göstermektedir. Himmet Şeyh ve Mehmet Şeyh adlı kişiler büyük ihtimalle Hacı İlyas Zâviyesi’nde hizmet veren sûfiye zümresindedirler. Ayrıca iki kişi de sipahi sıfatına sahiptir. Bunların hepsini bir arada düşündüğümüzde, vakfiyenin tanzim edildiği tarihte bölgenin Şebinkarahisar idari alanı içinde teşkilatlandırılmış köy ünitelerinden biri olduğu sonucuna varabiliriz. Öte yandan İbrahim Çelebi adından bahsedilmesi, bu gün Kızıldaş köyünde aynı adla anılan ailenin geçmişine ışık tutması bakımından önemlidir.

13.3. Tahrir Kayıtlarında Hacıköy Zâviyesi

²⁸⁶ Trabzon VBM, 2113/333.

²⁸⁷ Giresun Şer’iyye Sicilleri, 1445/101.

Vakfiye metninde zâviyenin bulunduğu yer, Kızıldaş adından bahsedilmeksizin Hacıköy olarak anılmaktadır. Zâviyenin kurulduğu yere bu adın verilmesi, kurucu şeyh efendi ile ilgili olmalıdır. 1455 tarihli vergi-nüfus defterinde, zâviyenin bulunduğu Hacıköy mezrası Kızıldaş'tan ayrı bir yer olarak gösterilmemiştir. Ancak, Kızıldaş halkı arasında, evlad-ı Şeyh Aydın diye bahsi geçen şahıslar zikredilirken, “Çırak veled-i Şeyh İbrahim-i Hacıköy, Zâviyedâr-ı vakıf” şeklinde yapılmış olan kayda bakarak, söz konusu zâviyenin bu tarihte Kızıldaş köyüne bağlı Hacıköy mezrasında bulunduğunu kabul edebiliriz. 1530 tarihli vergi kaydında ise Canik Livası'na bağlı Kırık-ili nahiyesi içinde müstakil bir mezra olarak Hacıköy'ün de yer aldığı görülmektedir²⁸⁸.

1455 yılında yazılmış olan tapu tahrir defterine göre Hacıköy Zâviyesi'ne ait vakfın mirasçıları ve Şeyh İbrahim oğlu Şeyh Çırak, zâviyedârlık görevi sebebi ile vergiden muaf gösterilmişlerdir. Öyle anlaşılmaktadır ki Şeyh İbrahim, oğlu Şeyh Çıraktan önce bu zâviyenin şeyhliğini yapmıştır. Şeyh Aydın'ın oğullarından biri olan Şeyh İbrahim, 1455 tarihinde muhtemelen ölüdür. Şayet hayatta olsa idi, onun tahrir kaydında zâviyedâr olarak yazılmış olması gerekirdi. 1455 yılında Çırak, Hacıköy Zâviyesi şeyhi ise, babası Şeyh İbrahim ve dedesi Şeyh Aydın tahririn yapıldığı tarihten çok önce; zâviye kurucusu olan Hacı İlyas'a yakın bir zamanda yaşamış olmalıdırlar. Bu durumda Şeyh Aydın'ın, Hacı İlyas'ın oğlu veya torunu olarak, vakfiyenin şartları gereği evlâd-ı vâkıftan biri sıfatıyla zâviyedârlık görevine bakmış olabileceğini ileri sürmek yanlış olmaz. Nitekim bu gün Kızıldaş köyünde yaşayan Aydınogulları, Hacı İbrahim-oğulları ve Hacı İmamoğulları kendilerini Hacı İlyas soyundan saymaktadırlar²⁸⁹.

1455 tarihli vergi defterinde evlad-ı Şeyh Aydın ibaresinin altında Çırak adından ayrı olarak Yevmihayır, Yusuf, Menteşe ve Şeyh Tac Ahmet oğlu Hasan gibi şahıslara yer verilmektedir. Bu isimlere ilaveten Kutlubey'in oğulları Ahmet Sufi, Ali ve Halil ile Bayezid'in oğulları Hamza ve Yusuf adıyla kaydedilmiş olan hâneler, yukarıda adı geçen Şeyh Aydın'ın oğulları ile birlikte “kadimlik yurtlarına muaflardır, 10 nefer” şeklinde, ayrıcalıklı kaydedilmişlerdir²⁹⁰. Yani devletin kendilerine temlik ettiği arazileri tasarruf eden ayrıcalıklı kişilerdir. 1530 tarihli özet defterde ise “mezra-i Hacı, mâlikâne-i vakf-ı evlâd-ı Hacı İlyas, el-müsellemiyeye 5 nefer” kaydı yer almaktadır²⁹¹. Bu tarihte yapılan kayıt özet niteliği taşıdığı için, Hacıköy Zâviyesi'nin bulunduğu yerdeki reâyadan veya başka meslek gruplarından

²⁸⁸ Bahaeddin Yediyıldız-Ünal Üstün, **OYTK-I**, s.385-386; **387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri (937/1530)-II**, s.147.

²⁸⁹ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 173.

²⁹⁰ B. Yediyıldız-Ü.Üstün, **OYTK-I**, s.385-386/411.

²⁹¹ **BOA, TD, nr. 387**, s.626.

sadece hâne sayılarını tespit edebiliyoruz. Ayrıca defterde Hacı İlyas Zâviyesi'nin zâviyedârlık veya mütevellilik görevlerini kimlerin yürüttüğünü de bilemiyoruz. Ancak bu tarihten yaklaşık olarak 50 yıl sonra²⁹² yapılan kayıtlarda, Hacı İlyas soyundan olduğu ifade edilen Mevlânâ Abdülhalim ve Mevlânâ İbrahim adlarından bahsedilmektedir. Hacıköy denilen yerin de, zâviye hizmetlerine karşılık olarak mâlikâne vakıf statüsü ile bu kişilere tahsis edildiği anlatılmaktadır²⁹³.

1547 tarihli mufassal vergi defterinde, Hacı İlyas evladına mâlikâne vakıf statüsünde tahsis edildiği ifade edilen mezra-i Hacı adlı yerleşim biriminde dört nefer yaşamaktadır. Bunlardan Yunus oğlu Himmet müderris-i hasbî ve bu yüzden avarızdan emin; onun kardeşi Osman ise köyün imamı olarak kaydedilmiştir. Bu tarihte Hacı İlyas vakfına toplam 350 akçe vergi ödemekle yükümlü yazılmış olan çiftçiler ise Mehmet oğlu Osman ile kardeşi Ali adlı iki kişidir²⁹⁴. Bu yerden başka da vakfa kaydedilmiş bir gelir kaynağı yoktur.

1642 tarihli avarız defterinde Kızıltaş köyü halkından ve hânehâ-i sâdât-ı izâmdan kaydedilmiş olan beş hânenin; bu yerden başka zâviye tesis eden bir Türk dervişi olmadığına göre Hacı İlyas soyundan gelenler olduğunu düşünmek yanlış olmaz. Bu kişiler Hüseyin oğlu Seyyid Mehmet, Ahmet oğlu Seyyid Hüseyin, Habib oğlu Seyyid Mehmet, Mustafa oğlu Seyyid Hasan ve Seyyid Bekir oğlu Seyyid Ahmet şeklinde ifade edilmiştir. Bu tarihte Kızıltaş köyü câmiinde imam-hatip olan şahıs ise Ali oğlu Mahmut adını taşımaktadır.

Aynı tarihte Kızıltaş'a yakın olan Depeköy, Sarıyakup, İşren ve Yuva köylerinde de sâdâttan ve meşâyıhtan kişilerin yaşadığına dair kayıtlar yapılmıştır²⁹⁵. Bu kişilerin Hacı İlyas ile kan bağı veya mânevî bir ilişkisi var mıdır bunu bilemiyoruz. Ancak yukarıya ismini kaydettiğimiz şahısların, 1788'de Sultan I. Abdülhamit döneminde yazılmış olan "serdar-ı kiramdan es-Seyyid Osman ve İbrahim ve Seyyid Halil, arz u hal edüp Karahisar-ı Şarkî sancağının Kırık nahiyesinde Mezra-ı Hacı mâlikâne evlad-ı Hacı İlyas..."²⁹⁶ şeklindeki kayıta adı geçen kimseler ile soy ilişkisinin olduğu açıktır.

1888 tarihli bir berâtta, Karahisar-ı Şarkî sancağının Kırık nahiyesine bağlı Hacıköy mâlikâne vakfının tevliyetine bakan Ahmet'in, bilâ-veled vefâtı nedeni ile yerine getirilen ve Hacı İlyas soyundan olan Hüseyin oğlu Abdullah'a verilen mazbatadan bahsettikten sonra "...Vakf-ı mezburun yedi yüz altmış sekiz tarihli sureti hükmünce Kolonia kalesine bağlı

²⁹² BOA, TTD, nr. 557, s. 29.

²⁹³ Fatsa, Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri, s. 174.

²⁹⁴ Emecen, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi, s. 271.

²⁹⁵ Emecen, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi, s. 328–330.

²⁹⁶ Bu beratın aslı, Hayri oğlu Yılmaz Dizdar'dadır (Kızıltaş köyü).

kıslakiye-i Hacı ve yaylakiye-i Baybehan nâm mezzarlar, cennet mekan Sultan Ahmet Hazretleri tarafından, evliyâullahtan Hacı İlyas için vakf olunup tevliyet ve tasarrufunu hayatta oldukça aziz-i müşârü'n-ileyhe ve ba'de evlad-ı zükûrunun eslahine erşed ve evrâ'ine neslen ba'de neslen şart ve ta'yin olduğu anlaşılmiş ve mumâ ileyh Abdullah dahi, mütevaffâ mumâ ileyhın asabe-i nesebiyesinden olup (...) Vakf-ı mezbûr hayratından bulunan tekye, el-yevm mevcut ve mamur bulunduğu...²⁹⁷ şeklinde devam eden ifadeler yer verilmektedir.

Yukarıdaki belgede de vakfın niteliği, tarihi, kim tarafından ve nasıl tahsis edildiği, vakfiye senedinde geçen ifadeleri doğrulayarak yeniden belirtilmektedir. Öyle anlaşılmaktadır ki, Hacı İlyas Zâviyesi bu tarihte de mevcut ve mamur olarak hizmetini sürdürmektedir. Hüseyin oğlu Abdullah adlı kişi de Hacı İlyas neslini temsil etmektedir.

Bir başka belge olan 1908 tarihli bir şer'iyeye kaydı, Kırık nahiyesinde yaşayan müstecir gayrimüslimlerin yıllık 50 kuruş bedel ile on beş–yirmi yıl kiraladıkları Baybahan yaylasının mülkiyetinden hak talep etmelerine karşı, vakıf mütevellisi tarafından açılan davanın tutanaklarını içermektedir. Bahse konu kadı sicilinde, “Giresun kazasına mülhak Kırık nahiyesinin Hacıköy ve Baybehan mezra'asına malikane ser-vakfından vazife-i muayyene ile mezra'adârlık cihetine bâ-berât-ı şerif-i âlişân mutasarrıf olan evlâd-ı vâkıftan Abdullah ibni Hüseyin Halife bundan akdem vefat edüp(.), Kızıldaş karyesi sakinlerinden Hacı İbrahim oğlu İbrahim Efendi ibn Abdullah..²⁹⁸ şeklinde devam eden ifadeler yer almaktadır. Bütün bu kayıtlardan Hacı İlyas Zâviyesi vakfının günümüze kadar gelen mirasçıları hakkında bir neticeye ulaşmak mümkündür. Nitekim bu gün Kızıldaş nüfusuna kayıtlı olan Hacı İbrahim oğulları ve Hacı İmam oğulları, yukarıda adı geçen isimleri ortak dedeleri olarak kabul etmektedirler²⁹⁹.

Hacı İlyas Zâviyesi'ne ait yapılarından hiçbiri maalesef günümüze ulaşmamıştır. Köy merkezinde ve Göcü mahallesinde bulunan câmiilerden hangisinin onun yaşadığı döneme

²⁹⁷ Sultan Abdülhamit'e ait olduğu anlaşılan bu beratın tercümesi Mehmet Evcioğlu tarafından 1951'de yapılmıştır (Bkz. **Giresun I. Noter arşivi, No. 3221**). Vakfiye muhteviyatı **GSS, 1445/119-122; 1444/101**'de yer alır.

²⁹⁸ **GSS, 1446/102-107; 1447**, s. 81-87; **1433/153**; Bahsi geçen kayıt, Kızıldaş'tan Hacı İbrahim oğlu İbrahim Efendi ile Yatmış, Kayalan ve Süllü azınlık halkından Uzun Sava oğlu Hacı Haralambo, arslan oğlu Hacı, deli Yani ve Deli Sava oğlu Vasil, Gorgor oğlu Yani, Lefter oğlu Yorika, Keşiş oğlu Yorika ve Temyur oğlu Haralambo arasında yaşanmış olan Hacı İlyas Vakfı'na ait arazi davası ile ilgilidir. Bu meselede Giresun kazası şer'iyeye mahkemesi, Derviş oğlu Hacı Mehmet Ağa b. İsmail b. İbrahim, Uzun İbrahim oğlu Şükrü Efendi b. Mehmet b. Halil, İmam oğlu Bekir Efendi b. Mehmet b. Hacı Ömer, Alaeddin oğlu Alibey b. Osman b. Salih, Mumcan oğlu Bilal Efendi b. Mahmut b. Mehmet gibi yörenin ileri gelenlerini dinleyerek gayrimüslimleri haksız bulmuş, yerin mütevellisi Hacı İbrahim oğluna devrine karar vermiştir.

²⁹⁹ 1909 yılında görülen dava tutanaklarından anlaşıldığına göre Hacı İlyas vakfı mütevellisi Hacı İbrahim oğlu Abdullah Halife 1899 yılında vefat etmiş ve mütevellisi görevi oğlu İbrahim'e verilmiştir (**GSS, 1447**, s. 84. Ayrıca bu bilgiler, yukarıdaki beratlarla bakılarak ve mirasçılarına sorularak elde edilmiştir).

indiği konusunda da bir fikir sahibi değiliz. Yapılı türbesi yoktur, ancak Şer'iyye kayıtlarında da bahsedilen³⁰⁰ mezarının yeri yöre halkı tarafından bilinmekte, fakat üzerine bina yapmanın sakıncalı olduğuna inanılmaktadır.

13.4. Sonuç ve Değerlendirme

Bir çok köy ve mezraya adını veren, elinin emeği ve alnunun teri ile dağ başlarında yurt açıp yerleşen; Şehirlerdeki emsallerinin aksine sadece ibadetle meşgul, sadaka ile geçinen biri olmak yerine ekip-biçen, üreten, imar eden ve yeri geldiğinde gazâ faaliyetine katılan ilk dönem Türk dervişleri ve kurdukları zâviyeler, daha derinlemesine incelemeler yapmayı hak etmiş unsurlardır.

Bu zâviyenin başka özellikleri yanında en önemli tarafı, mer L. Barkan'ın ifadesiyle kolonizasyon metoduna örnek teşkil etmiş olmasıdır. Nitekim Anadolu'nun başka yerlerinde olduğu gibi, Türk konar-göçerlerin yerleşik yaşama geçmelerini sağlayan zâviyelerin kurucuları veya adına zâviye kurulan dervişler genellikle o yerde meskûn olan oymak beyleridir. Hacı İlyas'ın da, elinde asa belinde teber dolaşan cezbeli klasik bir derviş olmadığı; her halde nüfuzlu bir Türk beyi, kabile reisi olduğu, yaşadığı yere adını vermesinden ve yakınlarının kayıtlara kadimlik yurtlarına eşerler olarak yazılmalarından; yani buldukları yörede eskiden beri yaşayarak vergiden muaf tutulmuş asker olmalarından anlaşılmaktadır.

Sadece yukarıda içeriğinden bahsettiğimiz belgelere bakarak, Hacı İlyas Zâviyesi'nin hangi sufi ekole bağlı olduğu konusunda bir Şey söylemek güçtür. Ancak, Anadolu'da rastlanan zâviyelerin çoğunun, bizim örneğimizde olduğu gibi Osmanlı hâkimiyetinden önceki beylerin himayeleriyle kurulmuş ahi zâviyeleri olduğu, Osmanlı yönetimine girdikten sonra da gelen geçen yolculara (ayendeye ve revendeye) hizmetleri karşılığında ayrıcalıklı durumlarını sürdürdükleri bilinmektedir³⁰¹.

Hacı İlyas Zâviyesi diğer zaviyeler de olduğu gibi faaliyet gösterdiği asırlarda bölgenin fetih ve iskanında önemli rol oynamıştır. Zaviye, vakfının gelirleri ile bölge halkına hizmet etmiş, toplumun Şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

14. Şeyh Mustafa Zaviyesi

³⁰⁰ Giresun Şer'iyye mahkemesi kayıtlarında "... Kırık nahiyesinin Kızıldaş köyünde defin-i hâk ıtır-nâk olan Şeyh İlyas kuddise sırruh..." ifadesiyle metfun olduğu yer doğrulanmaktadır (Bkz. GSS. 1444, s. 101).

³⁰¹ Fatsa, Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri, s. 176; Barkan, a.g.m, s.292.

Şeyh Mustafa Zaviyesi bugün Giresun'un Dereli ilçesine bağlı Yavuzkema1 belde1inde Depealan 1imdiki adıyla Şeyhler'de kurulmuştur. Şeyh Mustafa Zaviyesi hakkında yöre halkı arasında anlatılan rivayetler 1u 1ekildedir:

“Aslında Konya'da yaşıyan Şeyh Mustafa'nın babası, Selçuklu ailesine mensup Alâeddin adında biri imiş. Bu nedenle kurduğu sülaleye 'Alâeddinoğulları' denilmiş. Babası vefat edince geriye kalan diğer kardeşleri Osman ve Ali arasında aşiretin liderliği konusunda anlaşmazlık çıkmış. Yönetimi ele geçiren Ali, diğer kardeşleri Mustafa ve Osman'ı yenilgiye uğratarak kendi bölgesinden uzaklaştırmış. Kardeşlerinin gadrine uğramaktan korkan Osman ile Mustafa Karadeniz bölgesine, yani Giresun'a gelmişler. Batlama havâlisini elinde tutan Çakırmelikoğulları ile tanışmışlar ve emrindeki kuvvetlerle onların himayesine sığınmışlar. Devrin hükümdarından yurt istemişler. Karagöl ile Çaldağı arasındaki yaylalar, çayırılık ve ormanlık alanlar kendilerine yurt olarak verilmiş.

Tokat Beyi'nin çağrısına uyan Şeyh Mustafa ve Osman, yanlarında adamları olduğu hâlde o taraflara gitmiş. Ancak kendilerine pusu kurulduğunu fark edince geri dönmüşler. Osman kurulan pusuda öldürülmüş. Şeyh Mustafa dönüşünde bugünkü Kızıлтаş'ın Göcü Mahallesi'ne gelmiş. Hacı İlyas'ın neslinden Hacı İbrahim'in,Fatma adındaki kızıyla evlenmiş. Kızıлтаş'ta o sırada faal durumda olan medresede hocalık yapmaya başlamış. Daha sonraki tarihlerde, bu medreseden icazet alanlar arasından seçilen kimseler Trabzon'da veya İstanbul'da bulunan medreselere gönderiliyormuş.

Şeyh Mustafa daha önce halkıyla birlikte kendisine yurt olarak verilen Depealan ve Bodar'a gelerek câmii yaptırmış ve yanına bir medrese; Depealan'da da zaviyesini kurdurmuş. Sonradan bölgeye gelen Akkoyunlu padişahı ona buraları vakıf etmiş.”³⁰².

Anadolu'nun İslâmlaşması aşamasında, Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesini iskân alanı olarak seçen Oğuz / Çepni topluluğunun içinde bulunan, Horasan-Türkistan ekolüne bağlı Türk dervişlerinden biri de Şeyh Mustafa'dır. Osmanlı idaresinin bölgede tesisinden önce Pontus sınırında birer Uç gâzisi olan emsalleri gibi³⁰³ Şeyh Mustafa da, Çepni akınlarına katılıp fetih ve iskan faaliyetinde bulunmuş; başında bulunduğu aşiretine Yukarı Aksu Havzası yurt olarak verilmiştir. Başlangıçta lokal bir kolonizasyon hareketi niteliği taşıyan Şeyh Mustafa ve benzeri Zâviyeler, Osmanlı idaresinin bölgede tesisinden sonra Sultanlar

³⁰² Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 95-96.

³⁰³ Bölgede ilk dönem Türk dervişlerinin kurduğu çok sayıda Zâviyenin varlığından vergi ve vakıf kayıtları bahsetmektedir. Bunlardan bazıları: Tokat yöresinde Sinan Beğ (Başçiftlik), Ahi Pehlivan (Niksar); Ordu yöresinde Şid Abdal (Kabataş) ve Şeyh Abdullah; Giresun yöresinde Şeyh İdris (Piraziz), Ahi Kasım (Yağlıdere), Yakup Halife (Giresun Merkez), Mevlanâ Ede Derviş (Tirebolu) ve Şeyh Mustafa (Dereli) (bkz. **BOA, TTD, nr. 387**, s. 578, 599, 600, 605, 607, 627, 762).

tarafından vakıflar tahsis edilerek güçlendirilmiş ve kırsal yaşamın çoğu sosyal problemlerinin çözümü için görevlendirilmişlerdir.

Giresun ili sınırları içinde, Karagöl dağı ile Çaldağı arasında kalan yüksek çayırlar, yaylalar ve ormanlık alanlarla kaplı; Aksu deresini besleyen yukarı havzaya, bölge halkı arasında Gırık denir. Ortaasya'yı andıran bu bölge, konar-göçer Türk topluluklarının sosyal yaşamına uygun bir coğrafyaya sahiptir. Burası Ortaçağ'da Karadeniz iskelelerine uzanan İpekyolu üzerinde bulunması nedeni ile çeşitli köprü ve yol gibi tarihî kalıntılara sahip bir bölgedir. XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Moğol/ İlhanlı baskısından kaçan diğer Türk toplulukları gibi, Oğuzlara bağlı oymak veya aşiretlerden biri olduğu anlaşılan Kırıklı, bahse konu bölgeyi kendine yurt olarak seçip yerleşince, bu yüksek coğrafyanın adı da, vergi-nüfus defterlerinde Kırık-ili şeklinde tesmiye olunmuştur³⁰⁴.

Selçuklu beyliklerinden biri olan Hacıemiroğulları hükümdarı Gâzi Süleyman Bey'in 1397 yılında gerçekleştirdiği fetih ve iskân faaliyetinden sonra, söz konusu bu bölgede, giderek köy (karye) sisteminin kurulduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı yönetimi altına girişiyle başlayan yeni süreçte, adlî bakımdan kadı nâibinin tasarrufuna konu olduğu için defterlerde niyâbet-i Kırık, daha sonraki dönemlere ait vesikalarda ise, artık nâhiye-i Kırık şeklinde anılan bu küçük idarî/mâlî ünite, şimdi Dereli ilçesine bağlı Yavuzkema beldesi ile çevresindeki birkaç köyü kapsamaktadır³⁰⁵.

Hacıemiroğulları egemenliğinden sonra, kısa da olsa Akkoyunlu idaresinde kaldığı anlaşılan Kırıklı aşiretinin bu yüksek yurdu, 1455 tarihli vergi kayıtlarına göre Osmanlı'nın Canik-i Bayramlı vilayeti içinde, 26 köyü ve 3 mezrası olan, reâyâ ve askerî zümresi belli önemli bir nâhiye konumuna gelmiş gözükmektedir.

Bu rivayetlerdeki bilgiler tarihi belgelerle tam olmamakla birlikte uyduğu söylenebilir. 1455 tarihli vergi defterinde Canik vilayetine bağlı küçük bir adlî ünite (niyâbet) olan Kırık ile ilgili sayfanın baş kısmında "Niyâbet-i Kırık, ez takrir-i kethüdâ Şeyh, divan başı"³⁰⁶ ifâdesine yer verilmektedir. Bu kısa cümleden, Kırık nâhiyesinin idâri, askerî (kethüdâ) ve mâli (divanî) açıdan yöneticisinin Şeyh Mustafa olduğu anlaşılmaktadır. Onun adını taşıyan vakfın müştemilatından olan Bodar Câmii'nin kitabesinde 1410 yılı işaret edildiğine göre, bâkir bir coğrafya olan bu havza, ilk kez Şeyh Mustafa komutasındaki aşiret kuvvetleri tarafından iskana açılmıştır. Bu yönüyle yörede uç gâzisi başka derviş toplulukları

³⁰⁴ Mehmet Fatsa, **XV ve XVI. Yüzyıllarda Giresun Kırsalının İdari ve Sosyal Tarihi**, Ankara, 2005, s. 385.

³⁰⁵ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 95.

³⁰⁶ Bahaeddin Yediyıldız-Ünal Üstün, **OYTK-I**, s. 381.

gibi Şeyh Mustafa da Gâziyân-ı Rûm'dan bir Türk dervişi, alp erendir. Onun gibi Gâzi Süleyman Bey idaresinde fetih ve ilk iskân hareketine katılan Çakır oğlu Pir Kadem Kethüdâ da başka bir bölgenin (Batlama Vâdisi'nin) kethüdâsı olarak görevlendirilmiştir. Şeyh Mustafa, 1397 yılında yaşanan fetih ve iskân faaliyeti sırasında, muhtemelen yaşının olgunluk çağında buralara gelmiştir. Bu durumda halk arasında bahsedilen Şeyh Mustafa-Çakırmelik oğulları ilişkisi genel hatlarıyla doğrudur³⁰⁷.

14.1. Tahrir Defterlerinde Şeyh Mustafa Zaviyesi

Şeyh Mustafa zaviyesi hakkında bilgi veren en eski kayıtlar 1455 tarihli mufassal tahrir defteridir. Osmanlı yönetiminin 1427 yılında bölgede kurulduğunu bize haber veren bu tahrirde, Şeyh Mustafa Zaviyesi'ne tahsis edilmiş olan yerlerden haber verilmesine karşın, söz konusu Bodar zaviyesinin zâviyedarlık görevine kimin baktığına dair bir bilgi sunulmamaktadır. XIX. yüzyıla ait şer'iyye sicillerindeki kayıtlarda ise "Kırık Nahiyesi'nin Tepe-alanı karyesinde vâki Şeyh Mustafa Zaviyesi (...)/vakf-ı mezkur, cennet mekan firdevs-i âşiyân aleyhür'-Rahman ve'l-Gufran Sultan ebu'l-Feth Mehmet Han Gazi Hazretlerinin evkaf-ı şerifesinden olup..."³⁰⁸ kaydı yer almaktadır.

Ayrıca Bodar Mahallesi'nde bulunan bir mezar şâhidesinde "Cennet mekân Fâtih Muhammet Hân Hazretlerinin Zâviyedârı Alaeddinzâde Şeyh Mehmet"³⁰⁹ ifadesi yer almaktadır. Bu bilgiler, bahse konu zâviyeye Fatih döneminde vakıf tahsisi yapıldığını teyit etmektedir. Ayrıca söz konusu zâviyeye ait evrak arasında bulunan bir belgede, 4 Zilhicce 1302 (1885) tarihli fermana atıf yapılarak, vakfın tarihi 870 Rebiülevvel evâsıtı olarak tespit edilmektedir. Bu tarih miladi 1465/66 yılına denk düşmektedir³¹⁰. Bu bilgilerden hareketle Şeyh Mustafa Zâviyesi'ne –belki ilk olmasa bile-1455 yılından birkaç yıl önce, ama Fatih Sultan Mehmet'in hükümdarlığının ilk yıllarında vakıf tahsisi yapıldığı ve bu tahsisten kısa bir süre sonra da Şeyh Mustafa'nın ölmüş olabileceği üzerinde düşünülebilir. Söz konusu mufassal defterde Karye-i Bodar, Mezra-i Kayaalan, Mezra-i Mence, Karye-i Göcekse, Karye-i Depealan şeklinde anılan beş köy ve mezra içindeki yerler Zâviye vakfına gelir kaydedilmiştir³¹¹. Zâviyenin merkezinin bulunduğu şimdiki Şeyhler/Düz Mahalle ile ilgili kayıt ise aynen şöyledir:

³⁰⁷ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 96.

³⁰⁸ **GŞS**, 1403, s.173

³⁰⁹ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 97.

³¹⁰ 1316 (1898) tarihli belgenin aslı Nuri oğlu Hayrettin Yazar'da bulunmaktadır.

³¹¹ B.Yediyıldız-Ü.Üstün, **OYTK-I** s.394-397.

“Karye-i Depealan, vakf-ı Zâviye-i Şeyh Mustafa, evvelden iki baştan tasarruf oluna gelmiş. Giru ber- karar-ı sâbık mukarrer kılındı. İki baştan tasarruf oluna/ Şeyh Veli, Zâviyedâr, Ali veled-i Şeyh Ali, hayyat, ekinlü/Yakup birader-i mezkûr Ali, ekinlü/ İsmail veled-i Zekeriya, nîm/ Hasan veled-i Yusuf, nîm/ Ramazan veled-i Şâdi, ekinlü/ İskender veled-i Zekeriya, caba/ Mehmet veled-i Zekeriya, mücerred/ Hüseyin veled-i Menteşe, mücerred/Çiftlik-i hassa-i Zâviye-i mezkûr: Bir öküz / Cem’an 9 nefer, (hâsıl) 767”³¹²

Osmanlı vergi defterinde geçen bazı kavramlara aşına olmayanlar için ifâde edecek olursak; “iki baştan tasarruf” demek, köy iki açıdan yâni hem vergileri ve hem de toprak mülkiyeti bakımından, eskiden beri bahse konu şeyh efendiye/Zâviyeye ait demektir. Diğer kavramlardan hayat terzi, ekinlü 40 dönüm toprak sahibi, nîm 80 dönüm toprak sahibi, caba topraksız hâne sahibi çiftçi ve mücerred ise yetişkin ama bekâr erkek anlamına gelmektedir. Bu durumda vergi kaydından anlaşılmalıdır ki, Depealan şeklinde yazılmış olan bugünkü Yavuzkema Beldesi Şeyhler/Düz Mahalle’nin 767 akçe tutan vergi gelirleri, Şeyh Mustafa Zâviyesi’ne evvelce olduğu gibi, bu tarihte tekrar tahsis edilmiş, yerin hukukî statüsü de değiştirilmemiştir. Ayrıca söz konusu zâviyenin zâviyedârı/postnişini olan Şeyh Veli’nin bu köyde yaşadığına işâret edilmektedir. Şeyh Mustafa vakfından yazılmış olan yerlerde veya çevre köylerde zâviyedâr olarak kayda geçmiş başka da kimse yoktur. Bu durumda Şeyh Mustafa, 1455 yılından önceki bir zamanda vefat etmiştir, yerine ise –muhtemelen oğlu- Şeyh Veli geçmiştir.³¹³

Yukarıda incelenen Şeyh Mustafa Zâviyesi vakfından kaydedilmiş olan Karye-i Bodar ve Mezra-i Kayaalanı halkı birlikte yazılmış ve bunlardan on üç nefer için “yurtlarıyla evvelden muaf olagelmişler, muaflardır”³¹⁴ ifadesine yer verilmiştir. Yâni zâviyedeki görevleri nedeni ile devletçe kendilerine yer/yurt verilmiş ve vergilerden de muaf tutulmuşlardır. Bunlar: Yenice oğlu Davut, Şeyh Ali oğulları Mahmut ve Rasûl, Turgut oğlu Hızır, Cüneyt oğulları Mehmet ve Halil, Bâyezıd oğlu Seydi Ahmet, Seydi Ahmet’in oğlu Hübel, Şeyh Halil oğlu Şeyh Saru; bu tarihte köyün imamı olan Hamza Fakih oğlu Mevlânâ Abdullah, Şeyh Hüseyin Dede oğulları Ali Dede, Hasan ve Halil adını taşıyan kimselerdir³¹⁵. İçlerinde zâviyedâr kaydedilmiş birisi bulunmamasına rağmen, Şeyh Saru’nun, şeyh sıfatıyla bu köydeki varlığı ve defterde zâviye hizmetkârı Halil adında birinin zikredilmiş olması bizi burada söz konusu

³¹² B.Yediıldız-Ü.Üstün, **OYTK-I**, s. 395–396.

³¹³ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 98.

³¹⁴ B.Yediıldız-Ü.Üstün, **OYTK-I**, s. 396.

³¹⁵ B. Yediıldız-Ü.Üstün, **OYTK-I**, s. 396.

zâviyeye ait bir ünitenin var olduğu sonucuna götürmektedir. Bu iki yerin zâviyeye tahsis edilmiş gelirleri toplamı ise 321 akçedir³¹⁶.

Bodar'da adı geçen kişilerin Şeyh Mustafa ile nesep ilişkisi nedir, bunu kesin olarak bilmek mümkün değildir. Ancak Depealan Zâviyesi'nin postnişinliğini yapan Şeyh Veli'nin, - arz ettiğimiz tevâture uymasa da, evladı vâkıftan olması gerektiği için- Şeyh Mustafa'nun oğlu veya torunu olma ihtimali kuvvetlidir. Nitekim 1455'te Hacıköy Zâviyesi'nin geçmişte zâviyedârı olduğu ifade edilen Şeyh İbrahim vefat edince, zâviyedârlık görevine oğlu Çırak getirilmiş gözükmektedir³¹⁷. Kesinlik ifade eden bu bilgi, tevâtürde naklettiğimiz Şeyh Mustafa'nun, aynı havzadaki köylerden Kızıtaş'ta zâviyesi olan Hacı İlyas'ın torunlarından Fatma Hatun ile evliliği konusunu da bir ölçüde doğrulamaktadır.

1485 tarihli tahrir kaydında, daha önce vergiden muaf yazılmış olan Şeyh Veli'nin, bu defa oğlu Emre, yaklaşık 40 dönüm arazi tasarruf eden reayâ zümresinden ekinli bennak yazılarak muafiyeti kaldırılmış gözükmektedir. Halkın arpa, buğday ekimi ve hayvancılık yaptığı anlaşılan altı hâneli Depealan köylüleri arasında bu tarihte zâviyedâr olarak herhangi bir kimsenin yazılmamış olması, zamanla Osmanlı yönetiminin bazı ayrıcalıkları kaldırması ile ilgilidir. Bu tarihte Depealan halkının zâviyeye ödediği vergi miktarı ise 419 akçedir³¹⁸.

Yine 1485 tarihli vergi kaydında, Depealan köyünden başka Mence, Bodar, Göçekse (şimdi Gücese), İkinci ve Gartalan yerleşmeleri de Şeyh Mustafa Zâviyesi vakfına bağlı yazılmıştır. Buna göre Depealan'da on kişiden 419, Mence'de dört kişiden 83 akçe vergi alınırken; Bodar'da yirmi beş hânedan hiç vergi alınmadığı, vakfa konu diğer yerlerin ise tamamıyla boş yazıldığı görülmektedir³¹⁹. Başka bir deyişle buralarda mükellef kaydı yoktur. Eskiden beri kullandıkları topraklarında vergiden muaf olan Seyyid Ahmet oğlu Yakup, Bodar Câmii'nin müezzini; Davut oğlu Şeyh Sâdi ise hatip-i câmii olarak aynı câmiinin vâizi; Şeyh Hüseyin oğlu Çırak ise sipahizâde, yurduyla muaf biçiminde 1485 yazımında kaydedilmişlerdir. Öte yandan 1455'te adı geçen Saru oğlu Hoşkadem, 1485 yılında da henüz hayattadır. Yukarıda zikrettiğimiz Şeyh Halil oğlu Şeyh Saru ise bu tarihte yaşayanlardan biri olarak kayıtlarda yer almamıştır.

³¹⁶ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 989.

³¹⁷ B. Yediıldız-Ü. Üstün, **OYTK-I**, s. 395.

³¹⁸ B. Yediıldız-Ü. Üstün, **OYTK-II**, s. 451.

³¹⁹ B. Yediıldız-Ü. Üstün, **OYTK-II**, s. 451-453.

1485 yılında Şeyh Hüseyin oğlu Çırak, sipahizâde olduğu için defterde “kadimlik yurduyla muaf, eşer” yazılmıştır³²⁰. Bu ifadeye bakarak, -kesin olmasa bile- Şeyh Hüseyin ve oğlu Çırak’ı Depealan Zâviyesi’nin kurucusu ve bir sipahi beyi olan Şeyh Mustafa’nın başka bir oğlu veya torunu olarak kabul edebiliriz. Bu durumda Şeyh Veli’yi Depealan Zâviyesi’nin; Şeyh Hüseyin’i ise Bodar bulunan kurumların evlad-ı vâkıftan hizmetkârı yani zâviyedârı biçiminde gören bir yaklaşımı yabana atamayız. Ayrıca “sefere hazır kişi” anlamına gelen “eşer” kavramının kullanılması, Zâviyedârların askerî görevine işaret etmektedir. Başka bir ifâdeyle Şeyh Mustafa Zâviyesi, sosyal ve dinî görevlerine ilâve olarak Osmanlı tımarlı ordusu için asker de beslemektedir.

1530 tarihli Muhasebe Defteri’nde, “Evkâf ve emlâk der, Kaza-i Canik” başlığı altında Zâviye vakfına gelir yazılan yerlerden; Depealan’da yirmi mükelleften 507, Mence’de sekiz mükelleften 297, Bodar’da yirmi altı mükelleften 457 akçe vergi alındığı anlatılmaktadır. Ayrıca hâriçten ekildiği için mükellef gözükmeyen Göçekse’den 55 ve Ekinci mezrasından da 110 akçe gelir sağlandığı ifade edilmektedir³²¹.

1547 tarihli vergi defterininde Depealan’ında “meşihat-ı der tasarruf” olan Şeyh Emrullah’ın, vakfa konu olan yerleri “bâ-berât-ı sultanî” şeklinde padişah izni ile tasarruf hakkının teyit edildiği belirtildikten sonra; Şeyh Emrullah’ın Ali ve Veli adlı iki oğlu ile vakfın başka bir mirasçısı olan Mustafa’nın oğulları Nasuh, Mevlânâ Hüseyin adlı kişilerin de hukukî müştereklikleri tescil edilmektedir. Ayrıca Depealan’ında yaşadığı ifade edilen yirmi beş mükelleften altısı Zâviyedârzâde şeklinde zikredilmişlerdir. Bunlar Ali oğlu Mahmut, kardeşleri Rasül, Hasan ve Hüseyin ile Veli oğulları Mahmut ve Ali adlı kişilerdir³²². Bu tarihte söz konusu zâviyeye, Depealan’da yirmi beş mükelleften 936, Mence’de dört mükelleften 478, Bodar’da yirmi yedi mükelleften 999, Göçekse’de dokuz mükelleften 650 ve hâriçten ekildiği anlaşılan Ekinci mezrasından 250 akçe gelir aktarıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca Bodar’da meskûn Veli oğlu Mahmut imam, Şeyh Sa’di oğlu Mehmet de hatib-i câmi kaydedilmiştir³²³.

Bir başka tahrir ise II. Selim döneminde yazılmış olan tahrir defterdir. Ancak bu defterin tarihi net değildir. Bu deftere göre Bazarsuyu kazasına bağlı Kırık nâhiyesi içinde üç önemli zâviyeden söz edilmektedir. Bunlar Hacı İlyas Zâviyesi, Hamza Şeyh Zâviyesi ve Şeyh Mustafa Zâviyesi’dir. Bahsi geçen kayıta Şeyh Mustafa Zâviyesi’ne vergi ödemekle mükellef

³²⁰ B. Yediöldüz-Ü. Üstün, OYTK-II, s. 453.

³²¹ TTD, nr. 387, s.628.

³²² Fatsa, Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri, s. 100; BOA, TTD, nr. 255, s. 509.

³²³ Emecen, Doğu Karadeniz’de İki Kıyı Kasabasının Tarihi, s. 284-287.

dört köy, bir de mezra bulunmaktadır. Bunlardan Ekinci mezra, diğer Depealan, Mence, Bodar ve Göçekse ise karye statüsündedir. Bu tarihte Şeyh Emrullah Zâviyedârlık görevini sürdürmektedir. Ayrıca Şeyh Emrullah ve oğulları Ali ve Veli ile Mustafa oğulları Mevlânâ Hüseyin ve Nasuh; Ali'nin oğulları Derviş Mahmut, Hasan, Hüseyin ve Rasül Dede, Zâviyedeki hizmetleri karşılığında vakıf yerlerin gelirlerini tasarruf eden kişiler olarak anılmaktadır³²⁴.

Bu tarihten XIX. yüzyıla kadar elimizde bulunan en önemli bilgiler, 1642 tarihli avarız defteri ile Bodar Câmii'nde imam olarak görevlendirilmiş olan Şeyhoğlu³²⁵ Süleyman sonra oğlu Ahmet, sonra oğlu Şükrü, sonra oğlu Nuri Efendi'den intikâlen gelen belgeler muhteviyatında yer almaktadır. XIX. yüzyıla ait berâtlarda ve tapu kayıtlarında bu ailenin, Şeyhoğulları unvanından başka bir de Fındıkmolla- oğulları adıyla anıldıkları anlaşılmaktadır. Bu belgelerden tarihi en eski olan Arapça el yazması bir silsilenamedir. 20x60 ebadında özel bir kâğıt üzerine düzgün bir hat ile yazılmış olan Hicrî 1001 (M. 1593) tarihli bu metinde, Hz. Peygamberin ahfadı övüldükten sonra şu ifadeler yer verilmektedir: "...Kırık kazasında Seyyid Abdurrahman b. Seyyid Mustafa b. Seyyid Mehmet b. Seyyid Ali ve Siyâmi b. Seyyid Ahmet ve Musa b. Veli b. Seyyid Mahmut bin Seyyid Veli b. Seyyid Ali b. Seyyid Ahmet..."³²⁶.

1642 tarihli avarız defterinde yer alan kayıtlarda Depealan'da "Hânehâ-i sâdât ve Zâviyedâr" olarak yazılmış on yedi kişiden söz edilmektedir. Bu kişilerden Nasuh oğlu Şeyh Halil, "Zâviyedâr-ı karye-i mezbûr" şeklinde anılmıştır. Yani bu tarihte Depealan Zâviyesi şeyhi Şeyh Halil'dir. Ayrıca Şeyh Halil'in kardeşleri Şeyh Mehmet, Şeyh Rasül ve Şeyh Mahmut adları, burada yaşayan kişiler arasında kaydedilmiştir. Bahse konu fermanla geçen Şeyh Mahmut muhtemelen bu kişidir. Bir başka ihtimal olarak, yine bu kişiler arasında anılan Hüseyin oğlu Şeyh Mahmut üzerinde durulabilir. Köydekiler arasında "Zâviyedâr-ı karye-i mezbûr" biçiminde yazılmış olan Mehmet oğlu Muslu'dan başka; diğer Mehmet'in oğulları Seyyid Şeyh Hasan, Seyyid Bekir ve Halil Şeyh; Bekir oğlu Hüseyin Şeyh ve kardeşi Ali; Habip oğlu Şeyh Mehmet, Ali oğlu Şeyh Mehmet ve Nasrullah oğlu Şeyh Mehmet adları³²⁷ ön plana çıkmaktadır.

³²⁴ BOA, TTD, nr. 557, s. 29.

³²⁵ Fatsa, Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri, s.100; Tapu Defteri No 25/1302; 45/1306; 163/1292; 164/1292.

³²⁶ Fatsa, Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri, s. 100.

³²⁷ Emecen, Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabasının Tarihi, s. 333.

XVII. yüzyılın ikinci çeyreğinde Depealan'daki zâviye önemli bir yoğunluğa sahiptir. Öyle anlaşılmaktadır ki, Yukarı Aksu Havzası'nda bulunan köyler ile bu zâviye arasında ilgi ve alaka artmıştır. Nitekim Kösehasan ve Melense köylerini kapsamına alan ve Kösehasan'da medrese, câmi, su kuyusu ve zâviye imâreti kurulduğuna ilişkin Şeyh Mahmut vakfiyesinin tanzim tarihi de bu zaman dilimine denk düşmektedir. 1643 tarihli vergi kaydında, Melense ve Kösehasan köyleri birlikte anılmış ve burada, "...tahsil-i ilim için talebeye hücreler bina ve tahsil-i ilim olunup." denilerek medresenin varlığı doğrulanmıştır³²⁸.

14.2. XIX. Yüzyılda Depealan/Şeyh Mustafa Zâviyesi

XIX. yüzyılda Şeyh Mustafa zaviyesi ve faaliyetleri hakkında bilgi veren kaynaklar içinde en önemlisi hiç şüphesiz ki Şeriye Sicilleridir. Bu defterlerde Şeyh İdris, Şeyh Musa, Yakup Halîfe ve Hasan Dede zaviyelerine ait çok sayıda kayıt olmasına karşın Şeyh Mustafa Zâviyesi'ne dâir, aynı yoğunlukta yoktur. Buna rağmen yüzyılın ikinci yarısına ait bir şer'iyye sicilinde, Şeyh Mustafa Zâviyesi ve galle mutasarrıflığı hakkında Şeriye sicilinde şu kayıtlar yer almaktadır;

1-Trabzon vilayeti Giresun kazası Kırık nâhiyesinin köylerinden Depealan'da faaliyette bulunan Şeyh Mustafa Zâviyesi'nin zâviyedârlık görevine günlük dört akçe; vakıf mütevelliliği görevine ise bir akçe yevmiye olarak bakmakta olan Şeyh Osman oğlu Şeyh Salih Halîfe vefât etmiştir.

2-Şeyh Salih Halîfe'nin, yine aynı nâhiyeye bağlı köylerden olan Şeyhler köyü ikinci, üçüncü, dördüncü ve yedinci hânelerinde kayıtlı Osman, Mehmet, Ahmet ve Mustafa adında zâviyedârlık görevine ve mütevelliliğe aday dört oğlu bulunmaktadır.

3-Sultan Mehmet Han vakfından olduğu bilinen tasdikli vakfiyede, zâviyedârlık ve mütevellilik görevlerine bakmakla yükümlü olan zâviyedârların başına, bu görevleri yerine getirmesine mâni bir hal gelmesi durumunda, neler yapılacağı da belirtilmiştir.

4-Buna göre Şeyh Mustafa hayatta olduğu müddetçe kendisine, vefât edince de evladından erkek olanlarının sıhhatli, reşit olanına, haramdan kaçınanına, şayet bu şartlara uygun biri yoksa baba tarafından akrabalığı kesin olanlarına bu görevler tevdi edilecektir.

5- Şimdi ise halen mevcut ve aktif hizmet veren, gelen ve geçene yemek yediren vakfın zâviyedârı olan Salih Halîfe vefat etmiş, geriye dört oğlu kalmıştır. Bunlardan Ahmet askerde olması nedeni ile ona görev verilebilecek durum yoktur. Geriye kalan oğullarından Mehmet,

³²⁸ Emecen, *Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabasının Tarihi*, 328.

Osman ve Mustafa; Giresun kazası hükümet konağına gelerek, burada bulunan idare meclisine ait odada, Kaymakam İbrahim Bey, Vilayet Evkaf Müdürü Lutfullah Bey ve diğer meclis âzâları da hazır bulunduğu hâlde, mülâkata tâbi tutulmuşlardır.

6-Şeyh Salih Halife'nin oğullarından Osman'ın, bu işleri yürütmeye ehil birisi olmadığı, diğer oğulları Mehmet ile Mustafa'nın ise iyi kimseler olarak her şekilde idareye muktedir ve zâviye şeyhliğine ehil oldukları; orada hazır bulunan Kırık nâhiyesi nâibi Ahmet Efendi, nâhiye âzâlardan Mumcanoğlu Mahmut Ağa, Türkmenoğlu Osman Ağa ve yöre eşrafından Yanıkoğlu Hasan Efendi, Veyisoğlu İbrahim Efendi, Hacı İbrahimioğlu Abdullah Efendi ve Haliloğlu Ahmet Ağa adını taşıyan kimselerin doğru şahitlikleriyle ortaya çıkan bir netice olarak kaydedilmiştir.

7-Ancak bunlardan Mustafa henüz reşit olmadığı için, kendi rızası da alınarak diğer kardeşi Mehmet'e söz konusu zâviyenin şeyhlik ve mütevellilik görevi, bir berât tanzim edilerek verilmiştir³²⁹.

1872 tarihli bu şer'iyye kaydından da anlaşılacağı gibi, Şeyh Mustafa'nın zâviyesi varlığını Şeyh Osman oğlu Şeyh Salih Halife döneminde Depealan'da sürdürmektedir. Bu tarihten sonra ise oğlu Şeyh Mehmet zâviyedâr olmuştur. Şeyh Mustafa'nın neslinden olduğu anlaşılan Şeyh Osman, oğlu Şeyh Salih ve onun da oğlu Şeyh Mehmet XIX. yüzyıl boyunca zâviyedârlık ve mütevellilik görevlerini üstlenmiş kimseler olarak karşımızda durmaktadır. Aslında şer'iyye sicili bize, Şeyh Mustafa neslinin bu günkü temsilcileri konusunda açık bir ipucu vermektedir. Mütevâtir bilgilere bakılacak olursa, şer'iyye kaydında kendisine şeyhlik berâtı tevcih edilmiş olan bu kimse, yörede halkın Şih Mehmet adıyla andığı kimsedir. O, Bodar ve Kayaalanı olarak bilinen, bu günkü Yavuzkema beldesinin mahallelerinde yaşamıştır. Öyle anlaşılmaktadır ki, şeyhlik makamına geldikten sonra, Depealan'da bulunan zâviyenin faaliyetleri daha çok Bodar mahallesine aktarılmıştır. Şeyh Mehmet, şimdi Yavuzkema beldesinde meskûn ve halk arasında Aladinoğulları (Alâeddinoğulları) olarak bilinen ailenin son zâviyedâridir. Nitekim nâhiyesi Melense ve Süllü köylerinde bulunan câmiilere imam görevlendirilmesi konusunda tanzim edilmiş olan şer'iyye sicillerinde yer alan imza ve mühürlerinde de, Alaeddinzâde Şeyh Mehmet unvanını kullanmıştır³³⁰.

1823 tarihli bir berâtta Seyyid Halil oğlu Seyyid Mustafa Halife, babasının vefâtı nedeniyle Şeyh Mustafa Zâviyesi vakfından olan Bodar Câmii'ne imam-hatip olarak görevli

³²⁹ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s.103-104; Giresun Şer'iyye Sicili, Defter no:1403, s. 173.

³³⁰ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s.104.

yazılmıştır. Ancak bu isimlerin Şeyh Mustafa ile nesep ilişkisi konusunda bir şey söyleyemiyoruz. Aynı berâtta Seyyid Feyzullah adlı kişi de Kırık nâhiyesi nâibi olarak zikredilmektedir. Halkın anlattıklarına bakılacak olursa, Yavuzkema1 nüfusuna kayıtlı olan bazı ailelere halk arasında Fevziler denilmesi bu zâtın adına izâfetendir³³¹. Bodar Câmii ile ilgili Karahisar-ı Şarkî evkâf memuruna sunulan bir elyazmasında, 1882 yılında, zâviye vakfından sağlanan günlük bir akçe ile imam hatiplik görevine getirilen Ahmet Efendi'nin 1909 yılında vefat ettiği ve yerine oğlu Şükrü Efendi'nin getirildiği belirtilmektedir.

1906 tarihli bir başka elyazmasında Şeyh oğlu Ahmet Efendi'nin Şeyh Mustafa karyesi imam hatibi olduğu ifade edilmektedir.1913 tarihli bir başka berâtta ise, Bodar Câmii'nin imamlık ve hatiplik görevi, Seyyid Süleyman'ın oğlu olan, Ahmet'in fevtinden büyük oğlu Şükrü'ye tevcih edildiği yeniden teyit edilmektedir. Yöre halkı arasında Fındıkmollaoğulları şeklinde anılan ve fakat Osmanlıca vesikalarda Şeyhoğulları olarak zikredilen bu sülâlenin Şeyh Mustafa neslinden gelenler ile yakınlığı, söz konusu zâviye vakfı kapsamındaki Bodar Câmii'nde görevli olmalarına rağmen sıradan olmaktan ileri gitmemektedir. Elimizde bulunan XIX. yüzyılın ikinci yarısına ait belgelerde, Bodar Câmii'nin imamlık îâşesi yevmî bir akçe ile Şeyh Mustafa Zâviyesi vakfından karşılandığı ifade edilmektedir. Öte yandan elimizde bulunan kısmen tahrip olmuş bir başka belgede Kırık nâhiyesi Şıhlar köyünde yaşadığı belirtilen Sarı Mehmet oğlu Ömer Şeyh adında birinden söz edilmektedir. Depealan Zâviyesi kapsamında adı geçen Şeyh Saru'nun ahfadından olduğunu düşündüğümüz bu bahse konu şeyhin ne zaman yaşadığı tarih net değildir³³².

14.3. Şeyh Mustafa Zâviyesine Ait Yapılar ve Mezarlar

Şeyh Mustafa Zaviyesi'ne ait yapılar cami, zaviye, değirmen, imarethane ve medreseden oluşmaktadır. Bu eserlerden değirmen yöre halkı tarafından "Osman Ağa Değirmeni" olarak anılmakta olup XIX. yüzyıl şeyhlerinden Osman Halife tarafından inşa ettirilmiştir. İmarethane asırlar boyu hizmet etmiş olmasına rağmen günümüze sadece kalıntıları ulaşmıştır. Zaviyenin en önemli birimi olan cami, tarih içinde birkaç kez yıkılıp yeniden yapılmış, tamiratlar görmüş olduğu için ilk dönemlerin izini taşıyan bir figüre sahip değildir. Süllü köprüsü ile belde merkezi arasındaki değirmen çalışır vaziyettedir. Şıhlar (Depealan) /Düz mahallede bulunan tek katlı zâviye binası, son zamanlarda mahalle mektebi olarak kullanılmış, tamiratlar gördüğü için ilk dönemlere ait orijinal bir yanı kalmamıştır. Ahşap

³³¹ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 105; Bodar câmi vakfı için bkz.

Karahisar-ı Şarkî Fihristi, no. 216, s.201.

³³² Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 105.

medrese uzun yıllar köy ilkokulu olarak kullanılmış, belde teşkilatının kurulması ile oluşturulan kasaba meydanı çalışmasında yıkılmıştır. Bodar mahallesinde bulunan imâret binasından ise sadece taş ve toprak yığını kalmıştır. Bunlardan başka 1642 tarihli avarız defterinde Bodar Câmii'ne yakın yerlerdeki umumî köprüden söz edilmekte ve bunların bakım ve onarımından köy halkının vergi muafiyeti karşılığında sorumlu olduğu ifade dilmektedir. Bu kayıt şu şekildedir;

“Karye-i mezbûr, padişah-ı İslâm hazretlerine sûre-i feth tilâvet olunmak ve câmi'in hatib ve müezzin vazifesine ve ta'mir ü termimîne ve iki etrafında olan iki kıt'a köprülerin meremmâtına kendü mallarıyla hizmet eylemek üzere ahâlî-i karye mu'af olduklarına berât-ı şerîf ve vakıfnâme ve sûret-i defter ibrâz ve ba'del-yevm dahi vech-i meşrûh üzere edâ-i hizmete ta'ahhüd edüp ve ol vechile olan hizmetlerinde padişah-ı âlempenah hazretlerine du'a-yı hayr hâsıl olmağa minvâl-i meşrûh üzere olan hizmetlerini edâ etmek şartıyla ellerinde olan temessükleri mücebince avârız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiye ve şâkkadan mu'af olmak üzere deftere kayıt olundu. *Bahsi geçen köprülerden üç tanesi kemerli taş eser olduğu için doğa ve hazine avcılarının tahribatına rağmen eski umumî/ticâret yolunu işaret etmeye devam etmektedir. Ahşap olanlar ise yıkılmıştır. Bodar Mahallesi'nde, imâret binasına yakın bir yerde halkın Yanık Kale olarak andığı; buradan geçen umumî yolun güvenliğini sağlayan, bölgeyi gözetleyen bir derbendin (karakolun) yıkıntıları bulunmaktadır. Söz konusu umumî ticâret yolundan günümüze kalanlar, Süllü mahallesi ile belde merkezi arasında rastlanan taş-kemer köprüler ve taş döşeli yol kalıntılarıdır*³³³.

*Şeyh Mustafa'nın ve neslinden gelmiş olan şeyh efendilerin mezarlarının nerelerde olduğu konusu muhkem vesikalara dayanmamaktadır. Bahse konu zâviyenin kurucusu Şeyh Mustafa'nın mezarının Kızıldaş'ta, köy câmiisinin batı kısmında geniş bir alana yayılmış olan tarihi mezarlığa hâkim bir yerde, ona atfen sonradan yaptırılmış türbe içinde olduğu ifade edilmektedir*³³⁴. Ancak elde bulunan vesikaların hiç biri, buranın konumuz olan Şeyh Mustafa'nın mezarına ait olduğunu teyit etmemektedir. Şeyh Mustafa neslinden gelenler ve ona ait olan vakıf yerler, zâviye yapılarının tamamı, bu gün Yavuzkemaş beldesi içindeki mahallelerde bulunmaktadır. Ayrıca zâviye vakfına ait bilgiler içeren fermanlardan birinde “Depealan nâm karyede medfûn Şeyh Mustafa”; şer'iyeye kayıtlarında ise “Kırık nâhiyesinde

³³³ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 106; Emecen, **Doğu Karadeniz Bölgesi'nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi**, s. 333.

³³⁴ İsmail Bozalioğlu, “Giresun'da Osmanlı Dönemine Ait Tekke ve Zâviyeler”, **Giresun Tarih Sempozyumu**, İstanbul, 1997, s. 403.

Depealan karyesinde vâki Şeyh Mustafa” ifadelerine yer verilmektedir³³⁵. Yine 1875 tarihli tapu kayıtlarında Şıhlar mevkiinde bulunan İkinci tarlanın Şeyh Mustafa’nın türbedarlığı cihetine tahsis edildiği ifade edilmektedir. Bu ifadeler onun mezarının Kızıldaş köyünde değil, vakfiyeye konu olan Yavuzkema1 beldesi mücavir alanı içinde, şimdiki Şıhlar (Depealan) / Dü1 mahalle içinde olduğunu göstermektedir. Osmanlıca vesikalarda Depealan olarak anılan yer şimdi Şıhlar mahallesinde câminin kuzeyinde, halkın Depebaşı dediği yerdir. Burada halkın oda dediği zâviye binası ve tarihî mezarlık hâlen mevcut olmasına rağmen, mezarlar üzerinde herhangi bir şahide mevcut değildir. Öte yandan, kitabesinde Miyese Hatun tarafından yaptırıldığı ifade edilen Kızıldaş köyündeki türbede yatan Hacı Mustafa’nın, hangi zâviyeye bağlı olduğunu şimdilik bilemediğimiz için bir şey söyleyemiyoruz. Şeyh Osman, Şeyh Salih ve Şeyh Mehmet, Şeyh Mustafa Zâviyesi’nde postnişinlik yapmış olup mezarlarının Bodar’da olduğu halk tarafından ifade edilmektedir. Gerçekten de burada yaptığımız araştırmada, mezarlık içinde yer alan kısmen tahrip edilmiş şâhidenin birinde “...hânedanından Alaeddinzâde Şeyh Efendi’nin ruhuna fatiha, sene 1287” ifadesi yer almaktadır. İsmi yazılı olduğu kısım tahrip edilmiş olsa bile, bu tarihte vefat eden şeyh efendinin Osman oğlu Salih Halife olduğunu şer’iyye kaydındaki nakillerden biliyoruz. Bu durumda, Şeyh Mustafa neslinden gelen ve XIX. yüzyılın son çeyreğinde, şeyhlik yapmış olan bu zatın ve belki babası Şeyh Osman’ın mezarları Bodar mahallesi mezarlığında yer almaktadır. Bu yerin ortak mezarlık olduğu düşüncesi dikkate alınacak olursa, hânedanın diğer/bazı üyelerinin mezarları da burada olmalıdır. Nitekim halkın ifadesine göre Şeyh Mehmet, oğlu Şeyh Hasan ve bu aile ile nesep ilişkisi kesin olarak kurulamayan Şeyh Ömer’in de mezarları Bodar mahallesinde bulunmaktadır³³⁶.

Sonuç olarak Şeyh Mustafa Zaviyesi Karadeniz bölgesinin hemen hemen her yöresinde gördüğümüz diğer zaviyeler gibi Giresun-Karahisar ticaret yolunun ıssız mevkiilerinden biri üzerinde kurularak bölgeyi şenlendirmiş kurulduğu günden günümüze kadar kendisine tahsis edilen vakıflar aracılığıyla bölge halkına eğitim, güvenlik, imaret gibi hizmetlerde bulunmuştur.

15. Hamza Şeyh Zaviyesi

Hamza Şeyh Zaviyesi Giresun Dereli ilçesine bağlı Sarıyakup köyündedir. Kurucusu olan Şeyh Hamza’nın türbesi köyün Hamzaşih mahallesindedir. Yöre halkı arasında anlatılan rivayetlere göre Hamzaşih, Hacı İlyas ve Şih Mustafa ile kardeş olup birlikte bu yöre gelip

³³⁵ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 107;GŞS. 1403, s. 173.

³³⁶ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 107.

yerleşmişlerdir. Sarıyakup köyü Osmanlı yönetim yapılanmasında Kırık nahiyesine bağlı olup kaynaklarda Saruilibey köyü ile birlikte zikredilmiştir.

Hamza Şeyh ve kurmuş olduğu zaviyesi hakkında bilgi veren en önemli ve en eski kaynaklar dönemin sosyo-ekonomik durumu hakkında bilgi veren vergi kayıtlarının yer aldığı tahrir defterleridir.

Hamza Şeyh zaviyesinin kaydının yer aldığı tahrir 1455 tarihli tapu tahrir defteridir. 1455 tarihli bir kaydın transkripsiyonu şöyledir:

*“el-Muaiḫiye: yurduyla evlad-ı Şeyh Hamza, tekyedârlardır, 4 nefer:Hacı veled-i Şeyh Hamza, Süleyman birader-i Hacı, İsmail veled-i mezkûr, Halife veled-i Bağdat”*³³⁷

Bu kayda 1455 yılında Hamza Şeyh hayatta değildir. Ancak iki oğlu Süleyman ve Hacı yaşamaktadırlar. Bu durumda 1455 yılına yakın bir zamanda vefat etmiş kabul edilirse Şeyh Hamza, tevatürde kardeş olarak anılan ve vakfiye tarihi XIV. yüzyılın ikinci yarısına rast gelen Hacı İlyas’tan yaklaşık bir yüzyıl daha sonra yaşamıştır ve Hacı İlyas ile kardeş olma ihtimali de yoktur. Süleyman’ın oğlu İsmail, Şeyh Hamza ile yakınlığı belirtilmemiş olan Bağdat oğlu Halife, söz konusu zâviyenin görevlileri olarak yazılmışlardır. Halife diye anılan kişinin Şeyh Hamza’nın kardeşi veya birinci dereceden yakını olma ihtimali kuvvetlidir. Zira Halife’nin diğer oğlu 1485 tarihli kayıta zâviyedâr kaydedilmiştir. 1455 yılında bu kişiler görevlerinden dolayı da vergi ödememekte, zâviyeye vakfedilen yerleri tasarruf etmektedirler³³⁸.

1455 yılı tahririne göre Sarıyakup köyü on üç hânedan oluşmaktadır. Bunlardan üç hâne yarım (nim) çiftlik / 75 dönüm arazi sahibi olarak kaydedilmiştir ki, bunlar Hasun oğlu Ali, İlyas oğlu Koçi ve baba adı okunamayan Mustafa adlı kişilerdir. Köy imamı Mevlânâ Mehmet Fakih ise yaklaşık 40 dönüm arazi tasarruf etmektedir. O nedenle defterde *ekinlü* diye yazılmıştır. Seydi Ahmet Karahisarî, Mustafa oğlu Ali Fakih ve Seydi Ahmet Karahisarî’nin oğlu Yavaş Fakih ise topraksız, yani *caba bennak* şeklinde zikredilmişlerdir. Bu kişilerin ilmiye sınıfına ait olan *fakih* unvanı kullanmış olmaları tesadüfî bir durum değildir. Öyle anlaşılmaktadır ki Sarıyakup köyünde veya yakın bir yerde faal durumda olan bir medrese vardır veya ona çok yakın olan Kızıldaş köyündeki medresenin hocaları bu köyden gidip gelen kişilerdir. Ayrıca defterde bu kişilere *evliya an mezkûr* diye atıf yapılması da ilgi çekici bir durumdur. Yani bunlar ilmiye mensubu olmaları yanında ya bu köydeki

³³⁷ OYTK-I, s. 394.

³³⁸ Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, s.109.

Hamza Şeyh veya yakında bulunan Kızıltaş/Hacıköy'deki Hacı İlyas Zâviyesi'ne bağlı Türk dervişlerindendirler. Söz konusu bu dokuz kişi (reâyâ), 405 akçe tutan yıllık vergilerini Bekiş oğlu Mehmet Ağa denilen bir sipahi beyine ödemekle yükümlü yazılmışlardır. Bekiş oğlu Mehmet Ağanın nerde meskûn olduğunu bilemiyoruz, ancak Ordu kazasına bağlı Bedirli nahiyesinin Kargınlı köyünün vergileri de bu bey tarafından tasarruf edilmiştir.

Diğer bir tahrir olan 1485 tarihli vergi kayıtlarında, Sarıyakup köyünde yaşayanlar üç gruba ayrılmıştır. Bunlardan Ali ve Hacı adlı iki hâne reisi vergi mükellefi; Teberrük kardeşi Ali, Koçi oğlu Musa, Musa'nın oğlu Hasan ve kardeşi Hüseyin ise askerî (*müsellemiye*) zümresindedir. Üçüncü grup vergiden muaf zikredilmiş olan, iki kişidir. Bunlar yukarıda andığımız Halife oğlu Teberrük ile İsmail oğlu Hamza adlı kişilerdir. Zâviyenin şeyhi olan Halife oğlu Teberrük yaklaşık 80 dönüm çiftlik tasarruf etmektedir. İsmail oğlu Hamza ise henüz bekâr (*mücerred*) kaydedilmiştir³³⁹.

1547 yılında yazılmış olan tahrir defterinde ise Şeyh Hamza zaviyesi şu şekilde kaydedilmiştir;

“Zâviye, der karye-i Sarıyakup, bir öküzlük yerdir, ber muceb-i defter-i atik, hâliyâ meşihat der tasarruf-u Aykut bin Mehmet bin Teberrük Halife ve Ali ve Halil veledân-ı Teberrük Halife,.ber vech-i iştirak, bâ-berât-ı sultâni.

İbrahim veled-i Mehmet, Zâviyedârzâde/İsmail veled-i Ali, Zâviyedârzâde/ Mahmut birader-i O, Zâviyedârzâde/ Musa birader-i O, Zâviyedârzâde/ Abdi veled-i Halil, Zâviyedârzâde/ Pir Kulu birader-i O, Zâviyedârzâde/ Çırac birader-i O, Zâviyedârzâde: Neferân 7, hâsıl 720”³⁴⁰.

Bu kayda göre 1547 yılında Sarıyakup köyündeki Şeyh Hamza Zâviyesi faal durumdadır. Zâviyeye tahsis edilen yerin miktarı *bir öküzlük* şeklinde ifade edilmiştir. Bu, bir yıl içinde iki öküz ile sürülebilecek yerin yarısı miktarı toprak demektir. Bölge yüksek bir yer, yani kanunnamelerdeki ifadesiyle *ednâ yer* olduğuna göre bu miktar, yaklaşık 75–80 dönüm olmalıdır. Bahse konu bu yerlerin yıllık geliri ise 720 akçedir. Kaydın devamında Şeyh Hamza soyundan gelenleri anlamında *Zâviyedârzâde* ifadesi kullanılmıştır. Bu kişilerden 1485'de zâviyenin şeyhi olduğu anlaşılan Teberrük Halifenin Mehmet adlı oğlundan torunu Aykut, Zâviyenin şeyhidir. Ayrıca Teberrük Halifenin Halil ve Abdi adlı iki oğlu daha vardır ve bu kişiler 1547 tarihi itibarıyla hayattadırlar. Kalan kişilerden Mehmet oğlu İbrahim, Ali

³³⁹ OYTK-II, s. 450; Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, s. 178.

³⁴⁰ Emecen, *Doğu Karadeniz Bölgesi'nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi*, s. 282.

oğlu İsmail, kardeşi Mahmut, diğerkardeşi Musa; Halil oğlu Abdi ve kardeşleri Pir Kulu ile Çıracak *şeyhoğulları* anlamına da gelen *Zâviyedârzâde* şeklinde yazılmışlardır. Bu durum Şeyh Hamza Zâviyesi'nin 1485 yılına göre daha faal durumda olduğunu ve çevreyi şenlendirdiğini göstermektedir. Aynı defterde *mezra-i Hamza Şeyh* adıyla Kırık nahiyesine bağlı bir başka yerden daha söz edilir. Muhtemelen şimdi Hamza Şih türbesinin bulunduğu yer olan bu mezra 1547'de iskâna açıktır ve burada 13 vergi mükellefi yaşamaktadır. Söz konusu mezra halkının zâviye görevi yoktur, ancak Çatak köprüsünün tamirine görevli yazılmışlar, bu hizmetlerinde dolayı da örfi vergi olan avarızdan muaf tutulmuşlardır Köy halkından bazı kişilerin köprü tamiri ile görevlendirilmiş olması, Karahisar'a ulaşan umumî yolun bu tarihte de işlerliğini kanıtlamaktadır³⁴¹.

Karahisar-ı Şarkî sancağına ait vakıf defterinde *Pazarsuyu kazası* kapsamında gösterilen Kırık nahiyesi içinde üç önemli zâviyeden söz edilmiştir. Bunlar Depealan'da Şeyh Mustafa, Hacıköy mezrasında Hacı İlyas ve Sarıyakup köyünde vâki Teberrük Halife Zâviyeleridir. Şeyh Hamza Zâviyesi'nin devamı olduğunu düşündüğümüz bu zâviyeye ilişkin kaydın transkripsiyonu şöyledir:

*“Zâviye-i Teberrük Halife, der karye-i Sarıyakup, tabi-i Kırık-ili, bir öküzlük, ber muceb-i defter-i atik, hâliyâ meşihat der tasarruf-u Aykut veled-i Mehmet ve Halil ve Ali veledân-ı Teberrük, ber vech-i iştirak, bâ-berât-ı sultânî. Hâliyâ meşihat der tasarrufân-ı Cemal ve Rasül ve Musa ve Veli veledân-ı Ali el-mezbû. Ve Aykut ve Ahmet ve Kasım ve Hüseyin ve Yusuf ve Ramazan veledân-ı Pir Kulu. Ve Çıracak veled-i Halil. Ber vech-i iştirak, bâberât-ı hümayûn”*³⁴²

XVI. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış bu kayıttan, 1547 yılından sonraki zâviyedâr kişilerin kimler olduğunu öğreniyoruz. Bu günkü dille ifade edecek olursak; önceki tahrirlerde de anılan Teberrük Halife Zâviyesi'nin şeyhlik görevine Mehmet oğlu Aykut ile Teberrük Halife oğullarından Halil ve Ali müşterek yükümlü yazılmıştır. Bunlardan başka Ali'nin oğulları Veli, Musa, Rasül ve Cemal adlı kişiler ile Pir Kulu'nun oğulları Ramazan, Yusuf, Hüseyin, Kasım, Ahmet ve Aykut; ayrıca Halil oğlu Çıracak adlı kişiler söz konusu zâviyenin hizmetlerine bakmak karşılığında, sultan berâtıyla vakfa tahsis edilmiş olan yerlere müşterek kaydedilmişlerdir. Bu durumda Şeyh Hamza Zâviyesi, bir çiftliğin yarısı olan yaklaşık 80 dönüm toprağı müşterek olarak tasarruf eden 14 personele sahiptir.

³⁴¹ Emecen, *Doğu Karadeniz Bölgesi'nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi*, s. 287; Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, s. 179.

³⁴² BOA, TTD, nr. 557, s. 29.

1642 tarihli avarız defterinde Kırık nahiyesi içinde *Hamzaşeyh* adıyla, Sarıyakup'tan ayrı bir köyden söz edilmiştir. Ancak köyde yaşayanların hiç birinin zâviye görevi olmadığı, bu kişilerin vergi yükümlüsü normal reâyâ oldukları anlaşılmaktadır. Çünkü bu kişiler defterde *Hânehâ-i reâyâ-yi müslümanân/ Mahmut v. Menteş, Ömer v. Nebi, Ali birader-i O, Veli v. Kirbay, Osman, nâm, Ahmet v. Ali* şeklinde yazılmışlardır³⁴³. Hamzaşeyh, şimdi Sarıyakup köyünün bir mahallesidir ve yukarıda söylendiği gibi Hamza Şih mezarı da burada bulunmaktadır. Öyle anlaşılmaktadır ki, zâviye yapıları Sarıyakup köyünde, şeyh efendinin türbesi de yine köyün güzleği konumunda olan yakın bir yerdedir.

Kaydın devamında Sarıyakup köyünde yaşayan halk iki grupta mütalaa edilmiştir. Bunlardan bir kısmı *hânehâ-i reâyâ* şeklinde normal vergi yükümlüsü yazılırken; diğer grup ise özel görev ve statüleri nedeniyle *hânehâ-i erbab-ı menâsıb* olarak zikredilmiştir. Söz konusu bu özel görevli zümreden Hamza oğlu Mehmet ile kardeşi Habib *sipahi*, Mehmet oğlu Bekir ise *hatib-i câmi* şeklinde tavsif edilmiştir. Diğerlerinden Hacı Şeyh oğlu İsmail, Ahmet oğlu Mahmut, Habib oğlu Murtaza adlı üç kişi ise “*Zâviyedâr-ı karye-i mezbûr, bâ-berât*” şeklinde anılmışlardır. Bu kaydın altında yer alan bir bilgi notu bize, Şeyh Hamza Zâviyesi'nde bu tarihte kimin şeyhlik yaptığını açıklamaktadır. Söz konusu bilgi notunda “*..hâliyâ der tasarruf-u Seyyid Sinan Efendi veled-i Seyyid Habib Efendi, kuddise sırruhu..*” denilmektedir³⁴⁴. Bu ifade bize, zâviyedâr olan diğer iki kişiden başka Seyyid Habib oğlu Seyyid Sinan Efendi'nin, bahse konu zâviyenin şeyhi olduğunu anlatmaktadır. Sultan II. Selim döneminde yapılmış olan vakıf kaydında adı geçen kişilerin bu tarihte artık anılmadıkları görülmektedir. Bu durum iki tahrir arasında geçen zaman diliminde en azından bir kuşağın kayıt altına alınmadığını göstermektedir.

Sarıyakup, Kızıldaş, Depeköy, İşiren (Hapan) ve Yuva birbirlerine yakın ve sınır köylerdir. 1642 tarihli defterde Habib Efendinin oğulları Seyyid Ahmet, Seyyid Mehmet, Seyyid Mustafa ve Seyyid Sinan ile Ahmet oğlu Seyyid Ali'nin İşiren'de³⁴⁵; onunla akrabalığı olduğu anlaşılan *sâdât-ı kirâmdan* Ali oğlu Seyyid Habib, Rasül oğlu Seyyid Mehmet, Bekir oğlu Seyyid Mahmut ve Mehmet oğlu Seyyid Habib adlı kişilerin ise, yakın zamana kadar Kızıldaş'ın bir mahallesi şimdi ise müstakil köy olan Depeköy'de yaşadıkları anlaşılmaktadır³⁴⁶.

³⁴³ Emecen, *Doğu Karadeniz Bölgesi'nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi*, s. 327; Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, s. 111.

³⁴⁴ Emecen, *Doğu Karadeniz Bölgesi'nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi*, s. 328.

³⁴⁵ Emecen, *Doğu Karadeniz Bölgesi'nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi*, s. 332.

³⁴⁶ Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, s. 180-181.

Kayıtlarda Yuva köyünde Mehmet oğlu Seyyid Muslu adına yer verilmektedir. Ancak bu köy ile ilgili asıl önemli kayıt, Seyyid Habib Efendi'nin mezarının nerede bulunduğunu bize anlatmaktadır. Önemli gördüğümüz bu kaydın transkripsiyonu aynen şöyledir:

“Karye-i

Yuva, nâm-ı diğer Toğdulu / karye-i mezbûrde âsûde ve medfun olan meşâyih-ı izâm ve evliya-i kiramdan Seyyid Habib Efendi kuddise sırruhu'l-azizin mezarı şerifi olduğu mevzi'in ta'mir ve termimine, karye-i mezbûr ahalisi ta'yin olup ba'del-yevm azîz-i müşâriin-ileyhin mezarı olan mevzi'in ta'mir ve termimi mukabelesinde avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf olmak üzere deftere kayıt olundu”³⁴⁷.

Bu kayda göre *meşâyih ve evliyadan* Seyyid Habib Efendi'nin mezarının Yuva köyünde olduğunu; mezarın bakımı için köy halkının görevlendirildiğini anlatmaktadır. Ancak onun Şeyh Hamza ile nesep ilişkisinin olup olmadığını açıkça ifade etmemektedir. Yuva ve çevre köylerde yaptığımız alan araştırmaları sırasında halkın *evliya* ve *ocak* olarak andığı ve kutsadığı mekânlara rastladıkça da, bunların hangisinin Habib Efendiye ait olduğu konusunda bir netice elde edemedik.

Şeyh Hamza Zâviyesi hakkında bu tarihten sonra bize bilgi sunan her hangi bir materyale sahip değiliz. Çevrede bulunan diğer zâviye ve vakıflardan haber veren Giresun kazası şer'iyye sicillerinde bu konuda ne yazık ki bilgi yoktur. Ayrıca, bölgede yaptığımız alan araştırmalarında Şeyh Hamza soyundan geldiğini ileri süren ve elinde her hangi bir vesika bulunduran kişiye de rastlayamadık. Muhtemelen bu zâviye daha sonraki dönemlerde önemini kaybetmiş, Şeyh Hamza soyu kesilmiş ve giderek Zâviyenin varlığı da sona ermiştir

Sonuç olarak Şeyh Hamza zaviyesi Giresun-Karahisar ticaret yolunun ıssız mevkilerinden biri üzerinde kurularak bölgeyi şenlendirmiş, bayındır hâle getirmiş olan söz konusu bu zaviyenin, etkin bir sosyal yardımlaşma, bayındırlık, güvenlik, eğitim ve irşat kurumu olarak yüzyıllarca bahsi geçen havzada faaliyet yürüttüğü anlaşılmaktadır.

16. Şeyh Mahmut Zaviyesi

Şeyh Mahmut Zaviyesi Giresun Dereli ilçesi Konuklu köyünde Kösehan mahallesinde kurulmuştur. Şeyh Mahmut Zaviyesi'nden günümüze bir cami, mektep ve bir su kuyusu ulaşmıştır. Yöre halkı arasında Şeyh Mahmut hakkında şu rivayetler anlatılmaktadır;

³⁴⁷ Emecen, **Doğu Karadeniz Bölgesi'nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi**, s. 330.

“Şeyh Mahmut, Şeyh Mustafa ve Şeyh Saru üç kardeşlermiş. Bunlar Fatsa’dan Bulancak ilçesinin Mağdalı köyüne, oradan da Aksu’ya gelmişler. Burada çadır kurarak yayla yapmaya başlamışlar. Her namaz vaktinde ezan okuyup birlikte namaz kılarlarmış. Bu durum çevrede yaşayan halkın dikkatini çekmiş. Halkın talebiyle din görevlisi olarak Şeyh Mustafa ile Şeyh Saru Depealan (Şihlar), Şeyh Mahmut da Kösehasan mahallesine yerleşmiş. Şeyh Mahmut’un bir de usta / marangoz kardeşi varmış. Kardeşi câmiyi inşa ederken Şeyh Mahmut da köylülere namaz kıldirmaya ve irşat görevine başlamış. Bir gün Akkoyun padişahu buralara gelmiş, bu üç ermiş kişinin kerametlerine şahit olunca Şeyh Mustafa’ya Bodar, Kayalanı ve Şihlar köyünü, Şeyh Mahmut’a da Melense köyünü ve yaylasını vakif etmiş.³⁴⁸

Bu rivayetler tarihi kayıtlarla örtüşmektedir. Şeyh Mustafa, Şeyh Saru ve Şeyh Mahmut rivayetlerde anlatıldığı gibi yukarı aksu havzasında faaliyet göstermişlerdir. Zaviye kuran bu kişilerden Şeyh Mustafa ve Şeyh Saruyu yani Şeyh Hacı İlyası yukarıki bölümlerde anlatmıştık.

Şeyh Mahmut ve kurmuş olduğu zaviye ve vakıflar hakkında vergi kayıtlarını ihtiva eden tahrir defterlerinde bilgi olmakla birlikte özellikle XIX. yüzyıldaki durumunu gösteren Şeriye sicilleri ve bugün varislerinde bulunan vakfiye ve fermanlardır.

Varisleri elinde bulunan vakfiyenin özet metni şu şekildedir;

“... Bu mübarek vakfiye, Kösehasan mezrasında inşa edilmiş olan mescit, medrese, kuyu ve mektebin ihyası için, evliyanın övüncü Seyyid Şeyh Mahmut ibn a’mmû Seyyid Şeyh Mustafa’ya ve çocuklarının çocuklarına, içindekilerle beraber Sultanoğlu Sultan Mehmet Han tarafından vakif tanzim edilerek verildi. Keyfuniye (Karahisar) kalesine bağlı olan Kösehasan mezrası Zâviyenin yemeği (imâreti), tevliyeti, imarı için, medrese ehline Kuran öğrenen ve öğretenler için, mescid-i şerifte namazların kıldırılması için ve mescit önündeki su kuyusunun bakımı için gelir sağlansın diye aşağıda sınırları tespit edilmiş olan yerler vakfedildi.

Tevliyet Şeyh Mahmut’un neslinin inkırazından sonra ilim ve hitabet ehline ve mescit cemaatine ait olacak ve belirtilen hizmetler görülecektir. Kösehasan mezrası halkı tekâlîf-i örfiye ve şer’iyye gibi bütün vergilerden muaftır. Bu vakif yerler alınamaz, satılamaz, hibe edilemez, temlik edilemez, gasp edilemez ve zalime verilemez. Hiçbir kaydı ve şartı değiştirilemez. Yazılan şartlar Kıyamete kadar bakidir.

Vakfın sınırları: Batıda Deve kayadan Çoturak kayalara ve Göktepe ve Göller yakınında Tataristan mezarlığına ve Dolu yurduna ve Üç erenlerden Çığ pınarı önünden

³⁴⁸ Emecen, **Doğu Karadeniz Bölgesi’nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi**, s. 372.

*Kayın deresine ve andan Mürsel Dedeye ve andan Döşemeciye ve Seyyid Şeyh Mustafa hududuna. Öbür tarafı Deve kayadan âli kırana ve sıra Kamertaşı kayası yakınında Eğrice çakılı altında Çadır pınardan Göbli çatlağına ve andan Eğrek tepesine ve Seyyid Şeyh Mustafa hududuna müntehi”.*³⁴⁹

Vakfiyenin son kısmında “...tasdik edilmiş olan bu vakfiye Şeyh Mahmut ibn a’mmû Seyyid Şeyh Mustafa üzerinedir. Sultan Mehmet Han tarafından yazdırılmıştır. Kim değiştirirse mel’undur...” denilmiştir.

Vakfiyenin hatime kısmında Sultan Mehmet ismi zamanın padişahı Sultan III. Mehmet’tir. Zira 1642 tarihli vergi defterinde Kösehasan mahallesinde bina edilmiş medreseden bahsedilmektedir. Vakfiyenin tanzim ediliş tarihi de bu sekiz yıllık zaman diliminde aranabilir. Belgede dikkat çeken ikinci nokta vakfa konu olan yapılardır. Şimdi Konuklu köyü câmisinin etrafında su kuyusu, imârethâne ve medreseden oluşan küçük bir külliyyeden söz edilmektedir. Külliyyeden kalan yapılar ahşap imiş. Câmii yıkılıp şimdiki yerine yapılmış, medrese birkaç kez yenilenmiş, şimdi mahalle mektebi ve köy odası olarak kullanılmakta, kuyu ise orijinalliğini hala muhafaza etmektedir. Burada görevli şeyh efendi, müderris/ler ve öğrencilerin iâşesi ile binaların bakım onarım işleri için önemli bir bölge vakfa konu edilmiştir. Vakfın sınırları dikkate alındığında burası, Bektaş yaylası ile Yavuzkemaş beldesi arasını kapsamaktadır ve Konuklu köyünü meralarıyla birlikte bütünüyle içine almaktadır³⁵⁰.

Şeyh Mahmut tarihi kayıtlarda Depealanda zaviyesi olan Şeyh Mustafa ile “Şeyh Mahmut ibn Ammû ? Seyyid Şeyh Mustafa” şeklinde akraba olarak gösterilmiştir. Yani Şeyh Mahmut, ondan yaklaşık bir buçuk asır önce yaşamış olan Şeyh Mustafa’nın amcası neslinden biriymiş. 1642 tarihli vergi kayıtlarında Şeyh Mustafa Zâviyesi’nde bu ad ile zikredilmiş olan iki kişi vardır. Defterde “hânehâ-i sâdât ve Zâviyedâr” şeklinde, Hz. Peygamber neslinden geldikleri ve ilgili zâviyede görevli şeyh oldukları belirtilen bu kişilerden biri Hüseyin oğlu Şeyh Mahmut, diğeri ise Nasuh oğlu Şeyh Mahmut’tur. Nasuh adlı kişinin Halil Şeyh ve Şeyh Mehmet adında iki oğlu daha vardır ve bu kişiler Depealan Zâviyesi’nde birlikte şeyhlik yapmaktadırlar³⁵¹. Bu durumda bölgeye çok yakın olan Kösehasan mezrasında tesis edilmiş kurumların başına getirilmiş olan kişinin Hüseyin oğlu Şeyh Mahmut olma ihtimali daha kuvvetli gözükmektedir. Bu isme Şeyh Mustafa vakfi evrakı arasından çıkan bir fermanda da

³⁴⁹ Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, s. 200.

³⁵⁰ Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, s. 200.

³⁵¹ Emecen, *Doğu Karadeniz Bölgesi’nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi*, s. 333.

rast geldik. 1634 tarihli olan fermanla zâviyedâr olarak anılan Şeyh Mahmut'un baba adından bahsedilmemektedir. Vakıf mirasçuları elinde bulunan Sultan IV. Murat tuğralı bir başka fermanla ise, Şeyh Mahmut vakfına konu olan ormanlardan ağaç kesilmesi nedeniyle ortaya çıkan bir asayiş sorununa, Şebinkarahisar kadısının dikkati çekilmektedir³⁵².

İzah etmeye çalıştığımız 1642 tarihli defterde Kösehasan mezrası Melense ile birlikte bir köy olarak (karye-i Melense ma' Kösehasan) kaydedilmiştir. Bahsi geçen yerlerde mukim 6 avarız mükellefinin adı verilmiştir. Bu kişiler Mustafa oğlu Mehmet, İbrahim oğlu Seyyid Mustafa, Hamza oğlu Mahmut, Ahmet oğlu Ali, İbrahim oğlu Halil ve Mustafa oğlu Osman adlı kişilerdir. Bu kayda bakarak köyün nüfusunun 6 hânedan ibaret olduğunu ileri süremeyiz. Zira avarız vergisi, varlıklı kişilerden alındığı için, avarız veremeyecek durumda olanlar kayda konu olmamışlardır. Ayrıca bu vergi kaydının yapıldığı tarihte muhtemelen Depealan'da (Şıhlar) mukim olduğu için Şeyh Mahmut adından da Kösehasan'da yaşayan biri olarak söz edilmemiştir. Yine aynı defterin devamında şu kayıt yer almaktadır;

“Karye-i mezbûrda, tahsil-i ilim için talebeye hücreler bina ve tahsil-i ilim olunup, hâne-i avâriz çeker reâyâsı olmamağla talebe tahsil-i ilim ve pâdişah-ı âlem-penah hazretlerine du'âyâ müdâvemet etmek üzere avâriz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyeden muâfiyet ile deftere kayıt olundu”³⁵³

Görüldüğü gibi, Kösehasan'da 1642 tarihi itibariyle yatılı bir medrese mevcuttur ve burada yaşayan çiftçi halk da her türlü vergisini bu kuruma ödemekle mükelleftir. Bu bilgi vakfiyedeki bilgilerle örtüşerek birbirini tamamlamaktadır. Yöre ile ilgili kayıtları ihtiva eden önceki vergi defterlerinde (1455, 1485, 1547, tarihli defterler), konumuz olan zâviyeye ilişkin hiçbir işaret yer alamamaktadır³⁵⁴.

1547'de Kösehasan mahallesinde Çırac adlı şahsın oğulları Mustafa, Mehmet ve Veli ile Ali oğlu Himmet ve oğlu Hamdullah adlı hâneler yaşamaktadır. 1613 yılında hâne sayısı on ikiye yükselmiştir. Yine 1547'de Melense'de on iki vergi mükellefi yaşarken vergiden emin olan Yakup oğlu Seyyid Ahmet adına yer verilmiştir. Ancak her iki yerleşim biriminde de zâviye veya vakıf kaydına değinilmemiştir. Şimdi Konuklu köyünü teşkil eden diğer mahallelere ilişkin de bu defterde bir kayıt yoktur. Anlaşılmaktadır ki, Şeyh Mahmut Zâviyesi ve vakfı, bu tarihlerden hayli zaman sonra, XVII. asrın başlarında tesis edilmiştir.

³⁵² Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 201.

³⁵³ Emecen, **Doğu Karadeniz Bölgesi'nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi**, s. 328.

³⁵⁴ Emecen, **Doğu Karadeniz Bölgesi'nde İki Kıyı Kasabasının Tarihi**, s. 269–290.

XVII. asrın birinci yarısına ait bu bilgilerden başka, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Şeyh Mahmut vakfı ve zâviyesi hakkında bilgi edinebileceğimiz yazılı bir kayda henüz rastlayabilmiş değiliz. Söz konusu vakfın sınırlarına yapılan harici bir tecavüz üzerine o vakitler Karahisar-ı Şarkî dolayısıyla Sivas vilayetine bağlı olan vakfın mütevellisi, konuyu mahkemeye intikal ettirmiştir. Davayı gören şer'iyeye mahkemesinin 1874 tarihli sonuç kararı bu konuda bize önemli ayrıntılar sunar. Kadı sicilinden anlaşıldığına göre Akköy (Bulancak) nahiyesi Talipli köyü ahalisinden *Tosunoğlu Nikola veled-i Yor* adlı gayrimüslim, her nasılsa Giresun kazası emekli tapu memuru Tefvik Efendiden bir koçan alarak, vakfın kuzeybatı sınırında yer alan Bektaş mevkiini zor kullanarak işgal etmiştir. Bunun üzerine vakıf mütevellisi Hacı Ali Efendi oğlu Salih Efendi ve köy halkı mahkemeye müracaat ederek müdahalenin men edilmesini istemişlerdir. Vakfı sınırlarına yapılan harici tecavüzün görüldüğü mahkeme sürecinde kadı, Bektaş ve yöre halkından ellinin üzerinde bilirkişiyi dinlemiş, müteveli elinde bulunan vakfiye senedindeki sınırları incelemiş ve bir karar vermiştir. 11 Recep 1291 (1874) tarihli karara göre *Tosunoğlu Nikola veled-i Yor*, iddiasında haklı bulunmamış, men edilmiş ve vakfiyede geçen sınırlar yeniden zikredilerek, söz konusu yaylanın kullanım hakkı yeniden vakıf mirasçılarına bırakılmıştır³⁵⁵.

1874 yılı itibariyle Şeyh Mahmut vakfı hukuki durumunu korumaktadır. Ancak aynı tarihte zâviyenin aktif durumda olduğunu ileri sürmek mümkün olamamaktadır. Çünkü vakıf mütevellisi olan Hacı Ali oğlu Salih Efendiden *şeyh* veya *zâviyedâr* olarak söz edilmemekte; Salih Efendinin Kösehasan câmiinde imamlık görevinden başka bir vasfının olmadığı anlaşılmaktadır³⁵⁶. Öte yandan kadı sicilinin baş kısmında yer alan “*Kırık nahiyesinde Melense karyesinde defin-i hak olan Şeyh Mahmut*” ifadesi, söz konusu zâviyenin kurucusu şeyh efendinin mezarı konusunda bize bir adres göstermektedir. Tapu kayıtlarında, şimdi Konuklu köyü Namlı-oğlu mahallesinde bulunan yerlerin bir hududu belirtilirken “*şimalen evliya düzü / garben türbe pınarı / cenuben evliya boğazı*”³⁵⁷ gibi ifadelerle rastlanmaktadır. Nitekim yöre halkı da tapu kayıtlarında sözü geçen bu yeri *Evliya Tepesi/ Ocak* olarak niteler ve burada büyük bir evliyanın yattığını kabul eder. Köyde başka da *evliya* mezarı veya benzeri kutsal bir mekândan söz edilmemesi, buranın Şeyh Mahmut’un mezarı olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

17. Kasım Dede ve Boynuyoğun Zaviyesi

³⁵⁵ Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, s.202; Bu mahkeme ilamı, Giresun I. Noterliği 06304/5 arşiv numarasında kayıtlıdır.

³⁵⁶ Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, s.203.

³⁵⁷ *Tapu Defteri 19/1*, s.2–3.

Kasım Dede Giresun'un Tirebolu ilçesine bağlı Boynuyoğun köyünde faaliyet göstermiştir. Konunun detayına girmeden önce Kasım Dede hakkında halk arasında anlatılan rivayetleri belirtmek konunun anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Kasım Dede ve faaliyetleri hakkında halk arasında şu rivayetler anlatılmaktadır;

“Murat Şeyh, Mentеше Şeyh ve Hasan Şeyh üç ermiş kardeşlermiş. Murat Şeyh'in 9 çocuğu varmış. Bunlardan en küçüğü Kasım Şeyh imiş. Murat Şeyh, hanımı ile şimdiki Tekke köyünden yaylaya göç giderken, hastalıktan ölümünü bekledikleri çocuklarından en küçüğünü bir ağaç kovuğunda bırakmışlar. Yaylada, kalan büyük çocuklarının hepsini de tâundan kaybetmişler. Güzün köylerine döndüklerinde Murat Şeyh'in hanımı, geride bıraktığı küçük çocuğunun öldüğünü düşünerek, hiç olmasa cesedini ve kalan kemiklerini gömerim hesabıyla, kovuğa bakmak için ağaca yaklaşmış. Ağaç kovuğunda bulunan bir elik keçi, kadını görünce kaçarak oradan uzaklaşmış. Kadın ağaç kovuğuna baktığında hiç beklemediği bir manzara ile karşılaşmış. Ölür diye bıraktığı küçük çocuğu burada yaşıyormuş. Çocuk kaçan bu elik keçi tarafından beslenmiş, büyütülmüş. Kadın beklemediği bu duruma çok sevinmiş ve çocuğu alıp evine dönmüş. Baba Murat Şeyh bu durum karşısında, şükürünü edâ etmek için köyde bir aş evi kurmuş ve gelen geçenlere yemek vermeye, onları misafir etmeye başlamış. Sonra çocuk büyümüş, Kasım Dede işte bu çocukmuş.

Kasım Dede askerde iken su üstüne seccade serip namaz kılarmış. Onu gören askerlerden birinin haber vermesi ile bu ilginç keramete şahit olan komutanı, onu ödüllendirmek istemiş ve kendisinden ne dilediğini sormuş. Kasım Dede de ona “Derin dereyi bana verin yeter” demiş. Komutan onun bu isteğini yerine getirmiş, bir derin dere olan Gelevera'nın Boynuyoğun kısmını ona vakfetmiş.

Kasım Dede yaban elik keçilerini sağdırır, sonra da bunu aş evinde misafirlerine ikram edermiş. Olayı çok merak eden gelinine, bu durumu takip ve ifşâ etmemesini tembih etmiş. Ancak merak duygularına yenilen gelin, keçilerin nasıl sağıldığını izlemeye başlayınca işin sırrı gitmiş ve dağa kaçan keçilerin sütünü bir daha sağmak mümkün olmamış. Bu olaydan sonra, yedi yıl çevredeki dağlarda, daha önce keçilerin boynuna takılmış olan çan ve kelek sesleri duyulmuş.

Kasım Dede, Tekke köyü içinden geçen Gelevera deresi üzerine bir değirmen yaptırmış. Bu değirmenin unu çok bereketli olur, zor tükenirmiş. Şeyh efendi halktan, değirmenin teknesine bakmamalarını istemesine rağmen, meraklanıp da zahire teknesine bakanlar, burada ağzından zahire haznesine buğday taneleri dökülen yılanı görüp çılgılık atınca yılan kaçmış ve bereketin sırrı da yok olmuş.

Kasım Dede, Gelevera yaylasında iken vefat etmiş. Yaylayı ikiye bölen derenin doğu yakasında bir çayıra mezarı kazılıp defin işlemi tamamlanınca, definden sonra mezara telkin veren imam efendinin elindeki kuru söğüt dalı yeşil yaprak açmış. Bunun şeyh efendinin kerameti olduğu düşüncesiyle söğüt dalı mezar üzerinde bırakılmış. İşte şimdiki büyük söğüt ağacı telkin için kullanılan bu dal imiş.

Murat Şeyhin kardeşi olan Hasan Şeyh, ölümcül bir hastalığa yakalanmış. Vefat ederken, evliyanın cesedinin çürümeyeceğine dair inancı bir kerametle göstermek için, Hasanşih köyünün kuzeybatı yamacında mahallenin üst kısmına, sağ kolu dışarıda kalacak şekilde vasiyetine uygun olarak defnedilmiş. Ancak gece mezarın yakınında bulunan ormandan inen bir yaban ayısı, şeyh efendinin kolunu koparmış, parçalamış. Bunun üzerine şeyh efendi, “Allah körünüzü, topalınızı eksik etmesin!” diye beddua etmiş. O zamandan beri bu mahallede kör-topal, özürlü çocuk hiç eksik olmamış³⁵⁸.

Gümüşhâne-Alucra sınırında bulunan ve halkın Hâlbaba diye andığı Akılbaba dağından doğan Boynuyoğun, Karadoğa ve Karaovacık dereleri, farklı derin vadiler ve gür ormanlar arasından geçerek kuzeyde Güce ilçe merkezi yakınlarında Arpacık köyünde birleşir ve Gelevera adını alır. Gelevera adına, XVI. yüzyıla ait vergi kayıtlarında Karahisar-ı Şarkî livasına bağlı Şiryân nahiyesi içinde yer alan köylerden biri olarak da rastlamak mümkündür. Bu isim, değişik coğrafyalara dağılmış bir Türk aşireti olmalıdır.³⁵⁹ Gelevera, aslında Boynuyoğun deresinin doğduğu yaylanın da adıdır. Bazen halk tarafından vadinin genel adıyla, yani Gelevera adıyla da ifade edilir. Konumuzun kahramanı olan Türkmen şeyhi Kasım Dede'nin mezarı, bu vadiye adını veren Gelevera yaylasında yer almaktadır. Kurduğu zâviye ise, vadinin orta kısmına yerleşmiş bir aşiretin adını taşıyan Boynuyoğun köyünde bulunmaktadır. Gelevera vadisinin taşıdığı bereketli sular Espiye şehrinin doğu kısmından denize dökülür³⁶⁰.

Kasım Dede Zâviyesi Yukarı Boynuyoğun köyünde kurulmuştur. Kasım Dede hariç, diğer şeyhlerin mezarları ve zâviye yapıları bu köydeki mezarlıkta bulunmaktadır. Köyün merkezi, eski yapıların da bulunduğu küçük bir çarşı/belde niteliği olan Hasanşih mahallesidir. Tarihi mezarlık içinde, büyük şimşir ağaçları altında Menteşe Şeyh ve oğlu Mustafa Şeyh türbeleri yer almaktadır. Ancak söz konusu bu türbelerin hiçbirinde yazılı

³⁵⁸ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s.138-139.Hikayeleri nakledenler: Şeyh Kasım soyundan gelenlerden *Kasımoğlu* Cemal Güven (D. 1959/ Tekke köyü), yine Y. Boynuyoğun köyü Hasanşih mahallesinden *Mingiroğlu* Hacı Hüseyin Akdağ (D. 1935), *Mehdioğlu* Durmuş Korkmaz (D. 1939); *Yaylaoğlu* Hacı Ali Güneş (D.1948).

³⁵⁹ BOA, TTD, nr. 387, s. 583.

³⁶⁰ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s.136-137.

şahide yoktur. Mevcut mezarlar, taş ve ağaç malzemeler kullanılarak basit bir biçimde yapılmıştır. Mezarlığın güneyinde bulunan bir düzlüğe halk Semah Düzü demektedir. Bu ifade, yüzyıllar öncesinden gelen bir geleneğin, açık alanda sûfi âyini uygulamasının izlerini taşıması bakımından ilgi çekici bir durumdur. Söz konusu mezarlığın yer aldığı bu mahalle Gelevera deresi ile ikiye ayrılmış vaziyettedir. Eski mezarlığın karşısında, güneybatıdaki dağın eteğinde Hasan Şeyh yatır/mezarı yer almaktadır. Halk bu tepeyi Hasan Şeyh'in adıyla, bazen de sadece ocak olarak anmaktadır.

Belgelerde ve rivâyetlerde adı geçen Kasım Dede'nin babası Murat Şeyhin yatır-mezarının nerede olduğu konusunda bir bilgi yoktur. Ancak Kasım Dede'nin mezarının Gelevera köyü/ yaylasının içinden geçen derenin güneydoğu yakasında asırlık bir söğüt ağacının dibinde olduğu kabul edilir. Halk burayı, yüce bir kişinin yattığını fark ettiği için koruma altına almış ve ziyaret kelimesinden mülhem olarak zeyret şeklinde adlandırmıştır³⁶¹. Kasım Dede'nin Zâviyesi'nin kurulduğu köye şimdi, bu zâviyeden dolayı Tekke köyü denilmektedir. Köy, Gelevera vadisinin orta kısmı içinde yer almaktadır. Kasım Dede'nin evi, imareti (aşevi) ve değirmeni de bu köydedir. Değirmen iki oluklu ve iki taşlıdır. Evi yıkılıp yeniden yapıldığı için orijinal yapı artık yoktur. İmaret binasının yeri halk tarafından küçük bir mezarlık görünümünde çevirme içine alınmış ve ziyaret yeri kabul edilmiştir. Ancak burada kazan kaynatılıp halka aş dağıtıldığını herkes bilmektedir.

Kasım Dede ve kurmuş olduğu zaviye hakkında bilgi veren en önemli kayıtlar tahrir defterleridir. Ancak tahrir defterlerindeki kayıtlara geçmeden önce zaviyenin kurucusu olan Kasım Dede'nin Tireboluya Boynuyoğun köyüne gelişleri hakkında bilgi vermek konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır. Kasım dede ve babası Şeyh Murat Boynuyoğun Türkmen aşiretine mensupturlar. Boynuyoğun bir yörük aşireti olup Anadolu'nun çeşitli yerlerine, özellikle Konya, Bursa, Aksaray, Maraş ve İzmir'e yerleşmişlerdi³⁶². Ayrıca XVII. yüzyılda Şam ve Karaman vilayetleri ile Yeni-il'de bunların varlığına rastlanmaktaydı³⁶³. Boynuyoğun aşireti bölgeye Osmanlı yönetiminden önce Kasım Dede'nin babası olan Şeyh Murat Dede önderliğinde gelmiş olup iskân ve irşad faaliyetine başlamıştır.

Kasım Dede zaviyesi hakkında bilgi veren en eski kayıtlar 1486 tarihli vergi defteridir. Bu deftere göre köydeki dört hane ve iki mücerred olup bunlar vergilerini Boynuyoğun köyünün sipahileri olan Hasan ve Ahmet beylere ödemekle mükellef kaydedilmişlerdir.

³⁶¹ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s.137.

³⁶² Cevdet Türkay, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler**, İstanbul 2001, s. 65.

³⁶³ Enver Çakar, **17. Yüzyılda Halep Eyaleti ve Türkmenleri**, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yay., Elazığ, 2006, s. 197.

Kaydın devamında Kasım Dede zaviyesinde vazifeli yedi kişiden bahsedilmiş olup bunların isimleri ve vazifeleri şu şekildedir;

“Zâviye-i Boynuyoğun 7 kişi; Şeyh Murat veled-i Kasım ve Hasan ve Demürçi ve Bedir ve İbrahim ve Mehmet ve Yakup; zikrolan kimesneler, mezbûr Zâviyeye hizmet ederlermiş. Bu babda Trabzon sancak beyi Hasan Bey, ellerine mektup vermiş tâ kim bunlar dahi âyende ve revendeye hizmet ederler”³⁶⁴.

Defterde yer aln bu bilgilerden zaviyenin ilk kurucusu olan Şeyh Murat’ın baba adının da Kasım olduğu anlaşılmaktadır. Demek ki, bizim konumuz olan Şeyh Murat oğlu Kasım Dede, postnişinlik aldığı babası tarafından dedesinin adıyla tesmiye edilmiştir. Bu durumda dede kuşağını oluşturan Kasım, oğul kuşağını oluşturan Murat ve torun kuşağını oluşturan kişi ise yine Kasım adıyla anılmıştır. Osmanlı idaresinin bölgede tesisinden sonra yapılan ilk vergi kaydının tamamlandığı 1486 yılında dede Kasım’ın hayatta olmadığı ama oğlu Şeyh Murat’ın, zâviyedâr olduğu görülmektedir. Ayrıca Hasan, Demürçi, Bedir, İbrahim, Mehmet ve Yakup adlı kişilerin de, bahse konu bu zâviyede görevli buldukları anlaşılmaktadır. Adı geçen bu kişilerin Şeyh Murat’a ne ölçüde yakın oldukları, vergi defterinde ifade edilmediği için bilinmemektedir³⁶⁵.

Kasım Dede zaviyesi hakkında kayıtların yer aldığı diğer bir tahrir 1515 tarihlidir. 1515 tarihli Trabzon sancağı mufassal defterinde adlı mufassal defterde, zâviyenin adı, Kasım Dede’nin kendi adıyla anılmaktadır. Bu tarihlerde Boynuyoğun köyü Trabzon sancağının Üreğir nahiyesi kapsamındadır.1515 tarihli defterde 11 kişi 480 akçe vergi ödemekle, 5 müselleme ve Kasım Dede zaviyesinde 17 kişi hizmetkâr olarak kaydedilmişlerdir.

Ayrıca onunla birlikte Kasım Dede’nin kardeşleri Mehmet Fakih, Derviş Ahmet ve Kasım Dede’nin oğlu Nur Ali ve onun kardeşi Hüseyin adlarına da yer verilmiştir. Zaviyede hizmet edenlerin isimleri şu şekilde zikredilmiştir;

“Cema’at-i hizmetkârân, Zâviye-i Kasım Dede, der karye-i Boynuyoğun ki, zeâmet-i fermûde şûd Hasan Murat bennak, Veli veled-i o, caba/ Mahmut veled-i Veli,benna /Dâvut veled-i Ali,bennak / Yunus birader-i o,bennak /Ramazan veled-i o,bennak / Mustafa birader-i o,bennak /İsa birader-i diğer,caba / Mehmet veled-i İbrahim,bennak / Ali birader-i o,caba /Hüseyin veled-i Yakup,bennak / Yusuf birader-i o,bennak / Hasan birader-i diğer,bennak/

³⁶⁴ Sümer, **Tirebolu**, s. 57.

³⁶⁵ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 140.

Himmet veled-i Rasül, bennak/ Mahmut veled- o, caba / Ahmet birader-i o, caba / Ali birader-i diğer, bennak / Âsiyâb I; hâsıl 728”³⁶⁶ .

Bu kayıta yer alan bilgilere göre Hasan oğlu Veli, Yunus oğlu İsa, İbrahim oğlu Ali, Himmet oğlu Mahmut ve kardeşi Ahmet topraksız çiftçi anlamına gelen caba; diğerleri ise toprağı/çiftliği olan ve defterde bu yüzden bennak diye anılan kişilerdir. Söz konusu zâviyenin reâyâsı konumunda olan bu kişilerin Kasım Dede’ye ödedikleri yıllık vergi toplamı ise 728 akçedir. Köyde bir kapılı, yani tek taş ile dönen, Hasan adlı şahıs tarafından işletilen zâviyeye ait bir de değirmen vardır. Bu değirmen hâlen işler vaziyettedir. Ancak sonraki zamanlarda kapasitesi artırılmış olmalıdır ki, bu gün iki taşlı ve iki olukludur. Yukarıya transkripsiyonunu naklettiğimiz vergi kaydının karşı sayfasında yine bu zâviyeden bahseden önemli bir ayrıntı daha yer almaktadır. Söz konusu Kasım Dede ve ceddi hakkında ilginç ipuçları taşıyan kayıt aynen şöyledir:

“Zâviye i Kasım Dede veled-i Şeyh Murad, der karye-i Boynuyoğun

Mehmet Fakih birader-i o, Derviş Ahmet birader-i o, Nur Ali veled-i Kasım Dede

Hasan birader-i o / Mezkurların ceddi, ehl-i velâyet olup kendüleri dahi sâlih ve mütediyyin, pâdişah-ı âlem penaha hayır dua etmeğe kâbil kimesneler olup, avarızdan emin ola gelüp, öşür ve rüsûm vere gelmedikleri sebepten ber karar-ı sâbık mukarrer kılınıp deftere sebt olundu”³⁶⁷

Bu kayıtlara göre Boynuyoğun zâviyesinin başında üçüncü kuşaktan, yani dedesinin adını taşıyan torun kuşağından yine Kasım Dede bulunmaktadır. Kasım Dede’nin Derviş Ahmet ve Mehmet Fakih adında iki kardeşinden daha söz edilmektedir. Bunların da aynı zâviyede hizmet verdikleri anlaşılmaktadır. Kasım Dede’nin iki oğlu Nur Ali ve Hasan adlı kişiler de aynı hizmet ile yükümlü yazılmışlardır ki, değirmeni işleten kişi bu Hasan olmalıdır³⁶⁸. Ayrıca görev ve şahsi durumları hakkında da ilginç bilgiler verilmiştir. Önce, adı geçen bu kişilerin soyunun Allah’a yakın kimseler olduğu vurgulanmış, sonra da kendilerinin de yine düzgün ve dindar; hatta padişaha dua edebilecek kadar makbul kimseler olduğu vurgulanmıştır. Bu bilgiler 1530 tarihli muhasebe defterinde de aynen tekrar edilmiştir³⁶⁹.

³⁶⁶ BOA, TTD, nr. 52, s. 744.

³⁶⁷ BOA, TTD, nr. 52, s. 745.

³⁶⁸ Fatsa, Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri, s.142.

³⁶⁹ BOA, TTD, nr. 387, s. 758.

1554 tarihli tapu tahrir defterinde Boynuyoğun zaviyesinde görev yapan zaviye hizmetkarlar ile Kasım Dede'nin soyundan gelenlerin kaydı yer almakta olup Kasım Dede'nin soyundan gelen 5 kişi muaf olarak kaydedilmişlerdir. Bunlar Hasan oğlu İsmail, Nur Ali oğlu Rasül ve kardeşi Murat, Kasım Dede oğlu Nur Ali, Mehmet oğlu İbrahim'dir³⁷⁰.

Zaviyede hizmet edenler "Cemaat-ı hizmetkerân" olarak zikredilmiş olup Veli oğlu Ahmet, Davut oğlu Ahmet, Ramazan oğlu Yunus, Ali, kardeşi Emrullah ve Mehmet bennak, Veli oğlu Ali Han ile Mustafa oğlu Ali caba olarak yazılırken bunlarla beraber 6 kişi zemin olarak kaydedilmiştir³⁷¹.

Boynuyoğun zaviyesi daha önce Yakup Halife zaviyesinde belirtildiği üzere sadece iskân ve irşad için kurulmamış aynı zamanda ticaret yolu üzerinde bir derbent özelliği göstermektedir. Konar-göçer Türkmenlerin hayvancılığa dayanan sosyal yaşamında yaylacılık büyük öneme sahiptir. Gelevera vadisi içinde ve çevresinde yer alan çok sayıda köyün yaylası da yine aynı vadinin yukarı kısmını oluşturmaktadır³⁷². Bu nedenle Kasım Dede Zâviyesi başka görevleri dışında derbent hizmeti de yapmaktadır. Derbent, bilindiği gibi Osmanlı yol sistemi içinde güvenlik ve bayındırlık hizmetleri sunan bir kurumdur³⁷³. Nitekim yörede, Gelevera vadisini takip eden bir güzergâhta çeşitli han yerleri, tarihi köprüler ve Güce ilçesi yakınlarındaki Şaban kalesi gibi kalıntılar, umumi yolun tarihte bıraktığı izleri bize göstermektedir³⁷⁴. Boynuyoğun Zâviyesi'nin kurulduğu vadiyi oluşturan derenin yukarı kısmındaki yazlık yer de Şeyh Kasım'ın yaylasıdır. İşte bu yaylalara giden umumi yol, zâviyenin kurulduğu menzil üzerinden geçmektedir. Kasım Dede'nin ve neslinden gelen şeyh efendilerin bahse konu yoldan gelip geçenlere, vergi defterindeki ifadeyle ayende ve revendeye imaret; çevre köylerden gelenlere irşat hizmeti götürdüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca Tekke köyde halen çalışır vaziyette olan su değirmeni de bayındırlık hizmetlerine işaret etmektedir. Kasım Dede'nin kardeşlerinden biri Mehmet Fakih diğeri ise Derviş Ahmet şeklinde ifade edilmiştir. Buna bakarak zâviye bünyesinde bir de medresenin olduğunu ileri sürmek yanlış olmaz. Zira fakih ilmiye zümresinin, derviş ise sûfiye zümresinin buradaki varlığına işaret etmektedir. Demek oluyor ki, devlet idaresinin kurulmasından önce bölgedeki

³⁷⁰ BOA, TTD, nr. 288, s. 566-567.

³⁷¹ Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, s. 113-114.

³⁷² Tirebolu ve Espiye sahilinden çıkan birçok yol, bu vadiyi takip ederek, bölgede en fazla nüfus barındıran Kazıkbeli yaylasına ve çevresinde yer alan obalara ulaşmaktadır.

³⁷³ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, İstanbul, 1990.

³⁷⁴ Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, s.143. Bu yola halk, Alahnâs madenlerini işleyip nakleden İtalyan kavmi Cenevizlileri kast ederek *Cinibiz Yolu* der. Espiye sahilinden Gelevera vadisi boyunca devam eden bu yolun en önemli kalıntısı Güce-Giyimli mahallesi yakınlarındaki Şaban kalesidir.

Türkmen iskânına öncülük eden Kasım Dede Zâviyesi, Osmanlı hâkimiyeti döneminde de, misyonunu biraz daha genişleterek yüzyıllarca varlığını sürdürebilmiştir.

18. Mevlana Ede Derviş Zaviyesi

Mevlana Ede Derviş Zaviyesi Giresun'un Tirebolu ilçesinde Ede adlı köyde kurulmuştur. Bada, Osmanlı'nın klasik döneminde Ede köyünü de kapsayan küçük bir vergi ünitesi (divan) niteliğine sahiptir. XVI. asırda bu divana bağlı olan yerler Akçakilise, Günlük ve Halya mezarları ile Alagaturas, Sekili ve Boşçalı köyleridir³⁷⁵. Bu yerlerden bir kısmı Mevlâna Ede Derviş Zâviyesi'ne vakıf olarak tahsis edilmiştir. Öyle anlaşılmaktadır ki, söz konusu zâviye Bada divanı içinde etkili olmuş, zâviye yapıları da bu civarda kurulmuştur. Vergi defterlerinde bu zâviye Melik Ahmet Bey'in adına izâfe edilir. Ancak vakfı tahsis eden Melik Ahmet Bey, zâviye kuran ise Mevlânâ Ede Derviş'tir.³⁷⁶

Bada köyü, Tirebolu kasaba merkezinin doğusunda sahilden başlayarak yaklaşık beş kilometre güneye doğru uzanan bir kaç mahalleden oluşmaktadır. Güneyden denize doğru akan İsmaili ve Bada derelerinin şekillendirdiği iki vadi etrafında kurulmuş Bada köyünün çevresinde Ede Dervişin adını taşıyan Ede, Üreğir (Karademir), Civil ve Boğalı köyleri yer almaktadır. Ede Derviş vakfından kalan en bariz yapı Bada köyü ile Ede köy arasında, Özlü deresi üzerinde halen çalışır durumdaki Ede Değirmeni'dir. Aynı dere üzerinde yer alan kemer köprüler de eski devirlerin otantik havasını yansıtmaya devam etmektedir. Yöre halkının hafızasında bu konuda az da olsa bilgi mevcuttur. Bilinen rivâyetlerin kısaca ifadesi şudur:

Ede Şeyh, Boynuyoğun köyündeki Hasan Şeyh ile kardeş imiş. Şeyhin adı ile anılan değirmeni de müritlerinden İbrahim Şeyh yaptırmış. Değirmenin üst teknesine bir avuç buğday koymuş, zahire öğündükçe bereketinden gelip geçen ihtiyaç sahiplerine un verilirmiş. Şeyh Efendi bunu yaparken, değirmenin üst teknesine kimsenin bakmamasını halktan istemiş. Ancak halk içinden meraklı bir kişi, değirmenin üst teknesindeki zahirenin neden bitmediğini öğrenmek istemiş ve üst tekneye bakmış. Ağzından buğday taneleri dökülen bir yılanın tekne içinde yattığını görmüş. Bunu üzerine yılan kaçmış ve işin sırrı kaybolmuş.

³⁷⁵ F.Sümer, **Tirebolu**, s. 91-92.

³⁷⁶ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s.160.

Melik Ahmet Bey, fetih için ordusu ile Bada (Öztlü) köyü sahiline gelmiş. Orduda açlık baş göstermiş. Bunu duyan Ede Şeyh, eline aldığı bir kazan yemek ile sahile inmiş ve Melik Ahmet Beyden aldığı müsaade ile askerlere elindeki yemekten dağıtmış. Bir kazan yemek ile koca orduyu gözünün önünde doyuran Ede Şeyhin manevi yüceliğini kabullenen melik, Ede Şeyhten ne dilediğini sormuş. O da köy halkının hayvanlarını yazın çıkardıkları yaylaların kendilerine verilmesini istemiş. Bu isteği geri çevirmeyen Melik Ahmet Bey de Bada Sulağı, Civil Yurdu ve Ede Obası denilen yaylaları vakfetmiş.³⁷⁷

Halkın anlattığı bu bilgileri tahlil edecek olursak Ede köyü ile Bada çevresinde kutsanan üç önemli mevki vardır. Bunlardan biri Bada köyünün güneyinde Haçdağı denilen tepe üzerinde yer aldığına inanılan evliya mezarlarıdır. İkincisi Ede köyü içinde halk arasında Zeyret Abdal denilen yerdir. Burası, önceleri adak/kurban taşı bulunan hafif yükseltisi olan ormanlık bir tepedir. Ede Derviş'in burada yattığı, o yüzden ağaç kesmenin uğursuzluk getireceği düşünülür. Halkın kutsadığı üçüncü yer ise Zeyret Abdal denilen mekânın yaklaşık 200 metre batısında, daha yüksek bir tepe üzerinde Saruk-hoca veya Saru-koca olarak ifade edilen, bir iki dönümlük kadim bir mezarlıktır. Halk bahse konu Ede Dervişin bu üç yerden birinde yattığına, en çok da mezarının Zeyret Abdal'da olabileceğine inanır. Tevatürde adı geçen *İbrahim Şeyh*, şimdi Espiye ilçesine bağlı aynı adla anılan köyde türbesi bulunan zat olmalıdır. *Hasan Şeyh* ise, Yukarı Boynuyoğun köyünün Hasanşih mahallesinde, bir tepenin yamacında mezarı olan ve muhtemelen Kasım Dede Zâviyesi şeyhlerinden biridir. Ede Derviş Zâviyesi ile Kasım Dede Zâviyesi arasında organik ilişkiyi doğrulayacak bir bilgiye şimdilik sahip değiliz. Ancak halk rivâyetlerinde kurulan ilişki, en azından bu kurumların bir birinden haberdar olduğunu göstermektedir.³⁷⁸

Mevlana Ede Derviş zaviyesi ve kurulduğu yöre ile ilgili kaynaklarda geçen bilgilere 1486 tarihinde yazılan vergi kayıt defterlerinde rastlanmaktadır.1486 tarihli tahrir defterinde şu bilgiler yer almaktadır;

“Vakf-ı Melik Ahmet Beğ ki, Kürtün Beyi idi. Asılda Bedreme Hisarın kâfirden ol fethetmiştir. /Mezra-i Ağca kilise Mezra-i Günlük, Mezra-i Halya, mezkûr mezarları Melik Ahmet Beğ Mevlâna Ede Derviş'e vakfedüp eline mektup vermiş ki, mezkûr Ede Derviş dahi bir Zâviye bina idiüp â yendeye ve revendeye hizmet için. Şimdiki halde mezkûr Ede Derviş'in

³⁷⁷ Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, s. 161.

³⁷⁸ Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, s. 162.

*oğlu Mevlâna İşhak vakfiyet üzere tasarruf edüp âyendeye ve revendeye hizmet idermiş. İşhak vefat edüp oğlu İbrahim tasarruf eder. Es'âmi-l hizmetkârânı Zâviye el-mezbur 4 kişi*³⁷⁹.

Tahrirde yer alan bu bilgilere göre zaviyenin 1486 yılından önce Melik Ahmet tarafından Çepni beyi Melik Ahmet Bey tarafından bölge fethedildikten sonra Mevlâna Ede Derviş adındaki Türk dervişine vakfedilmiş, o da burada melik'in adını taşıyan bir Zâviye tesis etmiştir. Kendisinden sonra yerine oğlu Mevlâna İşhak Fakih geçmiş ancak o da 1486'dan önce vefat etmiştir. Bu defa yerine oğlu Şeyh İbrahim geçmiştir. Bu zat, 1530 yılında vergi sayımı yapılırken hayattadır ve defterde İbrahim Fakih olarak anılmıştır. İbrahim Fakih'in oğulları da, bahsi geçen mezraları tasarruf etme hakkına sahip olarak yazılmışlardır. Osmanlıca ifadeden de anlaşılacağı gibi, kendilerine vergiden muafiyet getirilmiştir. Ayrıca üç önemli mezranın bağ ve bahçeleri vakfedilmiştir. Burada bulunan bir medreseden söz edilmesine ilaveten ehli ilim olarak anılan bu zatların dinî duyarlıkları da, sâlih ve mütedeyyin şeklinde ifade edilmiştir³⁸⁰.

1554 yılına gelindiğinde bu tarihte yapılan tahrire göre 1554 tarihli vergi kayıtlarında Akçakilise, Günlük (Köklük) ve Halya mezraları yine bu zâviyenin vakfı olarak anılmakta ve eskiden beri buraları tasarruf eden İşhak Fakih oğlu İbrahim Fakih neslinden gelen kişilerin zâviyedeki görevleri ve ayrıcalıkları nakledilmektedir. Ayrıca Mevlânâ Osman medresesinin bu tarihte de faaliyette olduğu anlaşılmaktadır. Mevlânâ Ede Derviş Zâviyesi'ne hizmet edenlerin kimler olduğunu 1554 tarihli vergi kayıtları ortaya koymaktadır. Söz konusu defterde bu kayıt "cema'at-i hizmetkarân Zâviye-i Melik Ahmet Bey, raiyyet fermûde şüd" şeklinde başlamış ve bu ibarenin altında Zâviye hizmetkârı kişilerin adları şu şekilde verilmiştir: Mustafa oğlu Halil, Tursun oğlu Yusuf, Hebip oğlu Bayram, Seydi Ahmet oğlu Mehmet, Mustafa oğlu Uğurlu, Mehmet oğlu Dalan, Süleyman oğlu Ali, Hüseyin oğlu Emir ve Pir Ahmet oğlu Hüseyin. Adı geçen bu kişilerin hepsi de 40 dönüm veya daha fazla toprağı olan çiftçi hâneleridir.

Yine aynı defterde Boz Hasan oğlu Ali, Hacı oğlu Hasan, Hasan'ın kardeşi Hüseyin ve henüz bekâr olan oğlu Nurullah ile köy imamı Mustafa oğlu Hüseyin caba yani topraksız çiftçi olarak kaydedilmişlerdir. Bunlardan başka, aynı Zâviyede hizmetkâr yazılmış, ancak hariç köyden gelip toprak tasarruf ettiği için *zemini* olarak anılanlar da vardır. Bu kişilerden

³⁷⁹ F. Sümer, **Tirebolu**, s. 57.

³⁸⁰ Fatsa, **Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri**, s. 164.

bazılarının adları şöyledir: “*Abdullah birader-i Mustafa, Yusuf bin Tursun, Seydi Ali veled-i Yusuf, Ali veled- Yakup, Hamza veled-i Süleyman, Rasül veled-i Yusuf*”.³⁸¹

XIX. yüzyıla gelindiğinde Mevlana Ede Derviş zaviyesi hakkında bilgi veren kaynaklar diğer zaviyelerde de görüldüğü gibi şeriye sicilleridir. XVIII. yüzyılın sonlarında yazılmış bir kayıta Edeköy’de bulunan Zâviyeden söz edilmekte ve “evkaf-ı sultâni evladından olan Mustafa bin İbrahim Efendi” şeklinde Ede Derviş soyundan gelen ve Ede köyde yaşayan bir şahıstan söz etmektedir. Yer alan kayıt şu şekildedir;

“*Tirebolu kasabasına tabi Edeli nâm mahall-i mevkide Melik Ahmet Bey Zâviyesinin evlad-ı evladına meşrutiyet ile evkaf-ı sultani evlâdın olan Mustafa bin İbrahim Efendi, öteden beri mutasarrıfı olduğu yerleri bi-gayri izin mütevellim İşlemecioğlu ve Alaeddinoğlu ve Melik İbrahimoğulları zabt edüp ve lakin icabından olan kimesnelere icab etmez iken sâlifü’z-zikr kimesnelere yedinden ref’ olunup izn-i mütevellî ile evladdan olan Mustafa yedine vaz’ ve izin olup kemakân zabt olunduğu*”³⁸².

Sultan II. Mahmut’un tahta çıktığı gün (28 Haziran 1808) tarihli bir başka kayıta ise, Akçakilise köyünde bulunan ve evlad-ı vâkıftan Şeyh Mustafa tekkesinin metruk vaziyette olduğu, Tirebolu ayânı Kethüdâzâde Mehmet Emin Ağa’nın³⁸³ marifetiyle buranın yeniden ihya edileceği ve Şeyh Mustafa’nın ahfadından (neslinden gelenler) Memic-oğlu Mustafa’ya bir tezkire verildiği ve tekkenin masraflarının bütün kaza ahalisi tarafından karşılanacağı ifade edilmiştir³⁸⁴.

1820 tarihli bir kadı sicilinde Akça-kilise, Günlük ve Halya Ede Derviş vakfına konu olan yer olarak anıldıktan sonra; *evlâd-ı vâkıftan* sayılan Ahmet, Osman, Ali, İbrahim, Ömer, Mahmut ve diğer Ahmet ve diğer Ali adlı şahısların adları *şeyhlik* pâyeleriyle birlikte anılmaktadır³⁸⁵.

Tarih kayıtlarında Mevlana Ede Derviş zaviyesinden başka *Derviş Bahşayış* isimli kişiden söz edildiğini tahrirler kısmında belirtmiştik. 1486 tarihli vergi kaydında zâviyede görevli üç kişiden söz edildiğine göre, Derviş Bahşayış’ın bu tarihten önceki bir zamanda zâviyeyi ikâme ettiği anlaşılmaktadır. 1515’de zâviyede 11 kişi hizmet vermektedir. Bu tarihte Derviş Bahşayış hayatta değildir, ancak Bayezit, Mustafa ve Ahmet adlı üç oğlunun

³⁸¹ BOA, TTD, nr. 288, s.620.

³⁸² Belgenin transkripsiyonu şöyledir: Bkz. A. Yüksel, **Tirebolu**, İstanbul, 2003, s. 113.

³⁸³ Feridun M. Emecen, “Doğu Karadeniz’de Ayanlık:Tirebolulu Kethüdâzâde Mehmet Emin Ağa”, **Bellefen**, LXV, Nisan 2001, sayı.242, s. 193.

³⁸⁴ Ayhan Yüksel, **Tirebolu**, Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2003, s. 41.

³⁸⁵ TSS. 1805, s. 116.

hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu zâviyede hizmet verenlerin adları defterde şöyle zikredilmektedir: Derviş Bahşayış'ın Bayezit adlı oğlundan torunu Ahmet, Hasan oğlu Musa, oğlu Şeyh İsa, diğer oğulları Derviş Mehmet, Abdi; Hasan oğlu Nebi ve oğlu Halil, Mustafa oğlu Nur Ali³⁸⁶. Defterde bunlardan hangisinin zâviye şeyhi olduğu açıkça belirtilmemişse de bu göreve Şeyh İsa'nın baktığı anlaşılmaktadır.³⁸⁷

1554'de Derviş Bahşayış Zâviyesi'nde hizmet veren şahıslar Ahmet oğlu Ali, İsa oğlu Şeyh Hasan, şeyhin kardeşi Halil, Derviş Mehmet oğlu Ali ve Mustafa oğlu Ali şeklinde zikredilmiştir³⁸⁸. Bu durumda Şeyh İsa vefat etmiş onun yerine oğlu Şeyh Hasan zâviyenin şeyhliğine bakmakla görevlendirilmiştir. Derviş Bahşayış Zâviyesi'nin şimdiki Özlü (Bada) köyünde kurulduğu anlaşılmakta, ancak Bada köyünün batısında kalan Ede köyünde kurulmuş Mevlâna Ede Derviş Zâviyesi ile tespit edilmiş bir organik bağdan söz edilememektedir³⁸⁹.

Sonuç olarak Mevlana Ede Derviş zaviyesi kurulmuş olduğu bölgenin iskânından eğitim ve irşadına kadar her hususta faaliyet göstererek bölgenin Türk-İslam kültürüyle kaynaşmasında önemli rol oynamıştır.

19. Yaraşur Şeyh Zâviyesi

Yaraşur Şeyh Zaviyesi Giresun ili Tirebolu ilçesine bağlı Arageriş ve Yaraş köylerinde kurulmuştur. Çalışmamızda incelediğimiz zaviyer hakkında az çok rivayet olmasına rağmen Yaraşur Şeyh ve kurmuş zaviye hakkında halk arasında anlatılan bir rivayete rastlamadık.

Yaraşur Şeyh Zaviyesi hakkında bilgi veren en eski tarihli tahrir defteri 1486 tarihlidir. 1486 yılında köyün vergi geliri olan 168 akçe Çepni beyi ve aynı zamanda bir din bilgini olduğu anlaşılan İbrahim Fakih'e tahsis edilmiştir. Ve bu tarihte köyde toplam yedi hâne gibi az bir nüfus potansiyeli vardır ki, bu durum köyün sayımının yapıldığı 1486 tarihine yakın zamanlarda kurulduğunu göstermektedir. Bu tarihte köyde her hangi bir zâviye veya sûfi adına rastlanmamaktadır. Buradan anlaşılıyor ki bu tarihte Yaraşur Şeyh henüz bu köyde yoktur, dolayısıyla zaviye de tesis edilmemiştir³⁹⁰.

1515 yılında yapılmış olan vergi kayıtlarına göre köyün nüfusu 15 hane olup Derviş Mustafa ve Derviş Mustafa adlı kişiler değirmen işletmektedirler. Tahrir defterinde şu kayıtlar yer almaktadır;

³⁸⁶ BOA, TTD, nr. 52, s. 728-732.

³⁸⁷ Fatsa, Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri, s.166.

³⁸⁸ BOA, TTD, nr. 288, s. 618.

³⁸⁹ Fatsa, Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri, s.166.

³⁹⁰ Fatsa, Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri, s. 187.

“Zâviye_-i

Yaraşur Şeyh / Derviş Musa veled-i Halil / Satılmış veled-i O / Hasan veled-i Diğer / Derviş Mustafa veled-i Halil / Hüseyin veled-i O / Ayendeye ve revendeye hizmet etmeğin ber karar-ı sâbık mukarrer kılınıp, öşrine ve rüsûmuna dahl olunmaya deyu emr olunmağın defter-i cedid-i sultâniye kayıt olundu”³⁹¹

İncelemiş olduğumuz tahrir kayıtlarına göre Yaraşur Şeyh Zaviyesi 1486 ile 1515 yılları arasında tesis edilmiştir. Bu tarihte Yaraşur Şeyh hayattadır ve muhtemelen taallukatından olan Halil oğlu Derviş Musa ve oğlu Satılmış, diğer oğlu Hasan; yine Halil oğlu Derviş Mustafa ve oğlu Hüseyin adlı beş kişi bu zâviyenin görevlileridir³⁹². Bu kişiler, umumî yol üzerinde bir yerde kurulmuş olan bu zâviyede gelen geçen yolculara yemek ikram etmek ve sair misafirlik hizmetlerini yerine getirmek karşılığında ayrıcalıklı sayılmışlar ve vergilerden de muaf kabul edilmişlerdir.

*Bir başka tahrir kaydı ise 1530 tarihli tapu tahrir defterinde yer almaktadır. Bu defter göre bir önceki tahrirdeki muafan zümresine mensup olan 5 kişinin ismi tekrar edilerek “ayendeye ve revendeye” hizmet etmeleri karşılığında öşür ve rüsûm vermeyecekleri belirtilmiştir*³⁹³.

1554 yılında yapılan tahrir defterlerine göre Derviş İbrahim ve Derviş Mustafa Şeyh Yaraşur Zaviyesi’nde şeyhlik yapmaktadırlar. Zâviyede görevli olarak kaydedilenlerin isimleri şu şekildedir: Musa oğlu Satılmış, kardeşi Hasan ile oğlu İsmail, Derviş Musa oğlu İbrahim, Halil oğlu Derviş Mustafa ve kardeşi Hüseyin. zaviyedeki görevliler 1530 tarihli tahrir defterinde geçen *âyende ve revendeye* it’âm ü ta’âm ifadesiyle, yolculara beslenme ve barınma hizmeti vermekle vergiden de muaf tutulmuşlardır³⁹⁴.

Arageriş köyünde faaliyet göstermiş olan bu ilk dönem Türkmen dervişinden başka, şimdi Espiye’nin iç kesimlerinde Alahnas köyünde de İsa oğlu Menteşe Şeyh Zâviyesi’nden bahsedilmektedir. 1486 sayımında yirmi hâne tespit edilen köyde, bundan başka on kişi de Konur Câmii’nde görevli (*mülâzum*) olarak yazılmıştır. Devrin şartlarında otuz nefer barındıran bir köy oldukça büyük kabul edilebilir. Bu duruma bakarak köyün XV. asrın başlarında kurulduğu; söz konusu zâviyenin de 1486’dan daha önce mevcut olabileceği

³⁹¹ BOA, TTD, nr. 52, s. 617.

³⁹² Fatsa, Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri, s. 188.

³⁹³ BOA, TTD, nr. 387, s. 913.

³⁹⁴ BOA, TTD, nr. 288, s. 641.

üzerinde durulabilir³⁹⁵. 1515 tarihinde yapılan tahrirde 49 kişi vergilerden muaf kaydedilmiştir. Nitekim 1554 tarihli vergi defterinde kırk dört *muaf* nefer yanında üç kişinin daha adından bahsedilmiştir. Bunlar İsa oğlu Menteşe Zâviyesi'nde görevli Derviş Hasan, kardeşi Pir Ali ve Derviş Hasan'ın oğlu. Derviş Hasan'ın tasarrufunda bir vakıf değirmen işletmesi, ekinlik, avcı kuş yuvası, bağ ve bahçe oluşuna bakarak³⁹⁶, onun bu önemli ayrıcalıklarıyla zâviyenin şeyhi olduğu düşünülebilir.

B. ŞEBİNKARAHİSAR YÖRESİ ZAVİYELERİ

Şebinkarahisar yöresi hakkında en sağlıklı bilgilere vergi-nüfus sayımı denilebilecek tahrir defterleri ile, şer'iyeye mahkemelerinin tutanaklarını muhtevî sicillerdir. Ancak ne yazık ki, konumuz olan zâviye vakıflarına ait tutanakları da içinde bulunduran Şebinkarahisar mahkeme tutanakları 1915 tarihinde çıkan Ermeni ayaklanması sırasında yakılıp tahrip edildiği için bu tarih hazinesinden şu anda yoksun vaziyetteyiz.

Osmanlı döneminde *liva (sancak)* statüsünde teşkilatlandırılmış olan Karahisar-ı şarkî vergi-nüfus kayıtları ise daha çok XVI. yüzyılı kapsamaktadır. Aslı Başbakanlık Osmanlı arşivinde bulunan bu defterlerden 1485, 1530, 1569 tarihli olanlar ile tarihi tam belli olmayan II. Selim dönemine ait vakıf defterinin fotokopi nüshalarını inceleyerek bu bağlamda bir sonuca gitmeye çalıştık.

1485 tarihli defter 888 sayfa olup 788-888 arasındaki kısım Koyluhisar ve Karahisar-ı şarkîyi kapsamaktadır. 1520-1523 tarihli 387 nolu tahrir defterinde ise Karahisar-ı şarkî sancağı 574-597 sayfaları arasında kaydedilmiştir. 1569 tarihli 478 nolu tapu tahrir defteri 369 sayfa olup tamamı Karahisar-ı şarkî sancağına bağlı Karahisar ve Koyluhisar kazalarını kapsamaktadır³⁹⁷. İncelediğimiz dönemde Karahisar-ı şarkî livası nahiye esasına göre şu idâri ünitelere ayrılmıştır:

Osmanlı devletinin bölgeyi fethi sırasında beylikler döneminden kalma, ağırlıklı olarak köylerden oluşan, oldukça gevşek bir idari yapılanma görülmektedir. 1485 yılında yapılan tahrir defterinde bölgede yapılan düzenlemeler açıkça görülmekte olup buna göre bölgedeki nahiyelerden Karahisar Koyluhisar birbirinden bağımsız olarak Rum Eyaletine, geri kalan nahiyeler de bu ise nahiyeye bağlanmıştır. Karahisar'a bağlı olan nahiyeler 14 olup bunlar Emlak, Kösi, Alucara, Tuzeri, Menteşe, Güdül, Gavezit, Gezenger, Muradi, Mindeval,

³⁹⁵ Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, s. 188.

³⁹⁶ BOA, TTD, nr. 288, s. 643.

³⁹⁷ Fatma Acun, *Karahisar-ı Şarkî ve Koyluhisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi*, TTK, Ankara, 2006, s.20-23.

Kovana Serin, Menkufe, Eğili, Suşehri ve Akşerirabad'dır. Koyluhisar'a bağlı olan nahiye sayısı 6 olup Hasangeriş, Firuz, Şahneçimeni, Sisorta, Naıblü ve Yemlü'den oluşmaktaydı³⁹⁸.

Tapu tahrir defterlerinde Karahisar-ı şarkî'nin ikisi İslam ve beşi gayrimüslim olmak üzere yedi mahallesi vardır. Müslümanların yaşadığı Hacı Halim ve Bülbül mahalleleridir. Hacı Halim mahallesinde Yahya Bey Câmii isminde bir câmi; Şeyh Han, Hacı Hamza, Mehmet Çelebi ve Kâtip Çelebi adlarını taşıyan dört adet de mescit vardır. Zikredilen bu mabetlerde görev yapanlardan üçü *cüzhan*, beşi *müezzin*, biri *mütevelli*, biri *kayyum*, ikisi *tathir*, biri *hâtip*, ikisi *meremmetçi*, bir kişi *ferraş*, bir *ehl-i Kuran* ve iki kişi de *imam* olmak üzere toplam on dokuz neferdir. Bu görevliler dahil olmak üzere Hacı Halim mahallesinde 102 nefer (vergi mükellefi) yaşamaktadır.

Bu gün halen mevcut olan Bülbül mahallesinde ise, Hacı İnebey ve Bülbül mescitleri ibadete açık durumdadır. Bu mabetlerde hizmet görenlerden biri imam, ikisi müezzin, iki kişisi ferraş, biri duâcı, bir meremmetçi (tâmirci) ve bir de hizmetkârdır. Ayrıca bu mahallede oturmasına karşılık Yahya Bey Câmii'nde görev yapan bir cüz-hân, bir sucu, bir ferraş ve bir de meremmetçinin adları verilmiştir. Bülbül mahallesinde bu görevliler ile birlikte toplam 98 nefer tespit edilmiştir. Bu mahallede *taife-i sâdât* imlâsıyla anılan Hz. Peygamber ahfadından 4'ü seyyid ve 7'si şerif olmak üzere toplam 11 neferin varlığı dikkat çekmektedir ki, bunlar vergiden de muaf yazılmışlardır³⁹⁹. Ayrıca müderris namzedi kişiler ve müderrislerden oluşan 45 kişilik bir grup *mülâzımân* yazılmış ve haftanın Cuma ve Salı günleri *Nefs-i Keyfûniye Câmii'nde Kur'an tilâvet* etmeleri karşılığında kendilerine bağ ve bahçe verildiği, vergilerden de muaf tutuldukları beyan edilmiştir⁴⁰⁰.

Bu iki mahalleden başka Karahisar-ı şarkî kazası içinde gayrimüslimlerin yaşadığı 58 hâneli Suva, 63 hâneli Miyane, 73 hâneli Güngörmez, 62 hâneli Kilise ve 122 hâneli Deve mahallelerinden söz edilmektedir. Karahisar-ı şarkî kazasında 324 köy ünitesinden 4'ü merkez kazaya, 72'si Şiryân, 36'sı Mindaval, 43'ü Alucra, 39'u Gevezit, 78'i Akşehirâbât, 60'ı Suşehri, 15'i Melense, 8'i Elige ve 5'i de Emlak nahiyelerine bağlı yazılmıştır⁴⁰¹. Bu genel ve kısa bilgilerden sonra kaza içinde faal olmuş Türk dervişlerinden bahseden kısımımıza geçebiliriz:

1. Çağırğan Zâviyeleri

³⁹⁸ Acun, *Karahisar-ı Şarki*, s. 50-51.

³⁹⁹ A. Sinan Bilgili, *XVI. Asırda Karahisar-ı Şarkî*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989, s. 48.

⁴⁰⁰ *BOA, TTD, nr. 387*, s. 478, s. 22-24.

⁴⁰¹ A. Sinan Bilgili, *a.g.t.*, s. 198.

Alucra'nın muhtelif köylerinde faaliyet göstermiş olan Çağırğan zâviyeleri hakkında zengin bilgi içeren bir kaynağa şimdilik ulaşabilmiş değiliz. Osmanlı'nın klasik dönemi hakkında detaylı ve muhkem bilgiler sunan vergi defterlerinde ve Şebinkarahisar sancağına ait vakıf defterinde bu konuda verilen bilgiler çok yetersizdir. Buna rağmen eldeki belgelere bakarak, bu konuyu aydınlatmaya çalışacağız:

Alucra yöresinde Çağırğan imlâsıyla en çok anılan ve kardeş sayılan iki tarihî şahsiyet vardır⁴⁰². Bunlardan biri Boyluca (eski adı Zun) köyünde türbesi bulunan Şeyh Mahmut Çağırğan Veli; diğeri ise, Çakmak (Zıhar) köyünde metfûn İsmail Hakkı Çağırğan Baba'dır. Aslında Çağırğan kelimesine Adana, Niğde, ve Karaman yöresine yerleşmiş çağırğan-lu adıyla bilinen bir aşiret olarak rastlamak mümkündür⁴⁰³. Trabzon sancağında Çepnilerden ayrı olarak bu adı taşıyan bir Türkmen taifesinin bulunduğu, bu taifeden olan Derviş Ali b. Memi ile ilgili, 1564-1565 tarihli şer'iyeye kayıtlarında çeşitli bilgilere yer verilmektedir. 1583 tarihli kayıtlarda Trabzon'da meskun Çağırğanlu konar-göçer Yörüük taifesinin, yazın Torul'a bağlı Akdağ yaylaında yaylacılık yaptıkları ifade edilmektedir⁴⁰⁴.

Öyle anlaşılmaktadır ki, Çağırğan-lu aşiretine mensup konar-göçer Türkmenlerinden derviş bir grup Alucra yöresinde iskan edilmişlerdir. Nitekim Çağırğan ön adıyla Kelkit vâdisinde başka zâviyelerin varlığından da bahsedilmesi bu kanaatimizi doğrulamaktadır⁴⁰⁵.

Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivinde yer alan dosya içinde Süleymanşah oğlu Nasıreddin Bey tarafından tahsis edilmiş bir vakfiyede İsmail Hakkı Çağırğan Baba, Zıhar karyesindeki zâviyenin kurucu şeyhi olarak gösterilir. Zâviyeye tahsis edilen bu vakfın tanzim tarihi 1342 (h. 742) yılıdır. Ancak bu tarihte Şeyh İsmail Hakkı Çağırğan Baba hayatta değildir. Bunu vakfiyede geçen "Çağırğan Baba, Allah yattığı yeri nur, makamını Cennet etsin" şeklindeki temenniden çıkarmak mümkündür. Eldeki vakfiye senedinde, Osmanlı'nın doğu sınırları henüz buralara ulaşmamış olmasına rağmen, Orhan Gâzi'nin adının geçmesi bir çelişki oluşturmaktadır. Zira Şebinkarahisar ve Alucra yöresinin Osmanlı idâresine, vakfiye tarihinden yaklaşık bir buçuk asır sonra, Fatih devrinde 1473'de katıldığını herkes bilir. Öyle anlaşılmaktadır ki, aslı Genel Müdürlük arşivinde bulunan söz konusu vakfiye

⁴⁰² Rivayete göre Horasan menşeli dervişler yedi kardeşdir. İsmail Hakkı Çakmak köyüne, diğerleri Giresun şehir merkezine (Seyyid Vakkas),Gümüşhane ili Şeyran yakınlarında Könger köyüne, Şebinkarahisar'da Yeralcık köyüne (Buğra Baba) ve diğer köylere dağılmışlar. (Mehmet oğlu Mustafa Gezici, D. 1926/Alucra)

⁴⁰³ Cevdet Türkay, **Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar**, s. 70

⁴⁰⁴ Bu tarihte Trabzon şehrinde yaşayan Çağırğanlu Yörüüklerinin 115 hâne oldukları ifade edilmektedir (Hanefi Bostan, XV-XVI.Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisâdî Hayat, Ankara, 2002, s. 371; **TŞS. 1818**, s.97-98).

⁴⁰⁵ 1530 tarihli vergi defterinde "Evkaf-ı emlâk der kaza-i Kelkit" başlığı altında Şurût köyünde kurulmuş Baba Çağırğan Zâviyesi'ne yer verilmiştir (**BOA, TTD, nr. 387**, s. 843).

belgesi, 1342’de tanzim edilmiş olan asıl vakfiye belgesi değil, daha sonraki bir zamanda hazırlanmış istinsah belgedir. Belge istinsahı yapılırken, vakfın teşekkül edildiği tarih ile o devrin Osmanlı hükümdarı Orhan Gazi’nin adı anılmıştır.

Vakfiye senedinde geçen ”zâviyede bütün eyyam-ı mübâreke de Allah’ı zikredin. Hiç boş gece geçirmeyin. Yemek ikram edin” şeklindeki temenniler, zâviyenin ibâdet ve infak misyonunu göstermesi bakımından kayda değer bir konudur⁴⁰⁶. Ayrıca karey-i Ziharşeyh şeklinde tesmiye olunan köyün Keyfîniye kalesine bağlı başka bazı yerler ile birlikte zâviyeye gelir kaydedildiği ifade edilmektedir. Vakfa konu olan yerlerin sınırları şöyledir:

“Bir kısmı Çataltepe, Yavşan Pınarı, Yanık Söğüt ve Kızılca Çeşme’ye uzanır. Son sınırı ise Yumucaktaş Küçük Pınar ve Ortalık Çal’da son bulur. Diğer sınır Nazalus Boğazı, Batıpınarı, Kalecik dibine ulaşır. Ve yine Kandıralı aşağı boğazı, Köstek Tepesi, Yeniyurt Kıranı, Yarıkaş Sırtı ve Tayran Gediği’ne kadar uzanır. Hududun sonu Kilise yerine, Delice Çayı, Armutluk Düzü, Kâfir Yurdu, Çatal Tepe ve Uzun Çayıra ulaşır”⁴⁰⁷.

Hicrî Zilhicce ayı ortalarında 742 yılında yazılmış olan vakfın şahitleri şunlardır: Abdülvahhab, Ömer oğlu Hasan, Mehmet oğlu Hamza Çelebi, Ali oğlu Hüseyin, Musa oğlu Osman, Abdülkerim oğlu Abdullah, Mehmet oğlu İsmail Şeyh ve Hasan oğlu Mevlanâ Şeyh Çelebi Musa.

Adı geçen bu yerleri tam olarak güncellemek mümkün olmayabilir. Ancak anılan yer adları XIV. yüzyılda yörenin topografyası hakkında bir fikir sunmaktadır. Bu zâviyenin çevre köylerde etkili olduğunu, 1365 tarihli Yakup Efendi Gulâmî Vakfı’nın zâviyeye tahsisinden de anlamak mümkündür⁴⁰⁸. Söz konusu köy eski belgelerde Zihar; tekkenin adı ise Şeyhler Tekkesi şeklinde anılmıştır.

Zihar köyündeki zâviye ile ilgili 1530 tarihli Muhasebe Defterinde az da olsa bilgi verilmektedir. Bahse konu kayıta, “Karye-i Zihar/ mâlikâne-i zâviye, divânî tımar /hâsıl: 500, mâlikâne:500” ayrıca “Karye-i Gervaris / mâlikâne-i Zâviye, divânî tımar / Hâsıl: 500, divânî: 500”⁴⁰⁹ denilmektedir. Yani iki köyden toplam 2000 akçe vergi ve sâir gelirleri İsmail Hakkı Çağırğan Baba Zâviyesine aktarılmıştır. Gervaris, Çakmak köyü yakınında şimdilerde İngözü olarak anılmaktadır. 1569’da burada yedi nefer Müslüman, on nefer de gayrimüslim yaşamaktadır. Köy halkı arasında adı geçen İsmail oğlu Derviş Hasan, söz konusu zâviyenin

⁴⁰⁶ TVBM,VD. No: 1; İstinsah olduğu anlaşılan bu belge mahkeme kararıyla 5 Mayıs 1982’de tescil edilmiştir.

⁴⁰⁷ VGM, Defter no: 2349,s.9.

⁴⁰⁸ Aynı dosya muhteviyatında yer alan bir başka belgede, Yakup Efendi Gulâmî Vakfına aittir. Türkçe sûretin ikinci kısmını 1846 tarihli ilam oluşturur.

⁴⁰⁹ BOA, TTD, nr. 387, s. 580.

gelirlerinden yararlanma hakkına sahip ayrıcalıklı bir kişidir⁴¹⁰. Gayrimüslimlerin bulunduğu köyde zâviyeye bağlı bir dervişin oturuyor olması, bir İslamlaştırma ve ihtidâ faaliyetini akla getirmektedir. Bu kişilerin İsmail Hakkı Çağırğan ile neşep ilişkisini bilemiyoruz. Ancak yöre halkı çevrede faaliyet gösteren ilk derviş grubunun yedi kardeş olduğunu ileri sürer⁴¹¹.

1569 tarihinde zâviye görevi nedeni ile Zıhar'da vergilerden muaf olan ve Zâviyenin vakıf yerlerini tasarruf eden kişilerin adları verilmektedir. Bunlar; Mehmet oğlu Ali, Durmuş Şeyh oğlu Hüseyin, Derviş Mustafa, Şeyh İsmail, Yusuf, Bayram, Oruç ve Yakup. Bu tarihte köyde bir de değirmen işletmesi bulunmaktadır. Köy halkı arpa, buğday, keten ekimi ve hayvancılık, arıcılık yaparak geçimini sağlamaktadır⁴¹². Yine Zıhar köyüne yakın, eski Hanuk-Fuykas yeni adı Gürbulak köyünde faaliyet göstermiş küçük bir derviş grubunun varlığından vergi kayıtları sayesinde haberdar oluyoruz. Buna göre 1530 ve 1569 yıllarında köyün vergi gelirlerinin tasarruf hakkı, sultan beratı ile Ahmet Abdal oğlu Derviş Ali'ye, daha sonra da Derviş Ali'nin oğulları Yusuf ve Hasan'a tahsis edilmiştir⁴¹³. Söz konusu zâviyenin müstakil mi yoksa yakınında bulunan Çağırğan zâviyelerinden birine mi bağlı olduğu konusuna defterlerde açıklık getirilmemiştir. Sultan II. Selim döneminde (1566-1574) yapılmış vakıf kayıtlarında Zıhar köyünde yaşayan Durmuş Şeyh ve oğulları Hüseyin ile Mehmet zâviyedâr; Yakup, Oruç, Bayram, Yusuf ve Şeyh İsmail adlı kişiler de İsmail Hakkı Çağırğan ahfadından olmaları nedeni ile, Sultan tahsisli yerleri tasarruf ederlerken vergiden muaf yazılmışlardır⁴¹⁴.

Boyluca köyünde bulunan Şeyh Mahmut Çağırğan ise, her yıl yapılan programlar nedeni ile çok tanınmasına rağmen, kendisi ve Zâviyesi hakkında aynı nispette zengin materyal elde edilebilmiş değiliz. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan 2139 nolu defterde de, ne yazık ki, bu konuda doyurucu bilgiler yer almamaktadır. Yine de elde bulunan mevcut belgelerden Şeyh Mahmut Çağırğan Veli'nin, Şehzâde Selim'in Trabzon'da valilik yaptığı sıralarda hayatta olduğu, Boyluca köyünü mâlikâne vakıf statüsünde zâviyeye tahsis ettiği anlaşılmaktadır. Zira onun kurduğu zâviyeye yazılan vakfın tarihi 1501 yılına denk gelmekte, vakfi tahsis eden kişi olarak da Yavuz Sultan Selim'den söz edilmektedir⁴¹⁵.

Sultan II. Selim döneminde (1566-1574) yazılmış vakıf defterinde Karahisar'a bağlı Zun (Boyluca) köyünde bir zâviyenin varlığından bahsedilmektedir. Buna göre köyün mâlikâne

⁴¹⁰ A. Sinan Bilgili, **XVI. Asırda Karahisar-ı Şarkî**, s. 86.

⁴¹¹ İsmail ve Fazlı Derbeder (Çakmak Köyü)

⁴¹² **BOA, TTD, nr. 387**, s. 580; 478, s. 142.

⁴¹³ **BOA, TTD, nr. 478**, s. 128.

⁴¹⁴ **BOA, TTD, nr. 557**, s. 16.

⁴¹⁵ **VGM, Defter No: 2139**, s. 101-239; **TVBM, Mükerrer Defter, No 2272**, s. 4; S. Bayram, **a.g.m.**, s. 384.

gelirleri zâviyeye tahsis edilmiştir. Zâviye gelirlerini sultan beratıyla tasarruf eden şeyh efendiler ise defterde Yakup Şeyh oğları İbrahim ve Halil, Derviş Veli, Mahmut, Derviş Ali ve Derviş Hasan adlı kişilerdir⁴¹⁶. 1569 tarihli vergi kaydında Zun köyü ile ilgili bilgi verilirken, bu zâviyeden de söz edilmektedir. Bahse konu kaydın transkripsiyonu şöyledir:

“Mâlikâne der tasarruf-ı İbrahim, Halil veledân-ı Yakup Şeyh Zâviyedârân bâ-berât-ı Sultânî ber müceb-i defter-i atîk. Hâliyâ der tasarrufat-ı Veli ve Mahmut ve Ali ve Derviş Hasan ber vech-i iştirâk bâberât-ı Hümayûn divânî tumar”⁴¹⁷

XVI. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olan bu kayda göre Zun köyündeki zâviyede şeyhlik yapan kişi Yakup Şeyh adlı kişidir. Köyün bu tarihte mâlikâne gelirlerini Yakup Şeyh oğullarından Halil ve İbrahim ile Derviş Hasan, Ali, Mahmut ve Veli adlı kişiler tasarruf etmektedirler. Yine vakıf kayıtlarında, aynı yörede Çağırğan ön adıyla anılan başka Türk dervişlerinden de söz edilmektedir⁴¹⁸.

Karahisar-ı şarkî sancağı kapsamındaki geniş saha içinde faaliyet göstermiş olan bu zâviyelerin hangi tasavvufî ekole bağlı oldukları konusunda somut bir veriye sahip değiliz. Bu konuda bazı genellemeler yapmak mümkün ise de, yeterli materyale ulaşmadan kesinlik ifade eden sözlerden kaçınmak gerekir. Yörede Osmanlı'nın son kuşağını gözlemlemiş olan H. Tahsin Okutan Şebinkarahisar çevresinde tarih içinde Babâilik, Nakşibendilik, Bektaşilik, Zeydîlik, Halvetilik, Râfizîlik, Kâdirîlik ve Rufâilik gibi sûfî akımların etkili olduğunu ve bunların toplum içinde etkilerinin varlığını nakleder⁴¹⁹. Ancak o da bu konuda somut şeyler söylemekten ziyâda bir genelleme yapmaktan ileri gidememiştir. Sözüünü ettiğimiz dervişlerin yaşadığı dönemlerde, yöredeki faaliyet şekillerine bakarak bunların birer ahî kurumu olduğu düşüncesi önerilebilir. Nitekim XVI. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış kayıtlarda, kasaba içinde altı kişi sâdât, beş kişi de Âhî İhvanan imlâstıyla bir derviş topluluğu olarak karşımıza çıkmaktadır⁴²⁰. Bu durum kasaba içinde veya yakın bir yerleşim alanında ahi zâviyelerinin ve üretimi kontrol eden ahî loncalarının varlığını göstermektedir⁴²¹.

2.Şeyh Sinan Zâviyesi

⁴¹⁶ BOA, TTD, nr. 557, s. 9.

⁴¹⁷ BOA, TTD, nr. 387, s. 585; 478, s. 135-136.

⁴¹⁸ KSD, No: 2272, s. 1-8.

⁴¹⁹ H.T.Okutan, Şebinkarahisar, s. 260.

⁴²⁰ Fatma Acun, Karahisar-ı Şarkî, s. 176,181

⁴²¹ Selçuklu döneminde Anadolu'da teşkilatlanmış olan ahîliğin kurucusu Evhadüddin Kirmânî (ö.1237) Anadolu'da yayıcısı Ahî Evran (ö. 1261) adlı iki sûfî olmuştur. Geniş bilgi için bkz. Said Aykut, “Ahi Evran”, Sahabeden Günümüze Allah Dostları, c. 7, İstanbul, 1998, s. 125-126, 150-152.

Şebinkarahisar ve çevresinde kurulmuş ve bölgenin Türk yurdu İslâm beldesi haline gelmesinde aktif rol oynamış çok sayıda zâviye ve Türkmen dervişinden söz etmek mümkündür. Ancak bu yörenin vakıfları ve zâviyeleri başlı başına bir kitap çalışması gerektirecek genişliktedir⁴²². Bu konuyla ilgili olarak şimdilik yörede kurulmuş ve önemli görevler icra etmiş bazı Türk dervişlerine kısaca değinmekle yetinelim:

Şebinkarahisar üzerine özgün bir çalışması ile tanıdığımız merhum H. Tahsin Okutan, Selçuklu Sultanı Mesut'un ölmeden önce ülkeyi oğulları arasında pay etmesi üzerine başlayan iç karışıklık nedeni ile 1160 (h. 555) yılında Amasya yöresinden ayrılan ülemâ ve meşayih'ten Bahaeddin Şeyh ile Kara Yakup Gâzi'nin Suşehri'ne; Şeyh Karaman, Şeyh Sinan, Şeyh Süleyman ve Hasan Şeyh'in de Karahisar'a yerleştiğini nakleder. Mevsuk olmayan bu bilgi doğruysa Karaman Şeyh, Şeyh Sinan, Şeyh Süleyman ve Hasan Şeyh adlı dört dervişin XII. yüzyılın ikinci yarısında yöreye yerleştiği sonucuna varmak mümkündür. Bunlardan Karaman Şeyh, Bozkeçi köyünde; Hasan Şeyh Melense köyünde ve diğerleri de kasabaya yakın, doğa harikası bir mesire yeri olan Avutmuş mahallesinde zâviye tesis etmişlerdir⁴²³. Ancak vakfiyeler, bahse konu dervişlerin XIV. yüzyılın ilk yarısında hayatta olduklarına işâret etmektedir.

Bu Türkmen dervişleri hakkında yöre halkının hafızasında yer etmiş çok fazla bilgi yoktur. Başka bir ifadeyle halk bu zevât ve dolayısıyla Şeyh Sinan hakkında fazla bir şey bilmemektedir. 1989 yılına kadar dört tarafı kara taş ve üzeri de ahşap/toprak ile kapatılmış vaziyette bulunan Şeyh Sinan mezarı üzerine, bu tarihte betondan bir türbe inşa edilmiştir⁴²⁴. Halkın hafızasında bu konuda fazla bilgi olmaması, Şeyh Sinan'ın çok eski dönemlerde yaşamasıyla ilgili olmalıdır. Nitekim Giresun yöresinde tespit edebildiğimiz en eski vakıf Şebinkarâhîsar'da kurulmuş olan Şeyh Pir Hasan tarafından Şeyh Sinan Zâviyesine yapılmış tahsistir.

Kimliği hakkında bilgi edinemediğimiz Şeyh Pir Hasan⁴²⁵, 1316 (h. 716) yılının Mart ayı ortalarında kendi mülkü olan Tur Sahrası'ndaki arazilerin tamamını Şeyh Sinan Zâviyesi

⁴²² Konu için bkz: A. Sinan Bilgili, **XVI. Asırda Karahisar-ı Şarkî**, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, İstanbul 1989; Mustafa Aklan, "Türkiye'nin Temelleri ya da Göç", **Orta Karadeniz Kültürü**, Ankara, 2005, s. 421.

⁴²³ H. Tahsin Okutan, **Şebinkarahisar**, s. 73/1 nolu dipnot.

⁴²⁴ Halktan bazı kişiler, bir inanış olarak bu türbeler içinde yatarak şifa aramaktadır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ülkü Kara, **Giresun'da Adak İnancı ve Adak Yerleri**, Gâzi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999, s.98.

⁴²⁵ Vakfiye metninde *Şeyh Pir Hasan* şeklinde yazılmış bu kişinin, Şebinkarahisar'da bağımsız hareket eden Timurtaş oğlu Şeyh Hasan-ı Küçük olma ihtimali üzerinde de durulabilir. Zira Onun Karahisar merkez olmak üzere kurduğu derebeyliğin egemenliği XIV. asrın ilk çeyreğine rastlar (Bkz. Mehmet Bilgin, "Türkmen Beylikleri ve İskan Hareketleri", **GTS**, s. 96.

için vakfetmiştir. İlk mütevellisi Şeyh Sinan'ın olduğu vakfın sınırları “Köse köprüsü tabir edilen mahalle nehir kenarını takip eden ev, Sarı Taş, İnce Yol, Yoğun Pelit, Koğaluca, Ankut Gölü, Kuru Köprü, Yedi Pınar, Delikli Çakıl, Çam Çukuru, Beşik Kıranı, Nariç Kıranı, Gavur Çıkrığı, mezkûr nehir ile çevrili arazi”⁴²⁶ şeklinde belirtilmiştir. Vakıf kayıtlarında Gevezid nahiyesinde Sis Çiftliği denilen yerin; 1316 (h. 716) yılında Şeyh Pir Hasan arazisinin ve bir adet değirmenin de bu zâviyeye tahsis edildiği ifade edilmektedir⁴²⁷.

Şeyh Sinan Zâviyesi hakkında vergi defterlerinde de ayrıntılar mevcuttur. 1530 tarihli defterde yer alan iki kayıt, zâviyenin nerede kurulduğu, bu tarihte zâviyedârların kim olduğu ve zaviyeye tahsis edilen köyler ile gelir durumları konusunda bilgiler sunulmaktadır. Söz konusu kayıtlardan biri şöyledir:

*“Karye-i Burdur; / İki baştan Şeyh Sinan Zâviyesi şeyhleri Pir Fakih, Haydar ve Fazlî tasarruflarında. Bâ-berât-ı Sultânî. Hâsıl 400”*⁴²⁸

Bu kısa kayıttan anlaşılmaktadır ki, Emlak nahiyesine bağlı Burdur köyünün gelirleri tümüyle Şeyh Sinan Zâviyesi'ne tahsis kılınmıştır. Bu tarihte bahsi geçen zâviyede üç şeyh efendi vardır. Bunlar Piri Fakih, Şeyh Haydar ve Şeyh Fazlî adlı kişilerdir. Birinci şeyhin ilmiye (*fakih*) rütbesi taşıyor olması, zâviye müştamilâtında bir de medrese olduğuna işâret sayılabilir. Burdur köyünün gelirlerini Sultan berâtı ile tasarruf etmektedirler. Köy ile ilgili *iki baştan tasarruf* ifadesinin kullanılması önemli bir ayrıntının ipucunu vermektedir. Başka bir ifadeyle bahse konu köyün hem *divanî* vergileri, hem de mülkiyeti, Şeyh Sinan mirasçıları olan bu şeyh efendilere verilmiştir. Köydeki ekilebilir araziler hem zâviye vakfının mülküdür, hem de köyde yaşayan halk, ekip biçtikleri yerlerden elde ettikleri ürünün vergisini bu zâviyeye vermekle yükümlüdürler. Burdur köyünün, zâviyeye ödediği kira ve vergi gelirinin 1530 tarihi itibarıyla toplamı 400 akçe olarak tespit edilmiştir. Burdur'un şimdi kullanılan adını ise tespit edemedik.

XVI. asrın başlarında yapılmış olan vergi kayıtlarında Şeyh Sinan Zâviyesi şeyhleri Piri, Abid oğlu Derviş Ahmet, Haydar oğlu Uhut(?), Mehmet oğlu Mustafa, Hasan oğlu Reşit, Abdullah oğlu Mehmet ve Abbas oğlu Haydar adıyla anılan kişilerdir ve bunlar zâviyeye tahsis edilen Budur köyünün gelirlerini tasarruf etmektedirler. 1569'da yine bu köyün gelirleri padişah beratıyla Derviş Halil, Mehmet oğlu Derviş Rüstem, Reşit oğlu Derviş Aslan ve Hüsnullah oğlu Derviş Şakir'in ortak tasarrufuna verilmiştir. Bu tarihlerde halkının tamamı

⁴²⁶ Sadi Bayram, **a.g.m.**, s. 365-366.

⁴²⁷ **KSD. 216**, s. 203/77, 205/43.

⁴²⁸ **BOA. TTD, nr. 387**, s. 578.

Müslüman olan yaklaşık (14 nefer) 70 nüfuslu köyde imam ve müezzin kaydı yapıldığına göre bir de câmi bulunmaktadır. Burdur köyünün 1569'da divânî vergi hasılı 1610 akçedir⁴²⁹. Bu tarihte Kulluca, Hacı Ulaş, Haneçi ve Abazi adında dört önemli mezra da bu köye bağlıdır.

1530 tarihli vergi defterinde küçük bir ayrıntı daha vardır. Buna göre, geliri 150 akçe olan zâviye mâlikânesinden; diğeri de 1520 akçelik zâviye hizmetlerine ayrılmış olan toplam 1670 akçelik bir başka gelir grubundan daha söz edilmektedir⁴³⁰.

3. Şeyh Süleyman Zaviyesi

Vergi defterlerinde bahsi geçen Türk dervişlerinden biri de Şeyh Süleyman'dır. Hoca Ahmet Yesevî'nin Anadolu'ya gönderdiği *Horasan Erenlerinden* olduğu kabul edilir. Ayrıca ilçe merkezine yirmi bir kilometre uzakta bulunan Hasansih köyünde türbesi, câmisi ve bir de çeşmesi bulunan Hasan Şeyh'in yedi kardeşinden biri olarak bilinir⁴³¹. Şeyh Süleyman'ın türbesi ilçenin Avutmuş mahallesi mezarlığındadır. Türbede bulunan sanduka, kesme taştan yaklaşık 80 cm yüksekliğindedir. Ayak ve baş şâhîdesi üzerinde her hangi bir yazı yoktur. Mezar etrafına sonradan yapıldığı anlaşılan 5x5 ebadında ve 1.5 metre yüksekliğindeki türbe mimarî bir özellik taşımamaktadır.

Tevâtür bilgiler, bu zâviyenin geçmişi 700 yıl eskilere götürmektedir. İlk bakışta bu rakam bir abartı gibi gelebilir. Gerçekten de Erzincan, Şebinkarahisar ve çevresine egemen olan Mengüçüklü Beyliği hükümdarı Fahreddin Behramşah ve eşi İsmetiye Hatun, âlimlere ve din adamlarına çok hürmetkâr olmaları nedeni ile bu iki şehirde medrese ve zâviyeler tesis etmişlerdir. Ancak bu konuda en somut bilgiler XIV. asrın ilk çeyreyini işaret eder. Nitekim Osman Turan'ın naklettiğine göre, Karahisar'da *Melik Behram Şah Gâzi* adına 1317 (h. 716) tarihinde yapılmış ve 1348 (h.748) tarihinde de senedi tanzim edilmiş bir vakfiyede, Şeyh Pir Hasan, Şeyh Sinan ve Şeyh Muineddin Süleyman adından bahsedilmektedir⁴³². Söz konusu şahıslar, Karahisar kasabasına çok yakın Avutmuş mahallesinde türbeleri bulunan ilk dönem Türk dervişlerindedir. H. Tahsin Okutan'ın transkripsiyonunu verdiği vakfiyenin bir kısmı şöyledir:

⁴²⁹ BOA, TTD, nr. 387, s. 577; 478, s. 172.

⁴³⁰ BOA, TTD, nr. 387, s. 575.

⁴³¹ Yalçın Kara, "Şebinkarâhîsar'daki Türbeler ve Bunlara Ait Efsaneler", ŞTKS, s. 419.

⁴³² VGM, Defter No: 582, s. 247,279, 369, 596,605; Osmanlı tarihinde Karahisar'a bağlı kalmış olan Süşehri nahiyesinde Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev 1274 yılında *Dâruz-Zâkirîn* adıyla bir Zâviye yaptırılmış ve şeyhliğine de Behlül b. Hüseyin el Horasanî getirmiştir. Vakfın sınırları şöyledir: "Irmak suyu, Soğukpınar, Yüce kaya, Böğürce pınar, Küçük höyük, Aluçlu gedüğü, Yüce höyük, Kuş ağaç, Kızıl höyük ve Kara taşlar" sınırları içinde Gökçeköy ile Bazar-pınar ve yol arasındaki Baru'nun vergileri ile vakfedilmiştir (bkz. Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul, 1980, s. 77.

“Vakıf uhdesinde tereddüp eden besmele ve hamdele, salat ve selamdan sonra şu kitap, hüccet-i sahiha-i şer’iyye ve sened-i sariha-i mer’iyye olup; hayrât ve hasenât sahibi sâliklerin muktedâsı ve muhakkıkının ulusu Şeyh Muiniddîn Ali merhum Şeyh Seriüddin bin Süleyman –ceab-ı Hâk ruhlarını takdis etsin- mücâhidînin umdesi, kefere ve muannidlerin katli ve memleketler alarak zaferler devşiren Melik Gâzi Behramşah bin Gâzi, fî sebilillah Davut nesli, âl-i Abbas’tan olup insanların melikidir. Cenab-ı Hak cümlesinden razı olsun...”⁴³³

Melik ve *Gâzi* imlâsıyla anılan Mengüçüklü beyi ve silsilesi şöledir: Mengüçük Gâzi oğlu İshak Gâzi, onun oğlu Davut Gâzi, onun oğlu Melik Fahreddin Behramşah, onun oğlu Muzafferüddin Mehmet, onu oğulları Melik Ahmet Bey ve Melik Nebi Beydir. Vakfa konu olan Mengüçüklü beyi ise Muzefüriddin Mehmet Beydir. Vakfiyede, bu ailenin kendisini Hz. Peygamberin amcası Abbas ve o sırada İslam dünyasına egemen olan Abbasî halifeliği ile ilişkilendirmesi, bir meşrûiyet çabası olmalıdır. Vakıf tahsisinin yapıldığı 1317’de Zâviyenin şeyhi Şeyh Süleyman’ın Seriüddin’den torunu Şeyh Muiniddin Ali’dir. Yani bu vakfiye Şeyh Süleyman’dan iki kuşak sonra tanzim edilmiştir.

Şebinkarahisar yöresinde Avutmuş, Gedehorin (Şaplıca), Gezanç (Kayalı), Gilenç, Mezra-i Haneke (Sultankonağı) ve Melense gibi köylerin ya vergilerinin tamamı veya bir kısmı bu zâviyeye gelir kaydedilmiş; çok sayıda bağ, bahçe ve çiftlik vakıf mütevellisi ve zâviyedârlarına tahsis edilmiştir. Bahse konu köylerin Şeyh Süleyman Zâviyesi ile ilişkileri konusunu en çok vergi defterlerinden izlemek mümkün olmaktadır.1485 tarihli vergi defterinde Avutmuş köyünde meskûn zâviyedâr imlâsıyla anılan bir grup, ayrıcalıklı (muafân) kaydedilmiştir. Bunlar Şeyh Pir Hasan oğlu Şeyh Hayreddin, Celâleddin oğlu İsâ Şeyh, Şeyh İsâ oğlu Ahmet Fakih, Sadettin oğlu İbadullah ve Şeyh Muhyiddin oğlu Durdu adlı beş kişidir⁴³⁴. Şeyh Süleyman Zâviyesi’nde görevli oldukları için toplumun diğer kesiminden farklı olarak ele alınan bu kişiler arasında ilmiyeden Ahmet Fakih adına yer verilmesi, zâviye bünyesindeki medresenin varlığına dair kanaati güçlendirmektedir.

Evliya Çelebi XVI. yüzyılda Karahisar kalesinde bir câmi, dokuz mahalle içinde 1600 hâne, iki hamam, dört han, bir bedesten, yedi mektep ve üç de tekke olduğunu; ayrıca Kalede bulunan Câmînin Fatih tarafından yaptırıldığını, diğer câmîlerin varoşlarda olduğunu ifade eder⁴³⁵. Büyük ihtimalle bahse konu bu tekkeler Şeyh Pir Hasan, Şeyh Süleyman ve Şeyh Sinan adlarına tesis edilmiş ve bu tarihte de faal durumda olan kurumlardır. Nitekim vergi

⁴³³ H. Tahsin Okutan bu vakfiyenin tercümesinin Şebinkarahisar mahkemesinde, aslının da Kırkgöz mahallesinde duran Şeyhoğlu Süleyman’da olduğunu nakleder (Bkz. Okutan, **Şebinkarahisar a.g.e.**, s. 98.

⁴³⁴ **BOA, TTD, nr. 37**, s. 827.

⁴³⁵ Evliya Çelebi, **Tam Metin Seyahatnâme**, c. 2, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1993, s. 677.

defterlerindeki kayıtlar da bu bilgileri doğrulamaktadır. 1530 tarihli mücmel (özet) defterde konuyla ilgili iki kayıt şöyledir:

“*Karye-i Avutmuş/*

Mâlikâne-i vakf-ı Zâviye-i Şeyh Süleyman / Nefer 19, hâne 12, mücerred 7, hâsıl 2.983

Karye-i Girtanus;

Mâlikâne-i vakf-ı Zâviye-i Şeyh Süleyman/Nefer 27, hâne 24, mücerred 3, hâsıl 1802”⁴³⁶

Bu kısa kayıttan şu anlaşılmaktadır. Şeyh Süleyman Zâviyesi’ne, özel bir konumda, yani mâlikâne vakıf statüsünde tahsis edilmiş olan iki yerden biri Avutmuş köyüdür. Bu tarihte köyde on dokuz vergi yükümlüsü yaşamaktadır. Bunlardan on ikisi hâne sâhîbi çiftçi, yedisi ise henüz bekâr yetişkin erkektir. Bu iki kesimin zâviyeye ödedikleri vergi toplamı ise 2.983 akçedir. Şimdiki adı Beğdeğirmeni olan Girtanus adlı diğer köyde ise yirmi yedi mükellef yaşamaktadır. Bunlardan yirmi dördü hâne sâhîbi çiftçi; Üçü yetişkin bekâr (*mücerred*) erkektir. Ödedikleri vergi miktarının toplamı ise 1.802 akçedir. 1569’da Girtanus köyü halkının tamamı gayrimüslimdir ve sultan beratıyla Abdülhak oğlu Mehmet, Mehmet oğlu Ramazan, Hüseyin ve Mustafa adlı kişiler zâviye şeyhleri olarak köyün 3270 akçe tutan mâlikâne hisselerini tasarruf hakkına sahiptirler⁴³⁷.

Ayrıca 1530 tarihli defterin Melense nahiyesi ile ilgili kısmında ise sekiz hâneli Gilenç köyünün 900 akçe tutan mâlikâne ve 974 akçe tutan divânî gelirleri de bu zâviyeye tahsis edilmiştir⁴³⁸. Şeyh Süleyman Zâviyesi’nin bu üç köyden aldığı toplam vergi miktarı böylece devrin şartlarında orta halli bir sipâhî beyinin gelirini bulmaktadır.

Görüldüğü gibi bu kayıtlarda, Şeyh Süleyman Zâviyesi’nin diğer görevlileri veya şeyhlerinden bahsedilmemiş, onların isimlerine yer verilmemiştir. Ancak aynı defterin başka bir sayfasında “*evkaf ve emlak, der kaza-i Karâhîsar-ı şarkî*” ibâresi ile başlık oluşturduğu kaydın üst kısmında bu konuda bize küçük bir bilgi sunulmaktadır. Söz konusu not, “*der tasarruf-u Şeyh Durdu veled-i Sadeddin, zâviyedâr-ı Şeyh Süleyman*” şeklindedir. Yani 1530 yılında Şeyh Süleyman Zâviyesi’nin postnişini Sadeddin oğlu Şeyh Durdu adlı biridir. Aynı tarihte Abdülhak oğlu Mehmet ile Hızır oğlu Mahmut adlı iki kişi daha, vakıf kurucusu Şeyh

⁴³⁶ BOA, TTD, nr. 387, s. 575; Şeyh Süleyman Zâviyesi ile ilgili bilgilere daha sonraki tarihlerdeki vergi defterlerinde de rastlanmaktadır. 1547 tarihli defterde Avutmuş’tan ayrı olarak Emlak nahiyesine bağlı Gedehorin, Çardak ve Melense köylerinde de gayrimenkul vakıflardan söz edilir Bkz BOA., TTD, nr. 557, s. 10.

⁴³⁷ BOA, TTD, nr. 482, s. 26; A. Sinan Bilgili, XVI. Asırda Karahisar-ı Şarkî, s. 135.

⁴³⁸ BOA, TTD, nr. 387, s. 596.

Süleyman ahfadı olarak vakıf gelirlerinden yararlanma hakkına sahip ayrıcalıklı zümresinden kaydedilmiştir⁴³⁹.

1569'da yapılan vergi kayıtlarında Şeyh Süleyman soyuna mensup Hacı Ahmet oğlu Şehabeddin, Hızır oğlu Yusuf ve Kasım oğlu Abbas vakıf mutasarrıfları olarak anılmaktadır. Avutmuş köyündeki Behramşah Câmîi ile zâviyede bu tarihte on altı nefer görevli gösterilmiştir. Ayrıca bu tarihte Avutmuş yakınlarında bulunan Gürci Köprüsü'nün bakımı ile umumî yoldan gelip geçen (âyende- revende) yolculara konukluk etmek karşılığında Avutmuş köyü halkı bazı örfî vergilerden muaf zikredilmiştir⁴⁴⁰. Bu durum söz konusu Zâviyenin Karahisar'a ulaşan umumî ticâret yollarından biri üzerinde, devlet tarafından *imâret ve meremmet* görevi ile sorumlu tutulduğunu göstermektedir.

Aynı tarihte Melense nahiyesine bağlı tamamı Müslüman yaklaşık 385 nüfuslu Gilenç (veya Kılınç) köyünün vergi gelirleri, Hasan Şeyh ile Şeyh Süleyman Zâviyeleri arasında paylaşılmıştır. Buna göre köyün mâlikâne ve divânî hissesinin yarısı Hasan Şeyh Zâviyesine; mâlikâne hissesinin yarısı da Şeyh Süleyman Zâviyesine vakıf olarak kaydedilmiştir. Bu köyden Şeyh Süleyman Zâviyesi'ne ayrılan mâlikâne hissesinin miktarı 1062 akçe olarak tespit edilmiştir. Hasan Şeyh'in oğlu, Mehmet Şeyh olarak anılmaktadır⁴⁴¹.

Sultan II. Selim dönemi (1566-1574) vakıf kayıtlarında Avutmuş, Gezanç, Gedehorin, Çardak, Gilenç ve Kirtanus köyleri ile Eskiçiftlik denilen yer ve kasaba içinde bazı dükkanlar Şeyh Süleyman Zâviyesi vakfına gelir yazılmıştır. Bu tarihte Avutmuş köyünde meskûn Abdülhay oğlu Mehmet ve Mehmet oğlu Ramazan, Sultan beratıyla şeyhlik görevine bakmaktadırlar. Aynı defterde Gedehorin, Avutmuş, Gilenç ve Gezanç gibi başka köylerin bir kısım gelirlerinin Şeyh Süleyman vakfına kaydedildiği ifade edilmektedir⁴⁴². Nitekim 1569 tarihli bir vergi kaydında bu konu ele alınmakta; Melense nahiyesine bağlı Gezanç (Kayalı) köyünün tüm gelirleri Şeyh Süleyman vakfına aktarılmıştır. Daha sonra bu hak Şeyh Süleyman ahfadından Şeyh Durdu Mevlânâ Kasım, Hacı Ahmet oğlu Şehabeddin ve Hızır

⁴³⁹ Sultan tarafından *yurtluk* şeklinde tahsis edilmiş olan vakıflara *mâlikâne vakfı* denir (bkz. Ö L. Barkan, **Türkiye'de Toprak Meselesi**, s. 249-276). Bu durumda söz konusu zâviyeye bölgeden bazı yerlerin mülkiyeti verilirken, bazı yerlerin de vergilerini (divânî) toplama yetkisi verilmiştir.

⁴⁴⁰ A. Sinan Bilgili, **XVI. Asırda Karahisar-ı Şarkî**, s. 62; Bu tarihte Avutmuşta yaklaşık 215 nüfus yaşamaktadır. Halkın arpa, buğday, bağ, bahçe ve bostan işi ile uğraştıkları; köyde 15 bağdan 10 adedinin Şeyh Süleyman Zâviyesi'ne vakıf kaydedildiği ve bir adet de değirmen işletmesi olduğu vergi kayıtlarından anlaşılmaktadır.

⁴⁴¹ **BOA, TTD, nr. 387**, s. 596; 478, s. 150,-151.

⁴⁴² **BOA, TTD, nr. 557**, s. 9-10.

oğlu Mahmut devralmıştır. Ayrıca Geza köyünde Şeyh Şehabeddin, Şeyh Abbas ve Şeyh Yusuf tasarrufunda üç çiftlik bulunmaktadır⁴⁴³.

Şimdi adı Şaplıca olan Gedehorin köyü de, XVI. yüzyılda söz konusu zâviyeye gelir kaydedilmiş gözükmetedir. Buna göre sultan beratıyla, bu tarihte zâviyedâr olan Şeyh Durdu bu köyün mâlikâne hisselerini tasarruf etmektedir. 1569'da ölü gözükken Şeyh Durdu'nun oğlu Kasım ile Hacı Ahmet oğlu Şehabeddin ve Hızır oğlu Mahmut bu köyden tahakkuk eden geliri ortak tasarruf etmektedirler. Sonradan Gedehorin hissesi Şeyh Şehabeddin, Abbas ve Yusuf adlı zâviyedârlara tahsis kılınmıştır. 1559'da 43 nefer (yakl. 215 kişi) olan Gedehorin halkının tamamı gayrimüslimdir. Zâviyeye tahsis edilen gelirin (mâlikâne) miktarı ise 2.460 akçedir.

Şeyh Süleyman Zâviyesi vakfına gelir yazılmış başka köy ve çiftlikler de vardır. Yine Emlak nahiyesine bağlı yeni adını tespit edemediğimiz Çardakbalâ köyünün vergilerinin tamamı Şeyh Durdu ile oğulları Hacı Ahmet, Kasım ve Hızır'a tahsis edilmiştir. 1559'da Hacı Ahmet'in hissesi oğulları Şehabeddin, Taceddin, Mugineddin arasında; Kasım'ın hissesi oğulları Süleyman, Mehmet ve Abbas arasında; Hızır'ın hissesi ise oğulları Mahmut, Ahmet ve Yusuf arasında miras mülk olarak paylaşılmıştır. Köyün divâni vergi gelirleri 1530'da 1921 akçe; 1569'da 5.359 akçedir. Malikane hissesi 1530'da 1050 akçe; 1569'da 2.250 akçe olarak tespit edilmiştir. Kezâ Melense nahiyesi kapsamında Haneke (Sultankonağı) köyünün 647 akçelik vergi gelirleri ile *Eskiçiftlik* yerin 400 akçe tutan vergisi Şeyh Süleyman Zâviyesi vakfına yazılmıştır⁴⁴⁴.

Uzun zaman içinde görev alanı değişmiş ve giderek önemi kaybolmuşluğuna rağmen bu zâviyenin XIX. yüzyıl ortalarına kadar aktif olduğu, 1845 (h. 1261) tarihinde yapılan vakıf tahsisinden anlaşılmaktadır. Trabzon Bölge Müdürlüğü'nde bulunan vakıf kayıtlarında yer alan bu bilgide, neyin vakfa konu edildiği belirtilmemiřtir⁴⁴⁵.

4. Hasan Şeyh Zâviyesi

Vergi kayıtlarında bahsi geçen başka bir zâviye de Şebinkarahisar'ın Melense köyünde faaliyet gösterdiği anlaşılan Hasan Şeyh Zâviyesidir. Ancak Hasan Tahsin Okutan'ın da ifade ettiği gibi Hasan Şeyh'in bölgeye geliş tarihi çok daha eski dönemlere rastlamaktadır⁴⁴⁶. H.

⁴⁴³ BOA, TTD, nr. 557, s. 10; Halkı Müslüman olan Geza köyünden on beş kişi Mindeval'dan Karahisar'a giden umumî yol üzerindeki Kıyan (?) Derbendi'nin tamircisi olarak kaydedilmiştir. BOA, TTD, nr. 387, s. 596; A. S. Bilgili, XVI. Asırda Karahisar-ı Şarkî, s. 116.

⁴⁴⁴ A. Sinan Bilgili, XVI. Asırda Karahisar-ı Şarkî, s. 128, 130.

⁴⁴⁵ TVBM, KSD. 216, s. 203/40.

⁴⁴⁶ Okutan, Türk dervişlerinin 1160'lı yıllarda bölgeye geldiklerini nakleder (bkz. Okutan, a.g.e. s.73).

Tahsin Okutan, Akkoyunlular zamanında verilip, Kanunî döneminde yenilenen bir vakfiyenin bazı kısımlarını şöyle nakleder:

“*Sultânü’l-âzâm ve hâkânü’l muazzam Sultan Hasan Bayındır bin Ali Bey, tevliyet ve meşihate, min evlâdihî ve evlâd-ı evlâdihî Şeyh Hasan bin Şeyh Bulduk neslen ba’de neslin fî kasabatü’l-Keyfûniye (...) hâze’l-evkâf-ı ilâ hizmet-i sultânü’l-âzâm ve hakanü’l-muazzam Sultan Süleyman Han (...) sitte sittîn ve tis’a mie*” (966/1559)⁴⁴⁷

Orijinaline ulaşamadığımız bu belgenin özet transkripsiyonundan da anlaşılacağı üzere Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan döneminde Hasan Şeyh Zâviyesine tahsis edilen bir vakıf, Osmanlı idaresinde Kanunî döneminde, Sadrazam Rüstem Paşa, diğer vezirler Mehmet, Ali, Pertev ve Ferhat Paşalar şahit tutularak yeniden tescillenmiştir.

Bu kurum hakkında esaslı bilgilere vergi defterlerinde rastlıyoruz. Nitekim 1485 tarihli vergi kayıtlarında Melense nahiyesine bağlı Melense köyü *Hasan Şeyh evlâdı uhdesine* tevdi edilmiş ve bu tarihte zâviye kurucusu şeyh efendi ahfadından geldikleri ifade edilen Nurullah Şeyh, Himmet Şeyh, Derviş Ali, Bulduk, Mehmet oğlu Kasım, Şeyh Ahmet oğlu Mehmet, Şeyh Murat oğlu Tur Ali ve Pir Ali oğlu Himmet adlı kişiler, Melense köyünün sâkinleri olarak anılmakta ve zâviye hizmetinden ötürü vergilerden muaf tutulmaktadırlar. Bu tarihte köyün 1100 akçelik vergi gelirleri de zâviyeye tahsis edilmiştir⁴⁴⁸. II.Selim Devrinde (1566-1574) yazılmış olan vakıf defterinde *Karahisar-ı şarkî kazası* vakıfları arasında Hasan Şeyh Zâviyesi de zikredilir. Buna göre defterde;

“*Zâviye-i Hasan Şeyh/ Meşihat der tasarruf-u Mehmet veled-i Nusret Şeyh an evlâd-ı Hasan Şeyh el-mezbûr. Hâliyâ meşihat ve tevliyet der tasarruf-u Seyid Ahmet veled-i Mehmet el- mezbûr an evlâd-ı Hasan Şeyh, bâ-berât-ı Sultânî*”⁴⁴⁹ denilmekte ve Melense nahiyesine bağlı Gülek, Gilenç (Kılınç) ve Melense köylerinin mâlikâne ve divânî (vergi) gelirlerinin bu zâviyeye ait olduğu ifade edilmektedir. Bu gün için yerini tespit edemediğimiz Gilenç köyünde Hasan Şeyh’in oğlu Mehmet Şeyh adından bahsedilmektedir⁴⁵⁰.

Şebinkarahisar kasabasının yaklaşık yirmi bir kilometre güney doğusunda bir köy ortamında kurulmuş ve hizmet vermiş olan zâviyeye ait bu kayıttan şu neticeyi elde etmek mümkündür: Kaydın yapıldığı tarihlerde (1566-1574) zâviye ve vakfın başında Nusret Şeyh

⁴⁴⁷ H.T. Okutan, **Şebinkarahisar**, s. 124.

⁴⁴⁸ **BOA, TTD, nr. 37**, s. 835; 387, s. 596.

⁴⁴⁹ **BOA, TTD, nr. 557**, s. 6.

⁴⁵⁰ A.Sinan Bilgili, **XVI. Asırda Karahisar-ı Şarkî**, s. 114; Hasan Şeyh türbesi ve Zâviyesi eski adı Melense olan Hasanşih köyünde olduğuna göre Gilenç köyünü Zâviyenin kurulduğu mevkiden uzak olmayan bir yerde aranmak gerekir.

oğlu Mehmet ile Mehmet oğlu Seydi Ahmet adlı iki Şeyh efendi varmış ve bunlar kurucu Şeyhin soyundan gelirlermiŐ. Bahsedilen bu uo kyoü de padişah temliki ile tasarruf ederlermiş. Hasan Şeyh Zâviyesi'ne tahsis edilen Kılıno kyoüne ait mâlikâne gelirlerinin daha önce 387 nolu defterde Şeyh Süleyman Zâviyesi'nin 1530'da zâviyedârı olan Şeyh Durdu'ya tahsisli gösterilmesi⁴⁵¹, iki zâviye arasındaki akrabalık ilişkisini akla getirmektedir. Hasan Şeyh türbesi yanında, kyo mezarlığında bulunan Şeyh Őerafeddin türbesi de rivayete göre Hasan Şeyh'in kardeşine aittir⁴⁵².

1569 tarihli vergi kayıtlarında, Melense nahiyesine bağlı Kulek kyoünün mâlikâne ve divânî hisseleri (vergileri), daha önceleri Hasan Őeyh vakfı iken *defter-i atikte tumara verildiği*, durumun padiŐaha arz olunması üzerine düzeltme yapılarak *iki baŐtan tasarruf hakkının* Hasan Őeyh evladından Őeyh Mehmet Zâviyesi'ne kayıt olduğu, sonra da bu hakkın Derviš Seyyid Ahmet'e intikal ettiği anlatılmaktadır⁴⁵³.

5. Kara Yakup Gâzi Zâviyesi

Hz Ebubekir soyundan geldiği bilinen Kara Yakup Gâzi'nin, Amasya yöresinde iken, Selouklu devletinin yaşadığı karışıklık yüzünden 1160'lı yıllarda Hasan Şeyh, Şeyh Süleyman ve Şeyh Sinan gibi diğer Türk dervişleri ile birlikte bölgeye geldiği ve Suşehri'nde bir Zâviye tesis ettiği rivayet edilir⁴⁵⁴. Bu tarihi doğruluğunu ispatlayacak bir belgeye henüz ulaşabilmiş değiliz. Ancak vergi kayıtlarında ona da önemli ölçüde yer verilmiştir. Karahisar'a bağlı Yeşilyayla, Suşehri'ne bağlı Günalan ve Karayakup kyoeleri bu Türk dervişine vakıf olarak tahsis kılınmıştır.

Vergi kayıtlarının yapıldığı XVI. yüzyılda AkŐehirâbâd nahiyesi kapsamında *karye-i Pürk* imlâsiya anılan Şimdi Saydere mevkkine yakın Yeşilyayla kyoü, iki baştan Kara Yakup zâviyesine gelir kaydedilmiŐtir⁴⁵⁵. Başka bir ifadeyle kyoün mülkiyeti ve vergileri bahse konu zâviyeye aittir. 1569'da 103 nefer (yaklaşık 500 kişi) gayrimüslim nüfuslu bu kyoeden elde edilen 9.241 akoenin, zâviye vakfına aktarılması sultan emriyle öngörölmüŐtür. Sözü konusu bu hissenin mutasarrıfının Mehmet Şeyh oğlu Ahmet Şeyh olduğu anlaŐılmaktadır⁴⁵⁶.

⁴⁵¹ BOA, TTD, nr. 387, s. 596.

⁴⁵² Yalın Kara, "Türbeler ve Bunlara Ait Efsaneler", ŞTKS, s. 421.

⁴⁵³ BOA, TTD, nr. 387, s. 581; 478, s. 150-151.

⁴⁵⁴ H. Tahsin Okutan, Şebinkarahisar, s. 73/ 1 nolu dipnot.

⁴⁵⁵ AkŐehirâbâd nahiyesi kapsamında *Yolbeyi* kyoünde de *Şeyh Yolbeyi Zâviyesi* bulunmaktadır ve 1530'da bu Zâviyenin Şeyhliğine Hasan Dede bakmaktadır. 4 nefer vergi mükellefi olan kyoün Zâviyeye yahsis edilmiş vergi geliri ise 410 akoedir (BOA, TTD, nr. 387, s. 843, 596).

⁴⁵⁶ BOA, TTD, nr. 557, s. 6; A. Sinan Bilgili, a. g. t, s. 144.

Yine vergi defterlerinde *karye-i Temaker* şeklinde tesmiye olunan şimdi Suşehri'nin Günalan köyü de bu zâviyeye gelir yazılmıştır. Bu köyle ilgili kısımda Kara Yakup Gâzi'nin nesebi konusunda önemli bir ayrıntı sunan kaydın transkripsiyonu şöyledir:

*“Mâlikâne vakf-ı zâviye-i Kara Yakup, ber mûceb-i defter-i atîk. Hâliyâ Hz. Ebubekir radiyallahü anh neslinden. Liva-i Karahisarı küffardan feth eden Kara Yakup Gâzi nevver Allahü merkâdehü zâviyesine karye-i mezbûre iki baştan defter-i atîk zamanına değın vakıf iken; bozulup tımara verildiği, pâye-i şerir-i a'lâya arz olundukta kibel-i pâdişah-ı âlempenahtan divânisi dahi zâviye-i mezbûreye vakıf kaydolunmak için emr olunup, hükm-ü şerîf-i âlişân irâd olunmağın ber mâceb-i emr-i şerif divânisi dahi kaydolunup iki baştan sept olundu. Meşhat der tasarruf-ı Mevlânâ Ahmet veled-i Mehmet bâ-berât-ı sultânî. Ber mûceb-i defter-i atîk hâliyâ meşihat der tasarruf-u Mehmet Şeyh veled-i Ahmet, bâ-berât”*⁴⁵⁷

Öyle anlaşılmaktadır ki 1485 tarihli sayımdan önce bu köy, Kara Yakup Gâzi vakfına gelir olarak yazılmışken, statüsü değiştirilip bir tımarlı sipahiye verilmiştir. Ancak zâviye ve vakıf mütevellisi tarafından durum padişaha bildirilmiş ve düzeltme istenmiştir. Şikayete konu incelenmiş ve zâviye görevlisi her kim ise haklı bulunup vakfiyet hakkı iâde edilmiştir. 1569 tarihi itibarıyla zâviyenin başında Şeyh Mehmet oğlu Mevlânâ Ahmet bulunmaktaymış. On beş hâne, bir imam ve bir de sipahizâdenin (bey oğlu) meskun olduğu bu Müslüman Türk köyünün zâviyeye yazılmış toplam geliri ise 3.605 akçe kadarmış.

Kara Yakup Gâzi'nin adıyla anılan ve şimdiki adını tespit edemediğimiz köyün 1569 yılında 2.526 akçe olan vergileri Mehmet oğlu Şeyh Ahmet ve Ahmet Şeyh oğlu Mehmet Şeyh hisselerine kaydedilmiştir⁴⁵⁸. Bu durumda Kara Yakup soyundan geldikleri anlaşılan Mehmet Şeyh ve oğlu Ahmet ile torunu Mehmet Şeyh, XVI. yüzyıl zâviyedâridir. Yaklaşık 230 (460 nefer) kişilik nüfuslu bu köyün tamamı Müslüman'dır. Bütün bu kayıtlar, zâviyenin ilk olarak nerede kurulduğu konusunda somut bir bilgi sunmamaktadır.

6. Urban Abdal Zâviyesi

⁴⁵⁷ BOA, TTD, nr. 387, s. 586; A. Sinan Bilgili, XVI. Asırda Karahisar-ı Şarkî, s. 153-154.

⁴⁵⁸ BOA, TTD, nr. 387, s. 596; 557, s. 6; Ö. Lüfti Barkan, “Vakıflar ve Temlikler-I”, s. 336; A. Sinan Bilgili, XVI. Asırda Karahisar-ı Şarkî, s. 153.

Şebinkarahisar-Suşehri yolu üzerinde, Kılıçkaya barajı yakınında bulunan Ahurcuk köyündeki Urban Abdal Zâviyesi⁴⁵⁹, yörede XV. yüzyılda etkin kolonizasyon faaliyetinde bulunmuş bir kurum olarak görülmektedir. 1485 tarihli vergi kayıtlarında Urban Abdal'ın, daha önceki bir zaman diliminde yaşadığı, bu tarihte onun adıyla anılan zâviyenin şeyhliğine Ümmet Abdal'ın baktığı; Şeyh Ümmet'in oğulları Ahmet ve Bekir ile baba adı verilmemiş Halil Derviş ve Himmət Abdal'ın da bu zâviyede hizmet ettikleri ifade edilmektedir. Köyün zâviyeye tahsis kılınmış vergi hâsılatı ise 600 akçedir. Hamza adlı bir kişinin de zâviye müştemilatından olan câmide imamlık görevine bakması⁴⁶⁰ köyün ve bahsi geçen zâviyenin Sünnî ilkelere bağlı olduğunu göstermektedir. Öyle anlaşılmalıdır ki köyü, altı kişilik yakın akrabalarından oluşan bir derviş grubu kurmuştur.

Gevezid nahiyesine bağlı beş hâneli Bayram köyünün 1530'da 1147 akçelik gelirleri ile sebebi anlaşılmayan nedenlerle bir hâneye kadar inmiş Ahurcuk köyünün 293 akçelik geliri Urban Abdal Zâviyesi'ne gelir gösterilmiştir⁴⁶¹. 1569'da Urban Abdal Zâviyesi'nde Şeyh Ahmet oğulları Şahkul, Dedekul ve Bolkul adlı kişiler görevlidir. Bunlarla birlikte Şahkul oğlu İbrahim ile Ali, Mahmut, Hasan, Yakup ve Himmət adlı şahıslar da vakfın mutasarrıfı yazılmışlardır. Bu tarihte dokuz neferlik derviş topluluğundan ibaret olan köyün, Hacı Hamza çiftliği hariç vergi gelirleri 900 akçe kadardır⁴⁶².

7. Şeyh Abdurrahman Zâviyesi

Mindeval nahiyesi Eynir köyünde bulunan zâviye ile ilgili 1569 tarihli kayıt şöyledir: *“Mâlikâne der tasarruf-ı Mevlânâ Yakup veled-i Şeyh Abdurrahman ve Birkan veled-i Abdullah ve Sancar veled-i Ahmet ve Abdülkerim veled-i Mahmut ve Sinan veled-i Abdüladir ve Rasül veled-i Ahmet ve Piraziz veled-i Abdullah ve Ali veled-i Ahmet. Ber vech-i iştirak bâ-berat-ı Sultânî, ber-mûceb-i defter-i atık. Hâliyâ der tasarrufât Ayn Hâce ve Birkan ve Pirek ve Pir Aziz ve Şeyh Ahmet ve Sancar ve Abdülaziz ve Ülya ve Abdurrahman ve Pir Kalem ve Kaya ve Ali. Ber vech-i iştirak, bâ-berât-ı hümâyûn”*⁴⁶³

Şimdiki Çamoluk ilçesine bağlı Eynir köyünde 1569'da yedi Müslüman hâne meskun vaziyettedir. Bir adet değirmen işletmesinin bulunduğu köyün vergi gelirleri toplamı mâlikâne dahil 2.600 akçedir. Yukarıya arz ettiğimiz kayda göre Şeyh Abdurrahman Zâviyesi'nin şeyhi

⁴⁵⁹ A. Sinan Bilgili bu Türk dervişinin ismini “İrfan Abdal” şeklinde okumuştur. Ancak bu doğru değildir.

⁴⁶⁰ BOA, TTD, nr. 37, s. 841.

⁴⁶¹ BOA, TTD, nr. 37, s. 583; 387, s. 583, 596; 1485'de yine bu köye bağlı Hacı Hamza tasarrufunda olan 300 akçelik bir çiftlikten söz edilmektedir. 1569'da çiftliğin geliri 200 akçedir.

⁴⁶² BOA, TTD, nr. 387, s. 596; 478, s. 167.

⁴⁶³ BOA, TTD, nr. 482, s. 92; 387, s. 586, 596; TVBM, KSD. 216, s. 205/72; A. Sinan Bilgili, XVI. Asırda Karahisar-ı Şarkî, s. 89, 125.

oğlu Mevlânâ Yakup'tur. Zâviyedeki diğer görevliler ise Abdullah oğlu Birkan, Ahmet oğlu Sancar, Mahmut oğlu Abdülkerim, Abdülkadir oğlu Sinan, Ahmet oğlu Rasül, Abdullah oğlu Piraziz ve Ahmet oğlu Ali adlı kişilerdir. Öyle anlaşılıyor ki, bir kısmı henüz bekâr sekiz neferlik bir derviş grubu tarafından bu köy kurulmuştur. Köy halkının tamamı Müslümandır.

Şebinkarahisar yöresinde bu büyük zâviyelere ilâveten, Vakıflar Genel Müdürlüğü vakıf envanterlerinde ve vergi defterlerinde başka Türk dervişlerinden ve zâviyelerinden söz edilmektedir. Bunlardan bazıları Kılıçkaya barajı yakınında Yumurcaktaş köyünde Sülemiş oğlu Derviş Zekeriya Zâviyesi⁴⁶⁴, Emlak nahiyesi Yeralcık köyünde Buğra Baba Zâviyesi, Abdal Mehmet Zâviyesi, Hasan Bey Zâviyesi, Yahya Paşa Zâviyesi, Karaağaç köyünde Şeyh Yusuf Zâviyesi ve Suşehri nahiyesi Baro köyünde Beryol Zâviyesi'dir⁴⁶⁵.

Görüldüğü gibi bu zâviyelerin hiç biri kasaba merkezinde değil, şehrin varoşlarında veya kırsalda kurulmuşlardır. Bu durum daha çok tarımsal faaliyetler ile meşgul Müslüman ahalinin toplandığı yerlerin tercih edilmesi ile ilgilidir⁴⁶⁶. Tevatür bilgilerde adı geçen Türk dervişlerinden Şeyh Karaman hariç, diğerlerinin defterlerdeki durumlarını ortaya koymaya çalıştık. Ancak Şeyh Karaman hakkında esaslı bir bilgiye rastlayamadık. Melense nahiyesi kapsamında XVI. yüzyıl vergi kayıtlarında Şeyh Karaman'ın adıyla tesmiye olunan ve Müslüman bir köyden söz edilmişse de, burada herhangi bir zâviye izine rastlayamadık⁴⁶⁷.

8. Derviş Ali Zâviyesi

XVI. yüzyılın ikinci yarısında birlikte *Alucara ve Kovana* imlâsıyla anılan nahiyelere bağlı Hanuk köyünde de bir zâviyenin varlığından bahsedilir. Burası Alucra ilçe merkezinin güneydoğusunda Çakmak köyüne yakın şimdiki Gürbulak köyüdür. Vergi defterinde bahsi geçen zâviye şeyhinin adı Ahmet Abdal oğlu Derviş Ali'dir. Zâviye hizmetleri karşılığında 1569'da 500 akçe tutan vergileri, Derviş Ali'nin oğulları Yusuf ve Hasan'a müşterek olarak tahsis edilmiştir. Zâten köyde iki hâne vardır ki, onlar da bu dervişlerdir. Demek ki, Hanuk köyü bir derviş topluluğu tarafından iskâna açılmış, tarımsal üretime geçilmiştir. Bahse konu dervişlerin bu köyde buğday, arpa, bostan ve keten ürettikleri; arıcılık yaptıkları vergilerin

⁴⁶⁴ 1530'da beratla Yumurcaktaş köyünün 400 akçelik vergileri bu Zâviyeye tahsis kılınmıştır (**BOA, TTD, nr. 387**, s. 443, 582).

⁴⁶⁵ **BOA, TTD, nr. 37**, s. 842; 387, s. 583, 586, 596; 557, s. 10-12.

⁴⁶⁶ Nitekim 1485'de şehirde 180 gayrimüslim hâneye karşılık 70 hâne Müslim hâne bulunmaktadır. Bunlar içinde Zâviye görevlisi yoktur. Sadece bir kişi için *ahizâde* imlâsı kullanılmıştır. 16. yüzyılda ise Bilban ve Hacı Halim mahallelerinde meskûn 96 Müslim hâne arasında 6 kişi için *sâdât*, diğerlerinin bir kısmı Fâtiğ ve Yahya Bey Câmilerinde sırasıyla 27 ve 6 kişi görevli (*mülâzman*) olarak kaydedilmişlerdir Fatma Acun "Osmanlı Döneminde Anadolu Şehirlerinin Gelişmesinde Devletin Rolü: Karahisar Örneği", **Bellefen**, LXV, Sayı: 242, Nisan 2001, (Ankara 2001), s. 11-12) Yani şehirde kalanların önemli bir kısmı din görevlileridir.

⁴⁶⁷ **BOA, TTD, nr. 387**, s. 581.

adından anlaşılmaktadır. Ayrıca *Muran* (?) adlı 400 akçelik bir de mezranın (ekinlik) bu dervişlere verildiği görülmektedir⁴⁶⁸. Bu uygulama, Osmanlının yerleşik hayatı özendirdiğini, çevrenin şenlendirilmesi için dervişleri öncü olarak kullandığını göstermektedir.

9. Çomaklı Baba Zâviyesi

Bu zâviye hakkında elimizde bulunan en eski bilgiler 1485 tarihine kadar inmektedir. 37 numaralı Muhasebe Defterinde “*Karye-i Esril, Çomaklı Baba zariyesine tasarruf olunur evlad ve akrabası tasarruf ider ki zikr olunur. Yar Ali, Tur Ali, Ahmet Ali, Pir Ali, Yusuf, Emin, Mehmed, Pir Şeyh*”⁴⁶⁹. 1530 yılında yapılan 387 numaralı Muhasebe Defterinde “*Karye-i İsrail, mâlikâne-i Çomaklı Baba*” denildikten sonra, burada 8 nefer (kişi) yaşamakta olduğunu ve 520 akçe tutan verginin bu zâviyeye tahsis edildiğini ifade eder⁴⁷⁰. Ama bu konuda asıl detaylı bilgilere, Sultan II. Selim döneminde 1569 tarihinde tamamlanmış olan vergi kayıtlarında rastlanır. Bu tarihte Karahisar-ı şarkî kazasına bağlı Gevezit nahiyesine bağlı İsrail köyünün 13 hâneli bir derviş yerleşgesi olduğu beyan edilmektedir. Ayrıca köyde iki değirmen işletmesinin, bir çiftlik ve bir de bağın olduğu; vergi miktarının da bir önceki tespitlere göre üç kat artarak 1400 akçeye çıktığı tespit edilmektedir. Bu Çomaklı Baba Zâviyesi’ne tahsis edilen yerlerin miktarında artış olduğunu, dolayısıyla tarımsal üretimin de bu yolla artırıldığını göstermektedir. Söz konusu zâviye ile ilgili kayıt şöyledir:

“*Vakf-ı Zâviye-i Çomaklı Baba, mâlikâne zâviyesine tasarruf olunur. Evlâdı ve akrabaları elinde ber mucceb-i defter-i atik. Hâliyâ meşihat der tasarruf-ı Şeyh Durdu veled-i Mehmet ve Yener veled-i Mustafa ve Yar Ali veled-i Veli ve Oruç ve Mehmet veledân-ı İbrahim ve Aykut veled-i Mehmet ve Yusuf veled-i Oruç ve Ali veled-i Şah Ali an evlâd-ı mezbûr. Ve Emir Hacı veled-i Yakup ber mûceb-i defter-i atik./Hâliyâ der tasarrufât-ı Yakup ve Süleyman veledân-ı Emir Hacı, el-mezbûr ve Derviş Halil ve Durdu ve Ahmet ve Velit ve Oruç ve İbrahim ve Yusuf ve Yakup ve Yener ve Şah Veli ve Pirî ve Halit ve Veli ve İsmail ve Pir Abbas ber vech-i iştirak, bâ-berât-ı sultânî, divânî tumar*”⁴⁷¹

Bu uzun metinden önemli bilgiler elde etmek mümkündür. Şöyle ki: söz konusu köyün 850 akçelik mâlikâne gelirleri zâviyeye ayrılmıştır. Çomaklı Baba bu tarihten önce ölmüş, maddî ve mânevî mirası torunları ve akrabalarına kalmıştır. Mehmet oğlu Şeyh Durdu, zâviye şeyhidir ve muhtemelen kurucu şeyhin torunudur. Mustafa oğlu Yener, Veli oğlu Yar Ali, İbrahim oğulları Mehmet ve Oruç, Mehmet oğlu Aykut, Oruç oğlu Yusuf, Şah Ali oğlu Ali

⁴⁶⁸ BOA, TTD, nr. 478, s. 128.

⁴⁶⁹ Fatma Acun, *Karahisar-ı Şarki*, s. 142.

⁴⁷⁰ BOA, TTD, nr. 387, s. 582; 478, 154.

⁴⁷¹ BOA, TTD, nr. 478, s. 154-155.

adlı kişiler Çomaklı Baba ahfadından imiş. Bunlardan başka yine onun akrabalarından olan Yakup oğlu Emir Hacı, Emir Hacı'nın oğulları Yakup ve Süleyman adlı kişiler ile diğer kişiler de bu vakfın imkânlarından yararlanmaktalar ve buna karşılık zâviyede hizmet etmek görevine bakarlarımış.

10. Şeyh Yusuf Zâviyesi

Emlak nahiyesinin yeri ve sınırları tam olarak tespit edilebilmiş değildir. Ancak tahrir defterlerinde bu nahiyeye bağlı köyler dikkate alındığında bu idârî/mâli ünitenin Karahisar'ın güneydoğu bölgesini kapsadığı anlaşılmaktadır. Şeyh Yusuf Zâviyesi'nin faaliyet gösterdiği Karaağaç köyünün şimdi hangi adı taşıdığı konusunda da bir fikir edinebilmiş değiliz.

1530 tarihli kayıtlarda burası mezra olarak anılmaktadır ve *iki baştan vakıf* denilerek bu ekinliğin mülkiyeti ve 560 akçe tutan vergi geliri de zâviyeye sultan beratıyla verilmiştir. 1569 yılında ise artık burası köy olarak zikredilmekte ve zâviye vakfına ait yerler de Mustafa Şeyh oğlu Mahmut tarafından tasarruf edilmektedir. Bu hak daha sonra sultan izniyle Hamza oğlu Fettar adlı bir kişiye devredilmiş gözükmektedir. Ancak bunların Şeyh Yusuf ile akrabalık dereceleri ve zâviyedeki görevleri konusunda açıklık yoktur. 1569'da 800 akçe geliri olan bu köye 600 akçe geliri ile Akviran, 1200 akçe geliri ile Yarıyıltaç ve 720 akçe geliri ile Kozluca mezzaraları da bağlanmış gözükmektedir. Ayrıca bu tarihte köyde 4 ay işletilebilen bir de değirmenin mevcudiyetinden bahsedilmektedir⁴⁷².

11. Hüseyin Baba Zâviyesi

Çaramsa köyünün şimdi nereye tekabül ettiğini bilemiyoruz. Ancak Emlak nahiyesi içinde yazıldığına göre, burası da Karahisar'ın güneydoğusunda ismi unutulmuş veya metruk bir yer olabilir. 1530 tarihli mücmel kayıtlarda ne bu ad ile bir köyden ne de Hüseyin Baba zâviyesinden söz edilmemektedir. Zâten 1569'da köyde dört hâne, iki yetişkin bekâr, iki zâviyedâr ve bir de imam kaydı yapılmıştır. Öyle anlaşılmaktadır ki, köy ile birlikte zâviye XVI. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuştur. Ancak 1569'da Hüseyin Baba'nın ölü olduğu, yerine, sultan izni ile Dünder oğlu İsa'nın şeyhlik yaptığı ifade edilmektedir. Bu durum, söz konusu Hüseyin Baba'nın başka bir zâviyeden icâzetli olarak buraya gelip köy ve zâviye tesis ettiği ve 1569 yılına gelmeden vefat ettiği ihtimalini de akla getirmektedir. Dünder oğlu İsa'dan başka köyde bu tarihte meskûn ve zâviye hizmetkârı olanlar Musa, Ali, Yusuf ve İsa

⁴⁷² BOA, TTD, nr. 387, s. 14, 171-172, 478, 482, 596

olarak tespit edilmiştir. Köyün 500 akçe divânî ve 450 akçe mâlikâne vergisi zâviyeye gelir olarak kaydedilmiş gözükmektedir⁴⁷³.

Yine Emlak nahiyesi kapsamında, yerini tespit edemediğimiz Kazağıl köyünde faal olduğu anlaşılan bir başka Türkmen dervişi de Pir Hasan oğlu Derviş Hüseyin'dir. 1569'da bu zatın hayatta olmadığı, Pirî Can adlı kişinin şeyhlik makamına baktığı, Ali ve Şahkulu adlı iki kişinin daha vakıf olan yerlerden tasarruf hakkı bulunduğu ifade edilmiştir. Bu tarihte 17 hâne olarak nüfus tespiti yapılmış olan köyde bir kişinin imam olarak görevli bulunması, zâviyenin Alevî meşrebine bağlı olmadığı konusunda bir fikir vermektedir. Geçimi tarım ve hayvancılığa dayanan köyün yıllık geliri 1386 akçedir⁴⁷⁴.

12. Saru Şeyh Zâviyesi

1530 tarihli Muhasebe Defterinde bu köyün adı çok açık yazılmadığı için *Bahir* veya *Pazarlı* şeklinde okumak da mümkün olmaktadır. Şimdiki yeri konusunda bir fikrimiz yoktur. 1569 tarihli mufassal vergi kaydında konuyla ilgili metnin bir kısmı şöyledir:

“*Karye-i Bahir(?) tâbi-i mezbûr, Saru Şeyh demekle ma'rûftur. Mâlikâne der tasarruf-u Şah Veli ve Seydi ve İbrahim. Ber mâceb-i defter-i atîk. Hâliyâ meşihat der tasarruf-u Yusuf ve Hasan ve Mehmet ve Maksut ve Şâdi ve Sedat ve Ali ve Veli. Ber vech-i iştirak bâ-berât-ı hümmâyûn*”⁴⁷⁵

Öyle anlaşılmaktadır ki, bu tarihte Şeyh Saru hayatta değildir. Onun kurduğu zâviyeyi işleten ve vakfının gelirlerini tasarruf eden ahfadından Şah Veli, Seydi, İbrahim, Yusuf, Hasan, Mehmet, Maksut, Sadi, Sedat, Ali ve Veli adlı kişilerdir. Vergiden muaf oldukları anlaşılan bu derviş grubundan başka köyde 34 neferin daha adı zikredilmektedir. Ancak bunlardan 16'sı hâne sahibi, 12'si *zâviyedârzâde*, bir kişi İmam ve 9 kişi ise yetişkin bekâr erkek (mücerred) olarak zikredilmiştir. Bunların hepsi de *şeyh* imlâsıyla anılmıştır. Köyde 6 ay çalışabilen bir de değirmen işletilmektedir.

13. Mahmut Abdal Zaviyesi

1530 tarihli Muhasebe Defterinde Horduk köyünde kaç vergi mükellefinin meskûn olduğu hakkında bir bilgi verilmemiştir. Bu tarihte Akşehirâbât nahiyesine bağlı olan köyde

⁴⁷³ BOA, TTD, nr. 478, s. 205.

⁴⁷⁴ BOA, TTD, nr. 478, s. 214.

⁴⁷⁵ BOA, TTD, nr. 387, s. 202; 478, 587

Mahmut Abdal Zâviyesi olduğu nakledilmekte ve 640 akçe divânî, 640 akçe de malikâne gelirinin olduğu zikredilmektedir. Köyün malikâne gelirleri bu zâviyeye tahsis edilmiştir.

1569 tarihli mufassal kayıtlarda Mahmut Abdal'ın hayatta olmadığı, zâviyenin şeyhlik makamında Şeyh Ahmet'in bulunduğu; onunla birlikte Ali, Abdülgaffar, Hüseyin, Kalender, Maksut ve Sedat adlı başka kişilerin de mâlikâne ve divânî hissesini müştereken tasarruf ettikleri anlaşılmaktadır⁴⁷⁶.

14. Diğer Zâviyeler

Şebinkarahisar ve çevresinde kolonizasyon faaliyetinde bulunan Türk dervişlerinin tamamı bunlardan ibaret değildir elbet. Vergi defterlerinde varlığından bahsedilen ancak fazla bir etki bırakmadıkları anlaşılan dervişlerden biri de şimdi Şebinkarahisar-Suşehri kara yolunun kuzeyinde bulunan Bayhasan köyünde yaşamıştır. Bu köyün mülkiyetinin *Üveys* ve *Pirî* adlı iki dervişe ait olduğu, ancak XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde bu kişilerin yaşamadığı, mâlikâne statülü bu köyün muhtemelen onların ahfadından Şeyh Ahmet, Hasan, Hüseyin ve Şah Ali adlı kişilerin elinde olduğu ifade edilmektedir⁴⁷⁷. Yine bahse konu yol üzerinde ve Karahisar merkeze yaklaşık 10 km mesafe batıda olan Saraycık köyünde, 1530'da Buğra imlâsıyla anılan ve bazı kayıtlarda *Buğra Paşa*, bazılarında ise *Buğra Baba* şeklinde tesmiye olunan başka bir Türkmen dervişinden daha söz edilmektedir. 1569 kayıtlarında ise bu köyde *mezra-i Bayır ve çiftlik* iki baştan Ahmet Baba Zâviyesi'ne tahsisli gösterilmiştir. Bu tarihte söz konusu zâviyenin yerlerini Derviş Abdi, Derviş Ali, Mahmut, Şah Kulu, Veli, Derviş Abdullah, Şeyh Ali ve Budak adlı kişilerin tasarruf ettiği bahsedilmiştir⁴⁷⁸.

Tahminen Şebinkarahisar'ın güneybatısını kapsadığı düşünülen Gevezit nahiyesine bağlı kaydedilmiş, bu gün neresi olduğunu tespit edemediğimiz Akviran köyünde ise Derviş Ali adı dikkat çekmektedir. Sultan beratıyla bu Türkmen dervişine tahsis edilmiş olan yerleri XVI. yüzyılın birinci yarısında Ali oğlu Hüseyin, Kazan oğlu Halil, Mehmet oğlu Şeyh Hasan, Davut oğlu Himmet, Kazan oğlu Seyidî, Seyyid Ahmet oğlu Turgut ve Ali oğlu Yener adlı kişilerin tasarruf ettiği anlaşılmaktadır⁴⁷⁹. Yine aynı bölgede Kılıçkaya barajı yanında

⁴⁷⁶ BOA, TTD, nr. 387, s. 215, 478, 586

⁴⁷⁷ BOA, TTD, nr. 387, s. 157, 478, 582

⁴⁷⁸ BOA, TTD, nr. 387, s. 159, 478, 596

⁴⁷⁹ 1569'da ise Sultan beratıyla Yakup, Hızır, Himmet, Mehmet, Rasül, Saltuk, Kutaş, Aykut, Behram, Siyavuş, Turgut, Şahrul ve Şahsuvar adlı kişilerin bu köyü müştereken ekip biçtikleri anlatılmaktadır (BOA, TTD, nr. 478, s. 162).

bulunan Yumurcaктаş köyünde sultan beratı ile taltif edilen ve köyün mâlikâne hisselerini tasarruf hakkı verilen Ali ve Mehmet adlı iki zâviye mensubundan daha söz edilmektedir. Ancak bu kişilerin mensubu olduğu zâviye hakkında açık bir bilgi verilmemektedir. Aynı köyün yakın bir yerinde olduğunu düşündüğümüz Mezik çiftliğinin Derviş Mehmet tasarrufunda olduğu anlaşılmaktadır⁴⁸⁰.

255 nolu 1547 tarihli tapu tahrir defterine göre 20 adet zaviye mescide çevrilmiştir. 478 nolu 1569 tarihli tahrir defterine mescide çevrilen zaviye sayısı 21 olarak gösterilmiştir. Defterlerde sadece değişmeden bahsedilmiş olup nedeni belirtilmemiştir. Fatma Acun tarafından hazırlanmış olan Karahisar-i Şarki ve Koyluhisar Kazaları isimli çalışmada bunun nedeni Osmanlıların rakipleri olan şii İran'a karşı önlem alma kapsamında 1537 yılında tüm eyaletlere ferman göndererek her köyde bir camii yapılması ve Cuma namazına herkesin katılımının sağlanarak Sünni geleneklere uygun davranmayan Şiileri kontrol altına almayı hedeflediği, bu ferman doğrultusunda Karahisar bölgesindeki zaviyelerin mescide çevrilme nedeni olarak belirtilmektedir⁴⁸¹.

15. Sonuç

Doğu Karadeniz bölgesinde Trabzon, Rize ve Artvin yöresinde bu kadar yoğun Türk dervişine en azından incelediğimiz dönem içinde rastlanılmamış olmasını, buraların Türkleşme süreci ile ilgili görmek yanlış olmasa gerektir. Karahisar-ı şarki sancağı içinde, XVI. yüzyıl boyunca faaliyetini takip edebildiğimiz en etkili zâviyeler bunlardır. Giresun, Karahisar, Bayburt ve Gümüşhane yöresinde faaliyet göstermiş olan Türkmen dervişlerin, kırsaldaki kolonizasyonu birçok bakımdan incelemeye değer nitelikler taşımaktadır. Ana metin içinde yeri geldikçe belirttiğimiz gibi, bu dervişler genellikle boş bir alan bularak iskân edinmektedirler. Sonra da burayı yabancı bitkilerden arındırarak bağ ve bahçeler oluşturmakta, tarımsal üretime geçmektedirler.

Zâviye tesisi aşamasında kurulmuş olan köylerin nüfusuna bakıldığında sayının çok az oluşuna bakarak köylerin bu tip derviş toplulukları tarafından kurulduğunu ileri sürmek yanlış olmasa gerektir. Ayrıca seçilen yerlerin merkezi olmasına dikkat edilmiş, umumî yolların kavşak noktaları tercih edilerek menzilhaneler, imârethaneler, hanlar, câmiler, medreseler ve değirmenler kurularak küçük bir çekim alanı oluşturulmuştur. Cuma namazları için, eğitim gören medrese talebelerini velilerin ziyaretleri ve yoldan gelip geçenlerin ikmali için uğradıkları bu yerler giderek Türkmen pazarına dönüşmüş ve küçük kasabalar böyle

⁴⁸⁰ BOA, TTD, nr. 387, s. 168, 169, 478

⁴⁸¹ Fatma Acun, Karahisar-ı Şarki, s. 150.

kurulmuştur. Ancak geçen yüzyıllar için hayat tarzının değişmesi ve yolların önem kaybetmesi gibi nedenlerle buralar metruk alanlar olmaktan kurtulamamıştır.

1530 Yılı İtibariyle Şebinkarahisar Yöresi Zâviyeleri ve Gelir Durumları

No	Zâviyenin Adı	Kaza/Nahiye	Köy/Mezra	Geliri
1	Çağırğan Mahmut Veli	Alucra	Boyluca (Zun)	-
2	Şeyh Sinan	Ş.Karahisar	Avutmuş	2070
3	Şeyh Süleyman	Ş.Karahisar	Avutmuş	6659
4	Şeyh Hasan	Ş.Karahisar	Hasanşeyh(Melense)	1100
5	Şeyh Kara Yakup Gâzi	Ş.Karahisar	Yeşilyayla (Pürk)	6131
6	Urban Abdal	Ş.Karahisar	Ahircuk	1440
7	Şeyh Abdurrahman	Çamoluk	Eynir	2600
8	Derviş Ali	Alucra	Gürbulak	900
9	Çomaklı Baba	Ş.Karahisar/Gevezit)	Çağlayan(İsrail)	520
10	Şeyh Yusuf	Ş.Karahisar/Emlak	Karaağaç	560
11	Çağırğan İsmail Hakkı	Alucra	Çakmak (Zıhar)	1000
12	Hüseyin Baba	Ş.Karahisar/Emlak	Çarmasa	950
13	Derviş Hüseyin	Ş.Karahisar/Emlak	Kazağıl	1386
14	Mahmut Abdal	Ş.Karahisar/Emlak	Sapanlı (Horduk)	1280
15	Saru Şeyh	Ş.Karahisar/Emlak	Bahir (?)	860

C. GÜMÜŞHANE –BAYBURT YÖRESİ ZAVİYELERİ

Gümüşhane ve Bayburt yöresi, Türklerin ilk meskûn olduğu yerlerdendir. Malazgirt Meydan Savaşı'ndan sonra yöre, Erzurum çevresine de hükmeden Saltuklular'ın egemenliği altına girmiş, 1202'de Anadolu Selçuklu devletinin bu beyliği yıkmasıyla Selçuklu idaresi kurulmuştur. Selçuklu hâkimiyetinin zayıflaması üzerin Akkoyunlu ve Kadı Burhâneddin Ahmet devletleri arasında sık sık el değiştirmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Trabzon valiliği sırasında Safavî baskısına maruz kalan bölge, İran seferinde alınarak, Erzincan ile birlikte Trabzon sancakbeyi Bıyıklı Mehmet Bey'e bağlanmış, daha sonra da *Liva-i Bayburt* adıyla müstakil sancak haline getirilmiştir.

Osmanlı yönetimine girdikten sonra, daha çok da Kanunî döneminde Gümüşhane kasabası bayındırlık faaliyetlerine şahit olmuştur. Nitekim bu süreçte Süleymaniye Câmii etrafında kurulan mahalle Gümüşhane şehrinin yeni şeklini oluşturmuştur. Ve yeni şehir bu

oluşum etrafında gelişme göstermiş, eski şehrin bulunduğu Canca giderek sönükleşmeye başlamıştır⁴⁸².

Bayburt, Tebriz-Trabzon İpekyolu üzerinde kurulduğu için Selçuklu döneminde ticârî açıdan çok gelişmiştir. Cenevizliler, Venedikliler ve başka tüccar kavimlerin kervanlarının konakladığı bir menzil noktası olmuştur. Bu nedenle yollar üzerinde imar, imâret ve irşat faaliyetlerini yürüten çok sayıda zâviye tesis edilmiştir. Özellikle İlhanlılar döneminde şehir merkezi kültür bakımından da önem kazanmıştır. İlhanlıların Erzurum valisi Hoca Yakut, Erzurumda kurduğu medresenin benzerini Yakutiye adıyla burada tesis etmiş; yine İlhanlıların umumî valilerinden Fahreddin Emir Mahmut da Mahmudiye medresesini inşa etmiştir. Bu medreselerden bir kısmını aşağıda ele alacak olduğumuz önemli şahsiyetler yetiştirilmiştir. Osmanlı dönemine ait vakıf kayıtlarından Mevlevîlik ve Ahîlik teşkilatlarının da yıllarca burada aktif olduğunu görmek mümkündür. Bu medreselerden Bayburtlu Ahî Ahmet Zengânî, Kadı Mahmut, Bekir Çelebi, Şeyh Hayran, Şeyh Veysel, Şeyh Haydar, Seyyid Yakup ve Ekmeleddin Bâbertî gibi önemli şahsiyetler yetiştirilmiştir⁴⁸³.

XVI. yüzyılın ilk yarısında Karadeniz Bölgesi'nin idari ve mâli durumu hakkında en sağlıklı bilgilere 1530 tarihli muhasebe defterinde rastlanır. Sancak esasına göre yapılmış olan bu defterdeki kayıtlara göre Doğu Karadeniz Bölgesi bu günkü sınırlarıyla tam olarak örtüşmese de Trabzon livası, Bayburt livası ve Karahisar-ı şarki livası bu alana denk gelmektedir. Bayburt livası, merkez (nefs) kazadan ayrı olarak Kelkit, Koğans, İspir, Tercan ve Şoğayn kazalarından oluşmaktadır. Vergi defterlerinden Bayburt kaza merkezinde on mahalle bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunlar Kadıoğlu, Ciğersin, Câmî-i Kebir, Şeyh Hayran, Ferruşad, Bey Mescidi, Akkünbet, Şingah, Orta, Taş ve Tuzcuzâde mahalleleridir. Bu mahalleler içinde, bir kısmı tahrip de olsa çok sayıda tarihî eser bulunmaktadır. Bu eserler arasında Şeyh Veysel Câmîi, Feracullah Mescidi, Bekir Çelebi Mescidi, Gâzi Mahmut Mescidi, Ahî Ahmet Zengânî Mescidi ve Zâviyesi, Câmî-i Kebir, Kadızâde Mescidi, Hoca Ali Mescidi, Hasaniye Mescidi, Şeyh Hayran Zâviyesi ve Mescidi, Şingâh Mescidi, Haydarîhâne Zâviyesi, Hoca Yakut (Yakutiye), Sultan Fakra ve Seyyid Salih Zâviyeleri⁴⁸⁴.

⁴⁸² Metin Tuncel, "Gümüşhâne", *DİA*, c. 14, s. 273-275.

⁴⁸³ 1531-1540 yılları arasında yapılan vakıf kayıtlarında Kadı yetiştirmek için kurulduğu anlaşılan Muallimhâne'de Mevlânâ Mahmut; Yakutiye Medresesinde Mevlânâ Pir Ahmet, Mahmudiye Medresesinde ise Mevlânâ Seydi Ali ; şehirde bulunan diğer iki medresede ise Mevlânâ İsmail, Mevlânâ Ahmet adlı dört müderris görevli gösterilmiştir (Bkz. *BOA, TTD, nr. 199*, s. 60-62; İsmet Miroğlu, *Bayburt Sancağı*, Anadolu Yakası Bayburt Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, İstanbul, 1975, s. 125.

⁴⁸⁴ Bu tarihlerde bu kurumların akçe cinsinden gelir durumları şöyle verilebilir: Muallimhâne 720, Yakutiye Medresesi 7056, Mahmudiye Medresesi 4280, Câmî-i Kebir 9892, Şeyh Veysel Câmî 4320, Hoca Ali Mescidi 1722, Sinkâh Mescidi 540, Bekir Çelebi Mescidi 748, Feracullah 224, Ahi Emir Ahmet Mescidi 835, Şeyh Hayran Mescidi 217 Bkz. *BOA, TTD, nr. 199*, s.55-62; *BOA, TTD, nr. 387*, s. 835-836).

Bayburt merkez kazada 1530 tarihi itibariyle bir hankâh (tekke) ve 33 de zâviyenin bulunduğu anlaşılmaktadır. Merkez kaza kapsamında 203 köy, bir kale, 49 mezra, 61 çiftlik, üç büyük medrese, iki muallim-hâne, iki kervansaray ve 200 dükkan bulunduğu; ayrıca 2 dizdar (kale komutanı), bir kethüdâ, 295 merdan (kale muhafızı), 176 sipahi, 225 sipahi-zâdegân (bey oğlu), 4979 vergiden muaf olan, 1961 Müslüman ve 3018 gebran (gayrimüslim) ifade edilmiştir. Yüzyılın sonlarında kazada 186 köyde 110 cami ve mescit, elli bir kilise, seksen üç medrese ve otuz dört sıbyan mektebi tespit edilmiştir. Şehir merkezinde 1530 yılı itibariyle altı zâviye tespiti yapılmıştır. Gayrimüslimlerin sayıca üstün olduğu kasabada bu zâviyelerin İslamlaşma-Türkleşme sürecinde en etkin kurumlar oldukları anlaşılmaktadır. Bahse konu bu kurumlar Şeyh Hayran, Âhî Emir Ahmet Zengânî, Hoca Yakutiye, Sultan Fakra, Seyyid Salih, Şehit Osman ve Haydârihâne zâviyeleridir⁴⁸⁵. Bahse konu kurumların 1530/40 yılı itibariyle gelirleri şudur:

Tablo: 1530-1540 Yılları Arasında Bayburt Kasabasında Zâviyeler

No	Zâviyenin Adı	1530-1540'da Zâviyedârlar	Müştemilatı	Geliri
1	Âhî Emir Ahmet Zengânî	Âhî Mehmet (evlâd-ı vâkıf)	Mescit	6868
2	Sultan Fakra/Sultan Fakih	Şeyh Mehmet-Şeyh Ahmet	-	2221
3	Haydarîhâne	Seyyid Hüseyin	-	3743
4	Seyyid Salih	Seydî İbrahim	-	4110
5	Şehit Osman	Mevlânâ Abdullah	-	720
6	Hoca Yakut Hanigâhı (Tekke)	Mevlânâ Yakup	Medrese	1326
7	Şeyh Hayran	Şeyh Hayran	Mescit-Medrese	750

Bayburt sancağı kapsamındaki zaviye sayısı ise bundan biraz daha fazladır. Bizim tespitlerimize göre bu rakam 45'in biraz üzerindedir. Bu zâviyelerden en önemli olanları Melik Halil, Derviş Hüseyin, Selçukşah Hatun, Şah Hatun, Derviş Kılıç, Derviş Evliya, Şeyh Hayran, Şeyh Abdi, Derviş Âşık, Şeyh Karakoç, Hacı Derviş ve Şehit Osman zâviyeleridir. Vergi defterinde adı geçen bu zâviyelerin bazılarında bir köyün vergi gelirleri, bazılarında ise birden fazla köy, mezra, çiftlik gibi yerlerin gelirleri vakfedilmiştir. Bayburt kaza merkezinde, yani kasabada kurulmuş olan zâviyelere kırsaldan yer tahsis edilmenin yanında dükkan ve hamam gibi kurumların kira ve sair gelirlerinin, Osmanlı devleti tarafından tahsis edildiği anlaşılmaktadır.

⁴⁸⁵ BOA, TTD, nr. 387, s. 59, 67, 199, 826; DİA, c. 5, s. 226-227; İA, c.2, s. 365-366.

Bahse konu bu zâviyelerden bazılarının müştemilatında medrese olduğunu defterlerde geçen ifadelerden çıkarmak mümkün olmaktadır. Nitekim Bayburt kasabasında kurulmuş olan Şeyh Hayran Zâviyesi içinde bir de medresenin faaliyet gösterdiği, Şeyh Hayran'ın aynı zamanda müderris olduğu ifade edilmiştir⁴⁸⁶. Bunlardan bazıları ise umumî yolların kavşak noktalarında menzil-hâne görevi üstlenmiş, çevre köylerden Cuma namazı kılmak için toplandıkları bir merkezde tesis edilmiştir.

Söz gelişi Şiran nahiyesine bağlı Kavakpınar (Kartam) köyündeki Şeyh Hüseyin Zâviyesi böylesi bir fonksiyon icra etmektedir. Bu köyden geçen umumî yolda bir menzil-hâne, câmi ve iki taşlı değirmen kurularak yolculara, çevre köylerden gelen Müslüman ahaliye hizmet verilmiştir. Bu yönüyle Cuma namazını eda etmek için toplanan köylülerin yanlarında getirdikleri hayvanlarını veya ürettikleri çeşitli ürünlerini takas ettikleri bir Türkmen pazarının da oluşturulduğunu düşünmek mümkündür. Şimdi bu idâri ünite içinde faaliyet göstererek yörenin Müslümanlaşmasına öncülük etmiş Türk dervişlerini ve onların tesis ettiği kurumları, vergi defterlerindeki kayıtlara bakarak ele almaya çalışalım:

1. Ahî Emir Ahmet Zengânî Zâviyesi

Bayburt'ta eski şehir mezarlığı içindeki kümbette yatmakta olan Emir Ahmet Zengânî, Emir Mahmut tarafından inşa olunan Mahmudiye Medresesi'nde⁴⁸⁷ eğitim görmüş ve sonra da aynı medresede hocalık yapmış devrin önemli bir din bilginidir. Onun aynı zamanda lider bir ahi dervişi olduğu da bilinmektedir. Mezarının üzerine inşa olunmuş kümbetin tarihi 1345'dir. Kümbetin 1692'de de esaslı bir bakım gördüğü tespit edilmiştir⁴⁸⁸.

Bu zâviyenin Bayburt kazası merkezinde olduğu vergi-nüfus kaydındaki ifadelerden anlaşılmaktadır. 1530 tarihli muhasebe kayıtlarında bu zâviyenin 6868 akçe vakıf gelirinin olduğu ifade edilmektedir⁴⁸⁹. XIV. yüzyılın ikinci yarısında bölgeyi gezmiş olan İbni Battuta Gümüşhâne'den bahsederken “*Gümüş'de Ahî Mecdeddin zaviyesine misafir olarak üç gün*

⁴⁸⁶ BOA, TTD, nr. 387, s. 857

⁴⁸⁷ Mahmudiye Medresesi, İlhanlı hükümdarı Olcaytu Hüdâbende zamanında (1304-1316), Ulu câmii bitiğinde inşa edilmiştir. Eserin bânisi İlhanlı valilerinden Fahreddin Emir Mahmut'tur. Kitabesinden 1308 yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır. İncelediğimiz dönemde bu medresenin 4.680 akçe gelirinin bulunduğu; şehirde 11 dükkan ve Varicna köyünün malikâne hissesinin ¼'ünün, Danişmendlerkendi köyünün mâlikâne hissesinin tamamının ve Mahaçur köyünün mâlikâne hissesinin ¼'nün bu miktarı teşkil ettiği anlaşılmaktadır. 4.680 akçenin eğitim öğretim ve tamirat ve tevliyet için ayrıldığı ifade edilir bkz. İsmet Miroğlu, **Bayburt Sancağı**, s. 128.

⁴⁸⁸ Yörede anlatıldığına göre, Ahmet Zengânî bir gün imâretine gidip burada kaynamakta olan süt kazanından bir maşrapa süt alıp içmek istemiş, ancak yanında bulunan köpeği bir hamlede kazana atlayıp kazanı devirmiş. Devrilen kazanın dibinde ölü bir yılan olduğu ve süstün de zehirli olduğu köpeğin sadakati sayesinde anlaşılmış ve öğrenciler ile Ahmet Zengânî ölmekten kurtulmuş (Sadri Karakoyunlu, **Bayburt Tarihi**, Ankara 1990, s. 117).

⁴⁸⁹ BOA, TTD, nr. 387, s. 835.

ziyafetinde bulunduk. Bu zât da bize diğerleri gibi (misâfirperver) davrandı” şeklinde kısa bilgi sunmaktadır. Ayrıca Erzincan’da Ahi Nizameddin, Erzurum’da da yüz yaşını aşmış Ahî Duman adlı Türk dervişinin zâviyesinde misâfir olduğunu nakleder. Bu tarihlerde yöre Bayburt Eretna Beyliğinin hakimiyeti altındadır⁴⁹⁰. Bu Âhî dervişinin Bayburt kasabasında kurduğu külliye içinde mescit, medrese ve zâviyenin yüzyıllarca, çevreden gelenlere hizmet verdiği anlaşılmaktadır⁴⁹¹.

Âhî Emir Ahmet Zengânî zâviye ve mescidi ile ilgili önemli ayrıntılara 1531-1540 arasında tamamlanmış olan vakıf defterinde rastlanmaktadır. Konuyla ilgili kaydın ilk kısmında yer alan “zâviye-i Âhî Emir Ahmet Zengânî, der şehri-i mezbûre. Meşihat der tasarruf u Âhî Mehmet ez evlâd-ı o, bâ-berât”⁴⁹² ifâdesi, zâviyenin kasaba içinde kurulduğunu ve bu tarihte Sultan beratıyla zâviyedâr nasb edilmiş olan Âhi Mehmet’in kurucu şeyhin ahfadından olduğunu anlatmaktadır. Aynı kayıta bahse konu zâviyeye dört köy ile birer mezra, çiftlik, değirmen ve kasaba merkezinde dükkan kirasının gelir yazıldığını anlatmaktadır. Ayrıca Ahî Emir Ahmet’in adıyla kasaba merkezinde bir de mescitten bahsedilmekte ve mescidin giderlerini karşılamak üzere 835 akçelik gelirin vakfedildiği belirtilmektedir.

Zâviyenin giderlerini karşılamak üzere bazı köy, mezra ve kasaba içinde dükkan kira gelirlerinin tamamının veya bir kısmının akar kaydedildiği görülmektedir. Nitekim 1530 tarihli Muhasebe Defterinde yer alan kayıtlar bunu doğrular niteliktedir: Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu defterde üç yerde Ahî Ahmet Zengânî zâviyesinden bahsetmektedir. Bunlardan 829. sayfada yer alan birinci kayıt şöyledir:

“Karye-i Varicna, tâbi-i mezbûr, mâlikâne, vakf-ı zâviye-i Âhî Emir Ahmet Zengânî ve Hacı oğlu / Müslim hâne 2, mücerret 2; Gebran hâne 34, mücerret 26, hâsıl 9022”

Bu kayda göre merkez kazaya bağlı Varicna köyünde toplam 36 hâne meskundur. Bu hânelerden sadece ikisi Müslüman, diğerleri gayrimüslimdir. Muhtemeldir ki bu zâviyenin faaliyeti nedeni ile iki hâne ihtidâ etmiş veya buraya dışarıdan göç gelmiştir. Köyde 28 kişi de yetişkin bekar erkek anlamında *mücerret* kaydedilmiştir. Yine ikisi Müslüman, 26’sı ise gayrimüslim kişilerdir. Köyün adından da anlaşılacağı gibi burası bir Türkmen yerleşimi değildir. Köyün yıllık 9022 akçelik vergi gelirlerinden bir kısmı (mâlikâne gelirlerinin ¾ hissesi) söz konusu zâviyeye gelir yazılmıştır. Aynı köydeki bir değirmen ve bir çiftliğin

⁴⁹⁰ İbni Battuda, *Tuhfetü’n-Nüzzar fî Garâibü’l-Emsâr (Büyük Dünya Seyahatnâmesi)* Çev. M. Çevik-A. Murat Güven, İstanbul, 2005, s. 215.

⁴⁹¹ İsmet Miroğlu, “Bayburt”, *DİA*, c. 5, s. 227.

⁴⁹² *BOA, TTD, nr. 199*, s. 66; 387, s. 835-836.

varidatı gelir yazılmıştır. Yine aynı defterin 832.sayfasında yer alan bir başka kayıta şöyle denilmektedir:

“*Mezra-i Avanis, tâbi-i mezbûr, nısf-ı mâlikâne, vakf-ı zâviye-i Âhî Emir Ahmet Zengânî/ Gebran hâne 12, mücerret 8; Müslim hâne 4, hâsıl 2164*”

Bu kısa kayıttan anlaşıldığına göre yine merkez kazaya bağlı Avanis (veya İvanis) mezrasında 16 hâne oturmaktadır. Bu hânelerden 12’si gayrimüslim, dördü Müslüman’dır. Ayrıca gayrimüslim ahali içinde 8 kişi de yetişkin ve iş gücü olma çağına gelmiş yani üretici olup vergi mükellefi olmuş gayrimüslim daha vardır. Öyle anlaşılmaktadır ki burada da bir ihtidâ söz konusudur. Köyün mâlikâne gelirlerinin yarısı söz konusu zâviyeye gelir (akar) kaydedilmiştir. Şüphesiz Ahî Ahmet Zengânî Zâviyesi’nin tüm gelirleri bunlardan ibâret değildir. Nitekim Kılağuz köyünün ½ hububat hissesi; Kaliskavar ¾ hububat hissesi ve Berna köyüne bağlı Keskü mezrasının malikane hissesi gelir olarak tespit edilmiştir. Ayrıca vergi defterinde kaza dahilindeki tüm vakıf kayıtlarının bulunduğu kısımda, Ahî Ahmet Zengânî Zâviyesine köy, mezra ve dükkan kirası olmak üzere toplam 6.868 akçe gelir kaydı yapıldığı belirtilmiştir. Bu miktarın yevmi (günlük) üç akçesi zâviye şeyhine, bir akçesi cüz-hana tahsis edilmiş, geri kalanı da imâret hizmetine ayrılmıştır⁴⁹³.

Emir Ahmet Zengânî’nin kimliği ve kişisel durumu hakkında henüz mevsuk bilgilere ulaşabilmiş değiliz. Ancak onun yöreyi fethe katılan ve merhum Ömer Lütü Barkan’ın tabiriyle *kolonizatör* Türk dervişlerinden biri ve meşrebinin de ahîlik olduğu, *emir* ve *ahî* imlâsıyla anılmış olmasından anlaşılmaktadır. İbni Battuda ondan bahsetmemektedir. Ancak yörede etkinliğini sürdüren çok sayıda ahî dervişinden biri olarak ünlü seyyahın yöreyi gezdiği zaman diliminden hayli sonra yaşadığı anlaşılmaktadır. Vergi defterlerinde adı geçen Ahî Pir Mahmut Zâviyesinin de bu kurum ile ilişkisi üzerinde durulabilir.

2. Haydarîhâne Zâviyesi

Bayburt kasabasının Müslümanlaşma aşamasına katkı sağlayan kurumlardan birinin de defterlerde *Haydarîhâne* imlâsıyla anılan zâviye olduğu anlaşılmaktadır. 1531-1540 tarihleri arası vakıf kayıtlarını muhtevî defterde *şehr-i mezbûrede Seyyid Hüseyin* tasarrufunda olan bu zâviyeye üç köyün mâlikâne gelirleri ile bir değirmen ve Bayburt kasabasında 12 adet dükkân kirası vakfedilmiş görünmektedir. Söz konusu bu zâviyenin vakfına konu olan köylerden İşbonos’un mâlikâne gelirlerinin ¼’ü; gayrimüslim ve Müslümanların karışık yaşadığı Malansa (Aydıncık) köyünün malikâne hissesinin yarısı, yine bu köyedeki bir değirmenin

⁴⁹³ BOA, TTD, nr. 387, s. 835, 868; İ. Miroğlu, *Bayburt Sancağı*, s. 128.

varidatı olmak üzere 3.743 akçe gelir temin edildiği anlaşılmaktadır. Bu miktarın günlük iki akçesi zâviye şeyhliğine, kalanı ise imâret giderlerine ayrılmıştır⁴⁹⁴.

3. Şeyh Hayran Zâviyesi

Bayburt kasabası içinde Şeyh Hayran tarafından kurulduğu anlaşılan bir mahalle söz konusudur. Onun adıyla anılan bu mahalle, 1530'da gayrimüslim nüfus yoktur. Tamamen Müslüman ahalinin meskun olduğu Şeyh Hayran mahallesi XVI. yüzyılın başlarında kurulmuş olmalıdır ki bu tarihte toplam 17 hânedan ibarettir. Ayrıca üç muaf, bir imam ve on altı kişi de yetişkin bekâr erkek anlamında *mücerret* kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan anlaşılmaktadır ki, Şeyh Hayran bahse konu tarihe yakın bir zamanda meşrebine mensup veya kabilesinden kişiler ile gelip burada yerleşmiş, bir câmi ve bir de zâviye tesis ederek şehrin İslamlaşma sürecini başlatanlardan olmuştur. Şeyh Hayran ve çevresinde yer alan bir kısım derviş topluluğu tarafından kurulmuş mahalle yine onun adıyla anılan mescit ve zâviyeden oluşan küçük bir külliye etrafında şekillenmiştir.

Yine Bayburt kazası kapsamında yazılmış köylerden biri olan *karye-i Aruzke*'nin ikisi Müslim, beşi gayrimüslim toplam yedi hâne olan vergi mükelleflerinden alınan 1900 akçenin de bu zâviyeye gelir kaydedildiği anlaşılmaktadır⁴⁹⁵. Bu köyün şimdiki ismi Gökpınar'dır. Gayrimüslimler ile Müslümanların bir arada yaşıyor olmaları, o günkü hoş görü ortamını göstermesi bakımından kayda değer bir husustur.

4. Abdulvahhab Gâzi Zâviyesi

Yunus Emre ve daha başka tarihi şahsiyetlerde gördüğümüz bir özelliğe Abdulvahhab Gâzi'de de rastlıyoruz. Abbasiler döneminde Anadolu'nun fethi için görevlendirilmiş Battal Gâzi gibi onunda gaza faaliyetinde bulunduğu, Sivas'tan Erzurum'a uzanan coğrafyada faal olduğu ifade edilmektedir. Bu yüzden Sivas'ta ve Bayburt'ta iki ayrı türbesi bulunmaktadır⁴⁹⁶. Onun adını taşıyan söz konusu zâviyenin sonradan kurulup bir saygı ifadesi olarak ona izâfe edime ihtimali üzerinde durulabileceği gibi, bizzat onun bir uç gâzisi olarak emri altındaki dervişlerden birine de zâviye tesis ettirdiği de düşünülebilir. 1899 tarihli Erzurum Vilayeti Sâlnâmesinde bu zât için "*nefs-i Bayburt'ta kübâr ve sahabe-i nebeviye'den Abdülvahhab Gâzi*" şeklindeki kaydı doğru kabul edecek olursak, onun sahabeden olduğu ve Abbasîlerden de önce İslâm dinin yaymak için buralara gelmiş olabileceğini düşünebiliriz.

⁴⁹⁴ BOA, TTD, nr. s. 387, s. 830-834; 199, s. 67; İ. Miroğlu, **Bayburt Sancağı**, s. 129.

⁴⁹⁵ BOA, TTD, nr. 387, s. 832; 199, s. 69.

⁴⁹⁶ Sadri Karakoyunlu, **Bayburt Tarihi**, s. 123.

Abdulvahhab Gâzi Zâviyesi hakkında ulaşabildiğimiz en eski bilgiler, 1530 tarihli Muhasebe Defteri'nde yer alır. Bayburt kazasına bağlı Tutizâr (Duduzar/Erenliler) köyünün 774 akçe tutan tüm şer'i ve örfî vergileri ile 550 akçe tutan ve yine bu köyde bulunan bir çiftliğin gelirleri zâviye vakfına gelir kaydedilmiştir. Bu tarihte Tutizâr köyünde on bir nefer hâne (evli) ve on bir kişi de yetişkin bekâr erkek kaydedilmiştir⁴⁹⁷.

1530-1540 yılları arasında yapılmış vakıf kayıtları, köy sakinleriyle söz konusu bu zâviyede görevli olanlar hakkında önemli ayrıntılar sunmaktadır. Konuyla ilgili kaydın bir kısmında “Zâviye-i Abdulvahhab Gâzi, der karye-i Tutizâr, meşihat der tasarruf-u Abdurrezzak veled-i Şeyh Mehmet bâ-berât” denilerek, köyde meskun olan Şeyh Mehmet oğlu Abdurrezzak adlı kişinin Sultan beratıyla zâviye hizmetini sürdürdüğü, şeyhlik görevine karşılık da örfî ve şer'î vergilerden muaf tutulduğu ifade edilmiştir. Bu kaydın altında köyde, On üç hâne ve on dört yetişkin erkek kaydı yapılmıştır. Gayrimüslim kaydının olmaması bu köyün Abdulvahhab Gâzi liderliğindeki alperen/derviş grubu tarafından kurulmuş olabileceği kanaatine imkan sağlamaktadır. Köyde meskûn olanlar arasında Şeyh Mehmet oğlu Mihmad, Şeyh Mehmet oğlu Şahkulu, Mihmad oğlu Hüseyin ve Çoban oğlu Mahmut adlı dört kişi için zâviyedâr-zâde imlâsına yer verilmesi, bu tarihte zâviyedâr olanlar hakkında bir fikir vermektedir. Ayrıca Pir Ahmet oğlu Mevlânâ Ali ve Şeyh Murat adlı iki kişinin varlığı da dikkat çekmektedir⁴⁹⁸.

5. Şeyh Hüseyin Zâviyesi

1530'da Karahisar-ı şarki kazası içinde yazılmış olan Kartam köyünde Şeyh Hüseyin zâviyesinin bulunduğu ve köyün 1060 akçe tutan vergisinin bu zâviyeye gelir yazıldığı ifade edilmektedir. Ancak köyde kaç vergi mükellefinin yaşadığı belli değildir. 1569 tarihine tamamlanmış olan kayıtlar mufassal olduğu için, konu daha fazla açıklık kazanmaktadır. Buna göre şöyle denilmektedir:

*“Vakf-ı zâviye-i Şeyh Hüseyin, der tasarruf-u Derviş Aynî. Mezkûr karye gâyetle memerri-i nâs ve menzilgâh olmağın avarız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyeden emin olmaları defter-i cedide kayıt olundu”*⁴⁹⁹

Bu ifadeler, Şeyh Hüseyin Zâviyesi'nin eskiden kurulduğunu, 1569 yılında zâviyedâr kişinin Derviş Aynî olduğunu, zâviyenin kurulduğu mekânın umumî bir yol üzerinde menzil niteliği taşıdığını ve bu yüzden gelip-geçenlerin yedirilip yatırılan mekânlara sahip olduğunu

⁴⁹⁷ BOA, TTD, nr. 387, s. 836.

⁴⁹⁸ BOA, TTD, nr. 199, s. 77.

⁴⁹⁹ BOA, TTD, nr. 557, s. 17.

göstermektedir. Halkının tamamının Müslüman olduğu bu köyde (Gümüşhâne / Şiran Kartam- Kavakpınar Köyü) 1569'da 14 hâne mevcuttur. Ayrıca yetişkin bekâr erkek anlamında 37 mücerret ile bir imam-hatip kaydı yapılmıştır. Bir derviş köyü olan bu mahalde arpa, tütün, keten, bal üretildiği ve zâviyeye tahsis edilmiş yıllık vergi miktarının ise 1569'da 2.694 akçe olduğu ifade edilmektedir. Öte yandan bu tarihte köyde iki değirmen işletmesinin varlığından bahsedilmektedir⁵⁰⁰. İki değirmen, bir câmi ve zâviye bünyesinde bir menzil hânenin varlığı köyün merkezi niteliğini ortaya koymaktadır.

Aynı nahiye içinde bulunan *Karye-i Hozman-bâlâ* denilen 7 haneli bir küçük köyde, iki kişiden *zâviyedâr-zâde* imlâsıyla bahsedilmekte ve baba adı okunamayan Hüdâverdi adlı kişinin sultan beratıyla vakıf yerleri tasarruf ettiği ifade edilmektedir. 1530'da 750; 1569'da ise 1200 akçe vergi tahakkuk ettiği kayıtlarda gösterilmiştir⁵⁰¹. Bu zâviyenin Şeyh Hüseyin Zâviyesi ile bir organik bağı var mıdır, bunu şimdilik bilemiyoruz.

6. Seydi Baba Zâviyesi

1569 tarihli vergi defterinde Karahisar-ı şarkî sancağına bağlı gözüken Seydibaba köyü, bu tarihten bir süre sonra Şiryan nahiyesinin Gümüşhâne'ye bağlanması ile, ayrı bir sancak içinde kaydedilmiştir. 1530'da ve daha sonraki defterlerde kendi adıyla anılan köyde kurulmuş olan bu zâviye ile ilgili olarak vergi defterinde şu ifadeye yer verilmiştir:

*“Vakf-ı zâviye-i Seydi Baba, divânî tımar, meşihat der tasarruf-ı Musa veled-i Hamza, bâ-berât-ı sultânî. Ber müceb-i defter-i atik. Hâliyâ der tasarruf-u Musa veled-i Himmet, bâ-berât-ı sultânî”*⁵⁰²

Sultan II. Selim döneminde yazılmış vakıf defterindeki bilgiler ile örtüşen bu kayıttan anlaşılmaktadır ki, Seydi Baba 1569'da hayatta değildir. Ancak zâviyenin “*defter-i atik*” şeklinde eski deftere gönderme yapan ifade kullanıldığına göre çok eskiden de var olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen Hamza adlı oğlundan torunu Musa, zâviyedâr olarak kaydedilmiştir. 1569'da köyde 23 hâne mevcuttur. 1530'da gelirleri zâviyeye tahsis edilmiş olan köyün yıllık vergi geliri 900 akçe; 1569'da 2000 akçeye yükselmiştir⁵⁰³. Demek oluyor ki, benzerleri gibi Seydi Baba zâviyesi mensupları da gelirlerini artırmak için çevrede atıl olan alanları ziraata açmışlar ve üretimi artırmışlardır. Osmanlı'nın bu kurumlardan beklediği hususlardan birinin gerçekleştirildiğini bu örnekte açıkça görmek mümkündür.

⁵⁰⁰ BOA, TTD, nr. 478, s. 94-95.

⁵⁰¹ BOA, TTD, nr. 387, s. 96, 478, 577.

⁵⁰² BOA, TTD, nr. 478, s. 98.

⁵⁰³ BOA, TTD, nr. 387, s. 16, 98, 478, 557, 596.

7. Hasan Ali Bey Zâviyesi

Bayburt kasabasında Âhî Emir Ahmet, İspir kasabasında Melik Halil gibi bir uç gâzisi olduğu anlaşılan Hasan Ali Bey de Tercan'da kolonizasyon faaliyetinde bulunurken öyle anlaşılmaktadır ki, derviş gruplarından yararlanmıştır. Tercan-ı süflâ nahiyesinde Tivnik, Hunbar ve Edebük adlı üç köye ait kayıtlarda, bu hayırsever Türk beyinden bahsedilmiştir. Buna göre gayrimüslimlerin meskun olduğu Tivnik köyünde yaşayan 51 hâne ve 26 yetişkin bekâr erkekten alınan toplam 15.710 akçe vergi Hasan Ali Bey Câmii ile yine aynı beyin adını taşıyan zâviyeye gelir olarak kaydedilmiştir. 22 gayrimüslim hâne, dört gayrimüslim yetişkin (mücerret), yedi nefer de Müslüman'ın meskun olduğu Hunbar köyünden ise bu zâviyeye 10092 akçelik toplam vergi miktarının malikane kısmı gelir yazılmıştır.

Aynı tarihte bir imam ve üç zâviyedâr-zâdenin meskun olduğu Edebük köyünün 5740 akçelik vergi gelirleri Hasan Ali Bey Zâviyesi'ne tahsislidir. Ayrıca bir meskûn diğer boş iki mezranın 5283 akçe tutan vergileri de bu zâviye ile câmiye vakfedilmiş gözükmektedir⁵⁰⁴. Zâviye kurucusunun ahfadından kişiler ile bir imam kaydının bulunması, söz konusu zâviye ile câminin bu köyde olma ihtimalini artırmaktadır.

1531-1540 yılları arasında yazımı tamamlanmış olan vakıf defterinde Hasan Ali Bey tarafından kurulan zâviye ile câmiden de bahsedilmektedir. Yukarıdaki bilgiler yaklaşık tekrar edilmekte ve dört köy, bir ekinlik ile çiftliğin bu kurumlara vakfedildiği ifade edilmektedir⁵⁰⁵.

8. Şeyh Karakoç Zâviyesi

XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde yapılmış maliye kayıtlarında yer verilen bu zâviye İspir nahiyesinin Karakoç köyünde tesis edilmiştir. *Evkaf-ı kaza-i İspir el-mezkûr* başlığı altında 12 adet zâviye tespit edilmiştir. Bunlar Melik Halil (iki adet), Derviş Hüseyin, Derviş Kılıç, Derviş Evliya, Şeyh Hayran, Şeyh Abdi, Derviş Âşık (iki adet), Hacı Derviş Köhne, Şehit Osman ve Şeyh Karakoç zâviyeleridir.

1530 tarihinde Karakoç köyünde 10 hâne ve 19 yetişkin bekâr erkek (mücerret) yaşamaktadır. Köyde bir kişi de imam kaydedilmiştir. Köyün 1720 akçelik geliri bu zâviyeye aktarılmıştır. Ayrıca 720 akçe geliri olan bir adet de çiftlik zâviyenin vakfidir. Ayrıca 1531-1540 yılları arasında yazıldığı bilinen vakıf defterinde, bu zâviye ile ilgili özgün bilgilere rastlanmaktadır. Konuyla ilgili kaydın transkripsiyonunun bir kısmı şöyledir:

⁵⁰⁴ BOA, TTD, nr. 387, s. 862-863.

⁵⁰⁵ BOA, TTD, nr. 199, s. 99.

“Zâviye-i Şeyh Karakoç, der karye-i Karakoç tâbi-i nahiye-i mezbûre. Meşihat der tasarruf Derviş Ahmet veled-i Halil eizze-i evlâd-ı o. bâ-berât-ı sultânî”

Bu ifadelerden anlaşılmaktadır ki, Karakoç köyü, bir Türk dervişi tarafından kurulmuş ve köye de onun adı verilmiştir. XVI. yüzyılın ikinci çeyreğinde bu zâviyenin şeyhliğine, Şeyh Karakoç ahfadından Halil oğlu Derviş Ahmet adlı kişi bakmakta imiş. Yukarıya tamamını aktarma gereği duymadığımız kaydın devamında Karakoç köyünde meskûn ahalinin durumu hakkında da bilgi verilmektedir. Buna göre söz konusu köyde 38 vergi mükellefi vardır. Bu kişilerden yirmisi yetişkin bekâr erkek, diğerleri ise hâne sahibi kişilerdir. Köy ahalisinden Seydi Ahmet oğlu Ahmet köyün imamıdır. Derviş Ali, Derviş Halil oğlu Derviş Kemal, kardeşi Kahraman, Dede Ali, onun kardeşi Derviş Sultan ile oğlu Pir Mehmet adlı altı kişi için *zâviyedâr-zâde* imlâsı kullanılarak⁵⁰⁶, bu kişilerin Şeyh Karakoç neslinden oldukları tescil edilmiştir.

9. Melik Halil Zâviyesi

Giresun yöresi Çepni ileri gelenlerinden Melik Ahmet Bey gibi, emrindeki dervişlere zâviye tesis ederek yörenin İslamlaşmasını sağlamaya çalışan Türk beylerinden birinin de Melik Halil Bey olduğu anlaşılmaktadır. 1530 tarihinde yazımı tamamlanan vergi defterinde, bahsi geçen bey tarafından İspir nahiyesinde, kendi adıyla iki zâviyenin varlığından haber verilmektedir. Bunlardan biri İspir kasaba merkezinde faaliyet göstermekte olan zâviyedir ki, konuyla ilgili kaydın transkripsiyonu “Zâviye-i Melik Halil, der nefsi-i İspir tâbi-i mezbûr/ Evkaf-ı mezbûre mâlikâne-i karye ve çiftlik ma’a zemin, hâsıl 1534”⁵⁰⁷ şeklindedir.

Açıkça anlaşılmaktadır ki, İspir kasabasında bulunan bu zâviyeye bir köyün mâlikâne gelirleri ile bir çiftlik ve *zemin(yer)* tahsis edilmiştir. Bunlardan elde edilen yıllık gelir miktarı ise 1534 akçe olarak tespit edilmiştir. Yine aynı defterin 854.sayfasında yer alan bir başka kayıta ise bu zâviyenin bir şûbesinin İspir nahiyesine bağlı gayrimüslimlerin meskun olduğu 15 hanelik Mudur köyünde kurulduğu ve 5250 akçelik vergi gelirinin de bu zâviyeye verildiği anlaşılmaktadır. Aynı köyde iki kişi için *zâviyedâr-zâde* imlâsının kullanılmış olması, köydeki derviş iskanını ve bir çeşit ihtidâ faaliyetini göstermektedir.

Bu tarihten on-on beş yıl sonra yazılmış olan vakıf defterinde konu edilmiş olan bu zâviyeye Mudur, Kameşût köyleri ile Kelciş köyünde bulunan üç çiftlik, bir bağ ve bir yoncalık gelir kaydedilmiştir. Bu tarihte Şeyh Hûşgeldi oğlu Derviş Maksut zâviyedâr olarak

⁵⁰⁶ BOA, TTD, nr. 387, s. 96, 199, 857.

⁵⁰⁷ BOA, TTD, nr. 387, s. 856.

yazılmıştır. Ayrıca Derviş Ali ve Pir Mehmet adlı iki kişi daha bu zâviyenin gelirlerine müşterek kaydedilmiştir⁵⁰⁸.

10. Derviş Hüseyin Zâviyesi

İspir nahiyesi Muşankas mezrasında kurulmuş olan Derviş Hüseyin Zâviyesi'ne, 1530 tarihinde bu mezranın 1440 akçe tutan vergileri gelir kaydedilmiştir. Bu mezra içinde, devrin şartlarına göre 300 dönüm miktarı arazi, yani iki çiftlik, bir de çayır tahsislidir⁵⁰⁹. Bu tarihten on-on beş yıl sonra yapılmış vakıf kayıtlarında bahse konu zâviyenin başında Derviş Hasan oğlu Derviş Hüseyin adlı kişinin bulunduğu, ayrıca yukarıda bahsettiğimiz çiftlik ile çayırın, Sultan beratıyla vakfedildiği ifade edilmiştir⁵¹⁰.

11. Derviş Âşık Zâviyesi

İspir nahiyesi dahilinde “*Derviş Aşık*” adıyla kayıtlara geçmiş iki zâviye mevcuttur. Bunlardan birincisi Eşkense köyünde faaliyet gösterdiği anlaşılan zâviyedir ki, 1531-1540 tarihleri arasında yazılmış olan vakıf kayıtlarında bu zâviyenin şeyhliğine Derviş Aşık'ın oğlu Derviş Ahmet bakmaktadır. Bu tarihte köyün 360 akçe tutan vergi gelirlerinden başka bir adet çiftlik de bu zâviyenin vakfı kapsamında yazılmıştır.

Derviş Ahmet 1540'da hayatta olduğuna göre babası ve aynı zamanda zâviye kurucusu Derviş Âşık XVI. yüzyılın başlarında yaşamıştır. 1530'da tamamlanan Muhasebe Defteri'nde yine aynı köyde kaydedilmiş aynı köyün vergilerini tasarruf eden ve yine Derviş Âşık adıyla zikredilen ikinci zâviyenin varlığından bahsedilmesi ilginç bir durumdur. Konuyla ilgili kayıt şöyledir:

*“Zâviye-i Derviş Âşık der karye-i Eşkense, tâbi-i nahiye-i mezbûre. Meşihat der tasarruf-u Derviş Ahmet veled-i Aşık bâ-berât. /Zâviye-i diğer Derviş Âşık el-mezbûr, der karye-i mezkûre-i meşihat der tasarruf-u Melik Ahmet veled-i Âşık, bâ-berât. Nısf-ı çiftlik der karye-i mezbûre vakf-ı zâviye-i mezkûre”*⁵¹¹.

Öyle anlaşılmaktadır ki Eşkenez köyünde aynı Türk dervişi tarafından iki zâviye tesis edilmiştir. Köyün ve ilgili çiftliğin gelirleri de yarı yarıya bu zâviyeler arasında paylaşılmıştır. Derviş Âşık'ın oğlu olan Âşık Ahmet'in, kaydın ikinci kısmında *melik* imlâsıyla yazılması, bu şahsın derviş olması yanında beylik, aşiret liderliğinin de bulunduğunu anlatmaktadır.

⁵⁰⁸ BOA, TTD, nr. 199, s. 93-94.

⁵⁰⁹ BOA, TTD, nr. 387, s. 857.

⁵¹⁰ BOA, TTD, nr. 199, s. 94.

⁵¹¹ BOA, TTD, nr. 387, s. 95, 199, 857

12. Baba Çağırğan Zâviyesi

Bayburt sancağı içinde, hakkında fazla bilgi olmasa da kayda değer zaviyelerden biri de Kelkit nahiyesine bağlı Şurut köyünde kurulmuş olan Çağırğan Baba Zâviyesidir. 1530 tarihinde 20 hâne olduğu tespit edilen Şurut köyünün 303 akçe tutan vergi geliri bu zâviyeye tahsis kılınmıştır⁵¹². Bu tarihten on-on beş yıl sonra yapılmış olan vakıf kayıtlarında bahse konu zâviye hakkında önemli sayılabilecek ayrıntılara yer verilmiştir. Konuyla ilgili kaydın bir kısmı şöyledir:

“Zâviye-i Baba Çağırğan, der karye-i Şurut tâbi-i nahiye-i mezbûre, meşihat der tasarruf-u Şeyh İsmail veled-i Şeyh Han Baba, bâ-berât. / Evkâf-ı mezbûre karye-i Şurût el-mezbûr vakf-ı zâviye-i mezbûre ber mûceb-i defter-i atık”

Bu metnin kısaca anlamı şudur: Kelkit nahiyesine bağlı Şurut (Kabaktepe) köyü bütünüyle Baba Çağırğan zâviyesine sultan beratıyla vakfedilmiştir. Bu tarihte köyün toplam geliri 3.103 akçedir. Zâviyenin başında Şeyh Han Baba oğlu Şeyh İsmail bulunmaktadır. Köyün bu durumu 1516 tarihinde yazılmış olan vergi defterinde kaydedildiği şekliyle yeniden tescillenmiştir. Kaydın devamında köyde oturan vergi mükellefleri ile Baba Çağırğan soyundan gelen kişilerin adlarına yer verilmiştir. Baba Çağırğan soyundan gelenlerin tespiti açısından bu isimleri nakletmek yararlı olacaktır. Bunu bir tabloda göstermek mümkündür:

Baba Çağırğan Soyundan Gelenlerin İsim Listesi

No	Şahsın Adı	Görevi/Konumu	Medeni Durumu
1	Bayram Bey oğlu Derviş Mehmet	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
2	Derviş Ali (onun oğlu)	Reâyâ (çiftçi)	Mücerret (yetişkin bekar)
3	Derviş Ali (onu kardeşi)	Reâyâ (çiftçi)	Mücerret (yetişkin bekar)
4	Derviş Ahmet (onun kardeşi)	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
5	Şeyh Ali oğlu Derviş Hacı	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
6	Han Ahmet (onun oğlu)	Reâyâ (çiftçi)	Mücerret (yetişkin bekar)
7	Ali oğlu Derviş Hacı Mehmet	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
8	Abdullah oğlu Derviş Yusuf	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
9	Ömer oğlu Şah Ali	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
10	Abdullah oğlu Derviş Memi (?)	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
11	Saruhan oğlu Derviş Şahkulu	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
12	Mahmut oğlu Derviş Pirkan	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
13	İbrahim oğlu Abdal Kasım	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
14	Şah Ali oğlu Abdal Yar Ali	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)

⁵¹² BOA, TTD, nr. 387, s. 843.

15	Yar Ahmet oğlu Abdal Hüseyin	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
16	İsa oğlu Mehmet	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
17	Pir Veli oğlu Pirî	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
18	Pir Veli oğlu Koçeri	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
19	Koçeri oğlu Abdal	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
20	Ahmet oğlu Derviş Arus(?)	Reâyâ (çiftçi)	Mücerret (yetişkin bekar)
21	Ahmet oğlu Derviş Sayan	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
22	Ahmet oğlu Derviş İsâ	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
23	Yusuf oğlu Derviş Hüdâverdi	Reâyâ (çiftçi)	Mücerret (yetişkin bekar)
24	Abdal Âğca	Reâyâ (çiftçi)	Mücerret (yetişkin bekar)
25	Abdullah oğlu Derviş Mustafa	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
26	Şeyh İsmail oğlu Saru Baba	Zâviyedâr-zâde	-
27	Şeyh Zor	Zâviyedâr-zâde	Hâne sahibi (evli)
28	Yakup (onun kardeşi)	Zâviyedâr-zâde	Mücerret (yetişkin bekar)
29	Hacı Baba (onun kardeşi)	Zâviyedâr-zâde	Hâne sahibi (evli)
30	Şeyh İsmail kardeşi Gavraz Baba	Zâviyedâr-zâde	-
31	Şeyh Yusuf (onun kardeşi)	Zâviyedâr-zâde	-
32	Şeyh Bayar(?/ onun kardeşi)	Zâviyedâr-zâde	Mücerret (yetişkin bekar)
33	Ömer (onun kardeşi)	Zâviyedâr-zâde	Mücerret (yetişkin bekar)
34	Ahmet Han oğlu Mehmet	Zâviyedâr-zâde	Hâne sahibi (evli)
35	Sultan Mahmut (onun kardeşi)	Zâviyedâr-zâde	Mücerret (yetişkin bekar)

Görüldüğü gibi köyde otuz beş nefer kaydedilmiştir. Bunlardan on kişisi yetişkin bekâr erkek, kalanı hâne sahibi evlilerdir. Yirmi beş kişi vergi mükellefi çiftçi, kalan on kişi ise zâviye kurucusu şeyh efendi ahfadındandır. Baba Çağırğan ahfadından olmadıkları halde diğer kişilerin de *pir*, *abdal*, *derviş* gibi ön isimlere sahip olması bu köyün bir derviş topluluğu tarafından kurulduğunu ve halen de bunların tasarrufu altında olduğunu bize göstermektedir.

Kovans nahiyesine bağlı halkı Hıristiyan olan Güvercinlik köyünün 1.200 akçe; yine Hıristiyanların meskûn olduğu Hor-i süflâ (Gökdere) köyünün 2250 akçe vergi geliri bu zâviyeye vakfedilmiştir. Ayrıca her ne kadar *Çağırğan* ismi bir şahıs adı olarak defterde görünse de, bu ismin Alucra'nın Zûn (Boyluca) ve Zıhar (Çakmak) köylerini de iskân edinen bir Türk aşireti olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan Bayburt livasına bağlı Koğans nahiyesi Selekli köyünde de *Baba Çağırğan* adıyla bir zâviyenin varlığından haber verilmektedir⁵¹³.

Gümüşhane kapsamında kurulan tekkeye izafeten Tekke köyünde metfun olan Baba Çağırğan türbesinin konumuz ile ilişkisini şimdilik kesinleştiremedik. Buradaki türbe 1582

⁵¹³ BOA, TTD, nr. 199, s. 91; 1530/40'da söz konusu zâviyenin şeyhi Derviş Şah Hüseyin adlı bir kişidir.

tarihlidir. Bu durum Baba Çağırğan'ın vefat tarihi hakkında belki bir fikir verebilir. Taştan kare planlı bir yapı olan türbe, kubbelidir ve dıştan piramit külahla gizlenmiştir⁵¹⁴.

13. Selçukşah Hatun ve Şah Hatun Zâviyeleri

1530 tarihli Muhasebe Defterinde Selçukşah Hatun'un, Akkoyunlu hükümdarı ve Fâtiḥ'in rakibi Uzun Hasan'ın eşi olduğu ifade edilmektedir. Buna göre Balahori köyünde faal olan bu zâviye Akkoyunlular'ın bölgeye hakimiyeti sırasında, en azından 1473'den önce kurulmuş olmalıdır. Bu tarihte çevrede yapılan vakıf kayıtlarında hakkında önemli ayrıntılara yer verilmektedir. Buna göre söz konusu vakıfla ilgili şu ifadelere yer verilmiştir:

“Zâviye-i Selçukşah Hatun, valide-i Yakup Bey veled-i Uzun Hasan Bey, der karye-i Haset Balahor, tâb-i nâhiye-i mezbûre, meşihat der tasarrufân-ı Derviş Çırac ve Derviş Pir Ahmet veledân-ı Derviş Mehmet ve Derviş Ahmet veled-i Derviş İbâdullah(?)”

Bu kısa kayıt bize önemli ip uçları temin etmektedir. Açıkça anlaşılmaktadır ki Uzun Hasan Bey'in oğlu Yakup Bey'in annesi Selçukşah Hatun, kendisine veraset hakkı olarak kalan Haset Balahor köyünün gelirlerini bir zâviyeye tahsis etmiştir. Tahsisin yapıldığı tarihte kurucu şeyhin kim olduğu ifade edilmemiştir. Ancak Derviş Mehmet oğlu Derviş Çırac ile Pir Ahmet 1530/40 yılında zâviyedâr oldukları haber verilmektedir. Bu durumda hayatta olmayan Derviş Mehmet, büyük ihtimal zâviyenin kurucu şeyhidir. Şimdi ise oğulları köyün 4050 akçelik vergi gelirini tasarruf ederek zâviyedeki hizmetlerini sürdürmektedir. Ayrıca köyde bulunan bir çiftlik ve bir zemin de zâviyeye gelir yazılmıştır⁵¹⁵.

Ayrıca Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey'in kız kardeşi Şah Hatun tarafından aynı nahiye kapsamında Haneke ve imini tam okuyamadığımız (İskeçe olabilir) köylerinde de birer zâviye tesis edilmiştir. Buna göre Haneke köyde bulunan iki ayrı çiftlik ile köyün vergi gelirleri toplamı (720+720+720=2.160) 2.160 akçe olarak bu zâviyeye gelir kaydedilmiştir. 1530/40'da zâviyenin şeyhliğine Derviş Seydi Ahmet oğlu Derviş Hasan ile Derviş Mustafa oğlu Derviş Karaca ve Derviş Emrullah; İskeçe (?) köyünde kurulan zâviye şeyhliğine ise Derviş Ahmet oğlu Derviş Mustafa adlı kişilerin baktığı ifade edilmektedir. Yine Karayölük Osman Bey tarafından Şeyh Nasrullah Şirvânî zâviyesine de 900 akçe geliri olan Pökse köyünün gelirleri vakıf olarak yazılmış, Osmanlı idâresi de bu tasarrufa müdahale etmeden

⁵¹⁴ Gülyüz Uslu, “Eski Gümüşhane ve Tarihi Durumu”, **Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu, Haziran 1990**, Ankara, 1990, s. 151.

⁵¹⁵ **BOA, TTD, nr. 387**, s. 85, 199, 840.

kabul etmiştir. XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde bu zâviyenin başında Nasrullah Şirvânî'nin oğullarından Fazlullah ve Mehmet adlı kişiler bulunmakta imiş⁵¹⁶

14. Hoca Yakut Hankâhı

İlhanlı hükümdarı Sultan Olcaytu (1304-1316) zamanında, şehirde Hoca Yakut adına bir medrese, bir de hankâh (tekke) tesis edilmiştir. Buna göre medresenin vakfını Hart ve Kopuz köylerinin ½, Hınzeverek ve Çömürge köylerinin ¼, Pükey ve Everek köylerinin 1/3 mâlikâne hisseleri teşkil etmekteydi. Vakfın geliri 1530'da 7.056 akçe olarak tespit edilmiştir. Bu miktarın bir kısmı talebelerin iâşesi, bir kısmı ise müteveli için ayrılmıştır.

Tekkenin giderleri için 1530'da Aşağı Kırzı köyünün ½ hububat hissesinden oluşan 1.326 akçelik miktar tahsis edilmiş gözükmetedir. Ayrıca Kopuz köyünden bir adet çiftliğin de bu zâviyeye ayrıldığı anlaşılmaktadır. 1326 akçelik gelirin yevmî bir akçesi zâviye şeyhliğine, yevmî bir akçesi tevliyet ve geri kalanı ise imâret (yiyecek) giderleri için ayrılmış gözükmetedir⁵¹⁷.

15. Diğer Zâviyeler

Hakkında detaylı bilgi edinemediğimiz için bu başlık altında zikretmeyi uygun gördüğümüz zâviyelerden biri de Hacı Derviş Köhne şeklinde defterlerde anılan zâviyedir. 1530'da 720 akçelik vergi geliri olan Karar köyü bu kurumun vakfı olarak kaydedilmiştir. Bu tarihten yaklaşık on-on beş yıl sonra yapılmış olan vakıf kayıtlarında da anılan bu zâviyenin şeyhliğine Mahmut Şeyh oğlu Derviş Yusuf adlı kişinin baktığı ifade edilmiştir⁵¹⁸. Öte yandan Bayburt yöresinde dinî ve kültürel iz bırakan başka bir Türk Beyi ise Seydî Ahmet Bey adlı kişidir. Bayburt kazasına bağlı Hamza-ıviran köyünde bir çiftlik ile Hireverti (Kıratlı) köyünün bir kısım vergileri bu zâviyenin mülküdür⁵¹⁹.

Öte yandan İspir nahiyesine bağlı Otbükü (veya Ortuği) şeklinde okunabilecek bir köyde faal olduğu anlaşılan Derviş Evliya Zâviyesi'nden de söz edilmiştir. Bundan başka vergi defterlerinde hakkında fazla bilgi bulunmayan Gökçe Şeyh, 220 akçe geliri olan Kelbulas köyünü; Seyyid Yakup; dokuz hâneli 1.540 akçe geliri olan Köknus köyü ile 320 akçe geliri olan Cancul-u Ulya köyünü tasarruf etmektedir. Yine Bayburt kazasına bağlı 540

⁵¹⁶ BOA, TTD, nr. 387, s. 86–90, 199, 844.

⁵¹⁷ BOA, TTD, nr. 199, s. 67.

⁵¹⁸ BOA, TTD, nr. 387, s. 96, 199, 857.

⁵¹⁹ BOA, TTD, nr. 387, s. 835; 199, s. 94.

akçe geliri olan Tünmecik köyünün Şeyh Hasan; Çençül ve Güdgüne (Çiğdemlik) köyleri Seydi Yakup zâviyelerinin tasarrufunda olduğu vakıf defterinde kaydedilmiştir.

Bayburt kasabası içinde bunlardan başka Sultan Fakra/Fakih Zâviyesi kayda değerdir. 1530'da tamamı Hıristiyan 14 haneli Ahasunk köyünün mâlikâne ve bir değirmen gelirleri ile Dacirek köyünün 1/3 hububat hissesi bu zâviye vakfedilmiştir. Bu tarihte zâviyenin toplam geliri 2.221 akçedir. Bu miktarın günlük 3 akçesi zâviyedeki şeyh efendiye, günlük 6 akçesi Kur'an okuyan hafızlara; kalan 961 akçesi ise senelik imâret hizmetlerinin karşılanmasına ayrılmıştır. Yine Bayburt merkezinin Müslümanlaşmasına katkı sağlayan bir başka kurum olarak Seyyid Salih Zâviyesi de zikre değerdir. Nitekim 1530 yılı itibariyle Bayburt kasabasında altı adet dükkanın kirası ile Zağzik ve Abras köylerinin hububat gelirinin ½ hissesinden oluşan 4.110 akçelik⁵²⁰ akar, zâviyeye tahsis edilmekle kurumun önemi ortaya konmuştur.

Aynı defterde Hacı Bey Câmî ve zâviyesine de yer verilmektedir. Buna göre Sinor köyünde ibadete açık tutulan câmide Mevlânâ İbrahim oğlu Mustafa *hatib-i câmi*, Şeyh İlyas oğlu Mevlânâ Hasır *imam*, Mehmet oğlu Mevlânâ Ahmet *müezzin* imlâsıyla anılırken; aynı köyde meskun Şeyh Himmetullah, Lutfullah, İsmail adlı kişiler *hafız-ı kelam*, İsa ve Budak adlı iki kişi de câmide görevli (mülâzım) kaydedilmiştir. Söz konusu zâviyede ise bu tarihte Şeyh Mehmet oğlu Himmetullah sultan beratıyla *zâviyedâr*, Mehmet oğlu Mevlânâ İshak ise yine sultan beratıyla *muallim* kaydedilmiştir. Bu durumda 1530-1540 arasında yaklaşık olarak 800 kişilik bir nüfus potansiyeline sahip olan Sinor köyünde merkezi bir câmi, bir medrese ve Cünceği köyünde ise Hacı Bey adıyla bir de zâviye tesis edilmiştir. Bunlardan Cünceği köyünden 360, Sinor köyünden 15513 ve tahsisli bir çiftlikten 360 akçe olmak üzere toplam 15.585 akçe gelir bu külliye vakfedilmiş gözükmektedir⁵²¹.

Ayrıca vergi ve vakıf defterinde hakkında fazla bilgi bulamadığımız ve Bayburt kasabasında faaliyette olan Şehit Osman Zâviyesi Püşevirek köyünden 2294 akçe tasarruf etmektedir. Kelkit nahiyesine bağlı Yenice Şeyh Karur köyünde tesis edilmiş olan Şeyh Emin Zâviyesine de yer verilmektedir. Buna göre 1530/40'da Karur köyünde toplam on bir nefer içinden iki kişi için *zâviyedâr-zâde* imlâsı kullanılmıştır. Bu zâviyenin şeyhliğini Yar Ahmet Şeyh oğlu Derviş Çelebi'nin yürüttüğü ve köyün 2539 akçe tutan vergi gelirleri ile bir çiftliğin zâviye tasarrufunda olduğu ifade edilmiştir⁵²².

⁵²⁰ BOA, TTD, nr. 199, s. 67.

⁵²¹ BOA, TTD, nr. 199, s. 79-80; 387, s. 836.

⁵²² BOA, TTD, nr. 387, s. 85, 199, 841,843.

Şehit Osman türbesi hakkında bilgi veren kaynaklarda, bu iki eserin Saltukloğulları komutanlarından Mengüçük Gazi'nin kardeşi Osman Gazi ve kız kardeşine ait olduğunu ve miladi 1200'lü yıllarda inşa edildiğini nakledilmektedir⁵²³. Bu durumda söz konusu zâviye, şayet Osman Gazi'nin himayesinde kurulmuş ise, kuruluş tarihi de 1200 yılından daha önceki bir tarihe, ilk beylikler dönemine kadar inmektedir.

16. Sonuç ve Değerlendirme

Gümüşhane ve Bayburt yöresi zâviyelerinin, Karadeniz Bölgesi'nde örneklerine sıkça rastladığımız *kolonizatör sūfi* unsurlardan olduğu, vergi kayıtlarında açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim Tercan nahiyesinde Alibaba, Kelkit nahiyesinde Dayışlıh, Şeyran nahiyesine bağlı Seydibaba ve Bayburt kazasına bağlı Yakupabdal köyleri buna örnek olarak gösterilebilir. Bu ve benzeri çoğu köyün, mezranın 5-10 kişilik derviş grupları tarafından kurulmuş olması, buraların tarımsal üretime açılması veya umumî yollar üzerinde imâret, güvenlik ve bayındırlık hizmetlerinin bu zaviyeler tarafından icra edilmesi devrin şartlarına özgü tipik bir durumdur. Bahsini ettiğimiz Türk dervişleri sadece kırsalın kolonizasyonu ile meşgul olmamış, kasabaların oluşumunda da aktif rol almışlardır. Nitekim Bayburt kasabası işçinde yer alan Âhi Emir Ahmet Zengânî ve Hoca Yakut bu konuda seçilebilecek örneklerdendir.

Burada incelemeye çalıştığımız zâviyelerin tasavvufta hangi ekole bağlı olduğunu ayrı ayrı tespit etmek mümkün olmamaktadır. Bazı araştırmalarda Karadeniz Bölgesi'nde faaliyet göstermiş olan Türk zâviyelerinin Alevî-Bektaşî geleneğine bağlı olduğu iddiasına yer verilir. Ancak bu iddialar mevzûk olmayıp, daha çok Gümüşhane Kürtün ilçesine bağlı Taşlıca, Eskiköy, Yunusefendi ve Ballar köylerinde meskûn halkın sözlü menkıbevî anlatımına dayandırılmış bir alan araştırmasından ibarettir. Bu araştırmaya konu edilen ve aslı köy halkı elinde bulunan iki Osmanlıca belgenin tarihi de 1526 olarak tespit edilmiştir. Bu belgelerde Alevî-Bektaşî geleneğine bağlı Güvenç Abdal (Güvende Şeyh) Ocağından söz edilmiş ve Karadeniz Bölgesi'ne yerleşen Çepnilerin bu ocağa bağlı olduğu genel yargısı çıkarılmıştır⁵²⁴. Oysa bize göre söz konusu üç köyde etkinliği görülmüş bir Alevî-Bektaşî ocağının durumuna bakarak bölgenin tamamını Alevî-Bektaşî kökene nispet etmek bilimsel konseptine uygun olmayan bir yaklaşımdır. Elbette bölgede bahsi geçen unsurların izine rastlamak mümkündür. Ama bir genelleme yaparak kesin yargı oluşturmak doğru değildir.

⁵²³ Sadri Karakoyunlu, **Bayburt Tarihi**, s. 115.

⁵²⁴ Bkz. Alemdar Yalçın-Hacı Yılmaz, Başak Uysal-Güzzade Dikercioğlu, "Karadeniz Çepnileri", **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, sayı 35, Ankara- 2005, s.9-27, 29-57; 1515-1530 yılları arasında yapılan kayıtlarda Kürtün yöresi Trabzon Sancağına bağlıdır. Ancak Trabzon ve hatta Gümüşhane-Bayburt sancağı dahilinde Güvenç Abdal diye bir zâviye veya derviş kaydına yer verilmemiştir (bkz. **BOA, TTD, nr. 387**, s. 718-762).

Bayburt kasabasında etkin olan Âhi Emir Ahmet Zâviyesi gibi diğer zâviyelerin de Sünnî öğretiyeye bağılı kurumlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumu bahse konu zâviyelerin bir mescit veya câmi ile birlikte anılmalarından ve zâviyedâr kişilerin *ahî* ön adıyla tesmiye olunmalarından, hatta Sünnî öğretinin temel kurumu olan medreselerin bu kurumlarla iç içe oluşundan anlamak mümkündür. Ayrıca Kanunî döneminde hazırlanmış vakıf defterinde Bayburt yöresinde yaşanan *Kızılbaş Fetretî*'nden bahsedilmiş⁵²⁵ olması da bu konuda bir fikir vermektedir. Ancak bazı zâviyedârların *şahkulu* imlâsıyla yazılmış olmaları, bölgede Safavî tarikatının da etkili olduğuna bir işaret olarak görülebilir⁵²⁶. Şunu da ilave etmek gerekir ki, o günkü anlayışa göre Şii-Sünnî ayırımı daha çok siyasî bir anlam ifade etmektedir. O nedenle gerek Bektaşî/Şii, gerek Sünnî/Âhî ekolünden gelmiş olsun kullanılan kavramlar ve yerine getirilen dinî ritüeller arasında benzerlikler, aynîlikler söz konusu olmalıdır.

Bölgede faaliyet göstermiş olan bu zâviyelerin ilgi çeken yanlarından biri de ya bizzat kurucu şeyh efendilerin kendilerinin, ya da tesis edicilerin *bey*, *melik emir* ve *şah* gibi liderlik ifade eden unvanlar ile anılmış olmalarıdır. Bayburt merkezde Emir Ahmet, İspir nahiyesinde Melik Halil, Bayburt Sinor köyünde Hacı Bey, Tercan nahiyesinde Hasan Ali Bey, Kelkit nahiyesinde Selçukşah Hatun ve Şah Hatun zâviyeleri gibi. Öyle anlaşılmaktadır ki, bölgeye gelen ilk Türk kabilelerinin liderlerinin bir kısmı sûfî zümresine mensuptur. Böyle olmayanlar da derviş grupları ile işbirliği yaparak fetih ve iskân faaliyetini yürütmektedirler. Nitekim Kelkit nahiyesinde Balahori köyünde Uzun Hasan'ın eşi, yani şehzâde Yakup Bey'in annesi Selçukşah Hatun ile Haneke köyünde Uzun Hasan'ın hemşiresi (kız kardeşi) Şah Hatun birer zâviye tesis etmiş gözükmektedir. Ayrıca Bayburt içinde kurulan mahallelerden biri Bayındır (Akkoyunlu) boyundan Ferruhsad Bey adıyla anılmaktadır⁵²⁷. Bu durum bize Akkoyunluların bölgenin Türkleşmesi/ İslamlaşmasında uyguladıkları yöntemler konusunda önemli bir fikir sunmaktadır. Osmanlı devlet idaresine girildikten sonra da vâli ve sair devlet adamlarının bu derviş grupları ile dayanışması devam etmiş gözükmektedir.

1530 Tarihinde Varlığı Tespit Edilmiş Zâviyeler ve Gelir Durumları

No	Zâviyenin Adı /1530-1540'da Zâviyedârı	Kurulduğu Yer	Nahiyesi	Geliri
1	Âhi Emir Ahmet Zengânî / Âhî Mehmet	Merkez (Nefs)	Bayburt kz.	6868
2	Baba Çağırğan Zv./ Şeyh Han Baba oğlu Ş.İsmail	Şurût ky.	Kelkit nh.	303
3	Derviş Hüseyin Zv. / Derviş Şerhân (?)	Muşankas ky.	İspir nh.	1440

⁵²⁵ BOA, TTD, nr. 199, s. 59.

⁵²⁶ BOA, TTD, nr. 199, s. 101.

⁵²⁷ BOA, TTD, nr. 387, s. 820-821, 824,826-827,837-838,844

4	Melik Halil Zv./Ş. Hûşgeldi oğlu Derviş Maksut	Merkez (Nefs)	İspir nh.	2855
5	Derviş Kılıç Zv. /Satılmış oğlu Derviş Mehmet	Hontus ky.	İspir nh.	320
6	Derviş Evliya Zv. / Evliya oğlu Derviş Mehmet	Ortuği ky.	İspir nh.	720
7	Derviş Pirvende Zv. / Derviş Kara Abdullah	Zırnık ky.	Bayburt kz.	220
8	Derviş Yakup Zv./Drvş Yakup oğlu Derviş Ahmet	Şınşih ky.	Tercan-ı Ulya	720
9	Derviş Aşık Zv. / Aşık oğlu Derviş Ahmet	Eşkense ky.	İspir nh.	360
10	Derviş Aşık-ı Diğer Zv. / Aşık oğlu Melik Ahmet	Eşenkes ky.	İspir nh.	360
11	Hacı Bey Zv. / Şeyh Mehmet oğlu Himmetullah	Sinor -Cünceği ky	Bayburt kz	15.585
12	Hacı Derviş Zv./ Şeyh Mahmut oğlu Derviş Yusuf	Karor ky.	İspir nh.	720
13	Hasan Ali Bey Zv. / -	Hunbar/Edebük ky.	Tercan nh.	10092
14	Hasan Şeyh Zv. / Mihmat oğlu Derviş Hasan	Bizgili ky.	Kelkit nh.	720
15	Haydarî-hâne Zv. / Seyyid Hüseyin	Merekez (Nefs)	Bayburt kz.	3743
16	Hoca Yakut Hanıkâhı/Tekke / Mevlânâ Yakup	Merkez (Nefs)	Bayburt kz	1326
17	İshak Şeyh Zv. /Durak Şeyh oğlu Derviş Hasan	Hınzori ky.	Kelkit nh	720
18	İsâ Şeyh Zv. / Derviş İbrahim	Zirvans ky.	Terçeme nh.	720
19	Şeyh Hüseyin Zv. / -	Norgahak ky.	İspir nh.	1440
20	Selçukşah Hatun Zv. / Derviş Ahmet-Derviş Çırak	Balahori ky.	Kelkit nh.	4050
21	Seydi Ahmet Bey Zv. / -	Hamzaviran ky.	Bayburt kz.	320
22	Seydi Ali Baba Zv. / Derviş Bayram (?)	Alibaba ky.	Tercan nh.	320
23	Seyyid Salih Zv. / Seyyid İbrahim	Merkez (Nefs)	Bayburt kz.	4110
24	Seyyid Yakup Zv. / İbrahim Şeyh	Çancul ky.	Bayburt kz.	320
25	Sultan Fakra Zv. / Şeyh Ahmet-Şeyh Mehmet	Merkez (Nefs)	Bayburt kz.	2221
26	Şaban Şeyh Zv. / Mehmet oğlu Derviş Ahmet	Boğacık ky.	Kelkit nh.	720
27	Şah Hatun Zv. / Seydi Ahmet oğlu Derviş Hasan	Hânege ky.	Kelkit nh.	2.160
28	Şehit Osman Zv./ Derviş Cafer-Mevlânâ Abdullah	Püşevirek ky	Bayburt kz.	2294
29	Şeyh Hasan Zv. / Şeyh Hasan oğlu Derviş Şaban	Tünmecik ky.	Bayburt kz.	540
30	Şeyh İslam Zv. / Derviş Hüseyin-Derviş Yakup	Hozpirik ky.	Kelkit nh.	720
31	Şeyh Karakoç Zv. /Halil oğlu Derviş Ahmet	Karakoç ky.	İspir nh.	1720
32	Dayı Şeyh Zv / Derviş Hasan oğlu Han Ahmet	Dayı ky.	Kelkit nh.	8.034
33	Şeyh Mehmet Zv. / Mehmet Şeyh oğlu Derviş Ali	Çıhpanos ky.	Bayburt kz.	720
34	Şeyh Nasrullah Şirvânî Zv. / Fazlullah-Mehmet	Pökse ky.	Kelkit	900

35	Şeyh Osman Zv. / Himmet oğlu Derviş Oruç	Sökmen ky.	Kelkit nh	720
36	Şeyh Ümmet Zv. / -	Karur ky.	Kelkit nh.	540
37	Şeyh Yakup Zv. / Şeyh Yakup oğlu Pir Veli	Hallac Yakup ky	Kelkit nh.	720
38	Yakup Abdal Zv. / Derviş Hüseyin-Derviş Murat	Y.abdal- Armutlu	Bayburt kz.	1260
39	Yenice Sevindik Zv./Derviş Hasan-İbrahim	Y.Sevindik ky.	Kelkit nh.	720
40	Seyyid Yakup Zv. / Derviş Halil	Köknus-Cancul ky.	Bayburt kz.	1.952
41	Şeyh Hayran Zv. / Şeyh Hayran	Merkez kasaba.	Bayburt kz.	217
42	Şeyh Hüseyin Zv. / -	Kartam ky	Şeyran nh	1060
43	Gökçe Şeyh Zv. / Şeyh Veli	Gelbular ky.	Bayburt kz.	220
44	Abdülvahhab Gâzi /Şeyh Mehmet oğlu Abdurezak	Tutizâr (Duduzar)	Bayburt kz.	1324
45	Şeyh Emin / Yar Ahmet Şeyh oğlu Derviş Çelebi	Karur ky	Kelkit	2.539

SONUÇ

İncelemiş olduğumuz Doğu Karadeniz Bölgesinde Osmanlı Döneminde kurulan Tekke ve Zaviyelere bakıldığında bölgeye yerleşen Türk devrilerinin genel olarak Ahi oldukları görülmektedir. Giresun, Şebinkarahisar ve Gümüşhane-Bayburt yöresinde kurulmuş ilk dönem Türk Zâviyelerinin hangi dini akıma mensup olduğu konusunda tam olarak yargıya ulaşmak mümkün olmamaktadır. Buna rağmen söz konusu Zâviyeleri müstakil olarak incelediğimizde, karşımıza en yaygın örgütlenme olarak Ahi teşkilatları çıkmaktadır. Daha sonraki yüzyıllarda farklı dini akımlara bağlanan tekke ve zaviyeler ilk kuruldukları zaman herhangi bir tarikat veya bir tasavvufi akımla bağlantılarına rastlanılmamıştır.

Beylikler döneminde fetih ve iskân hareketlerine *kolonizasyon* özellikleri ile katkı sağlayan bu kurumların, Osmanlı idaresinin egemen olmasıyla da birer bayındırlık ve sosyal hizmet kurumu niteliğine bürünerek devam ettiklerini görüyoruz. Selçuklu Devletinin 1243 Köseadağ Savaşı'nı kaybederek merkezi otoriteyi toparlayamaması ile ortaya çıkan boşluğu ahî zâviyelerinin oluşturduğu mükemmel örgütlenmenin giderdiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda toplumsal dayanışmayı, toplum huzurunu bozacak zorbalarla mücadeleyi, tarım ve ticarete dayalı iş hayatını organize etmeyi ve toplumun başka ihtiyaçlarını gidermeyi hep bu kurumların sağladığı ortaya çıkmaktadır.

Osmanlının bölgede hâkimiyetinin sağladıktan sonra tüm Anadolu da özellikle Doğu Karadeniz bölgesinde incelemiş olduğumuz Şeyh Mustafa Zâviyesi Giresun İskelesi-Taşhan ve Erimez üzerinden; Hacı Abdullah Halife Zâviyesi Tirebolu-Yağlıdere-Çakrak üzerinden; Şeyh İdris Zâviyesi de Bendehor kalesi (Piraziz) ve Yoğunyokuş üzerinden Şebinkarâhîsar'a ulaşan umumî/ticaret yollarının güvenlik ve imâret hizmetlerini; yollar üzerindeki köprülerin bakım ve onarım hizmetlerini yerine getirmişler, çevre köylerin ve nâhiyelerin teşkilatlanmasını sağlamışlardır

Derbent görevi gören zaviyeleri devlet özellikle sarp geçitlere, ticaret yolları üzerine kurarak bu zaviyeler sayesinde hem ticaretin hem de güvenliğin gerçekleşmesini sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde özellikle Yavuz Sultan Selim zamanda İran etkisindeki Şii unsurlar, devletin ve toplumun dirlik ve düzenini bozduğu gerekçesi ile önemli bir tehdit algılaması ile mütalaa edilmiştir. Buna karşı zaman zaman güç kullanımına başvurulduğu gibi; çoğunlukla Ahiçukuru köyünde ikâme edilmiş Hacı Abdullah Halife Zâviyesi örneğinde ve emsalleri gibi, medreseler ve Zâviyeler kanalıyla bu tür oluşumların o günün tabiriyle

ıslahı yoluna gidilmiştir. Aslında Bâtınî akımların *ıslahı*, Gayrimüslim yerlilerin de *ihtidâsını* sağlamak için uygulamaya konulan zâviye-medrese-câmi eksenli malikâne vakıf sistemi Giresun, Trabzon ve Canik vilayetleri kapsamında geçerli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

İlk kurulduğu zamanlara ışık tutan tahrir defterlerinde temel özellikleri eğitim, sosyal yardımlaşma, güvenlik ve ticari hayatın akışında güvenlik olarak belirtilen tekke ve zaviyeler, geçen yüzyıllar içinde aslî fonksiyonlarını yitirmiş, kurucu şeyh efendinin soyundan gelen *feodal beylerin* ve çevresinin, kurucu şeyhin hatırına sultan veya yerli beyler tarafından tahsis edilen gayrimenkullerden nemalandığı kurumlara dönüşmüştür. Özellikle *mâlikâne-vakıf* sistemine dayalı olarak işleyen bu türden Zâviyelere ait, XIX. Yüzyılda hazırlanmış arşiv materyallerinin miras taksimine ait belgelere dönüşmesinden bu durumu izlemek mümkündür.

Söz konusu Zâviyelerle ilgili belgelerin *halîfe*, *şeyh*, *efendi*, *pir*, *dede* gibi tasavvufî terminolojiye ait kavramlarla andığı zâviyedârların, son yüzyılda halk arasında artık *ağa*, *bey* gibi daha çok yerel *feodalizmi* andıran kavramlarla izah edilmesi de, bu hususu doğrular niteliktedir.

BİBLİYOGRAFYA

A. ARŞİV KAYNAKLARI

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterleri

Canik Livası, 13, 37, 255 , 299 , 385 , 557 , 716 , 716 numaralı defterler.

Trabzon Livası, No:52 , 385 , 288 numaralı defterler.

Karahisar-ı şarkî Livası, No: 37 , 478 , 387 numaralı defterler.

2. Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivindeki Vakıf Defterleri

Giresun Vilayeti Siyâkât Defteri, No: 2255

Karahisar-ı şarki Fihrist Defteri, No:216

Sivas Fihrist Defteri , No: 216,

Mükerrer Fihrist Defteri, No: 2274,

Giresun Vakıf Fihristi, No: 2274,

Vakıf Defteri, No:2113 / 1598

3. Giresun Şer'iyi Sicilleri, Milli Kütüphane

1404, 1407, 1410, 1411, 1412, 1439, 1444, 1445, 1446, 1447 numaralı defterler

4. Trabzon Vilayet Salnâmeleri

1286,1287, 1289,1290, 305,1315 tarihli vilayet salnameler

B. TETKİK ESERLER

ACUN, Fatma, **Karahisar-ı Şarki ve Koyluhisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi**, TTK, Ankara, 2006

_____, “Osmanlı Döneminde Anadolu Şehirlerinin Gelişmesinde Devletin Rolü: Karahisar Örneği”, **Bulleten**, LXV, Sayı: 242, Nisan 2001, Ankara, 2001.

AKDAĞ, Mustafa, **Türkiye'nin İktisâdi ve İçtimâi Tarihi (1243-1453)**, c. 1, İstanbul, 1995

AKGÜNDÜZ, Ahmet, **Şer'iyi Sicilleri**, c. 1, İstanbul, 1988

AKLAN, Mustafa, “Türkiye'nin Temelleri ya da Göç”, **Orta Karadeniz Kültürü**, Ankara, 2005

AYKUT, Said, “Ahi Evran”, **Sahabeden Günümüze Allah Dostları**, c.7, İstanbul, 1998.

BARKAN, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler”, **Vakıflar Dergisi**, Ankara, 1942

_____, “Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin büyük nüfus ve arazi tahrirleri ve Hâkana mahsus istatistik defterleri (I)”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, II/1 (1940), s. 20-59

- BAYRAM, Mikail, “Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında Hâce Ahmet-i Yesevi’nin Rolü”, **Ahmet Yesevî**, Seha Neşriyat, İstanbul, 1996
- BERKİ, A. Himmet: “Vakıf Kuran İlk Osmanlı Padişahı” **Vakıflar Dergisi**, Sayı:5, Ankara, 1962
- BİLGİLİ, S., **XVI. Asırda Karahisar-ı Şarkî**, (Marmara Üniversitesi Sos.Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1989
- Cevdet Türkay, **Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler**, İşaret Yayınları, İstanbul, 2001
- BAYRAM, Sadi, “Âhîlik ve Bir Âhîlik Şeceresi”, **Belleten**, LVII, Sayı: 222, Ankara ,1994
- _____, “Giresun İli Vakıflarına Toplu Bir Bakış”, **GTS**, İstanbul, 1997
- BOSTAN, M. Hânefi, **XV-XVI Asırlarda Trabzon Sancağı**, TTK, Ankara, 2004.
- _____, “XV-XVI. Yüzyılda Trabzon Şehrinde Nüfus ve İskan Hareketleri, **Trabzon Tarihi Sempozyumu**, Trabzon Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 1999.
- BOSTANCI, Harun, **Anadolu Ahilerinden Giresunlu Hacı Abdullah Halife**, Avrupa Tıp Yayıncılık, İstanbul, 2007
- BOZALIOĞLU, İsmail, “Giresun’da Osmanlı Dönemine Ait Tekke ve Zâviyeler”, **Giresun Tarihi Sempozyumu**, İstanbul, 1997
- CEBECİOĞLU, Ethem , “Bacıyan-ı Rum”, **Osmanlı**, c. 5, Ankara, 1999.
- ÇAKAR, Enver, **17. Yüzyılda Haleb Eyaleti ve Türkmenleri**, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yay., Elazığ, 2006, s. 197
- _____, **XVI. Yüzyılda Haleb Sancağı**, Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yay., Elazığ, 2003
- _____, “Kanuni Sultan Süleyman Kanun-nâmesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu’nun İdarî Taksimatı”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, XII/1 (Elazığ, 2002), s. 261-282
- ÇİÇEK, Kemal, “Osmanlı Tahrir Defterlerinin Kullanımında Görülen Bazı Problemler ve Metod Arayışları”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, 97 (Ağustos 1995), s. 93-111
- EDHEM, Halil, **Trabzon’da Osmanlı Kitabeleri**, 1918
- EMECEN, Feridun, **Doğu Karadeniz’de İki Kıyı Kasabasının Tarihi**, İstanbul, 2005
- _____, “Giresun Tarihinin Bazı Meseleleri”, **GTS**, İstanbul, 1997
- _____, “Doğu Karadeniz’de Ayanlık: Tirebolulu Kethüdazâde Mehmet Emin Ağa”, **Belleten**, LXV, Nisan 2001, sayı.242

- _____, “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri”, **Tarih ve Sosyoloji Semineri, 28-29 Mayıs 1990, Bildiriler**, İstanbul, 1991, s. 143-156
- FATSA, Mehmet, **Giresun’da Kırsalın Sosyal Tarihi**, Giresun, 2002
- _____, “Giresun Kırsalının İslâmî Kolonizasyonuna Bir İlk Örnek Hacıköy Zâviyesi ve Hacı İlyas”, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun, Sempozyum Bildirileri**, Giresun, 2003
- GÜNDÜZ, İrfan, **Osmanlı Devlet- Tekke Münasebetleri**, İstanbul, 1984
- GÜNAY, Hayrettin, “Giresun Yöresinde Bazı İnanışlar”, **GKS**, İstanbul, 1998
- HALAÇOĞLU, Yusuf, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003
- İNALCIK, Halil, ‘ Mahkeme ‘ **İslam Ansiklopedisi**, c. 7, İstanbul, 1988, s. 149-151
- _____, **Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defteri Sancak-i Arvanid**, Ankara, 1987
- KAFALI, Mustafa, “Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi”, **Erdem**, VII, Ankara, 1996
- KARA, Mustafa , **Tekke ve Zaviyeler**, Dergah Yayınları İstanbul, 1990
- KARA, Ülkü, **Giresun’da Adak İnancı ve Adak Yerleri**, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1999
- KARA, Yalçın, “Şebinkarahisar’daki Türbeler ve Bunlara Ait Efsaneler”, **Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu**, Ş.Karahisar Belediyesi, İstanbul, 2000
- KARAMAN, Oktay, **Giresun Kazası 1850-1900**, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 1999
- _____, “Seyahatnamelere Göre Giresun”, **GTS**, İstanbul, 1997
- KARPUZ, Haşim, “**Trabzon İl Merkezi ve İlçelerindeki Önemli Tarihi Yapılar**”, KBY, Ankara, 1996
- _____, “Giresun-Espiye Gülbahar Hatun Tekkesi”, **Vakıflar Dergisi**, Ankara, 1982
- KAZICI, Ziya, **İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi**, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1999
- KILIÇ, Orhan, “XVIII.Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon Eyaleti’nin İdari Taksimi ve Tevcihati”, **Trabzon Tarihi Sempozyumu 3-5 Mayıs 2001**, Trabzon Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 1999
- _____, “Klasik Dönem Osmanlı Taşra Teşkilatı:Beylerbeylikler/Eyaletler,Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler (1362-1799)”, **Osmanlı**,c. 6, Ankara, 1999
- KOYUN, İbrahim, **1897 Yılına Ait Giresun Mahkeme Sicillerinde Yer Alan Davaların Sosyal ve Ekonomik Yönden Tahlili**, (Yüksek Lisans Tezi), İÜ, İstanbul, 2001
- KÖPRÜLÜ, Fuat, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, TTK, Ankara, 1999

- KUNT, İ. Metin, **Sancaktan Eyalete- 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi**, İstanbul, 1978
- KURT, Yılmaz, **Osmanlıca Dersleri II**, Ankara, 1997
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, **Osmanlı Belgelerinin Dili**, İstanbul, 1988
- OCAK, Ahmet Yaşar, **Babailer İsyamı**, İstanbul, 1980
- ORHONLU, Cengiz, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı**, Eren Yayınları. İstanbul, 1990
- ÖNGÖREN, Reşad, **Osmanlılarda Tasavvuf**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2000
- _____, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003
- ÖZ, Mehmet, “Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”, **Vakıflar Dergisi**, XXII (1991)Ankara, s. 429-439
- ÖZTUNA, Yılmaz, **Devletler ve Hânedanlar**, c. III, KBY, Ankara, 1996
- ÖZTÜRK, Natif, **Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar**, VGM, Ankara, 1983
- PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c.III, İstanbul, 1993
- TURAN, Osman, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul 1980
- USLU,Gülyüz, “Eski Gümüşhane ve Tarihi Durumu”, **Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu**, Ankara, 1990
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakki, **Osmanlı Tarihi**, c. I, TTK, Ankara, 1995
- ÜNAL, Mehmet Ali, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Isparta, 1997
- YALÇIN, Alemdar-Hacı Yılmaz, Başak Uysal-Güzzade Dikercioğlu, “Karadeniz Çepnileri”, **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, sayı 35, Ankara, 2005.
- YAZICI, Mustafa, **Trabzon Evliyâları**, Trabzon, 1995.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin -Ünal ÜSTÜN, **Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları-I, 1455 Tarihli Tahrir Defteri**, TTK, Ankara, 1992
- _____, “Vakıf”, **İA**, XII/2, s. 169-175
- YILMAZ, Ali, **1411 Nolu Giresun Şer’iyye Sicilleri**, (Yüksek Lisans Tezi), 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1997
- YÜCEL, Yaşar, **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar-II**, Ankara, 1989
- YÜKSEL, Murat, **Şakir Şevket’in Trabzon Tarihi’nden Sayfalar ve Şevketname-i Osmanisi**, Trabzon, 1993.
- YÜKSEL, Ayhan, **Tirebolu**, Kitabevi Yayınevi, İstanbul, 2003.

YÜNGÜL, Naci, “Giresun’un Espiye İlçesinde Yavuz Sultan Selim’in Tesis Ettiği Gülbahar Hatun Tekkesi Vakfına Ait Vesikaların Değerlendirilmesi”, **Vakıflar Dergisi**, sayı: XV, Ankara, 1982

ÖZGEÇMİŞ

1981 yılında Bartın'ın Ulus ilçesine bağlı Üçsaray köyünde dünyaya geldim. İlk ve Orta öğrenimimi Bartın'da tamamladıktan sonra 2000 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Giresun Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde okumaya hak kazandım ve 2004 yılında buradan mezun oldum.